

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

На правах рукопису

НИКИФОРОВА ЛІЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

УДК: 378+370.113+158.6+613.7+370.15

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ
ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник
Осипова Тетяна Юріївна,
доктор педагогічних наук,
професор

Одеса – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	12
1.1. Професійна культура майбутніх учителів фізичного виховання як педагогічна проблема.....	12
1.2. Сутність і структура професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.....	24
1.3. Педагогічні умови формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання	43
1.4. Модель формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки.....	67
Висновки з розділу 1.....	83
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ.....	86
2.1. Діагностика стану сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.....	86
2.2. Реалізація моделі та експериментальної методики формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки.....	117
2.3. Порівняльний аналіз рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання на констатувальному та прикінцевому етапах експериментального дослідження	145

Висновки з розділу 2.....	175
ВИСНОВКИ.....	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	182
ДОДАТКИ.....	212

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Модернізація вищої школи в Україні стимулює пошук нових підходів до професійної підготовки студентів, в якій значне місце посідає проблема формування професійної культури майбутніх фахівців, що передбачає побудову навчально-виховного процесу на засадах гуманізації, гуманітаризації та збереження надбань національної і світової культури, про що наголошено в державних документах (Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про фізичну культуру і спорт», Національна стратегія розвитку освіти на період до 2021 року, Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту, Концепція «Здоров'я нації через освіту» та ін.). Вимоги, висвітлені в зазначених документах, набувають особливого значення в підготовці майбутніх учителів фізичного виховання, оскільки зміст їхньої професійної діяльності спрямований насамперед на фізичний розвиток, оздоровлення дітей і молоді, виховання гармонійно розвиненої особистості. Сукупність цих вимог виражається в необхідності оволодіння фахівцем високою професійною культурою, що визначається як вищий ступінь відповідності рівня розвитку особистості й професійної підготовленості майбутніх учителів фізичного виховання до специфіки педагогічної діяльності. Формування професійної культури передбачає розвиток у студентів самосвідомості, самостійності, почуття самоповаги, вміння приймати рішення і нести відповідальність за свої дії і вчинки.

Нові підходи до забезпечення фахової підготовки вчителя відображають усвідомлення фундаментальної залежності суспільних перспектив від якостей особистості студента, що розвиваються, його професійної освіти. Інструментальні можливості педагогічної діяльності містять у собі як потенціал гуманної підтримки процесу становлення дитини в навчально-виховному середовищі, так і загрозу авторитарного нівелювання її особистісної неповторності. Тільки гармонійно розвинений учитель здатний до забезпечення гуманності організованого ним педагогічного процесу. Це

зумовлює необхідність перегляду пріоритетів у системі професійної підготовки вчителя, де поряд із набуттям необхідних фахових знань, умінь і навичок набуває значущості формування його професійної культури.

Сьогодні науковцями досліджуються різноманітні проблеми формування професійної культури. Так, загальні основи розвитку професійної культури розглядають Н. Крилова, Н. Ничкало, Т. Саломатова, О. Смирнова, Г. Соколова та ін.; основні проблеми формування особистості вчителя як суб'єкта діяльності, цілісності його професійно-педагогічної підготовки є предметом досліджень І. Богданової, А. Богуш, В. Бондаря, С. Гончаренка, В. Гриньової, І. Зязюна, Е. Карпової, Н. Кічук, В. Кравця, Н. Кузьміної, З. Курлянд, С. Максименка, А. Линенко, О. Пехоти, О. Пометун, В. Семиченко, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна, М. Сметанського, Р. Хмелюк та ін.; окремі аспекти професійної культури вчителя висвітлюються у працях Т. Бутенко, В. Вілкова, В. Грехнева, І. Зязюна, В. Кан-Каліка, Я. Коломинського, В. Кременя, В. Кудіна, С. Мельничук, О. Мудрика, В. Чайки та ін.

Проблеми професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання досліджували такі науковці, як-от: Г. Бабушкін, А. Бурханов, Е. Вільчковський, Г. Генсерук, Л. Демінська, А. Ємець, В. Корецький, А. Конох, П. Красавцев, А. Кузьмін, О. Кучай, О. Петунін, І. Струнін, Л. Сущенко, А. Чепелюк, Б. Шиян, В. Шмельов та ін.; розробці моделі фахівців фізичного виховання присвятили свої роботи В. Видрін, Г. Жигаadlo, Л. Іванова, В. Маслов, А. Міненко, С. Собко та ін.; дослідженням проблем формування особистості студентів факультету фізичного виховання займалися Н. Зубанова, І. Кобер, М. Кошман, А. Кочетов, М. Кричвалуший, Г. Ложкін, В. Петров, М. Прохорова, А. Цьось та ін.; різні аспекти підвищення якості знань студентів інститутів фізичної культури вивчали Л. Волков, А. Львова, Д. Матушак, В. Сургучев, В. Шестеріна та ін.; формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури досліджували М. Данилко,

А. Деркач, Н. Лупандіна, В. Наумчук, Г. Презлята, В. Сластьонін, В. Чічікін та ін.

На підставі аналізу психолого-педагогічної і методичної літератури було виявлено суперечності в підготовці майбутніх учителів фізичного виховання, зокрема між: необхідністю підвищення ефективності процесу формування загальної та професійної культури вчителя фізичного виховання і недостатньою теоретичною та методичною розробленістю цієї проблеми; потенційними можливостями процесу професійної підготовки щодо формування в майбутніх учителів фізичного виховання професійної культури та її практичним утіленням; необхідністю врахування специфіки формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання і відсутністю системи методів, прийомів і засобів, що цілеспрямовано впливали б на цей процес.

Недостатнє наукове обґрунтування вищезазначених питань, їх теоретична актуальність і необхідність розв'язання окреслених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки».**

Зв'язок роботи з науковими програмами і планами. Дисертаційна робота виконана відповідно до наукової теми кафедри педагогіки «Інтегративні технології формування і розвитку особистісних та професійних якостей фахівців» (№0110U002179), що входить до плану науково-дослідної роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Тема дисертації затверджена вченою радою Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 6 від 28 січня 2008 р.) й узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол № 8 від 28 жовтня 2008 р.).

Мета дослідження – науково обґрунтувати й апробувати педагогічні умови формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки.

Відповідно до поставленої мети дослідження було визначено такі **завдання**:

1. Науково обґрунтувати сутність і структуру феномена «професійна культура майбутніх учителів фізичного виховання»; уточнити поняття «професійна культура вчителя», «формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки».
2. Виявити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.
3. Визначити й науково обґрунтувати педагогічні умови формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки.
4. Розробити й апробувати модель та експериментальну методику формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів фізичного виховання.

Предмет дослідження – зміст і методика формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання

Гіпотеза дослідження: формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: висвітлення у змісті фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання сутності професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення; насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання навчальними тренінгами, що актуалізують ідею професійної культури; залучення майбутніх учителів фізичного виховання до позааудиторної спортивно-ігрової діяльності з метою формування їхньої професійної культури.

Методи дослідження: для розв'язання завдань, перевірки гіпотези дослідження використано теоретичні методи: аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури для порівняння й зіставлення різних поглядів на обрану проблему; синтез емпіричного матеріалу, його класифікація й узагальнення з метою визначення стану і теоретичного обґрунтування проблеми формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання та визначення педагогічних умов, що сприятимуть зазначеному процесу; узагальнення передового досвіду та методи емпіричного дослідження (спостереження, анкетування, бесіди, опитування, самооцінка, психологічні методики, тести, питальники тощо) для розробки і перевірки методики формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і прикінцевий етапи) з метою перевірки дієвості моделі формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання; кількісний та якісний аналіз результатів дослідження з використанням методів математичної статистики для визначення ефективності методики формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки.

База дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснена на базі Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Бердянського державного педагогічного університету, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Експериментальним дослідженням було охоплено 250 студентів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше визначено й науково обґрунтовано педагогічні умови формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки (висвітлення у змісті фахової підготовки майбутніх учителів фізичного

виховання сутності професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення; насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання навчальними тренінгами, що актуалізують ідею професійної культури; залучення майбутніх учителів фізичного виховання до позааудиторної спортивно-ігрової діяльності з метою формування їхньої професійної культури); визначено сутність і структуру феномена «професійна культура майбутніх учителів фізичного виховання» (складне інтегральне особистісне утворення, що характеризується наявністю мотивації до фізкультурних і спортивних занять, уявлень про красиве в рухах людини, в її поведінці і фізичному розвитку, привласненням професійних та особистісних цінностей, сформованістю фахових знань, умінь і навичок, якостей особистості, обізнаністю з педагогічною, фізичною, рефлексивною, емоційною, мовленнєвою, руховою, комунікативною, організаційною, конфліктологічною культурою, що сприятиме успішному виконанню навчально-виховної діяльності, спрямованої на розвиток загальної культури учнів під час занять фізичною культурою і спортом); розкрито структуру (мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-праксеологічний, особистісно-поведінковий, рефлексивно-корекційний компоненти), критерії і показники: настановно-ціннісний (спрямованість на педагогічну діяльність, наявність мотивації на досягнення успіху в професійній діяльності, наявність професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій); знаннєво-діяльнісний (наявність знань щодо професійної культури вчителя фізичного виховання, сформованість комунікативно-організаційних умінь, умінь емоційної саморегуляції), індивідуально-спонукальний (наявність морально-вольових якостей, сформованість умінь приймати рішення, конфліктоусталеність), аналітико-регулятивний (сформованість аналітичних, діагностувальних, рефлексивних умінь); якісні характеристики рівнів сформованості (високий, достатній, задовільний, низький) зазначеної культури; розроблено модель формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі

фахової підготовки; уточнено поняття «професійна культура вчителя», «формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки». Подальшого розвитку набула методика підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що розроблено й апробовано діагностувальну й експериментальну методики формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання; модуль «Основи формування професійної культури майбутнього вчителя фізичного виховання» в межах навчальної дисципліни «Педагогіка». Матеріали дослідження (тренінги, рольові і ділові ігри тощо) можуть використовуватись у вищих педагогічних навчальних закладах під час викладання фахових і психолого-педагогічних дисциплін, у системі післядипломної педагогічної освіти. Основні висновки дисертації можуть бути рекомендовані для широкого кола вчителів фізичного виховання, студентів, магістрантів для написання курсових, дипломних і магістерських робіт; викладачів вищої школи, аспірантів у ході підготовки наукових статей, підручників, методичних рекомендацій тощо.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (довідка про впровадження № 2197/19 від 23.09.16 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка про впровадження № 1458 від 14.09.2016 р.), Бердянського державного педагогічного університету (довідка про впровадження № 57-47/1130 від 19.10.2016 р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка про впровадження № 4810/01-55/02 від 20.09.2016 р.).

Достовірність результатів дослідження забезпечується методологією положення про цілісність особистості, опорою на результати психолого-

педагогічної науки, доцільним поєднанням комплексу теоретичних та емпіричних методів дослідження, адекватних його меті, завданням, предмету і гіпотезі; порівняльним аналізом даних, одержаних унаслідок використання різноманітних методів дослідження, що мають репрезентативний характер.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки і результати дослідження доповідалися на I Міжнародному форумі «Личность в едином образовательном пространстве» (Запоріжжя, 2010), міжнародних («Сучасні тенденції у педагогічній науці України та Ізраїлю : шлях до інтеграції» (Одеса, 2010), «Психологічні, педагогічні та медико-біологічні аспекти фізичного виховання і спорту» (Одеса, 2011, 2014, 2016)), всеукраїнських («Проблеми реабілітації» (Одеса, 2008), «Розвиток наукових досліджень» (Полтава, 2008, 2009) «Становлення особистості професіонала : перспективи й розвиток» (Одеса, 2009), «Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні» (Запоріжжя, 2012), «Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні» (Сімферополь-Дніпропетровськ, 2013)) науково-практичних конференціях.

Основні результати дослідження викладено в 16 публікаціях автора, з них 5 статей у фахових виданнях України, 1 – у періодичних виданнях інших країн, 9 – апробаційного характеру, 1 додатково відображає результати дисертації.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст дисертаційної роботи викладено на 181 сторінці. Робота містить 13 таблиць, 10 рисунків, що займають 2 сторінки основного тексту. Додатки викладено на 69 сторінках. Список використаних джерел містить 266 найменувань (із них 10 іноземною мовою). Повний обсяг дисертації 281 сторінка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

1.1. Професійна культура майбутніх учителів фізичного виховання як педагогічна проблема

Фізичне виховання є головним напрямом впровадження фізичної культури і становить органічну частину загального виховання, покликану забезпечити розвиток фізичних, морально-вольових, розумових здібностей та професійно-прикладних навичок людини [85].

Розглядаючи історичні витоки фізичного виховання А. Цьось [233, с. 4] зазначає, що фізичному вихованню підростаючого покоління завжди приділялася особлива увага. Зокрема ним проаналізовано, як виховували молодь на теренах України в різні історичні періоди, яку роль у цьому процесі відігравало фізичне виховання, які ігри, змагальні фізичні вправи, гігієнічні чи лікувальні рухливі засоби застосовувались у побуті та військовій підготовці. Науковець доходить висновку, що впродовж усієї історії людства фізична культура посідала провідне місце у його побуті, була органічною частиною національної культури [233].

Так, на праукраїнських землях північного Причорномор'я в античний період було сформовано систему фізичного виховання. Загартування молоді здійснювалось в гімнасіях, завершальною школою фізичного виховання були ефебії під керівництвом спеціально підготовлених учителів.

За часів формування Київської Русі наші предки зберегли багато самобутніх традицій національного фізичного виховання. З дитинства молоді прищеплювались потрібні у праці та військовій справі вміння, навички і якості. В цей період і надалі в нашій країні збереглись позитивні традиції народної фізичної культури, стрижнем якої була загальна фізична підготовка до трудової і військової діяльності всіх без винятку людей.

Найпоширенішими засобами військово-фізичної підготовки населення в Київській Русі були: народні рухливі ігри та забави; народні танці; національні види боротьби; фізичні вправи змагального характеру (дужання, ристалища); полювання; військові походи [85].

В часи козацької доби побут українців був насичений різноманітними рухливими іграми, змагальними фізичними вправами, що поширювались серед усіх без винятку верств населення. Широке розповсюдження серед молоді народних рухливих ігор, різновидів народної боротьби, боїв навкулачки та ін. сприяло розвитку необхідних фізичних якостей і формуванню на цій основі міцного покоління захисників Батьківщини. В системі фізичного вдосконалення козаків переважали ігрові та змагальні форми рухових дій, що часто поєднувались з піснями або музикою.

Пріоритетне місце в спеціальній підготовці козаків надавалось: цілеспрямованому розвитку рухових якостей (піхотинець, на коні тощо); вдосконаленню навичок у плаванні, пірнанні, бігові, їзді верхи; володінню різними видами зброї, засобами пересування (віз, човен, галера тощо). Вінцем розвитку системи фізичного виховання козаків слід вважати відродження національного бойового мистецтва – «Гопака» [232, с. 254].

У період нової історії України фізичне виховання здійснювалося в народно-побутових формах, зокрема, в календарній та родинній обрядовості. До складу річного кола української календарної обрядовості входили весняні, літні, осінні та зимові свята. Обов'язковим елементом календарних свят і обрядів були різноманітні фізичні вправи, танці, одноборства, хороводи, рухливі ігри та забави [85].

Сьогодні фізична культура в Україні є часткою загальної культури суспільства, що спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини з метою гармонійного формування її особистості і є важливим засобом підвищення соціальної і трудової активності людей, задоволення їхніх моральних, естетичних та творчих запитів. Визначну роль у розвитку фізичної культури

підростаючого покоління відіграє вчитель, як носій фізичної і загальної культури.

З огляду на це, одним із завдань вищого педагогічного навчального закладу є формування загальної культури майбутніх учителів, яка, за визначенням Т. Іванової, ґрунтується на позитивному ставленні до обраної професії, самоусвідомленні себе як мислячого суб'єкта культури, рефлексії, засвоєнні інваріантних способів мислення і творчій професійно-педагогічній діяльності, й полягає в тому, щоб спонукати майбутнього вчителя як основного цінителя і творця культурних цінностей до розвитку себе в культурі [78, с. 28].

Зазначимо, що в сучасній науковій літературі можна зустріти понад 500 визначень культури. Це визначає багатомірність феномена культури тим, що культура виражає глибину людського буття [44, с. 27]. Так, у довідковій літературі культура трактується як: предметні результати діяльності людей (спороди, предмети побуту і мистецтва, а також норми моралі та міжособистісні відносини людей); сили і здібності людини, що реалізовані в її діяльності, а саме знання, вміння, навички, рівень інтелекту, морального й естетичного розвитку, світогляду, способи спілкування і діяльності [209, с. 677]; ступінь досконалості, досягнутий в опануванні тієї чи тієї галузі знання або діяльності, це культура мови [103, с. 216]; сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань, що відбивають історично досягнутий рівень розвитку суспільства та людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності; рівень оволодіння якоюсь галуззю чи діяльністю [51, с.163]; певний історичний рівень розвитку суспільства, творчих сил та здібностей людини, що виявляється в типах і формах організації життя та діяльності людини в їх взаємовідносинах; емоційно-вольове й ціннісне ставлення людини до довкілля та інших людей [93, с.68]; продукт життєдіяльності людей, що вступають у спілкування, продукт їхнього гуманітарного мислення, співробітництва, взаємообміну цінностями, це «робота щодо самозміни» [17, с. 89].

У культурології виокремлюють аксіологічну й антропологічну позиції культури. Відповідно до аксіологічної позиції (В. Тугарінов, А. Харчев та ін.) її сенс полягає у співвідношенні вимірюваного, оцінюваного об'єкта з деяким еталоном, ідеалом, у якості якого і виступає культура, яка також є відносною. Це пов'язано з тим, що критерії «культурності» в різних сферах діяльності, у різних народів значно відрізняються, тому створити суспільний образ еталона культури, зважаючи на життєве розмаїття, є досить складним завданням [129, с.115].

З позиції антропології (Г. Батищев, В. Кругліков та ін.) дослідження культури відбувається через суб'єкта діяльності – людину, яка творить культуру. Людина і суспільство в межах цієї позиції виступають як міра і спосіб існування культури. Культури немає без людини, яка людина – така і культура. За певними ознаками в різні історичні періоди, у різних соціально-економічних, політичних та інших умовах формується типаж людини певної культури, так званий «герой нашого часу», за яким можна оцінювати і судити про культуру [106, с. 246].

У філософії культуру розглядають як: універсальний механізм, що реалізує і спрямовує поведінку та діяльність особистості (О. Дробницький, А. Здравомислов, В. Момов, А. Ядов та ін.); сукупність матеріальних і духовних цінностей (А. Арнольдов, І. Громов, Ю. Єфімов, В. Тугарінов, Н. Чавчавадзе та ін.); спосіб здійснення діяльності (В. Давидович, Ю. Жданов, М. Коган, О. Ханова та ін.); метод творчої самореалізації особистості в різних сферах соціального і духовного життя суспільства (В. Біблер, Н. Злобін, І. Ільяєва та ін.).

На думку І. Фролова, культура – це соціально-прогресивна творча діяльність людства в усіх сферах буття і свідомості, що є діалектичною єдністю процесів опредмечування (створення цінностей, норм, знакових систем) та розпредмечування (засвоєння культурної спадщини), спрямована на оновлення дійсності, на перетворення багатства людської історії у внутрішнє багатство особистості, на виявлення і всебічний розвиток

сутнісних сил людини. Культура є історичним явищем, розвиток якого залежить від зміни суспільно-економічних формацій [226, с. 283]. За Є. Бистрицьким, поняття культури належить до глибоко філософських уже тому, що культурне буття передбачає самосвідомість, певний самоконтроль, або самоорганізацію життя, людське саморозуміння [22, с. 62].

Психологами (С. Головін, Л. Карпенко, Б. Ломов та ін.) поняття «культура» тлумачиться як сукупність матеріальних та духовних цінностей, що створені суспільством і характеризують рівень розвитку суспільства. Культура – це вся сума досягнень та інституцій, які відрізняють наше життя від життя тваринних предків і служать захисту від природи та врегулюванню взаємовідносин [49, с. 395].

У педагогіці також подаються різні визначення поняття «культура». Так, В. Сластьонін наголошує на тому, що культура – це система надбіологічних програм людської життєдіяльності (діяльності, поведінки, спілкування), які історично розвиваються і забезпечують відтворення та зміни соціального життя в усіх його проявах. Ці програми включають знання норм, навичок, ідеалів, зразків діяльності та поведінки, ідей, гіпотез, вірувань і ціннісних орієнтацій [206, с. 12].

Інші педагоги (М. Єрмоленко, В. Міжеріков) зазначають, що культура є сферою духовного життя людей, способом здійснення ними професійної та іншої діяльності. Коли говорять про виховання культури якоїсь діяльності, то мають на увазі процес прилучення особистості до всього того кращого, передового, що напрацьовано людством, наукою і практикою в цій галузі життєдіяльності в конкретний період людського життя [131, с. 154].

За І. Підласим, «культура» в широкому розумінні – це все, що створено людством, суспільством, фізичною і розумовою працею кожного його члена на благо людини, а в більш вузькому – це ідейний і моральний стан суспільства, що визначається матеріальними умовами його життя й виявляється в його побуті, ідеології, освіті, свідомості, життєвій активності, досягненнях науки, літератури, у фізичному та моральному вихованні [176, с. 121].

На думку зарубіжних учених, культура складається з того, що необхідно знати і чому треба вірити членам організації, щоб діяти взаємоприпустимим способом і виконувати будь-які значущі для них ролі (А. Гудінаф, [260, с. 36]); організація явищ, видів і норм активності, предметів (засобів, речей, створених за допомогою знарядь), ідей (віри, знань) і почуттів (настанов, відношень, цінностей), виявлених у символічній формі (А. Уайт [266, с.141]).

Тобто культура виступає універсальною характеристикою діяльності, що задає соціально-гуманістичну програму і зумовлює спрямованість того чи того виду діяльності, її ціннісних типологічних особливостей і результатів. Отже, засвоєння особистістю культури передбачає готовність до практичної діяльності і навпаки.

Дослідники (В. Радул, В. Кравцов, М. Михайліченко) у своїх працях відзначають, що сьогодення вимагає яскравої масштабної особистості вчителя, який глибоко володіє досягненнями наук про людину та закономірності її розвитку, новими педагогічними технологіями і мистецтвом спілкування. Сучасний учитель покликаний бути носієм накопичених історією та культурою загальнолюдських цінностей, бути обізнаним із національними, культурними, історичними традиціями свого народу [186, с. 31]. Учитель, наголошує І. Пальшкова, має бути здатним ввести дитину в культуру, навчити її бачити, відчувати, думати і здійснювати акти творчої самореалізації і життєвого самовизначення в межах наявної культури [167, с. 100].

Зазначимо, що в різних наукових галузях (філософії, соціології, педагогіці, психології) були проведені дослідження, в яких порушувалися проблеми загальнотеоретичних основ педагогічної культури (А. Барабанщиков, Є. Бондаревська, І. Ісаєв, І. Пальшкова, В. Сластьонін та ін.), а також окремих її аспектів: методологічного (В. Краєвський, В. Сластьонін); гуманітарного (Є. Шиянов); історико-педагогічного (А. Колесова, З. Рявкін); морально-естетичного (Є. Богданов, М. Крилова); комунікативного (Ш. Магомедова, А. Мудрик); методичного (І. Артем'єва,

Т. Бережна, Н. Грицай, І. Княжева), духовного (О. Артамонова, Є. Силаєва); фізичного (М. Віленський), здоров'язбережувального (Н. Абаскалова, О. Алексєєва, П. Джуринський, Б. Долинський, Г. Мещерякова, І. Ніколаєва, С. Чурюкіна).

У працях дослідників (І. Зязюн, О. Кобенко, Н. Комар, П. Щербань та ін.) зазначається, що культура є практичним аспектом людської діяльності й удосконалюється та реалізується в різноманітних видах професійно-педагогічної діяльності. Вона є невід'ємною частиною особистісної культури: розумової, моральної, естетичної, художньої тощо.

Зауважимо, що на необхідності формування культури майбутніх учителів наголошують учені, предметом досліджень яких є проблеми професійної школи (М. Єрмоленко, М. Коган, В. Міжеріков та ін.), зазначаючи, що це зумовлено низкою чинників:

1. Неухильно зростають вимоги до рівня підготовки вчителя, посилюється творчий початок, свобода в його діяльності, існує пряма залежність успішності діяльності вчителя від рівня його загальної культури [131, с. 63].
2. Сучасний учитель – це людина, що має системне мислення, здатна своїми діями не тільки досягати намічених цілей, а й забезпечувати безпечні умови життєдіяльності учасників педагогічного процесу; враховувати у взаємозв'язку інтереси суспільства, окремих груп і свої власні; уміє створювати комфортні умови для спілкування, життєдіяльності, підтримувати працездатність і стійкість у роботі різних систем. А це можливо лише в тому разі, якщо він володіє високою загальною культурою, системними знаннями про взаємодію людини з природою, суспільством, державою; чітко уявляє собі роль освітніх процесів і систем, своєї діяльності у світовому культурному процесі, в контексті народної культури [131, с. 64].
3. Залучення майбутніх учителів до сучасної світової та вітчизняної культури є найважливішим засобом формування в них духовності.

Моральну кризу, що спостерігається в останні роки, можна подолати лише на підставі приєднання студентської молоді до морально-духовної діяльності, яка є підставою для особистісного освоєння культури [131, с. 64].

4. Активне залучення студентської молоді до скарбів світової та народної культури у формі духовно-творчої діяльності є, мабуть, єдиним і незамінним засобом самореалізації творчої особистості, її самоствердження, розкриття всіх її сутнісних сил [131, с. 64–65].

Розуміння вчителя як суб'єкта культури зумовлює визнання його здатності до ініціювання й реалізації культурно детермінованих професійних дій на підставі власного цілепокладання і вибору. З огляду на це, О. Шевнюк [242, с. 72], професійну підготовку майбутніх учителів розуміє як педагогічно організований процес засвоєння студентами загальнокультурного досвіду людства, який виступає суттєвим чинником формування професійної культури фахівців. Тобто, на думку автора, педагогічний процес у вищому педагогічному навчальному закладі повинен бути спрямований на формування особистості студента як суб'єкта культури шляхом оволодіння системою відповідних знань, цінностей, принципів комунікацій і досвіду культурних практик, що забезпечують залучення до культурнодетермінованих шляхів вирішення завдань особистісної і професійної життєдіяльності та створюють умови для самовизначення майбутнім фахівцем основних параметрів його професійної культури [242, с. 93–94].

В аспекті дослідження вважається за необхідне визначити сутність професійної культури майбутнього вчителя. Зауважимо, що проблема професійної культури вчителя постійно перебуває в центрі уваги наукових досліджень як неоднозначний особистісний і соціальний феномен. На думку вчених, предметом досліджень яких є вивчення особистості вчителя та особливостей його професійного самовираження (О. Абдуліна, В. Бондар, Я. Бурлака, І. Зязюн, І. Ісаєв, О. Киричук, О. Кучай, Л. Кондрашова,

Н. Крилова, А. Маркова, О. Мороз, О. Рудницька, С. Сисоєва, В. Сластьонін, Н. Тарасевич, В. Чайка, А. Чепелюк, Я. Черньонков, О. Щербаков та ін.), суспільство цілеспрямовано підвищує вимоги до професійної культури вчителя, зважаючи на те, що бажає бачити в ньому не лише носія окремих педагогічних функцій, але й гармонійно розвинену соціально активну особистість з конкретно визначеним духовно-творчим потенціалом [53].

У зарубіжній педагогіці проблеми професійної культури досліджують Л. Бейєр, К. Борич, Р. Брунер, Дж. А. Пагано, Л. Тр oubридж, В. Файнберг, В. Цифройнд та ін. Найпоширенішими компонентами професійної культури вчителя ними виокремлюються вміння ставити цілі та планувати свою роботу, знання особливостей дітей, віра в учня, висока культура спілкування, прагнення до саморозвитку і самовдосконалення тощо.

У контексті формування професійної культури, зазначає І. Колмогорова, підготовка майбутніх учителів передбачає оволодіння ними загальною і педагогічною культурою, активне засвоєння педагогічної теорії, цінностей, технологій і визначається як сукупність теоретико-методологічних положень та організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на створення умов для засвоєння і трансляції педагогічних цінностей і технологій, що забезпечуватимуть творчу самореалізацію особистості вчителя в професійній діяльності [94, с. 166]. Цього твердження будемо дотримуватись у роботі.

Відтак, професійна підготовка майбутнього вчителя детермінована новою парадигмою освіти, пріоритетною роллю якої є формування людини культури, розвиток духовності особистості й суспільства. З огляду на зазначене, стверджує Н. Ліфінцева, професійна педагогічна освіта повинна бути переорієнтована з предметно-методичної підготовки на загальнокультурний розвиток і формування професійної культури майбутнього педагога, що передбачає необхідність становлення особистості вчителя як суб'єкта професійної культури, професіонала, здатного до посередництва в культурі, особистісної орієнтації в сучасному світі, взаєморозуміння, діалогу з іншими культурами [117, с. 152].

Розглядаючи професію як певне соціально-культурне явище, С. Гулієва наголошує, що її культурний зміст виявляється в предметі, засобах і результатах професійної діяльності. З огляду на це, процес оволодіння професійною культурою відбувається як оволодіння прийомами і способами вирішення соціальних завдань, засобами діяльності, що є унормованими в певній професійній групі [56, с. 7].

Зважаючи на те, що професійна культура характеризує особистість учителя в аспекті розгляду певної сукупності особистісних якостей та характеристик із позицій цілісності професійного розвитку, розгляд цілісного процесу професійного становлення особистості вчителя з культурологічних позицій, з урахуванням надбань суміжних наук соціально-гуманітарного профілю безумовно сприятиме подоланню актуальних проблем сучасної професійної освіти педагогічних працівників, а саме – оптимізації формування наукового світогляду та фахової компетентності вчителя в умовах глобалізації наукового й освітнього життя та інформаційної кризи, ефективного розвитку професійно значущих видів особистісної культури (комунікативної, розумової праці, моральної, методологічної тощо). Крім того, зазначає В. Кравцов, удосконалення якості професійної культури вчителів призведе до інтенсифікації виховних впливів професійного субкультурного середовища, що є необхідною передумовою ефективності функціонування цілісного освітнього простору [102, с. 43].

Феномен професійної культури В. Чайка розглядає як інтегральну якість особистості педагога, умову та передумову ефективної педагогічної діяльності, узагальнений показник професійної компетентності вчителя і мету професійного самовдосконалення. Професійна культура, на його думку, визначає не лише пізнавальні інтереси майбутнього вчителя, а й зумовлює його світоглядні настанови, ціннісні орієнтації тощо [235, с. 8].

За Я. Черньонковим, професійна культура вчителя – це складне інтегральне утворення в цілісній професійній структурі його особистості, сукупність професійно важливих якостей та характеристик, світоглядних

цінностей і настанов, а також умова ефективної професійної діяльності. Компонентами професійної культури майбутніх учителів автор визначає: професійну спрямованість, професійні знання, професійні вміння і навички, комунікативну культуру [241, с. 12].

На думку І. Зязюна, професійна культура вчителя є багаторівневим утворенням високого ступеню організованості, який містить: педагогічне мислення, педагогічні здібності, професійні знання і вміння та індивідуальні якості особистості, що знаходять прояв у його духовній культурі й реалізуються шляхом творчої професійної діяльності [77, с. 159].

Професійна культура вчителя, за твердженням Г. Горбачової, є репрезентом не лише міцної системи знань, що утворює належний тезаурус педагога, а й гуманістично спрямованою системою ціннісних орієнтацій та переконань, які забезпечують успішну аксіологічну діяльність учителя і формування його світоглядних позицій. Сюди обов'язково входить і система соціальних почуттів, що зумовлює емоційно-творчу активність учителя, визначає особистісний зміст педагогічної діяльності, формує індивідуальні методи [53].

С. Макарова визначає професійну культуру як сукупність світоглядних і спеціальних знань, якостей, умінь, навичок, почуттів, ціннісних орієнтацій особистості, які знаходять виявлення в її предметно-трудовій діяльності й забезпечують її більш високу ефективність [123].

З позиції педагогічної професії, підкреслює Є. Бондаревська культурного вчителя характеризує: пошана гідності іншої людини, і збереження власної гідності в різноманітних ситуаціях соціальної взаємодії (побутової, професійної, суспільної), тобто культура особистості, саморегуляції; адекватність (зовнішній вигляд, манера поведінки, спілкування) в ситуаціях побутової, професійної, суспільної взаємодії, тобто культура побуту, праці, відпочинку, здорового способу життя, спілкування; дотримання етно-соціокультурних традицій, звичаїв, норм, етикету в моно- і мультикультурній взаємодії, тобто культура нормативної поведінки, етикету, ставлення,

соціальної взаємодії в полікультурному просторі; актуальна готовність використання індивідуального фонду знань (гуманітарних, природничо-наукових, економічних, політичних, правових тощо), сформованої змістом професійної підготовки в процесі вирішення завдань соціальної взаємодії, тобто культура інтелектуальної і предметної педагогічної діяльності, культура інтелекту; усталена потреба задоволення та продовження особистого соціокультурного (етичного, інтелектуального, естетичного і т. ін.) розвитку і саморозвитку, тобто культура саморегуляції, особистісного самовизначення; орієнтування в основних ціннісно-сміслових домінантах сучасного світу, країни, суспільства, тобто соціальна культура [27, с. 231].

У професійній культурі вчителя, зауважує Т. Осипова, виявляється спосіб самореалізації, самоствердження та саморозвитку фахівця; фіксування професійно значущих способів і нормативів професійної діяльності, побудова на цій підставі власної системи дій; вироблення особистих критеріїв і норм професійної діяльності; вихід за межі нормативної діяльності; незалежність мислення, здатність авторського проектування й особисто значущого способу здійснення педагогічного процесу [164, с. 57].

Підсумовуючи вищезазначене, під професійною культурою вчителя будемо розуміти складне інтегроване утворення в цілісній професійній структурі його особистості, що характеризується сукупністю професійно важливих якостей та характеристик, світоглядних цінностей і настанов, що сприяють здійсненню педагогічної діяльності на високому професійному рівні.

Незважаючи на те, що питанням формування професійної культури вчителя присвячено достатню кількість досліджень, проблема формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в науковій літературі висвітлена недостатньо. Отже, в аспекті дослідження необхідно розглянути сутність і структуру зазначеного феномена.

1.2. Сутність і структура професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання

Зазначимо, що дослідниками розглядаються поняття «вчитель фізичної культури» і «вчитель фізичного виховання», які в переважній більшості сучасних досліджень ототожнюються, виокремлюються лише специфічні особливості підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності в контексті певних аспектів їхньої професійної діяльності, яка, за А. Чепелюк, визначається високим рівнем розвитку здібностей, якостей особистості які потребують теоретичних знань і практичних навичок у професійній підготовці майбутніх учителів фізичного виховання, що забезпечує цілісність, безперервність та якість підготовки і є дійовими засобами підвищення ефективності їхньої професійної діяльності [238, с. 276].

Сучасний учитель фізичного виховання, наголошує М. Віленський, повинен не лише добре володіти основами своєї професії, знати предмет викладання та його методичні аспекти, а й бути взірцем культури та високих морально-етичних цінностей як для учнів, так і для колег та суспільства в цілому. Праця вчителя фізичного виховання є складною і різноманітною й відрізняється від діяльності вчителів інших спеціальностей. Якщо література, історія, географія, математика як предмети передбачають в учнів лише наявність певних теоретичних і практичних знань, то фізична культура передбачає ще й значний обсяг рухових умінь та навичок, необхідних у майбутньому повсякденному житті [37, с. 10].

Порівняно з учителями інших спеціальностей учитель фізичного виховання працює в специфічних умовах. У психології фізичного виховання їх розподіляють на три групи: умови психічної напруженості, умови фізичного навантаження, умови, пов'язані з чинниками зовнішнього середовища.

Умови психічної напруженості: шум від криків учнів, який відрізняється чергуванням низькими і високими тонами, викликає психічне стомлення в

учителя; необхідність переключення з однієї вікової групи на іншу; значне навантаження на мовний апарат і голосові зв'язки; відповідальність за життя та здоров'я учнів, оскільки заняття фізичними вправами відрізняються високим ступенем ризику в отриманні травм.

Умови фізичного навантаження: необхідність показувати фізичні вправи; здійснення фізичних дій спільно з учнями (особливо в походах); необхідність страхувати учнів, що виконують фізичні вправи.

Умови, пов'язані з чинниками зовнішнього середовища: кліматичні і погодні умови при заняттях на відкритому повітрі; санітарно-гігієнічний стан спортивних класів, залів, майданчиків. Виходячи зі специфічних умов роботи, вчитель фізкультури повинен мати гарне здоров'я, постійно піклуватися про підтримку своєї спортивної форми та психологічного стану. Йому потрібні розумові, естетичні, експресивні, організаторські й особливо комунікативні здібності. Відмінними рисами вчителя фізичної культури є: спостережливість, терпимість, витримка, почуття гумору, доброта, організованість, оптимізм, самостійність, відповідальність, товарицькість, готовність до симпатії, емпатії, уміння орієнтуватись у настроях учнів, вивчати і враховувати їхні індивідуальні та вікові особливості. Він має бути взірцем самовладання та психологічної стійкості не зважаючи ні на що [198].

Дослідниками (О. Мороз, А. Синиця, Л. Сущенко, А. Чепелюк, В. Юрченко та ін.) виокремлено такі якості вчителя фізичного виховання, що є необхідними для формування його професійної культури:

1. Ціннісні орієнтації особистості вчителя, оскільки знання, уміння і навички без включення їх у систему суспільно-важливих цінностей людини, її моральних відносин здатні «розтрощити духовні».

2. Моральні якості, які є невід'ємними від гуманістичної спрямованості особистості вчителя, пізнання іншої людини, ставлення до людини як до найбільшої цінності, лише за умови відповідальності перед майбутнім і любові до дітей починається формування професійної культури.

3. Професійна культура невіддільна від культури зовнішнього вигляду, культури мови, естетичної культури, різнобічних інтересів і духовних потреб педагога.

4. Без прагнення до постійного самовдосконалення, що, у свою чергу, визначається усвідомленням своїх недоліків і вмінням їх виправити, здатністю вчителя фізичного виховання до самоконтролю і самоаналізу, побудовою проблеми дій із самовиховання, учитель не може характеризуватися як носій високої культури [200, с. 133].

З огляду на зазначене, учитель фізичного виховання повинен бути сам всебічно підготовлений фізично (бути струнким, підтягнутим, охайно одягненим), знати теорію і практику виконання фізичних вправ, володіти методикою навчання. Спрямованість змісту занять із фізичного виховання повинна бути присвячена вирішенню освітніх, виховних, оздоровчих, тренувальних і змагальних завдань. Вирішення цих завдань багато в чому залежить від професійної культури вчителя [64].

На нашу думку, професійна культура є багатофакторним явищем, що містить в якості складових кілька видів культур, а саме: педагогічну культуру, фізичну культуру, культуру здоров'я, культуру рухів, культуру мовлення, емоційну культуру, конфліктологічну культуру, комунікативну культуру, організаційну культуру, рефлексивну культуру.

Розглянемо сутність зазначених складових професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Зауважимо, що педагогічну культуру науковці трактують по-різному: як складну соціальну характеристику особистості вчителя, його педагогічну позицію; як показник рівня його духовного, морального, інтелектуального розвитку, його знань, умінь і навичок, високого професіоналізму, професійно-значущих якостей особистості, необхідних для успішного вирішення педагогічних завдань (І. Колмогорова [94, с. 164]); інтегральну якість особистості вчителя, що проектує його загальну культуру у сферу професії, синтез високого професіоналізму і внутрішніх властивостей

педагога, володіння методикою викладання, наявність культуротвірних здібностей (І. Пальшкова [168, с. 131]); сукупність високого рівня розвитку і вдосконалення всіх компонентів педагогічної діяльності і такого ж рівня розвитку й реалізації сутнісних сил педагога, його здібностей та можливостей (Л. Круглова [106, с. 38]; частину загальнолюдської культури, в якій найбільшою мірою відображені духовні і матеріальні цінності освіти й виховання, а також способи творчої педагогічної діяльності, необхідні для обслуговування історичного процесу зміни поколінь, соціалізації особистості, здійснення освітніх процесів (Е. Маркарян [124, с. 186] і т. ін.

На думку О. Гауряка й О. Киселиці, педагогічна культура виявляється в професійній поведінці вчителя. Так, учителям з високим рівнем педагогічної культури властиві теоретичне обґрунтування власної педагогічної позиції, системність педагогічної діяльності, творення, гнучкість і варіативність у прийнятті рішень. Такий педагог має індивідуальний стиль. Він не тільки зберігає і відтворює духовні цінності освіти й виховання, а й сам створює їх у вигляді нових технологій, методик, дидактичних і виховних систем. Тому підготовка майбутнього вчителя повинна бути спрямована на розвиток його педагогічної самосвідомості, творчої індивідуальності, що виявляється в способах аналізу, проектування, моделювання, реалізації і рефлексії педагогічної діяльності [44, с. 31–32].

З огляду на вищезазначене, педагогічну культуру майбутніх учителів фізичного виховання розглядаємо як інтегральну характеристику особистості, що включає наявність усталених професійних та особистісних цінностей, професійно-значущих знань, умінь і навичок, якостей особистості, які сприятимуть успішному виконанню навчально-виховної діяльності, спрямованої на розвиток загальної культури учнів під час занять фізичною культурою і спортом.

Важливою складовою професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання є фізична культура, що спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, інтелектуальних і морально-вольових

здібностей людини з метою всебічного формування її особистості. У Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту [139] зазначено, що метою розвитку фізичної культури і спорту є: створення умов для забезпечення оптимальної рухової активності кожної людини впродовж усього життя, досягнення нею достатнього рівня фізичної та функціональної підготовленості, сприяння соціальному, біологічному та психічному благополуччю, поліпшенню стану здоров'я, профілактиці захворювань і фізичній реабілітації.

Фізична культура як частина загальнолюдської культури може розглядатись як унікальний засіб творення людиною самої себе, свого тіла й духу, як спосіб самовираження свого внутрішнього світу [5, с. 68]. Б. Долинський наголошує на тому, що фізична культура як органічна й складова частина загальної культури має свій духовний аспект і виконує свою духовну та моральну функцію в суспільстві, зважаючи на те, що вона вироблює в особистості самостійність, ініціативу, зібраність, самодисципліну, а це, у свою чергу, стає принципом життєдіяльності активної особистості, формуючи впевненість, здатність відстоювати свою гідність. Натомість, для того, щоб успішно здійснювати завдання фізичної культури школярів, продовжує автор, майбутні вчителі самі повинні бути фізично підготовленими й вмотивованими на заняття фізичною культурою і спортом [65, с. 124].

Формування фізичної культури особистості, наголошують Т. Грибуніна та Н. Ничипорко, передбачає оволодіння майбутніми вчителями відповідними культурними цінностями, до яких належать інтелектуальні, духовні цінності, рухові й методичні вміння й навички. Рівень сформованості фізичної культури особистості, на їхню думку, характеризується наявністю мотивації до фізкультурних і спортивних занять, необхідних для них знань, рухових умінь, навичок, способів діяльності, що забезпечується за допомогою активної фізкультурної чи спортивної діяльності [1, с. 23].

Виховний характер навчання в педагогічному процесі, зазначає

М. Носко, полягає у формуванні позитивних якостей молоді із застосуванням засобів фізичної культури та спорту, тобто свідомої дисципліни, наполегливості, мужності, активності, ініціативності, чесності й справедливості, уміння діяти в колективі тощо [157, с. 16]. Уважаємо, що всі ці якості є необхідними у професійній культурі майбутнього вчителя фізичного виховання.

Наступною складовою професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання виступає культура здоров'я. Зазначимо, що сьогодні здоров'я людини розглядається передусім як загальнолюдська цінність. За визначенням В. Горащука, культура здоров'я особистості – це важливий складовий компонент загальної культури людини, зумовлений матеріальним і духовним середовищем життєдіяльності суспільства, що виражається в системі цінностей, знань, потреб, умінь і навичок формування, збереження й зміцнення її здоров'я [52, с. 7].

Важливим у професійній культурі майбутніх учителів фізичного виховання, на нашу думку, є твердження І. Яковлевої, яка визначає культуру здоров'я як цілісне утворення, що становить єдність пріоритету цінності здоров'я, високої активності з освоєння і трансляції в майбутній професійно-педагогічній діяльності глибоких знань про шляхи та засоби ефективного формування, збереження та зміцнення здоров'я [252, с.6]. Досліджуючи зміст поняття «культура здоров'я студентів», автор розглядає її як інтегративний компонент базової культури людини, що містить культурно-оздоровчу грамотність і культурно-оздоровчу готовність. Під культурно-оздоровчою грамотністю розуміється володіння людиною (педагогом, студентом) професійними та культурно-оздоровчими знаннями високого ступеня узагальнення, інтеграція яких забезпечує науково обґрунтоване їх застосування і широке перенесення в майбутню професійну діяльність. Культурно-оздоровча готовність – це стан особистості, що характеризується культурно-оздоровчою грамотністю, ціннісним ставленням до власного здоров'я та здоров'я довколишніх людей, залученням до культурно-

оздоровчої діяльності, вмінням аналізувати й оцінювати результати своєї здоров'ятвірної діяльності, рівень своєї підготовленості до культурно-оздоровчої діяльності. Культурно-оздоровча діяльність, на думку дослідниці, є діяльністю здоров'ятвірного характеру, що здійснюється в процесі культурно-оздоровчої освіти [252, с. 10]. Зважаючи на те, що вчитель фізичного виховання у професійній діяльності повинен забезпечувати формування культури здоров'я учнів, це є важливим складником його професійної культури.

Культура рухів. Будучи специфічною ознакою вчителя фізичного виховання, рухова діяльність визначається змістом самого предмета, як уроків фізичної культури, так і позакласних спортивно-масових заходів. Завдяки динамічності, насиченості занять різноманітними рухами майбутньому вчителю фізичного виховання необхідно кваліфіковано володіти технікою фізичних вправ, її яскравою демонстрацією, прийомами допомоги і підтримки учнів [180, с. 122].

Формування культури рухів у процесі занять фізичною культурою сприяє тому, що закладені в людині природні задатки: сила, спритність, швидкість рухів розвиваються до найвищого ступеня при найменших м'язових витрат енергії. При цьому зовнішній бік будь-якої фізичної дії завжди визначений і співвіднесений із внутрішнім станом організму.

Важлива роль культури рухів була визначена в працях І. Муравова [138], М. Сарафа і В. Столярова [193], які підкреслювали такі завдання фізичного виховання: формування у школярів правильних уявлень про красу в поведінці і діях, у спортивній техніці, виховання виразності рухів, розвиток моральних якостей, формування вміння об'єктивно розуміти й оцінювати прекрасне, прагнути до нього. Інший бік занять фізичною культурою полягає у формуванні уявлень про красиве в рухах людини, в її поведінці і фізичному розвитку.

Краса рухів свідчить про психічне і фізичне здоров'я людини, а також високу кваліфікацію у спортивній і трудовій діяльності [10, с. 152]. Культура

рухів передбачає і гармонійно розвинені фізичні якості, і здоров'я, і красу тіла, і гарну поставу, легкість і граціозність рухів, і правильні гармонійні пропорції тіла [188, с. 79].

Культура рухів учителя фізичного виховання є суттєвим компонентом професійної культури. Вона передбачає володіння своїм тілом, а саме: жести, міміку та пантоміміку. За їх допомогою й у поєднанні з іншими засобами вчитель має можливість більш повно виражати свої почуття, ставлення до своєї діяльності і діяльності своїх вихованців. Кожний жест повинен мати психічний і змістовий підтекст. Оволодіваючи жестами, необхідно прагнути до того, щоб вони були доцільними, правдиво й природно виражали зміст і думки, а також архітектоніку почуттів [138, с. 86].

Культура мовлення. Висока культура мовлення фахівця – це досконале володіння літературною професійною мовою; дотримання норм літературної мови; точність, ясність, чистота, багатство і доречність мовлення, а також дотримання правил мовленнєвого етикету у професійній діяльності [190]. Культура мовлення вчителя фізичного виховання має певну специфіку, яка пов'язана з його діяльністю в межах навчально-тренувального заняття:

1. Зв'язок із мовленнєво-руховою координацією, під якою розуміється вміння одночасно показувати і пояснювати фізичні вправи, не порушуючи ні якості їх виконання, ні плавності, ні виразності мовлення.

2. Спонування до дії. При цьому дієвість слів учителя фізичного виховання залежить від багатьох чинників: від глибини знань у галузі теорії фізичного виховання, педагогіки, від його начитаності, інтелектуальності, високої культури мовлення і загальної культури.

3. Лаконічність мовлення на уроці фізичної культури пов'язана з дефіцитом часу, який відводиться на пояснення, оскільки більшу частину часу на уроці займає рухова діяльність.

4. Важливість чіткості в мовленні вчителя фізичного виховання зумовлена акустичними особливостями приміщень, в яких проводяться навчально-тренувальні заняття (спортивна зала, басейн, спортивний майданчик).

5. Доступність мовлення вчителя насамперед виявляється у використанні термінів, команд, які зрозумілі і легко сприймаються учнями тієї чи тієї вікової групи.

6. Активне використання невербальних засобів зумовлене тісним зв'язком мовлення вчителя фізичного виховання з руховою діяльністю. Лаконічність мовлення під час пояснення виконання рухових дій, вправ потребує доповнення мовлення жестами. Жести використовуються і в ході проведення рухливих і спортивних ігор. Невербальними засобами є й особливості голосу, володіння якими вчителю фізичного виховання необхідно для продуктивної роботи в умовах акустики великої спортивної зали, басейна, стадіону [247, с. 128].

З огляду на зазначене, специфіка культури мовлення вчителя фізичного виховання зумовлена насамперед особливостями спортивної термінології і правилами її використання. Більш суттєві відмінності мовлення вчителя фізичного виховання пов'язані з його мовленнєвою поведінкою, що передбачає ефективну реалізацію вербальних засобів мовлення за допомогою вмілого використання акустичних (якостей голосу), кінетичних і проксемічних (міміки, жестів, організації простору спілкування) засобів мовлення [247, с. 130].

Компонентами культури мовлення вчителя фізичного виховання Ю. Шувалов виокремлює: грамотність побудови фраз; простота і зрозумілість викладу; виразність (інтонація і тональність, темп мовлення, паузи, динаміка звучання голосу, словарне багатство, образність мовлення, дикція); грамотне вимовляння слів із повсякденного мовлення (правильний наголос у словах, виключення діалектних слів); правильне використання спеціальної термінології (виключення усталених висловів, які «ріжуть слух», виключення зайвих слів у командах, жаргонних і модних слів); небагатослівність; мовленнєво-рухова координація [247, с. 132].

Наступною складовою професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання є емоційна культура, що передбачає усвідомленість

емоцій і почуттів як цінності особистості. На необхідності формування емоційної культури вчителя наголошують І. Зязюн, В. Кан-Калік, Л. Мітіна, В. Поплужний, В. Рибалка, О. Саннікова, В. Сухомлинський, О. Чебикін та ін., які зауважують, що емоційна культура є складовою частиною його духовної культури, оскільки емоції допомагають розкрити внутрішній світ людини, впливають на її вчинки, відіграють певну роль регуляторів під час спілкування.

В. Рибалка розглядає емоційну культуру з позиції психології й акцентує на тому, що вона передбачає усвідомленість емоцій та почуттів як цінності особистості і в такий спосіб забезпечує розвиток психологічних та загальнолюдських якостей, розуміння свого «Я». Тобто, продовжує вчений, вона базується на свідомому засвоєнні й реалізації спеціальних психологічних знань, умінь, навичок, здібностей до психологічної діяльності як найвищих цінностей у ситуаціях, що потребують актуалізації глибинних особистісних ресурсів фахівця [187, с. 121].

Емоційна культура, на думку Т. Осипової, відбиває загальнокультурну спрямованість особистості та сприяє формуванню естетичного ставлення до мистецтва, тому виступає одним із найважливіших компонентів світогляду. Ми згодні з автором у тому, що, зважаючи на те, що професійна діяльність майбутнього вчителя, у тому числі й фізичного виховання, ґрунтується на взаємодії з іншими учасниками педагогічного процесу і передбачає прояв (або стримування) своїх емоцій у процесі спілкування, то йому необхідно формувати в собі емоційну культуру, досягати певного рівня емоційної вихованості, показниками якої є багата емотивність, оволодіння власною емоційною поведінкою, здатністю розуміти почуття інших людей і нести відповідальність за власні почуття [164, с. 63].

Акцентуючи увагу на значущості емоційної культури в професійній діяльності, І. Анненкова визначає емоційну культуру як інтегративну якість, що набула ціннісної спрямованості, системності, цілісності, здатності до самоуправління і саморегуляції. На її думку, емоційна культура дозволяє

адекватно усвідомлювати власні переживання і переживання вихованців, що забезпечує розвиток особистості вчителя, відповідність його поведінки особистісним і професійним потребам; ефективність педагогічної діяльності [7, с. 6].

Отже, емоційна культура майбутніх учителів фізичного виховання передбачає здатність усвідомлювати важливість емоцій, що виникають, здійснювати їх саморегуляцію, зокрема, долати деструктивні мимовільні переживання – гнів, страх, агресію, депресію; здатність зберігати душевний спокій, емоційну усталеність у проблемних ситуаціях, виявляти дружелюбність, оптимізм, урівноваженість тощо.

Конфліктологічна культура. Невід’ємною складовою професійної культури майбутнього вчителя фізичного виховання, на нашу думку, є конфліктологічна культура, оскільки від його вміння запобігати виникненню конфліктів з учасниками педагогічного процесу залежить успішність перебігу навчально-виховного процесу, створення позитивної психологічної атмосфери для його учасників тощо.

В аспекті дослідження цілком справедливим вважається твердження Н. Серебровської, що конфліктологічна культура фахівця соціономічної професії поряд з іншими видами культури відображає зрілість і розвиненість його особистості, якість його діяльності в конфліктогенному організаційному середовищі, є одним із важливих складників професіоналізму та повною мірою виявляється в міжособистісній взаємодії [197, с. 20]. При цьому, на думку автора, конфліктологічна культура обіймає сукупність духовних цінностей, норм і принципів майбутнього фахівця (професійний світогляд); його особистісних властивостей і якостей, форм набутої поведінки; мотиваційну готовність управляти конфліктами; а також конфліктологічні знання, уміння і навички, що дозволяють йому конструктивно будувати свою професійну діяльність і розв’язувати організаційні завдання в такій складній ситуації соціальної взаємодії, як конфлікт [197, с. 32].

Відтак, конфліктологічна культура майбутнього вчителя фізичного виховання характеризується його ставленням до конфліктів й зумовлює певний тип поведінки в проблемних педагогічних ситуаціях.

Іншою необхідною складовою професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання є комунікативна культура, що визначається як динамічне, структурно-рівневе особистісне утворення, представлене досягненнями в пізнанні себе, внутрішніми цінностями індивіда, комунікативними знаннями, осмисленістю емоцій, комунікативно значущими якостями особистості, що зумовлює взаємодію з довколишнім світом, орієнтовану на загальноприйнятую норму культурного тла сучасного соціокультурного середовища [8].

За Є. Руденським, комунікативна культура вчителя є системою його особистісних якостей, що містить: творче мислення, культуру мовної дії, культуру самоналаштування на спілкування, культуру жестів і пластики рухів у ситуації спілкування, культуру сприйняття комунікативних дій партнера по спілкуванню, культуру емоцій, культуру комунікативних умінь [189, с. 103].

Дещо ширше трактує комунікативну культуру педагога В. Кан-Калік, визначаючи її як сукупність знань у сфері педагогічного спілкування, досвіду реалізації професійно-педагогічних умінь організації оптимальної взаємодії, досвіду творчого спілкування з вихованцями й емоційно-оцінного ставлення до суб'єктів педагогічної дійсності. На його думку, комунікативна культура виражається в умінні встановлювати гуманістичні, особистісно-орієнтовані взаємовідносини зі студентами та колегами, що передбачає наявність у педагога таких якостей, як: орієнтація на позитивні, сильні сторони, значущість і уважність до іншої людини; здатність до розуміння та врахування емоційного стану іншого; уміння мотивувати людей на досягнення поставленої мети; повагу до самого себе, знання своїх переваг, уміння використовувати їх у власній діяльності; силу характеру, якості лідера та здатність зацікавити [86, с. 46]

До складових комунікативної культури І. Комарова відносить також здатність учителя чітко, зрозуміло й переконливо висловлювати свої думки та почуття за допомогою вербальних і невербальних засобів інформаційного обміну з учнями [95, с. 9].

Зважаючи на те, що професійна діяльність майбутніх учителів фізичного виховання ґрунтується на організації міжособистісної взаємодії в ході проведення занять комунікативна культура виступає важливою складовою їхньої професійної культури. Зазначимо, що комунікативна культура майбутніх учителів фізичного виховання тісно пов'язана з організаційною культурою.

Організаційна культура – це система суспільно прогресивних формальних і неформальних правил та норм діяльності, обрядів і традицій, індивідуальних та групових інтересів, особливостей поведінки персоналу певної організаційної структури, стилю керівництва, показників задоволеності працівників умовами праці, рівня взаємного співробітництва і сумісності працівників між собою та з організацією, перспектив розвитку. На організаційну культуру людини впливають звички і схильності, потреби й інтереси, політичні погляди, професійні інтереси, моральні цінності, темперамент [179].

Г. Хаєт стверджує, що вона є системою матеріальних і духовних цінностей, переконань, вірувань, уявлень, символів, а також ділових принципів, норм поведінки, традицій, ритуалів, що склалися в організації за час діяльності. На думку дослідника, організаційна культура вчителів – це колективна цінність, яка забезпечує досягнення високих результатів у навчальному процесі, визначає характер взаємовідносин, комунікацій, індивідуальний стиль діяльності вчителя. Розвиток означеної культури сприяє самостійності вчителів у сфері оволодіння новими освітніми програмами, технологіями, що забезпечує перехід на новий рівень компетентності, підвищення кваліфікації вчителів [101, с. 367].

Відтак, організаційна культура майбутнього вчителя фізичного виховання є важливою складовою його професійної культури, оскільки передбачає дотримання ним чинних у навчальному закладі норм поведінки, певних цінностей, сприяє виробленню ним індивідуального стилю діяльності й забезпечує його професійне становлення.

Рефлексивна культура. У визначенні дослідників (Г. Бізяєва, Т. Бондаренко, К. Вазіна, І. Гуткіна, Т. Давидова, Г. Дегтяр, В. Єлісеєв, Г. Єрмакова, М. Карнелович, В. Кривошеєва, А. Фурман та ін.) рефлексивна культура постає як системотвірний чинник та інтегральна особистісна якість, що визначає розвиток способів і стратегій професійного зростання й особистісної зрілості педагога, усвідомлення й подолання стереотипів професійного досвіду та діяльності. Рефлексивна культура пов'язана з усвідомленням і регуляцією особистістю способів здійснення діяльності, а рівень її розвитку виявляється в глибині переосмислення власного досвіду та характеризується особистим внеском в організацію професійно-особистісного зростання [166, с. 6].

Професійна діяльність педагога з фізичного виховання, наголошує В. Зданюк, повинна бути заснована на рефлексії, оскільки в процесі вирішення педагогічних завдань, дуже часто виникають ситуації, що вимагають оперативного реагування. Так, під час навчання рухових дій, особливо складних, таких, що вимагають прояву координаційних здібностей, учні дуже часто припускаються помилок і завданням педагога є: за мінімальний час встановити причину виникнення помилок, ураховуючи при цьому, що спектр можливих причин дуже широкий і може залежати від рівня теоретичної, технічної, фізичної, психічної підготовки вихованця, зовнішніх умов, методики навчання, від точності визначення утруднення залежить успішність, а також швидкість навчання. Для виявлення причин помилки педагогові необхідно провести аналіз виконаної дії і виробити шляхи корекції з метою усунення помилки. Крім того, педагог повинен залучити учня до здійснення аналізу виконаної дії [75]. Зважаючи на це, для

забезпечення ефективного освітнього процесу необхідно формувати у студентів рефлексивну культуру.

Наочно складові професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання подано на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Складові професійної культури майбутнього вчителя фізичного виховання

Підсумовуючи, доходимо висновку, що професійна культура майбутніх учителів фізичного виховання є складним інтегральним особистісним утворенням, що характеризується наявністю мотивації до фізкультурних і спортивних занять, уявлень про красиве в рухах людини, в її поведінці і фізичному розвитку, привласненням професійних та особистісних цінностей,

сформованістю фахових знань, умінь і навичок, якостей особистості, обізнаністю з педагогічною, фізичною, рефлексивною, емоційною, мовленнєвою, руховою, комунікативною, організаційною, конфліктологічною культурою, що сприятиме успішному виконанню навчально-виховної діяльності, спрямованої на розвиток загальної культури учнів під час занять фізичною культурою і спортом.

Формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання розуміємо як процес оволодіння студентами знаннями щодо педагогічної, фізичної, рефлексивної, емоційної, мовленнєвої, рухової,

комунікативної, організаційної, конфліктологічної культури, уміннями застосовувати їх на практиці, набуття необхідних фахових знань, умінь та навичок, привласнення педагогічних цінностей, морально-етичних норм поведінки, що сприятиме виконанню ними професійної діяльності на високому рівні.

На підставі вищезазначеного у структурі професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання виокремлено мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-праксеологічний, особистісно-поведінковий, рефлексивно-корекційний компоненти.

Розглянемо їх більш конструктивно і визначимо критерії та показники сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Мотиваційно-аксіологічний компонент. Зауважимо, що мотивація в науковій літературі трактується по-різному: як сукупність чинників, що підтримують і спрямовують, тобто які визначають. поведінку (Ж. Годфруа [48]); сукупність мотивів (К. Платонов [175]); процес дії мотиву і механізм, що визначає виникнення, напрям і способи здійснення конкретних форм діяльності (І. Джидарьян [60]; спонукання, що викликає активність організму й визначає її спрямованість; процес психічної регуляції конкретної діяльності (М. Магомед-Емінов [122]); сукупна система процесів, що відповідає за спонукання і діяльність (В. Вилюнас [38]).

Мотиваційна складова, за визначенням О. Кругляк, є стрижнем для формування інших структурних компонентів, оскільки всім видам діяльності притаманні мотивація до діяльності, знання про діяльність та практичне виконання цієї діяльності. В основі зазначеної складової лежить позитивне ставлення до навчання, стійкий інтерес до освітнього процесу, потреба використовувати набуті знання, уміння й навички в майбутній професійній діяльності [107, с. 25]. В. Бобрицька зазначає, що мотиваційна складова сприяє формуванню в майбутніх учителів навичок саморегуляції діяльності, унаслідок чого розвиваються психолого-мобілізаційні процеси, здатність

керувати ними, формуються цінності здорового способу життя, сталі мотивації на дотримання його норм [25, с. 11].

Мотивація особистості вчителя зумовлена його професійними інтересами, ціннісними орієнтаціями, ідеалами. Вона виявляється як у всій його професійній життєдіяльності, так і в окремих педагогічних ситуаціях, що виникають, визначає його сприйняття зовнішніх подій і логіку поведінки. Формування позитивної мотивації майбутніх учителів фізичного виховання вимагає забезпечення ціннісного ставлення до обраної професії, надбання ними особистісного сенсу майбутньої педагогічної діяльності, усвідомлення значущості спрямованості на професійний успіх.

Аксіологічна складова зумовлена переоцінкою цінностей у педагогічній діяльності вчителя фізичного виховання, де провідна позиція належить особистості та здоров'ю учнів. Саме здоров'я школяра розглядається як загальнолюдська цінність, що вимагає індивідуального підходу в навчальному процесі. Особливого значення набуває особистість вчителя фізичного виховання, метою професійної діяльності якого є формування не лише фізичного, але й психічного і духовного здоров'я учнів [59, с. 41].

Отже, мотиваційно-аксіологічний компонент у структурі професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання включає потреби, інтереси й мотиви майбутньої педагогічної діяльності; професійно-педагогічні цінності, розгляд цінностей як засобу реалізації концепції педагогічного мислення; а також мотиваційну готовність майбутнього вчителя до здійснення власної професійної діяльності. Важливим складником зазначеного компонента є наявність у студентів стійких мотивів і професійно-ціннісних орієнтацій, які забезпечують цілеспрямоване оволодіння майбутньою діяльністю; потреба у творчому самовираженні [61, с. 138]. На нашу думку, зазначений компонент передбачає формування у студентів мотивації саморозвитку особистісних потенцій у професійному самовизначенні, пізнавального інтересу та ціннісного ставлення студентів до обраної професії, мотивації досягнення успіху.

Іншим компонентом у структурі професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання виокремлено когнітивно-праксеологічний. При цьому, когнітивна складова означеного компонента передбачає наявність у майбутніх учителів фізичного виховання знань, необхідних для формування професійної культури, які отримані ними в процесі фахової підготовки, зокрема знання про культуру, а саме сутність поняття «культура», структура культури та її складові показники. Отримання студентами знань про культуру забезпечує духовний розвиток студентської молоді, знайомить із культурною спадщиною людства, сприяє вихованню поваги до культури народів світу. Також важливими є знання про педагогічну культуру вчителя, які студент отримує в циклі психолого-педагогічних дисциплін, оскільки, на нашу думку, саме вони є основою для формування професійної культури вчителя фізичного виховання. Обов'язковим є й отримання студентами знань про професійну культуру вчителя фізичного виховання, що надаватиме їм можливість для творчого оволодіння цілісним досвідом професійної діяльності.

Праксеологічна складова представлена динамічним досвідом культурних практик людини як способів її самореалізації, що визначає характер організації адекватної соціальним потребам суспільства культуротворчої діяльності майбутнього вчителя фізичного виховання. Теорія праксеології, зауважує В. Чайка, забезпечує ефективне управління діяльністю через її всебічний самоаналіз, самооцінювання, цілеспрямоване моделювання умов і засобів удосконалення на підставі синтезу теоретичних знань та емпіричного досвіду, відображає залежність результатів роботи насамперед від попередньої ретельної підготовки до її виконання, ступеня підготовленості дій у широкому розумінні, що охоплює оволодіння знаннями, свідомий вибір засобів, методів аналізу та регулювання, критерії емоційного і практичного оцінювання результатів [234, с.177].

Ще одним компонентом професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання виокремлено особистісно-поведінковий, оскільки

особистість учителя відіграє значну роль у залученні школярів до занять фізичною культурою і спортом. З огляду на це, він повинен володіти певними особистісними якостями (морально-вольові якості, вміння приймати рішення в нестандартних ситуаціях, конфліктоусталеність), які зумовлюють його поведінку в різноманітних шкільних ситуаціях, повсякденному житті, у спілкуванні з учнями, їхніми батьками тощо.

Наступним компонентом професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання визначено рефлексивно-корекційний. Вибір означеного компонента зумовлений тим, що самоаналіз власного чуттєвого сприймання світу через співставлення його контекстом культури, вияв особистісного світоставлення, що спирається на свідому рефлексію, зумовлює професійне самовдосконалення вчителя, оскільки постійно підвищує рівень складності педагогічних завдань, який у результаті перевершує рівень актуальної готовності вчителя до їх розв'язання. Це призводить до ретельного осмислення педагогом механізмів власної діяльності, індивідуального і соціального способу існування в професії. Як наслідок, відбувається заміна старих парадигм більш досконалими, народжуються професійно значущі концептуальні структури більш високого порядку осмислення. Це зумовлює осмислення принципів світоставлення, інтроспекцію власного педагогічного досвіду, аналіз власного духовного потенціалу, удосконалення навчально-виховної стратегії [53].

Зважаючи на те, що основним видом діяльності в будь-якому навчальному закладі виступає навчальна, вчитель фізичного виховання повинен уміти виявляти рівень здоров'язбережувальних знань, рухових умінь діяльності учнів, аналізувати умови протікання навчального процесу й визначати їх вплив на рівень навченості учнів, а також коригувати навчальний процес з метою подолання помилок і труднощів у заняттях з фізичної культури. Отже, виокремлення рефлексивно-корекційного компонента зумовлене тим, що вчитель фізичного виховання повинен постійно відстежувати, діагностувати хід навчально-виховного процесу,

оцінювати проміжні результати, вносити корективи у свої дії і дії вихованців з метою усунення труднощів, недоліків, причин неуспішності, повинен визначити конкретні заходи, що сприятимуть усуненню виявлених прогалин у фізичному розвитку учнів або скорегувати їхню поведінку. Наочно компонентну структуру професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання подано на рис. 1.2.

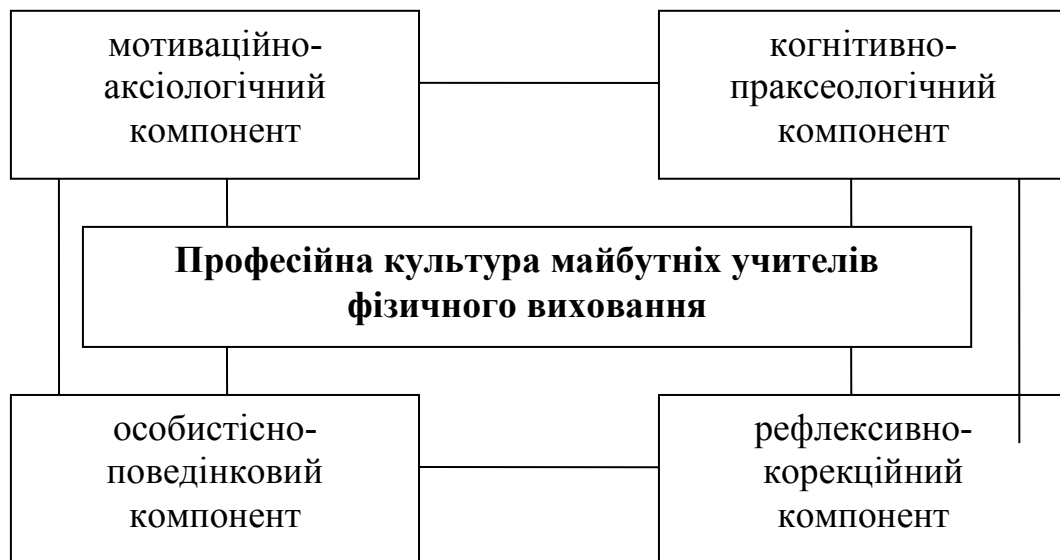

Рис. 1.2. Компонентна структура професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання

На нашу думку, формуванню вищезазначених знань, умінь та навичок, що є складниками компонентів у структурі професійно культури майбутніх учителів фізичного виховання сприятиме впровадження в освітній процес педагогічного вишу відповідних педагогічних умов.

1.3. Педагогічні умови формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання

Особливістю педагогічної праці є те, що вчитель покликаний допомогти дитині відбутись як особистості. Необхідною передумовою успішного вирішення проблем, викликаних корінними змінами, що гостро порушили питання про пріоритети освіти і виховання у відновленні суспільства, є суттєве підвищення культури педагога в період його професійної підготовки

[44, с. 27]. Як наголошує Б. Шиян, у процесі фізичного виховання педагог і учень повинні прагнути не до однобічного розвитку, а до гармонії розуму, душі і тіла. Важливим тут є і власний приклад вихователя, і приклади високого прояву моральних і вольових якостей кращих спортсменів на змаганнях, у творчій праці та побуті. На жаль, продовжує автор, у фізкультурно-спортивній діяльності чимало прикладів і фактів неетичної поведінки, розв'язності, грубощів та ін. Обов'язок учителя використовувати їх як чинник виховного впливу [244, с. 65]. Зважаючи на це, особливим завданням педагогічного вишу постає формування насамперед професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання, важливу роль в якому відіграють відповідні педагогічні умови.

Зазначимо, що в довідкових джерелах поняття «умова» трактується по-різному: як категорія, що відображає відношення предмета до довколишніх явищ, без яких він існувати не може. При цьому сам предмет виступає як щось зумовлене, а умова – як відносно зовнішня його розмаїтість об'єктивного світу. На відміну від причини, яка безпосередньо породжує те чи те явище або процес, умова складає те середовище, ситуацію, в якій вона виникає, існує й розвивається. Умова є необхідною обставиною, яка дає можливість здійснення, створення й утворення чогось або сприяє чомусь. Її особливістю є те, що вона сама, без діяльності людини, не може стати визначально-продуктивною [227, с. 732]. У довідникових джерелах умова розглядається як вимога, пропозиція, що висувається однією зі сторін, які домовляються про що-небудь; як усна чи письмова домовленість про що-небудь; як правила, які встановлені в будь-якій сфері життя, діяльності; як обставини, за яких відбувається чи залежить будь-що [34, с. 1129]; вираження ставлення предмета до явищ, що його оточують, без яких він існувати не може, як щось зовнішнє до предмета розмаїття об'єктивного світу. Умова становить те середовище, обстановку, в якій явища, процеси виникають, існують і розвиваються [226, с. 486].

Щодо педагогічних умов, то дослідники розглядають їх як: обставини, за

яких компоненти навчального процесу (зміст, викладання й учіння) подані в найкращому взаємозв'язку і створюють атмосферу плідної співпраці між викладачем та студентами, що забезпечує плідне викладання, керівництво навчальним процесом, а студентам – успішне навчання; взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, що забезпечує високу результативність навчального процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності [128, с. 159]; взаємопов'язані обставини, обстановка чи спосіб упорядкування і тривалого існування педагогічного процесу, що утворюють певну систему, рівень складності якої розкривається через їх зв'язки (зв'язки взаємодії, перетворення, функціонування, розвитку, управління), за рахунок яких утворюється означена система, і які виявляються у взаємозумовленості та взаємовпливовості педагогічних явищ, що виникають унаслідок запровадження цих умов і призводять до підвищення результативності процесу [177, с. 173]; як обставини, за яких компоненти навчального процесу (навчальні дисципліни, методика його викладання, навчання і виховання) подані в найкращих взаємовідносинах та взаємозв'язках, що дають можливість учителям плідно викладати, керувати навчальним процесом, а учням – успішно навчатися [51, с. 286]; сукупність перемінних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх впливів, що зумовлюють фізичний, психічний, моральний розвиток людини, його поведінку; виховання і навчання, формування особистості [178, с. 473].

Під педагогічними умовами Б. Долинський розуміє спеціально організовані обставини, що впливають на розвиток професійних та особистісних якостей студентів, сприяють формуванню в них культури здоров'я, дотримання здорового образу життя й забезпечують результативність навчально-виховного процесу вищого навчального закладу [66, с. 208–209]. Реалізація педагогічних умов, тобто таких обставин, обстановки або способів організації, що підпорядковують розвиток професійних й особистісних якостей майбутніх фахівців поставленій меті,

наголошує В. Ясененко, забезпечує підвищення ефективності організації їхнього навчання «як ступеня досягнення ними цілей підготовки порівняно з вимогами освітніх стандартів» [255, с. 230].

Як сукупність обставин, необхідних для формування культури здоров'я студентів вищого педагогічного навчального закладу, що передбачають інтеграцію наукових знань студентів про культуру здоров'я, усвідомлення і прийняття культури здоров'я як професійно-особистісної цінності, оволодіння студентами вміннями й навичками здоров'язбережувальної діяльності, включення в культурно-оздоровчу діяльність, формування потреби у зміцненні здоров'я розглядає педагогічні умови І. Яковлєва [252, с. 8].

Підсумовуючи, педагогічні умови формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання визначаємо як спеціально створені обставини, що впливають на компоненти професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання, розвиток їхніх професійно значущих і особистісних якостей, усвідомлення ними значущості професійно ціннісних орієнтацій, сприяють формуванню мотивації до здійснення фізкультурної і спортивної діяльності.

На нашу думку, формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання буде здійснюватись ефективно, якщо реалізувати такі педагогічні умови, як-от: висвітлення у змісті фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання сутності професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення; насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання навчальними тренінгами, що актуалізують ідею професійної культури; залучення майбутніх учителів фізичного виховання до позааудиторної спортивно-ігрової діяльності з метою формування їхньої професійної культури.

Зазначимо, що, з одного боку, виокремлені педагогічні умови є відносно самостійними, а з іншого — вони взаємопов'язані, взаємодоповнюють,

взаємозумовлюють одна одну і впливають на результат формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Вибір педагогічної умови «Висвітлення у змісті фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання сутності професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення» зумовлений тим, що майбутні вчителі фізичної культури покликані вирішувати складні завдання фізичного виховання учнів, підвищувати усвідомлення ними необхідності дотримання здорового способу життя, формувати їхню культуру здоров'я. З огляду на це, соціальна значущість проблеми професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання виявляється в необхідності піднесення престижу та ролі цінностей, що сприяють організації здорового способу життя, прилучення учнівської молоді до систематичних занять спортом і культурних форм відпочинку. Науково-педагогічний аспект цієї проблеми зумовлений потребами в розробці теоретичної моделі професійної підготовки висококваліфікованих спеціалістів – майбутніх учителів фізичного виховання. Організаційно-методичне вирішення завдань підготовки майбутніх спеціалістів пов'язане з необхідністю впровадження в систему діяльності вищих навчальних закладів нових навчальних планів, програм, освітніх технологій. Усе це свідчить про те, що проблема підготовки майбутніх учителів фізичної культури, формування їхньої професійної культури є актуальною і вимагає свого теоретичного й практичного вирішення [59, с. 1–2]. На нашу думку, сприятиме цьому процесу висвітлення у змісті фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання сутності професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення.

Процес фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, наголошує Л. Демінська, забезпечує можливість свого збагачення й розвитку, якщо його зміст набуватиме системного характеру, охоплюватиме в собі найважливіші досягнення науки, культури, мистецтва, спрямовуватиме увагу й зусилля фахівців у галузі фізичної культури і спорту на комплексне

розв'язання актуальних завдань професійного становлення особистості викладача-тренера, розвитку його професійного досвіду, знань, умінь і навичок, формування найважливіших професійних якостей у студентів навчальних закладів [59, с. 6].

У зв'язку з цим, зазначають дослідники (І. Зверєв, В. Коротов, В. Максимова, М. Скаткін та ін.), необхідно забезпечувати єдність навчання і виховання засобом комплексного, а точніше інтегративного підходу до предметної системи навчання. Зокрема І. Зверєвим і В. Максимовою доведено, що інтегративний підхід до виховання і навчання дозволяє вичленувати головні елементи змісту освіти, створює сприятливі умови формування конкретних знань студентів, розкриває гносеологічні проблеми, без яких неможливе системне засвоєння основ наук, включає студентів в оперування пізнавальними методами, що мають загальнонауковий характер (абстрагування, моделювання, узагальнення, аналогія тощо) [74].

За твердженням В. Стасюк, у процесі фахової підготовки доцільно використовувати міжпредметні зв'язки, які є логічними між навчальними дисциплінами, що сприяють формуванню цілісного уявлення про явища природи, допомагають використовувати власні знання щодо вивчення різних навчальних предметів [215, с. 7]. Аналогічної думки дотримується Б. Долинський, зауважуючи, що за такої організації навчального процесу педагог здійснює цілеспрямоване вирішення навчально-виховних завдань, тому він повинен уміти здійснювати забезпечувати взаємозв'язок і взаємодію навчальних дисциплін на лекціях, практичних і лабораторних заняттях, а також під час організації наукової роботи та практики [65, с. 219].

Стрижнем освіти XXI століття, зазначається в Концепції 12-річної середньої загальноосвітньої школи, є розвивальна, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти й саморозвитку, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни. Тобто, роль сучасного вчителя, у тому числі і фізичного виховання,

полягає не лише в тому, щоб забезпечити трансляцію знань, але й бути носієм культури та загальнолюдських цінностей [97, с. 4–5]. Отже, наголошує В. Кремень, однією з головних вимог до сучасного вчителя є його широка загальна культура [104, с. 16]. Цьому сприяє сучасний напрям переорієнтації вчителя – від просвітництва до здійснення життєтворчої та культуротворчої місії, від маніпулятивної, авторитарної педагогіки до педагогіки особистісно орієнтованої, педагогіки співробітництва [66, с. 53].

З огляду на зазначене, в аспекті дослідження особливого значення набуває культурологічне осмислення міжпредметних зв'язків як цілісного, багатоаспектного та саморегулятивного явища в системі підготовки майбутніх учителів. Культурологічний підхід є найбільш оптимальним у визначенні сутності, змісту та функцій міжпредметних зв'язків у процесі фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання. Він дозволяє осмислити міжпредметні зв'язки як системне явище, здатне відображати найважливіші аспекти професійного досвіду вчителя фізичного виховання, а також функціонально впливати на їх розвиток. До основних функцій міжпредметних зв'язків віднесено ціннісно-орієнтаційну, пізнавальну, розвивальну, виховну та креативну [59, с. 7].

Значну роль в оптимізації освітнього процесу педагогів, на думку К. Оглобліна, відіграє інтеграція природничо-наукових, гуманітарних, загально професійних, прикладних знань та інноваційних спеціальних курсів, що сприяють розвитку теоретичного мислення студентів, формуванню в них здатності до цілісного системного бачення навчального матеріалу, вміння аналізувати, порівнювати й узагальнювати [158, с. 4].

На нашу думку, задля формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання доцільно забезпечити висвітлення в змісті фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання сутності професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення під час викладання таких навчальних дисциплін, як «Вступ до спеціальності», «Психологія», «Педагогіка», «Основи педагогічної

майстерності», «Теорія і методика фізичного виховання», «Спортивні та рухливі ігри і методика викладання», «Легка атлетика і методика викладання», «Гімнастика і методика викладання», «Плавання і методика викладання», лекційні і практичні заняття яких слід доповнити теоретичними знаннями і вправами, що сприятимуть набуттю студентами необхідних умінь, розвитку професійних і особистісних якостей, що, за нашим визначенням, є складниками професійної культури.

Зауважимо, що на підставі аналізу навчальних планів факультетів фізичного виховання Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Бердянського державного педагогічного університету, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка і робочих програм зазначених навчальних дисциплін дійшли висновку, що питанням професійної культури вчителя фізичного виховання, на жаль, у них не надається належної уваги.

Так, метою викладання навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» є: сформувати у першокурсника систему знань та уявлень про сферу майбутньої професійної діяльності та професії фахівців галузі фізичної культури, при цьому завданнями програми виступають такі: вивчити історичні аспекти становлення та розвитку фізичної культури у світі та в Україні; оволодіти основними спортивними термінами; вивчити програмно-нормативні та організаційні засади галузі «Фізичне виховання і спорт»; дослідити особливості системи вищої освіти та кадрове забезпечення галузі в Україні. Натомість, як бачимо, питання щодо особистості вчителя фізичного виховання та важливості сформованості його професійної культури не знайшли свого відображення. Хоча саме ця дисципліна повинна забезпечити знання щодо професійної культури вчителя фізичної культури (когнітивно-праксеологічний компонент у структурі професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання), позитивну мотивацію на досягнення успіху в

педагогічній діяльності, ознайомити з педагогічними ціннісними орієнтаціями (мотиваційно-аксіологічний компонент).

Особливе місце з-поміж спеціальних дисциплін посідає навчальна дисципліна «Теорія і методика фізичного виховання», що забезпечує теоретичну й практичну підготовку студентів до професійної діяльності вчителя фізичного виховання. Теорія фізичного виховання передбачає оволодіння студентами знаннями принципів і закономірностей функціонування системи фізичного виховання, на теоретичному рівні готує майбутніх учителів до навчання школярів фізичних вправ, розвитку в них необхідних рухових (фізичних) якостей тощо. Методика фізичного виховання, передусім, націлена на підготовку вчителя, здатного здійснювати планування й організацію діяльності учнів на заняттях з фізичного виховання різних вікових груп, розкриває сутність і особливості предмета, готує студента до просвітницької діяльності, проведення спортивно-масових заходів [126, с. 8]. Уважаємо, що в ході викладання зазначеної дисципліни значну увагу необхідно приділити й набуттю майбутніми вчителями знань щодо професійної культури, привласненню ними професійних ціннісних орієнтацій, формуванню у студентів мотивації до досягнення успіху в майбутній педагогічній діяльності, розвитку комунікативно-організаційних умінь, що є складниками компонентів професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Більшого значення проблемі формування професійної культури, на нашу думку, слід надавати й під час викладання навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу, зокрема «Психологія» (набуття вмінь культури поведінки в конфліктних ситуаціях, що неодмінно супроводжують діяльність учителя фізичного виховання як під час проведення уроків, так і в ході занять у спортивних секціях, позакласних змаганнях, умінь емоційної саморегуляції тощо), «Педагогіка» (спрямовувати студентів на педагогічну діяльність, умотивувати їх на досягнення успіху, формувати в них професійні ціннісні орієнтації, розвивати комунікативно-організаційні вміння, усвідомлювати

роль іміджу вчителя фізичного виховання та його вплив на формування особистості учнів), «Основи педагогічної майстерності» (розвивати вміння невербального спілкування, мовленнєвої культури і т. ін.). Зазначені знання і вміння в аспекті дослідження визначено провідними складниками виокремлених компонентів професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Значну частину навчальних годин у навчальних планах відведено на вивчення спортивно-педагогічних дисциплін: «Теорія і методика фізичного виховання», «Спортивні та рухливі ігри і методика викладання», «Легка атлетика і методика викладання», «Гімнастика і методика викладання», «Плавання і методика викладання» тощо.

Як зазначають Н. Зволинська, В. Маслов, і з цим складно не погодитися, що підготовка майбутніх учителів фізичного виховання в процесі спортивно-педагогічних дисциплін не зазнала істотних змін стосовно формування професійної культури, оскільки до цього часу головною метою продовжує залишатися підготовка фахівців—«технологів» з навчання рухових дій і актів [130, с. 6], хоча успішність здійснення педагогічної діяльності в значному ступені залежить від сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Отже, можемо припустити, що висвітлення у змісті фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання сутності професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення є педагогічною умовою, оскільки воно буде сприяти набуттю майбутніми вчителями знань щодо специфіки педагогічної діяльності, сутності професійної культури вчителя фізичного виховання, формуванню мотивації студентів на досягнення успіху в професійній діяльності, привласненню професійних ціннісних орієнтацій, набуттю комунікативно-організаційних умінь, а також сприятиме розвитку морально-вольових якостей особистості вчителя, що є складовими визначених компонентів у структурі професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Іншою педагогічною умовою визначено таку, як «насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання навчальними тренінгами, що актуалізують ідею професійної культури». На нашу думку, саме під час проведення таких тренінгів майбутні вчителі фізичного виховання будуть займати активну позицію, що сприятиме набуттю необхідних теоретичних знань і практичних умінь та навичок, а також розвитку особистісних якостей, що в аспекті роботи визначені складниками професійної культури.

Термін «технологія» (в перекладі з грецької – наука про мистецтво) – це одне з найбільш популярних у сучасній психолого-педагогічній літературі понять, яке означає педагогічну діяльність, що максимально реалізує в собі закони навчання, виховання й розвитку особистості [163, с. 131].

Поняття «тренінг» (від англ. train, training) має кілька значень: навчання, виховання, тренування, дресирування. Подібна багатозначність властива й науковим визначенням тренінгу. Зокрема В. Пахальян зазначає, що в найзагальнішому сенсі тренінг можна розглядати як сукупність різних способів і прийомів, спрямованих на розвиток у людини тих чи тих навичок і вмінь [170, с. 15].

Використання тренінгових технологій у навчально-виховній діяльності вчителя фізичного виховання, наголошує І. Гільова, сприяє гармонійному розвитку особистості, оскільки «асоціюються з поєднанням фізичного і психічного здоров'я особистості» [46, с. 24]. Крім того, продовжує цю думку В. Пахальян, вони дають змогу набути нових навичок, відкрити в собі інші можливості. У ході тренінгових занять учасники займають активну позицію, а засвоєння навичок відбувається у процесі «проживання» й набуття особистісного досвіду поведінки [170, с. 14]. Тобто феномен тренінгу полягає насамперед у тому, що безпосередні учасники одержують таку підготовку, яка відповідає вимогам сучасного життя [223, с. 10].

Щодо навчальних тренінгів, то в науковій літературі існують різні погляди на їх сутність. Так, Т. Зайцева сутність тренінгу вбачає в тому, що

він надає його учасникам знаряддя і прийоми активної регуляції власної поведінки, перебудови непродуктивної структури діяльності й тим самим підняття регулювання поведінкою на більш високий рівень [72, с. 39]. Науковці також розглядають тренінг, як сукупність активних методів пізнання і саморозвитку особистості (І. Вачков [33, с. 46]); перспективний метод психолого-педагогічної підготовки фахівців різних галузей (В. Федорчук [223, с. 163]); синтетичну антропотехніку, що поєднує в собі навчальну та ігрову діяльність, яка проходить в умовах моделювання різних ігрових ситуацій (А. Ситніков [202, с. 128]); педагогічну технологію навчання, оскільки він має чіткий алгоритм використання й гарантує досягнення запланованого результату (Л. Бондарєва [29, с. 11]).

Як складова інтерактивного навчання і як інноваційна педагогічна технологія, зазначає В. Нікандров, тренінг має багато варіантів його проведення, тому методичний аспект цієї інновації в освітньому процесі характеризується такими ознаками: систематичною активністю студентів під час проведення тренінгових занять; ігровим характером взаємодії учасників тренінгу; навчально-пізнавальною спрямованістю діяльності; систематичною рефлексією в процесі аналізу тренінгових ситуацій; обов'язковою груповою формою проведення. Ці ознаки, продовжує автор, є стратегічними принципами організації та проведення тренінгів, кожний з яких розкривається через комплекс принципів тактичного й оперативного рівнів [140, с. 95 – 107].

Основним принципом тренінгових технологій є принцип активності, коли кожний засвоює нове тільки завдяки власним активним зусиллям [223, с. 14]. Активність особистості під час тренінгу є нормою поведінки, оскільки в змодельованій тренінговій ситуації виникають динамічно-активні стани особистості, що виражають її залежність від конкретних умов існування і породжують діяльність, спрямовану на зняття цієї залежності. У процесі діяльності відбувається як розвиток особистості, так і перетворення середовища, в якому перебуває на цей момент особистість. Йдеться спочатку

про реальне включення в інтенсивну групову взаємодію кожного з них. Якщо дотримуватися цього принципу в процесі підготовки студентів, то відбувається розвиток необхідних професійних здібностей учителя фізичного виховання не через безпосередній вплив викладача на студента, а через створення умов для самовдосконалення майбутнього фахівця, який, беручи участь у тренінгах, засвоює методи тренінгової роботи на заняттях, щоб надалі використовувати цю методику в майбутній професійній діяльності з учнями в загальноосвітній школі [185, с. 386].

Іншим стратегічним принципом організації та проведення тренінгів, на думку дослідників (Н. Дівінська, В. Кремень, К. Левківський, В. Петрусинський, А. Прутченков, М. Степко, П. Щербань, О. Яцій та ін.), є ігровий характер взаємодії (принцип моделювання). В умовах тренінгу відбувається імітація реальних життєвих ситуацій, демонструються зразки позитивних і негативних форм поведінки. Ігрова форма проведення тренінгу у формі рольових, ділових та дидактичних ігор також є методом інтерактивного навчання і набуває дедалі більшого поширення в педагогіці, психології, професійній підготовці [62, с. 82]. Використовуючи тренінговий метод ігрового моделювання, зауважує В. Нікандров, необхідно дотримуватися: а) принципу партнерства, який формує в кожного учасника тренінгу толерантне ставлення до інших і тим самим визнання рівності позицій у системі суб'єкт-суб'єктних відносин незалежно від ролей, які прийняті та розігруються партнерами. Саме цей принцип лежить в основі організації простору спілкування, який має назву «круглий стіл» і практикується у більшості тренінгів, оскільки крім формування навичок ефективного спілкування як взаємодії, він стереотипізує повагу до особистості як до загальнолюдської цінності; б) принципу «тут і зараз», що зумовлений просторово-часовими обмеженнями сфери спілкування між учасниками ігрової взаємодії в групі тренінгу і полягає в концентрації уваги учасників тренінгу на собі, своїх партнерах і подіях, що відбуваються в групі в конкретний момент. Такий підхід дає змогу інтенсифікувати групові

процеси й групову динаміку, раціонально розподілити час, загострити увагу учасників на процесах, що відбуваються під час тренінгу [140, с. 97].

Дотримання означеного принципу сприятиме формуванню у студентів професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій, морально-вольових якостей, розвитку комунікативно-організаційних умінь, умінь емоційної саморегуляції, конфліктоусталеності, що визначені в роботі складниками компонентів у структурі професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Ще однією принциповою характеристикою тренінгових технологій є їх навчальна спрямованість, яка відображається в процесах передання і засвоєння нових знань, умінь та навичок. Джерелом цього комплексу новоутворень виступають: педагог, який проводить тренінг, учасники групи (студенти або учні) та створені тренінгові ситуації. Тому особи, які беруть участь у тренінгу, не просто отримують цей комплекс, а самі здобувають його внаслідок власної активності. Важливим тут є дотримання принципу об'єктивізації поведінки (принцип зворотного зв'язку), що дає змогу кожному учаснику тренінгу корегувати свою поведінку згідно з цілями і завданнями заняття, а також допомагають студентам сформувати нові комунікативні і поведінкові норми. У такий спосіб подекуди навчальні тренінги можуть змінити життєві настанови майбутніх учителів і навіть уявлення про себе. Вони стають більш терплячими до думок та ціннісних орієнтацій спочатку своїх одногрупників, а згодом і учнів, яких вони будуть навчати. Упровадження навчальних тренінгів створює позитивну настанову у ставленні до викладача і сприяє конструктивній полеміці з ним, незважаючи на його авторитет. Студент може краще зрозуміти всю складність процесів спілкування між учителем і учнем, побачити їх взаємозв'язок і навчитися використовувати набуті в тренінгу вміння в майбутній професійній діяльності, що стимулює формування суб'єкт-суб'єктних відносин на рівні викладач-студент, а в майбутньому – вчитель-учень [169, с. 56].

Ще одним важливим методичним принципом тренінгових технологій, на думку дослідників (М. Ковальчук, С. Кушнірук, Л. Сущенко, О. Ярошенко та ін.), є групова форма їх проведення. Це положення об'єднує більшість попередніх характеристик методики проведення тренінгів, оскільки сформованість у групі міжособистісних зв'язків на підставі суб'єкт-суб'єктних відносин зумовлює активність усіх учасників тренінгу, їхнє взаємонавчання, взаємодопомогу, побудову довірливих відносин та рефлексію з усіма їх наслідками.

Застосування навчальних тренінгових технологій неможливе без проведення систематичної рефлексії – осмислення людиною власних дій та їх закономірностей для визначення трансформації особистості, зокрема, в тренінгах особистісного зростання [245, с. 54].

Інші науковці (Н. Хоменко, В. Шпак Н. Хрящева та ін.) виокремлюють такі принципи тренінгових технологій, як: активності; дослідницької (творчої) позиції, сутністю якої є те, що в процесі створення креативного середовища тренінгу учасники групи усвідомлюють, виявляють, відкривають ідеї, закономірності, уже відомі науці, а також, що особливо важливо, свої власні ресурси, можливості, особливості; об'єктивації (усвідомлення) поведінки, універсальним засобом якої є зворотний зв'язок; партнерського (суб'єкт-суб'єктного) спілкування, в якому враховуються інтереси всіх учасників взаємодії і створюються умови атмосфери безпеки, довіри, відкритості, що дає змогу учасникам групи експериментувати зі своєю поведінкою, не боячись помилок [230, с. 80] (в аспекті роботи це сприятиме формуванню складових усіх визначених компонентів у структурі професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання).

Це підтверджується й працями педагогів (І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос та ін.), які розглядають питання педагогічної майстерності вчителя. Зокрема вони наголошують на тому, що використання тренінгових занять, як складової інтерактивного навчання, сприятиме формуванню всіх складових структури особистості вчителя-майстра, з-поміж яких ними

визначено: гуманістичну спрямованість, що охоплює здатність учителя бачити особистість учня, відчувати, розуміти його й допомагати; створювати умови для розвитку учнів; відповідати за свій вплив і відчувати моральне задоволення від позитивних змін учня, організатором яких частково є вчитель (когнітивно-праксеологічний, особистісно-поведінковий компоненти); професійну компетентність, яка забезпечує комплексність знань (предмета, педагогіки, психології, методик викладання), особистісну забарвленість знань учителя – модальність, вияв власного ставлення, емоцій, цінностей і мотивацій, засвоєння й постійне оновлення знань завдяки самоосвіті (мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-праксеологічний компоненти); педагогічні здібності: комунікативні (здатність спілкуватися); перцептивні (здатність бачити й розуміти особистість); динамізм (здатність переконувати й навіювати); емоційна стабільність (здатність володіти собою); оптимістичне прогнозування (віра в позитивні зміни); креативність (здатність до творчості) (когнітивно-праксеологічний, особистісно-поведінковий компоненти); зовнішню та внутрішню педагогічну техніку [171, с. 200 – 201].

Особливостями тренінгу, який може використовуватись у процесі підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, зазначає І. Панасюк, є: можливість імітації конкретних видів професійної діяльності фахівця; ефективне оволодіння студентами професійними вміннями і навичками в безпечних умовах тренінгу, а не методом спроб і помилок у реальному педагогічному середовищі професійної діяльності; сформованість професійно значущих якостей педагога ще до участі в реальній педагогічній практиці; можливості організації самостійної надпредметної діяльності студентів через розробки власних тренінгових програм із заданою метою навчання та виховання учнів.

При цьому дослідницею визначено переваги занять, які проводяться у формі тренінгів зі студентами напряму підготовки «Фізичне виховання», а саме:

1. Тренінгові заняття допомагають майбутнім учителям фізичного виховання побачити особливості майбутнього професійного життя й відчуті включеність у довколишній світ загалом.

2. Використання тренінгів сприяє розвитку особистості майбутнього вчителя фізичного виховання, оскільки створює тривалу зацікавленість у саморозвитку і розкритті свого особистісного та професійного потенціалу.

3. Тренінги спонукають студентів тренувати навички формування вимог, прийняття рішень, допомоги іншим, співробітництва, пошуку можливостей взаємодопомоги, сили протистояння, особистісної відповідальності.

4. Тренінги сприяють появі в студентів нових уявлень про педагогічну взаємодію на рівні «вчитель-учень», які ґрунтуються на отриманому досвіді й поєднаних з почуттями. Вони пояснюють поведінку і вчинки учнів і вчителя в конкретних педагогічних ситуаціях. Студент може краще зрозуміти всю складність процесів спілкування між учителем і учнем, побачити їх взаємозв'язок і навчитися використовувати набуті в тренінгу вміння в майбутній професійній діяльності.

5. Тренінги полегшують формування нових комунікативних і поведінкових норм, щоб згодом увести у професійну діяльність лише визначені й перевірені на практиці стилі педагогічної діяльності.

6. Тренінги можна використовувати для формування в майбутніх учителів мотивації до навчання, оскільки тренінги викликають допитливість студентів, посилюючи інтерес до різних аспектів міжособистісної взаємодії.

7. Систематичне використання тренінгів знижує тривожність студентів і полегшує формування їхньої згуртованості.

8. Тренінги дають змогу створювати різноманітні педагогічні ситуації для моделювання складних форм поведінки.

9. Тренінги, що зорієнтовані на вирішення реального педагогічного завдання, дають унікальну можливість відносно швидко зробити прозорою й більш гуманною систему міжособистісних відносин «вчитель-учень» і «учень-учень».

10. Тренінги сприяють опрацюванню найважливіших проблем, котрі виникають у професійній діяльності майбутніх учителів фізичного виховання, які мають різне сприйняття дійсності й різні погляди на педагогічний стиль діяльності (розвиток особистої комунікативної компетенції, згуртування учнівського колективу, визначення лідерських здібностей учнів, спрямування їх на формування потреби в здоровому способі життя тощо). Ці проблеми можна навчитися вирішувати в ігровій ситуації тренінгу під час навчання у вищій школі [169, с. 77–78]. На нашу думку, зазначене цілком відповідає й формуванню професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Визначаючи методику проведення тренінгів, В. Нікандров, В. Федорчук зауважують, що до основних тренінгових методів традиційно належать: аналіз конкретних ситуацій, який служить інструментом дослідження і вивчення певної проблеми, оцінки та вибору рішень; стимулює звернення до досвіду інших, прагнення до набуття теоретичних знань для одержання відповіді на питання, які обговорюються; дозволяє використовувати ситуації двох видів: а) «тут і зараз» для вивчення проблеми: «Що й чому відбулося в групі з окремими учасниками?»; б) «там і тоді», коли аналізується випадок із педагогічної практики або особистого життя, що має значення для учасника або групи; кейс-метод, покликаний розвивати в майбутніх педагогів здатність до самоаналізу й самостійного вирішення проблеми, формувати навички компетентного спілкування (наприклад, запропонувати студентам розв'язати конфлікт у змодельованій педагогічній ситуації), стимулювати творче мислення. Зазначений метод дає можливість перейти до узагальнювальних висновків; можливість оцінити ефективність прийнятих рішень тощо [223, с. 26–30]; мозковий штурм як метод, похідний від групових дискусій; ігрові методи (ділові, дидактичні, імітаційні, інноваційні, дослідницькі, операційні, організаційно-діяльнісні, проблемно-зорієнтовані, профорієнтаційні, рольові, ситуаційно-рольові, творчі, управлінські, навчальні) [140, с. 150]; психогімнастичні вправи, які налаштовують учасників на експериментування з власною поведінкою, знімають шаблони повсякденного спілкування і зміни

рухово-просторових стереотипів; вправи для розвитку невербального мовлення (тактильного, візуального, мімічного й пантомімічного) [183, с. 79] та ін.

Зважаючи на те, що впровадження навчальних тренінгів, які актуалізують ідею професійної культури, сприятиме формуванню складових усіх виокремлених компонентів, воно є педагогічною умовою формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Наступною педагогічною умовою вважаємо «Залучення майбутніх учителів фізичного виховання до позааудиторної спортивно-ігрової діяльності з метою формування їхньої професійної культури». Насамперед це пов'язано з тим, що позааудиторна діяльність, на відміну від аудиторної, яка є регламентованою, створює значно більше можливостей для формування і розвитку особистісних якостей майбутніх учителів фізичного виховання, що є складниками їхньої професійної культури.

Найбільш повне й обґрунтоване визначення поняттю «позааудиторна діяльність» надає М. Донченко, розглядаючи її складником професійно-педагогічної підготовки та формування особистості майбутнього вчителя, особливою формою організації студентського життя, безперервним процесом, в якому реалізується виховання, освіта і розвиток студентів. Характерною відмінністю позааудиторної роботи від аудиторної є те, що вона здійснюється у специфічних формах, вибір і використання яких суб'єктами організації позааудиторної діяльності здійснюється на демократичних засадах [67, с. 6].

Позааудиторна діяльність, наголошує Л. Кондрашова, має чітку професійну спрямованість і здійснюється з урахуванням специфіки факультету, широкого використання різноманітних її форм, спонукання студентів до активної самодіяльності, моделювання та розв'язання педагогічних ситуацій, удосконалення педагогічних умінь і особистісних якостей майбутніх педагогів у процесі включення їх в активну педагогічну діяльність. Організація позааудиторної роботи в педагогічному навчальному

закладі – особливе і складне завдання, розв'язання якого вимагає, з одного боку, пошуку і приведення в дію нових форм впливу на студентів, відпрацювання нових методик, а з іншого – активізації традиційних видів діяльності, збереження досягнень минулого. Організація позааудиторної роботи, на думку дослідниці, в тій чи тій формі дозволяє розгорнутися певному виду діяльності студентів, створити потрібну систему взаємодії між ними, специфічно розподілити ролі, забезпечити необхідні умови для їхнього професійного становлення [96, с. 9–10].

У процесі позааудиторної діяльності виявляється особистісна активність студентів, що характеризується спрямованістю на досягнення кінцевого результату, який має призвести до почуття задоволення від досягнення наміченого, ствердження себе як особистості в діяльності. Для майбутніх учителів фізичного виховання особистісна активність є знаряддям визначення предметів, ситуацій і умов задоволення власних потреб, і як результат, сприяє формуванню їхньої професійної культури.

Особистісну активність майбутніх учителів фізичного виховання С. Собко розглядає як вид активності особистості, особливу сферу її дослідження, котра знаходить свій вияв у ставленні до певного виду діяльності, характеризується спрямованістю на досягнення кінцевого результату з метою отримання почуття задоволення від здійсненого. В основі формування особистісної активності майбутніх учителів фізичного виховання лежить система внутрішніх спонукальних сил, розпочинаючи від потреб до ціннісних орієнтацій щодо мети життєдіяльності та засобів її досягнення [207, с. 8].

На нашу думку, з метою формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання необхідно залучати до спортивно-ігрової позааудиторної діяльності, зокрема до організації спортивних змагань, свят, самостійних занять за обраним видом спорту.

В умовах освітнього процесу вищого навчального закладу, на думку А. Кузьміна, позааудиторна спортивна діяльність має значні можливості в

підготовці студентів до спільного прийняття рішень. Це пов'язано з тим, що в межах фізкультурної та спортивної діяльності успіх ігрової взаємодії визначається, здебільшого, рівнем тактичного мислення, що надає можливість передбачати результати взаємних дій і, відповідно, здійснювати корекцію власних задумів, що зумовлює успішну взаємодію членів спортивного колективу. В силу цього, зауважує автор, можливості занять з фізичної культури в підготовці студентів до узгодженого прийняття рішень зумовлені наявністю: 1) групового характеру занять, 2) необхідністю прийняття відповідальних рішень у ході організації спортивної ігрової діяльності, 3) змагальних ситуацій [110, с. 7].

На важливості позааудиторної спортивно-ігрової діяльності, зокрема застосування спортивних ігор, наголошують педагоги (В. Гориневський, М. Іваницький, О. Крестовніков, Л. Орбелі, П. Рудик та ін.), які зазначають, що їх проведення впливає не лише на збереження здоров'я і розвиток фізичних якостей особистості, а й на формування її інтелектуально-креативних потенціалів [195, с. 2].

Досліджуючи проблему формування організаційної компетентності майбутніх учителів, С. Пільова дійшла висновку, що спортивно-ігрова діяльність відіграє важливу роль у формуванні особистості молодих людей, загартовуючи їхню волю, характер, оскільки в ній учасники об'єднуються для виконання спільного ігрового завдання, в ході якого виробляються такі позитивні риси характеру, як товариська солідарність, уміння підпорядковувати свої особисті інтереси інтересам колективу, дисциплінованість, організованість, сміливість тощо. Крім цього, спортивно-ігрова діяльність впливає на формування й розвиток не лише фізичних, а й особистісних якостей людини, зокрема спортивні ігри сприяють розвитку організаторських та комунікативних умінь, лідерських якостей, які є надзвичайно важливими у професійній діяльності вчителя [174, с. 62].

Зауважимо, що позааудиторна спортивно-ігрова діяльність здебільшого має змагальний характер, а змагання, наголошує С. Пільова, є певним

стимулом, що сприяє розвитку нахилів, здібностей, талантів, допомагає у самоствердженні в колективі, примушує дотримуватися певних правил, викликає необхідність приймати швидкі і максимально правильні рішення в ситуаціях, що виникають. Спортивно-ігрова діяльність вимагає від учасників високої інтенсивності, зосередженості уваги і т. ін. Зокрема ті студенти, які займаються футболом, баскетболом, волейболом та іншими спортивними іграми, відзначаються гарною фізичною підготовкою, вміють регулювати свої емоції, стежити за їх вираженням, що є необхідним у професійній діяльності вчителя [174, с. 64].

У процесі спортивно-ігрової діяльності (спортивні ігри, змагання), розвиваються організаторські вміння, зважаючи на те, що для перемоги необхідно правильно розташувати гравців (або членів змагання), перегрупувати їх у разі необхідності; комунікативні вміння виражаються в тому, що під час змагань необхідно чітко, конкретно, лаконічно і доступно висловити свою думку, подати правильну команду; під час будь-якого змагання часто виникають конфліктні ситуації як усередині команди, так і з суперниками, суддями, що потребує вмінь швидко їх розв'язати; також є необхідність прийняття рішень у ситуаціях, які виникають під час гри чи змагання; значна роль після проведення змагань належить рефлексії, оскільки необхідно вміти проаналізувати, що сприяло успіху чи невдачі, виявити їх причини для урахування в подальшому. Суттєво впливає спортивно-ігрова діяльність і на формування та розвиток морально-вольових (дисциплінованість, відповідальність, воля до перемоги), толерантних (повага до думки іншого члена команди, сприйняття його) якостей тощо [174, с. 64–65].

Командні спортивні ігри, зазначає А. Івлєв, сприяють об'єднанню зусиль майбутніх фахівців у процесі розв'язання певного типу завдань, виробленні спільного рішення задля досягнення бажаного результату. Спортивно-ігрова діяльність збільшує швидкість і якість виконання дій членами команди, що сприяє, на нашу думку, формуванню мотивації на досягнення успіху,

комунікативно-організаторських здібностей, морально-вольових якостей, що визначені складниками професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Студентська команда, на думку науковця, – це неформально організована група студентів, що динамічно розвивається, які, розуміючи взаємозалежність і необхідність в освітньому процесі командної взаємодії і маючи тверду настанову на спільну ефективну творчу діяльність та співробітництво, здатні поєднувати індивідуальні ідеї й досвід кожного для прийняття раціонального рішення різних завдань і досягнення найкращих результатів у професійній підготовці та самореалізації своєї особистості, завдяки цілеспрямованості, ініціативі, раціональному розподілу праці, згуртованості, гнучкості поведінки й самокерування [79, с. 7].

Організація і проведення позааудиторної спортивно-ігрової діяльності спрямовані на досягнення таких освітніх цілей, як: збереження й зміцнення здоров'я, розвиток психофізичних якостей, формування соціально значущих якостей, професійних та особистісних якостей майбутніх спеціалістів [160, с. 32].

Зауважимо, що позааудиторна спортивно-ігрова діяльність неможлива без спілкування. Науковцями (Р. Малінаускас, О. Лисянська та ін.) зазначається, що, наприклад, баскетболісти більш веселі, більше схильні до емоційного вираження, більш уважні, більше підготовлені до співробітництва. Проте, з іншого боку, вони менше усталені, більш невротично втомлені, роздратовані. При цьому баскетболісти більш інтелектуально розвинені, більш кмітливі, в них вище здатність до навчання. Це пояснюється тим, що спортивні ігри ставлять високі вимоги до тактичного мислення. Великого значення у спортивних іграх набуває здатність передбачати хід подій, прогнозувати зміну ситуації, а також вибір прийомів і засобів вирішення тактичної задачі [174, с. 60].

Виокремлюючи спортивні ігри як один із засобів фізичної культури, Т. Сапегіна зазначає, що ігрова діяльність потребує швидких, координованих

і точних рухів, великої концентрації уваги, уміння переключатися з одного виду діяльності на інший, швидко й правильно приймати рішення в екстремальних ситуаціях. Заняття спортивними іграми вдосконалюють рухливість психічних процесів. Необхідність спілкування гравців і в ході спільної діяльності (тренувальної і змагальної), і поза неї (з товаришами по команді, безпосередніми партнерами, тренером, членами інших колективів, з суперниками і т. ін.), є складовою частиною того мікросередовища, в умовах якого формується особистість, розвиваються її комунікативні здібності [192, с. 40].

Спортивні і рухливі ігри, а також участь у змаганнях із різних видів спорту, акцентує Л. Фоміна, є потужним стимулятором до розвитку й використання людиною наявних у неї задатків, їх трансформації у здібності, що, врешті-решт, супроводжується прагненням до особистісного самовдосконалення, тобто до самоактуалізації. У складних змагальних й ігрових ситуаціях підвищується здатність людини зберігати внутрішній спокій, діяти розумно і зважено [228, с. 46].

Позааудиторна спортивно-ігрова діяльність у ВНЗ, зауважує Т. Доровських, має бути спрямована на вирішення таких взаємопов'язаних завдань: зміцнення здоров'я, загартування, підвищення працездатності студентської молоді; розвиток та корекцію фізичних і рухових можливостей; формування звички здорового способу життя, позитивного ставлення до фізичної культури і спорту; сприяння засвоєнню необхідного мінімуму знань у галузі гігієни, медицини, фізичної культури і спорту; розвиток емоційно-вольової сфери, морально-вольових якостей; розширення комунікативних можливостей студентів у процесі занять фізичними вправами, іграми, спортом; виховання потреби в систематичних заняттях фізичними вправами тощо [68, с. 77.]. Зазначене є важливим в аспекті дослідження, оскільки сприятиме формуванню складників усіх виокремлених компонентів у структурі професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання, а, отже, є педагогічною умовою.

Відтак, педагогічними умовами формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки виступають: висвітлення у змісті фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання сутності професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення; насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання інтерактивними методами навчання, що актуалізують ідею професійної культури; залучення майбутніх учителів фізичного виховання до позааудиторної спортивно-ігрової діяльності з метою формування їхньої професійної культури.

1.4. Модель формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки

В основі будь-якого наукового дослідження лежить метод моделювання. Дослідниками це поняття визначається як: метод дослідження об'єкта пізнання дослідження явищ, процесів, систем шляхом побудов та вивчення їх моделей; використання моделей для визначення або уточнення характеристик об'єктів, що конструюються [173, с. 36]; метод наукового пізнання, який ґрунтується на дослідженні об'єкта (оригіналу) шляхом використання його копії (моделі), котра пізнається з певних, визначених дослідником аспектів. Сутність цього методу полягає у відтворенні властивостей об'єкта дослідження на спеціально створеному аналогові – моделі [113, с. 85].

Модель (франц. *modele*, від лат. *modulus* – зображення) означає схему, графік будь-якого об'єкта, процесу або явища, що використовується як спрощена його заміна; умовне зображення, що замінює об'єкт пізнання і є джерелом інформації стосовно нього, спосіб виразу властивостей, зв'язків і явищ реальної дійсності на основі аналогії, тобто аналог об'єкта-оригіналу, котрий у процесі пізнання і на практиці слугує для одержання та розширення знання (інформації) про оригінал з метою його конструювання, перетворення

або управління [113, с. 68]; уявна або матеріально реалізована система, що відображає або відтворює об'єкт дослідження здатна заміщувати його так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт [246, с. 27]. На підставі аналізу визначення вченими поняття «модель» Н. Башавець було виокремлено такі її ознаки: модель – це система, що реалізується матеріально або є умовно уявленою; модель віддзеркалює об'єкт дослідження; модель спроможна замістити об'єкт за певних обставин; вивчення моделі дає нову інформацію про об'єкт [18, с. 82].

Підсумовуючи, під моделлю будемо розуміти схематичне зображення основних структурних складових процесу формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання, що є основною метою експериментальної роботи (див. рис. 1.3).

Презентовану модель було розроблено для проведення формувального етапу експерименту, в межах якого здійснювалася поетапна цілеспрямована робота з формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки з упровадженням визначених педагогічних умов. При цьому педагогічні умови було задіяно комплексно впродовж експериментальної роботи, оскільки всі вони впливають на формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання, проте на кожному з етапів одна з них визначалась як домінуюча.

Так, на теоретико-збагачувальному етапі впроваджувалася педагогічна умова «Висвітлення у змісті фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання сутності професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення», що сприяла набуттю студентами необхідних знань щодо професійної культури вчителя фізичного виховання.

Засобами реалізації зазначеної педагогічної умови виступали лекційні та семінарські заняття спецкурсу «Основи формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання» і таких навчальних дисциплін, як «Вступ до спеціальності», «Психологія», «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Теорія і методика фізичного виховання», «Спортивні та

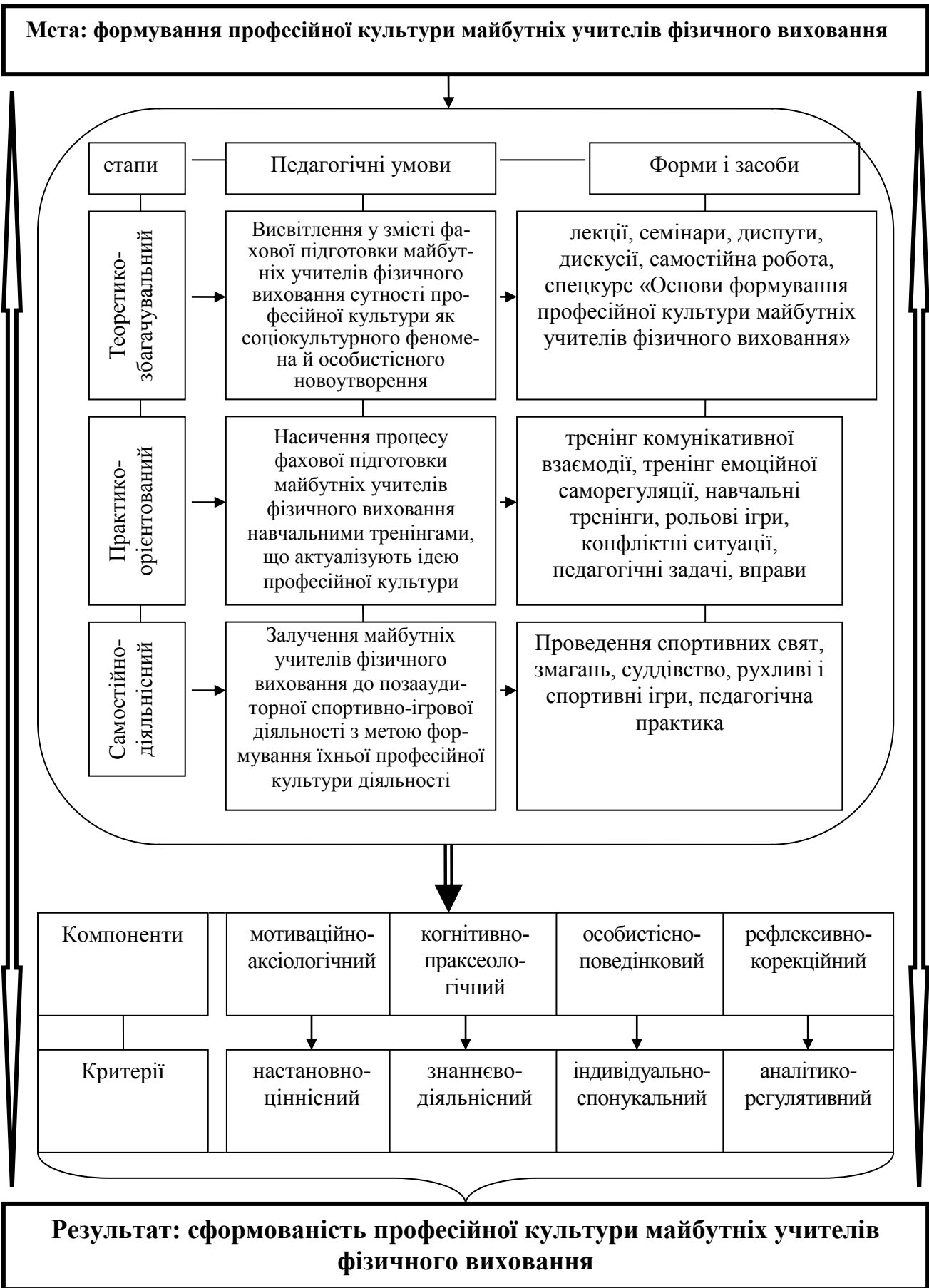

Рис. 1.3. Модель формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання

рухливі ігри і методика викладання», «Легка атлетика і методика викладання», «Гімнастика і методика викладання», «Плавання і методика викладання».

На практико-орієнтованому етапі домінувальною виступила педагогічна умова «Насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання навчальними тренінгами, що актуалізують ідею професійної культури», що передбачала формування й відпрацьовування студентами практичних умінь в межах проведення педагогічного гуртка, проведення тренінгів комунікативної взаємодії та емоційної саморегуляції тощо.

Самостійно-діяльнісний етап передбачав упровадження педагогічної умови «Залучення майбутніх учителів фізичного виховання до позааудиторної спортивно-ігрової діяльності з метою формування їхньої професійної культури» і був спрямований на набуття студентами вмінь і навичок підготовки і проведення спортивних свят, змагань, суддівства, організації рухливих і спортивних ігор, які використовувалися студентами під час проходження педагогічної практики.

Зазначимо, що поетапна реалізація педагогічних умов комплексно впливала на формування мотиваційно-аксіологічного, когнітивно-праксеологічного, особистісно-поведінкового компонентів професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання, кожний із яких оцінювався за відповідними критеріями.

Поняття «критерій» тлумачиться по-різному: як мірило оцінки, судження [159, с. 298]; підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило істинності, вірогідності людських знань, їх відповідності об'єктивній дійсності [34, с. 738]; якість явища, що відображає його суттєві характеристики і саме тому підлягає оцінці [51, с. 152]. Під час застосування критерію визначається перевага якогось вибору порівняно з іншими; перевіряється відповідність результату поставленій меті або оцінюється ступінь її реалізації. Тобто він розглядається як еталон, на підставі якого здійснюється оцінка, зіставлення результатів. При цьому, критерії не

фіксують найбільш перспективні і продуктивні принципи та способи дії, а тільки виражають об'єктивні закони і логіку розвитку явища [227, с. 584].

Складовими елементами критерію виступають показники, що характеризують його зміст. Головними характеристиками поняття «показник» є конкретність і діагностичність, що передбачає доступність його для спостереження, обліку й фіксації. Вони повинні бути зрозумілими, конкретними, доступними для вимірювання. Показники є підставою, що дозволяють судити про наявність тієї чи тієї ознаки [164, с. 201].

Спираючись на теоретичні результати дослідження, критеріями сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання було обрано такі: настановно-ціннісний, знаннєво-діяльнісний, індивідуально-спонукальний, аналітико-регулятивний.

Так, для оцінки рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за мотиваційно-аксіологічним компонентом було обрано настановно-ціннісний критерій, показниками якого є професійна спрямованість на педагогічну діяльність, мотивація на досягнення успіху і наявність професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій.

Зазначимо, що професійна спрямованість особистості дослідниками трактується по-різному. Так, одні з них (В. Бобрицька, Є. Вітун, С. Гладкий, В. Головіна, М. Гриньова, А. Короткова, В. Маслякова та ін.) розглядають професійну спрямованість особистості як характеристику, що виявляється у взаємодії потреб, мотивів, схильностей, інтересів, ідеалів, світогляду, переконань. Інші (Н. Белкіна, А. Бойко, Ю. Васьков, В. Кремень, М. Пашков, О. Полякова та ін.) пов'язують професійну спрямованість особистості з проявом інтересу, до складу якого входять емоції, мотиви, інтелект, воля і визначають її як форму усвідомлення об'єктивних цінностей професії або як ієрархічну систему мотивів і потреб.

Професійна спрямованість особистості вчителя, за Т. Зубаревою, включає інтерес до професії вчителя, педагогічне покликання, професійно-педагогічні наміри і схильності. Основою педагогічної спрямованості є

інтерес до професії вчителя, що виявляється в позитивному емоційному ставленні до дітей, їхніх батьків, педагогічної діяльності в цілому і до конкретних її видів, у прагненні до оволодіння педагогічними знаннями і вміннями [76].

Іншим показником настановно-ціннісного критерію вважаємо мотивацію досягнення успіху. За визначенням С. Занюка, мотивація досягнення – це прагнення людини досягти значних результатів, успіхів у діяльності [73, с. 165]. Д. Мак-Клелландом виявлено індивідуальні розбіжності в мотивації досягнення. Розвиток мотивації досягнення пояснювався особливостями соціалізації (наприклад, ціннісними орієнтаціями) у представників тих чи тих соціальних прошарків. На його думку, формування мотивації досягнення залежить від сприятливих умов виховання і сприятливого середовища й узгоджується з теорією наuczіння соціального. Мотивація досягнення – побічний продукт більш фундаментальних соціальних мотивів [26].

За твердженням Н. Афанасьєвої, мотивація досягнення зумовлює позитивне ставлення до праці, менш виражену тривожність [9, с. 18]. При цьому потреба в досягненнях, зазначають Р. Бібріх і І. Васильєв, найбільше впливає за умови низької пізнавальної потреби [21, с. 23]. Мотивація досягнення успіху – це один із різновидів мотивації діяльності, що пов'язаний із потребою індивіда досягати успіхів й уникати невдач у різних видах діяльності. В його основі лежать емоційні переживання, пов'язані з соціальним прийняттям успіхів, які досягаються індивідом [26].

Успіх у будь-якій діяльності, наголошує С. Фармачей, залежить не тільки від здібностей, навичок, знань, а й від мотивації досягнення, адже людина з високим рівнем мотивації досягнення, намагаючись одержати високі результати, настирливо працює заради досягнення поставлених цілей [222, с. 72]. За такої мотивації дії вчителя спрямовуються на досягнення позитивних результатів. Учителі з такою мотивацією характеризуються активністю, ініціативністю, готовністю брати на себе відповідальність, адекватною самооцінкою, вони виявляють наполегливість у досягненні

поставленої мети, не бояться перешкод, а шукають шляхи їх подолання, віддають перевагу нестандартним завданням, мають потребу в ефективності своїх дій. Важливим є й те, що коли їхні дії призводять до досягнення поставленої мети, вони відчують задоволення та радість.

Наступним показником настановно-ціннісного критерію виокремлено наявність професійно-педагогічних орієнтацій. Теоретичний аналіз наукової літератури свідчить про те, що цінності й ціннісні орієнтації, впливаючи на ситуативні мотиви особистості, її свідомість та підсвідомість, є базисом для формування життєвої позиції. Ціннісні орієнтації здатні визначати спрямованість діяльності, інтелекту, що зумовлює важливість формування стійких ціннісних орієнтацій для професійного становлення майбутніх учителів. Професійно-ціннісні орієнтації є системою стійкого ставлення особистості до педагогічної праці, що формуються на підставі усвідомлених педагогічних цінностей і втілюються в професійній діяльності, визначаючи її змістове наповнення і шляхи досягнення професійних цілей [2, с. 10].

Цінності, зазначає А. Лозенко, існують об'єктивно і є основою для формування особистості. І лише переходячи в суб'єктивний план, вони стають провідним стрижнем у навчанні, визначаючи цілісність, активну позицію, готовність до діяльності у зв'язку з духовними та культурними цінностями. Саме ціннісні орієнтації дають підставу для формування особистості, детермінують її поведінку і визначають вибір та особливості засвоєння професії [119, с. 5].

Сформовані професійно-ціннісні орієнтації педагога є одним із найважливіших елементів успішної професійної діяльності, оскільки: стимулюють його професійно-особистісний розвиток, активізуючи внутрішні механізми особистості (потреби, інтереси, мотиви, настанови, відношення); відіграють стратегічну роль у поведінці та діяльності, визначають напрями професійної діяльності; коригують діяльність студента за допомогою оцінок, орієнтацій та настанов, забезпечуючи взаємозв'язок особистісного й предметного в діяльності на підставі особистісної орієнтації [2, с. 12].

Стосовно підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, Л. Демінська наголошує на тому, що вона повинна бути спрямована на формування гуманістичного світогляду та ціннісних орієнтацій майбутніх учителів фізичного виховання, чия професійна діяльність передбачає гармонійний розвиток основних складових здоров'я школярів. Щоб досягнути необхідних результатів необхідно: формування мотивації вчителя фізичного виховання до діяльності на засадах аксіології, знання та розуміння вчителем фізичного виховання основних положень аксіології, усвідомлення та дотримання педагогічних цінностей, а також сформованості професійно-особистісних цінностей учителя фізичного виховання [59, с. 42–43].

В. Бальсевич виокремлює такі ціннісні орієнтації вчителя фізичного виховання: загальний рівень знань про методи й засоби фізичного розвитку й удосконалення людини; загальний науково-технологічний потенціал фізичної культури, що становить її інтелектуальну основу і містить у собі значний комплекс спеціалізованих знань про фізичну активність людини, правила, методи й умови їх реалізації при вихованні людини; накопичений суспільством досвід фізичного виховання й фізичної підготовки молоді; досвід організації фізичної активності [15, с. 3].

Для оцінювання когнітивно-праксеологічного компонента обрано знаннево-діяльнісний критерій, першим показником якого виступають знання студентів щодо професійної культури вчителя фізичного виховання. Як наголошує Л. Кацова, студентів слід озброїти понятійним апаратом та системою знань, які є необхідними для виконання завдань майбутньої діяльності, при цьому забезпечити розвиток розумових якостей, операцій і процесів, видів та форм мислення відповідно до специфіки завдань і умов професійної діяльності, оскільки чим більш багате й розвинене професійне мислення, тим сильніший вплив його на професійний інтерес [88, с. 12].

Науковці (Н. Зволинська, О. Коростельова, В. Маслов та ін.) вважають сукупність знань про фізичну культуру; досвід емоційно-ціннісних ставлень; моральних норм; умінь передавати цінності фізичної культури – сукупність,

достатню для продуктивного суспільного носія спортивного досвіду фахівця з іншою людиною (що навчається) з метою гармонізації її природних фізичних даних [100, с. 80].

Слідом за С. Омельченко, у процесі формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання вважаємо необхідним набуття студентами стабільних знань, умінь і навичок відносно формування здорового способу життя людини; знань, умінь і навичок у галузі фізичного виховання, валеології, гігієни, спортивної підготовки, національних традицій в означеній сфері; знань у галузі формування здоров'я та безпеки життєдіяльності; наявність додаткової інформації у сфері міжнародного досвіду оздоровлення людини та формування культури здоров'я; профілактики шкідливих звичок [161, с. 144].

О. Бондаренко розширює вищезазначений перелік знань, і з цим не можна не погодитися, додаючи до нього важливість набуття знань про складові здоров'я, шляхи збереження і зміцнення його; поняття про професійні захворювання, їх профілактику, надання першої допомоги при невідкладних станах, а також про шкідливий вплив на організм «інтелектуальних отрут» і засоби їх запобігання; переконаність студента в залежності здоров'я від довколишнього середовища; здобування знань у галузі збереження та зміцнення здоров'я [28, с. 38].

Іншим показником знаннево-діяльнісного критерію є наявність у майбутніх учителів фізичного виховання комунікативно-організаційних умінь, що характеризуються вміннями використовувати різні механізми формування міжособистісних взаємин учасників педагогічного процесу, створювати комунікативну мережу занять, здатністю організовувати свою діяльність і діяльність дітей відповідно до цілей навчально-виховного процесу. До завдань фізичного виховання Л. Сущенко також віднесено такі, як: забезпечення раціонального формування індивідуального фонду рухових умінь і навичок, зміцнення, збереження і відновлення здоров'я людини, формування її мотиваційних настанов на фізичне й духовне

самовдосконалення; формування усвідомленої потреби в освоєнні цінностей здоров'я, фізичної культури та спорту; культивування здорового способу життя; забезпечення фізичного вдосконалення як умови досягнення високого рівня професіоналізму в соціально значущих видах діяльності [218, с. 17].

Організаційна діяльність є реалізацією на практиці проектів учителя й умовою цілеспрямованого та реального проектування. У діяльності вчителя кожна педагогічна дія має організаційний характер і передбачає такі аспекти, як: організація викладу матеріалу (розповідь, бесіда, лекція); організація своєї поведінки (педагогічні дії в реальних умовах діяльності); організація діяльності студентів (колективної, групової, індивідуальної); організація контролю результатів педагогічного впливу і коректування. Успіх діяльності залежить від уміння вчителя поєднувати всі ці аспекти [6, с. 6].

Організаційні вміння тісно пов'язані з комунікативними, оскільки саме від них залежать педагогічно-доцільні стосунки педагога з учнями, колегами, батьками. Педагог є активним учасником цього процесу, зважаючи на те, що у процесі його спілкування з учнем реалізуються не тільки функції навчання та виховання, а й вирішуються інші педагогічні завдання. Комунікативні вміння – це вміння майбутнього вчителя встановлювати контакт із довколишніми людьми, викликати довіру, керувати самим собою і процесом спілкування; розуміти думки і впливати на поведінку, емпатійно розуміти потреби інших; адекватно сприймати їхній психічний стан; прогнозувати та попереджати конфліктні ситуації тощо [6, с. 6].

Отже, комунікативно-організаційні вміння спрямовані на налагодження доброзичливих взаємовідносин з учнями й колегами у процесі професійної діяльності; спілкування з учнями, їхніми батьками; залучення учнів до організованої колективної діяльності, вміння виражати і відстоювати свою думку, сперечатися, вислуховувати думки інших; планувати й організовувати свою діяльність у майбутній професійній діяльності.

Наступним показником знаннево-діяльнісного критерію є наявність у майбутніх учителів фізичного виховання вмінь емоційної саморегуляції.

Зазначимо, що емоції відіграють значну роль у спілкуванні вчителя з учнями, у створенні в них позитивного емоційного заряду на отримання знань та на засвоєння навчального матеріалу. Натомість часті негативно забарвлені стани педагога, наголошує Р. Мільруд, знижують ефективність навчання і виховання, підвищують конфліктність у взаємостосунках із класом і з колегами, сприяють виникненню та закріпленню у структурі характеру і професійних якостях негативних рис, руйнують здоров'я [132, с. 46].

Дослідники (О. Асмаковець, Л. Мітіна) стверджують, що для вирішення основного завдання педагога щодо створення умов для повнішого особистісного росту – необхідна актуалізація емоційно забарвлених відносин, значущих і для самого вчителя, і для учня. Наявність останніх підвищує ефективність і привабливість навчального процесу. Педагог повинен стежити за своїм психічним станом, оскільки від нього, по-перше, залежить успіх начально-виховної роботи, а, по-друге, він позначається на дітях, які схильні до наслідування. Від учителя потрібні: самовладання та самоконтроль; зосередженість на змісті навчального матеріалу, який повинен бути засвоєний дітьми, і логіці організації спільної діяльності на уроці; збереження стану бадьорості; уміння управляти своєю увагою; тонке розуміння учня; уміння жити разом із ним, не втрачаючи при цьому своєї педагогічної гідності; доброзичливе ставлення до дітей, товаришів по роботі. Неприпустимими для вчителя є як стан невпевненості, так і зайва самовпевненість; стан підвищеної збудливості, дратівливості, упереджене ставлення до учня [133, с. 58].

За твердженням П. Селовея і Д. Мейера, емоційна саморегуляція передбачає реалізацію таких здібностей, як-от: розпізнавання власних почуттів та емоцій; володіння своїми почуттями та емоціями, розуміння почуттів і емоцій інших людей [263, с. 192]. Цю думку продовжує Е. Уткін, зауважуючи, що проблема емоційної саморегуляції є однією із найважливіших психолого-педагогічних проблем, актуальних як для особистісного, так і професійного розвитку вчителя [221].

Відтак, знаннєво-діяльнісний критерій характеризується такими показниками, як: наявність знань щодо професійної культури вчителя фізичного виховання, сформованість комунікативно-організаційних умінь, сформованість умінь емоційної саморегуляції.

Критерієм оцінювання особистісно-поведінкового компонента було обрано індивідуально-спонукальний, до складу якого входять наявність морально-вольових якості, сформованість умінь приймати рішення, конфліктоусталеність.

Першим показником індивідуально-спонукального критерію обрано наявність у майбутнього вчителя фізичного виховання морально-вольових якостей, що є важливими в їхній подальшій педагогічній діяльності. В. Сухомлинський акцентував на тому, що фізичне виховання є умовою духовного життя дитини, зазначаючи, що фізична культура не може обмежитися культурою тіла й здоров'я. Вона стосується таких складних сфер людської особистості, як моральна гідність, чистота особистості та благородство почуттів і відносин, життєвий ідеал, моральні й естетичні критерії, оцінки довілля та самооцінка [217, с. 357].

Зауважимо, що на необхідності формування морально-вольових якостей наголошено і в Галузевому стандарті підготовки фахівців за напрямом підготовки «Фізичне виховання», в якому зазначено, що майбутній учитель фізичного виховання має: «Керуючись принципами гуманізму і демократизму, враховуючи національні цінності, звичаї і традиції під час реалізації навчально-виховного процесу в різних вікових групах, використовуючи різноманітні загальнопедагогічні методи впливу, а також специфічні чинники та шляхи впливу на формування особистості з метою формування ідейних основ раціональної поведінки, етичних норм і навичок, уміти: формувати моральну свідомість, ідейну переконаність і мотиви діяльності (зокрема і фізкультурно-спортивної), які узгоджуються з ідеалами високої моралі; виховувати моральні почуття патріотизму, дружби, колективізму, громадянського обов'язку, миру, гуманізму; формувати

моральний досвід, тверді звички дотримуватись етичних норм, навичок суспільно-корисної поведінки, а також норм фізкультурної та спортивної етики; сприяти максимальному розвитку фізичних і духовних здібностей людини, досягненню всебічної підготовленості до творчої праці; формувати активну життєву позицію» [43].

Важливими для професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання вважаємо сформованість у них таких морально-вольових якостей, як: відповідальність, чесність, справедливість, повага до учнів, мужність, рішучість, ініціативність тощо.

Іншим показником індивідуально-спонукального критерію є вміння приймати рішення, оскільки вчителю постійно доводиться швидко реагувати на ситуації, які виникають у ході взаємодії з учнями на уроці чи в позанавчальній діяльності. За В. Чернобровкіним, прийняття рішення невід'ємне від ситуації, в якій опиняється вчитель [240, с. 29]. А. Кузьмін наголошує, що під час узгодженого прийняття рішення студенти вчаться прогнозувати дії і задуми один одного, схоже інтерпретувати різні елементи ситуацій, оволодівати рефлексивними методами та вміннями коригувати свою діяльність і діяльність партнерів, що дозволяє вирішувати поставлені завдання й установлювати більш тісні ділові контакти [110, с. 10]. Отже, уміння приймати правильні рішення вчителем у нестандартних ситуаціях, що не зашкодять учням, є важливим показником його професійної культури.

Ще одним показником індивідуально-спонукального критерію обрано конфліктоусталеність. Це пов'язано з тим, що діяльність учителів фізичного виховання насичена різноманітними конфліктними ситуаціями, які виникають під час проведення рухливих ігор, спортивних заходів, змагань тощо. Отже, важливим у ході професійної підготовки майбутніх учителів у педагогічному виші є формування в них умінь не допускати виникнення конфліктів у навчально-виховному процесі або знаходити в цих конфліктах доцільне рішення, що задовольняє його учасників. За Г. Ложкіним, конфлікт відображає зіткнення несумісних поглядів, позицій, інтересів, цінностей двох

чи більше людей, а також дії, що перешкоджають досягненню бажаного результату діяльності, задоволенню значущих особистісних потреб і цілей. З іншого боку, можна ще стверджувати, що для вчителя конфліктність є небажаною якістю, оскільки вона руйнує систему взаємовідносин між учителем та учнями, викликає в учителя стан глибокого стресу, почуття незадоволеності [118, с. 379]. Уважаємо, що майбутні вчителі повинні вміти розв'язувати й попереджати конфлікти в професійній діяльності, правильно поводитися в конфліктних ситуаціях, щоб не поглибити їх. Це сприятиме не лише формуванню їхньої професійної культури, а й збереженню власного психологічного і професійного здоров'я, оскільки безконфліктна поведінка створює комфортні умови праці як для школярів, так і для вчителів, робить педагогічну діяльність конструктивною, дозволяє вирішувати проблемні питання на підставі дружелюбності, співпраці та взаємодії.

Критерієм оцінювання рефлексивно-корекційного компонента обрано аналітико-регулятивний критерій, що містить такі показники, як: сформованість аналітичних, діагностувальних і рефлексивних умінь.

Сформованість аналітичних умінь дозволяє своєчасно виявляти суперечності, що виникають, правильно їх оцінювати, знаходити відповіді, ставити об'єктивно необхідні цілі і завдання, обирати найбільш доцільні шляхи та засоби їх вирішення [194], і передбачає планування й організацію фізкультурно-оздоровчої діяльності в навчальній групі на підставі урахування вчителем міжособистісних стосунків у колективі, мотивів навчальної та пізнавальної діяльності учнів, їхніх індивідуальних особливостей, соціально-побутових умов життя, стану здоров'я, результатів навчання тощо [35].

Аналітичні вміння сприяють саморозвитку майбутнього вчителя, набуттю особистісних і професійних цінностей та сенсів, що відображають індивідуальний досвід вивчення змісту професійної сфери і систему способів самоаналізу, самопрогнозування, самоконтролю, самооцінки та свободи вибору засобів досягнення результатів. Вони передбачають обмін

рефлексивним досвідом учителя й учня, прийняття протилежних поглядів у суперечливих ситуаціях, пошук джерела нового знання, необхідного для вирішення ситуації тощо [20, с. 78].

Для проведення аналізу, на думку П. Третякова, необхідно виробити в собі такі аналітичні мисленнєві вміння, як розчленування на частини, порівняння (і з тим, що повинно бути, і з тим, як було, щоб побачити динаміку процесу управління, його розвитку, підвищення ефективності або зниження його рівня), узагальнення, виокремлення головного, суттєвого, абстрагування, класифікація, систематизація [219, с. 129].

Аналітичні вміння в аспекті дослідження – це вміння аналізувати педагогічні ситуації, що виникають, і які розуміються як сукупність обставин й умов, інваріантним компонентом яких є взаємовідносини «вчитель-учень», як реальна обстановка в навчальній групі, як складна система відносин і взаємовідносин учнів, яку необхідно враховувати під час прийняття рішення, або як часовий фрагмент педагогічного процесу, впродовж якого не змінюється ціннісне ставлення учня до себе, довколишніх людей і предметного середовища, а педагогічна взаємодія залишається стабільною [165]. Отже, аналітичні вміння є необхідними у структурі професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Наступним показником аналітико-регулятивного критерію є сформованість діагностувальних умінь, що зумовлено необхідністю здійснення педагогічної діагностики, покликаної забезпечити різнобічне вимірювання стану педагогічного процесу, з'ясування причин утруднень і недоліків його перебігу та результатів. Діагностувальні вміння майбутнього вчителя фізичного виховання пов'язані з вивченням учнів і встановленням рівня їхнього розвитку, стану здоров'я. Не можна здійснювати навчально-виховну роботу, не знаючи особливостей психічного розвитку кожного школяра, рівня його розумової і моральної вихованості, умов сімейного життя та виховання тощо. Для цього вчителю необхідно бути спостережливим, володіти методами вивчення і визначення рівня

вихованості учнів, знати коло їхніх інтересів, схильностей, характер їхньої діяльності поза школи і т. ін. [131, с. 151], тобто володіти методами педагогічної діагностики.

Дослідники (О. Дубасенюк, О. Вознюк) наголошують на тому, що педагогічна діагностика – це педагогічна діяльність, спрямована на вивчення і пізнання стану об'єктів (суб'єктів) виховання з метою співробітництва з ними й управління процесом виховання і зазначають, що в сучасній школі мають використовувати діагностику не селективну, а стимульовальну, супровідну, яка є підґрунтям для прийняття і реалізації педагогічно доцільних рішень. При цьому педагогічна діагностика спрямована на детальну категоризацію окремої ситуації, випадку і є необхідною для прийняття конкретного рішення. Сутність педагогічної діагностики, на їхню думку, визначає її предмет яким є: особистість школяра (суб'єкт виховання); критерії його вихованості; умови виховання (можливості та специфіка функцій школи, сім'ї, класного колективу, самого учня); засоби, методи, форми взаємовпливу вихователів і вихованців (діяльність суб'єктів виховання) [71, с 76].

Зважаючи на важливу роль вчителя фізичного виховання, успішність його здоров'язбережувальної діяльності багато в чому залежить від його здатності й уміння спостерігати, діагностувати стан здоров'я учнів. Розвиток зазначених умінь відбувається лише в процесі діяльності, під час якої усвідомлюється необхідність у саморозвитку, самовихованні відносно власного здоров'я й майбутньої професійної діяльності, пов'язаної зі збереженням і зміцненням здоров'я школярів (за П. Джуринським). З огляду на це, майбутній учитель фізичного виховання повинен постійно відстежувати, діагностувати хід навчально-виховного процесу, оцінювати стан здоров'я свого власного й учнів, вносити відповідні корективи у фізкультурно-здоров'язбережувальну діяльність.

Іншим показником означеного критерію є сформованість рефлексивних умінь. За визначення Д. Познера, педагогічна рефлексія утворюється за

рахунок досвіду, що зумовлює розвиток професійної майстерності. Постійне осмислення, аналіз учителем свого досвіду, підкреслює дослідник, є необхідною умовою формування професійної культури [262]. Рефлексивні вміння у професійній діяльності, наголошує Б. Максимчук, знаходять свій вияв у наявності у студента вмінь аналізувати наслідки, позитивні надбання в організації фізкультурно-оздоровлювальних та спортивно-масових заходів [126, с. 9].

Рефлексивні вміння передбачають уміння правильно визначати й оцінювати досягнуті результати щодо збереження й зміцнення дітей у навчальній та позанавчальній діяльності, володіння ними методами оцінки фізкультурної діяльності, вміння контролювати, оцінювати і вносити корективи в навчально-виховну діяльність, пов'язану зі збереженням і зміцненням здоров'я учнів; аналізувати педагогічні ситуації, що виникають тощо. З огляду на це, під час професійного навчання слід приділяти належну увагу розвитку рефлексивних умінь майбутніх учителів фізичного виховання, оскільки саме вони дають змогу аналізувати свою діяльність, регулювати свою поведінку, що є важливими вміннями в майбутній професійній діяльності.

Результатом реалізації моделі виступила сформованість професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Висновки з розділу 1

На підставі аналізу наукової літератури встановлено, що професійна культура вчителя – це складне інтегроване утворення в цілісній професійній структурі його особистості, що характеризується сукупністю професійно важливих якостей та характеристик, світоглядних цінностей і настанов, що сприяють здійсненню ефективної професійної діяльності.

Визначено, що професійна культура майбутніх учителів фізичного виховання є складним інтегральним особистісним утворенням, що

характеризується наявністю мотивації до фізкультурних і спортивних занять, уявлень про красиве в рухах людини, в її поведінці і фізичному розвитку, привласненням професійних та особистісних цінностей, сформованістю фахових знань, умінь і навичок, якостей особистості, обізнаністю з педагогічною, фізичною, рефлексивною, емоційною, мовленнєвою, руховою, комунікативною, організаційною, конфліктологічною культурою, що сприятиме успішному виконанню навчально-виховної діяльності, спрямованої на розвиток загальної культури учнів під час занять фізичною культурою і спортом.

Формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання розуміється як процес оволодіння студентами знаннями щодо педагогічної, фізичної, рефлексивної, емоційної, мовленнєвої, рухової, комунікативної, організаційної, конфліктологічної культури, уміннями застосовувати їх на практиці, набуття необхідних фахових знань, умінь та навичок, привласнення педагогічних цінностей, морально-етичних норм поведінки, що сприятиме виконанню ними професійної діяльності на високому рівні.

У структурі професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання виокремлено мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-праксеологічний, особистісно-поведінковий, рефлексивно-корекційний компоненти.

Критеріями оцінювання означених компонентів обрано настановно-ціннісний (спрямованість на педагогічну діяльність, наявність мотивації на досягнення успіху в професійній діяльності, наявність професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій); знаннєво-діяльнісний (наявність знань щодо професійної культури вчителя фізичного виховання, сформованість комунікативно-організаційних умінь, сформованість умінь емоційної саморегуляції), індивідуально-спонукальний (наявність морально-вольових якостей, сформованість умінь приймати рішення, конфліктоусталеність), аналітико-регулятивний (сформованість аналітичних, діагностувальних, рефлексивних умінь).

Доведено, що формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання буде відбуватись ефективно, якщо в навчально-виховний процес педагогічного вишу будуть впроваджені відповідні педагогічні умови.

Визначено такі педагогічні умови, як: висвітлення у змісті фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання сутності професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення; насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання навчальними тренінгами, що актуалізують ідею професійної культури; залучення майбутніх учителів фізичного виховання до позааудиторної спортивно-ігрової діяльності з метою формування їхньої професійної культури.

Розроблено модель формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки, що містить мету, етапи, педагогічні умови, засоби їх реалізації, компоненти, критерії і кінцевий результат.

Матеріали першого розділу дисертації висвітлено в публікаціях автора [141, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 152, 154].

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

2.1. Діагностика стану сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання на констатувальному етапі

Метою констатувального етапу експерименту було з'ясування стану сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання, визначення якісних та кількісних характеристик рівнів сформованості зазначеного феномена. До цього етапу було залучено студентів 3-х курсів Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка загальною кількістю 250 осіб. Студентів було розподілено на експериментальні групи (ЕГ – 126 студентів), у яких здійснювалися діагностика та реалізовувалася експериментальна методика формування професійної культури, і контрольні групи (КГ – 124 респонденти), у яких лише констатувався стан прояву зазначеного феномена.

На початку констатувального етапу експерименту було проведено опитування майбутніх учителів фізичного виховання з метою визначення ступеня їхньої обізнаності щодо професійної культури.

Відповідаючи на запитання «Що Ви розумієте під поняттям «професійна культура вчителя»?» більшість студентів (68%) зазначили, що це «коректна поведінка», «уміння поводитися з дітьми», «наявність моральних якостей: чесність, справедливість, доброта, розуміння учнів»; 32% респондентів розуміють професійну культуру вчителя як «досконале знання свого предмета і вміння його викладати», «володіння системою прийомів і способів, що використовуються вчителем у вирішенні професійних завдань».

Отже, відповіді опитаних респондентів свідчать, що вони мають досить поверхове уявлення щодо сутності професійної культури вчителя, оскільки на їхню думку, вона зводиться лише до професійних знань і вмінь.

На запитання «Чи відрізняється професійна культура вчителя фізичного виховання від професійної культури вчителів інших предметів?» здебільшого відповіді були негативні. Тобто, студенти вважають, що професійна культура вчителя фізичного виховання така сама, як і в інших учителів. Хоча деякі респонденти відзначили, що професійна культура вчителя вирізняється тим, що він повинен бути прикладом для учнів у дотриманні здорового способу життя, а отже не повинен мати шкідливих звичок, бути підтягнутим, спортивним тощо.

Стосовно того, які риси повинні бути притаманні вчителю з високою професійною культурою, студенти відзначили толерантність, терпіння, інтелігентність, тактовність, відповідальність, комунікабельність.

Відтак, відповіді студентів на запитання анкети засвідчили їхню поверхову обізнаність щодо професійної культури та її ролі в педагогічній діяльності вчителя фізичного виховання.

На підставі визначених компонентів, критеріїв і показників (див. п. 1.3) було дібрано відповідні діагностичні методики, що використовувались у ході експериментальної роботи для визначення стану сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Методики визначення стану сформованості професійної культури
майбутніх учителів фізичного виховання**

Критерії	Показники	методики
настановно- ціннісний	спрямованість на педагогічну діяльність	орієнтована анкета життєвих ціннісних орієнтацій В. Смекалова і М. Кучера
	наявність мотивації на досягнення успіху в професійній діяльності	методика «Мотивація успіху й остраху невдач» А. Реана

	наявність професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій	картка оцінки сформованості педагогічних цінностей (за В. Сластьоніним)
знаннєво-діяльнісний	наявність знань щодо професійної культури вчителя фізичного виховання	картка самооцінки рівня обізнаності майбутніх учителів фізичного виховання щодо професійної культури
	сформованість комунікативно-організаційних умінь	методика КОЗ-1 В. Синявського і В. Федоришина
	сформованість умінь емоційної саморегуляції	діагностика емоційної зрілості О. Чебикіна
індивідуально-спонукальний	наявність морально-вольових якостей	оцінна шкала прояву морально-психологічних якостей майбутніх учителів (за Н.Кузьміною) і методика оцінки наявності вольових якостей О. Вострікова
	сформованість умінь приймати рішення	тест на визначення ступеня самостійності А. Кареліна
	конфліктоусталеність	методика визначення рівня конфліктоусталеності за Н.Фетіскіним
аналітико-регулятивний	Сформованість аналітичних умінь	діагностична картка наявності аналітичних умінь
	Сформованість діагностувальних умінь	діагностична картка наявності діагностувальних умінь
	сформованість рефлексивних умінь	методика самооцінки рівня онтогенетичної рефлексії Н. Фетіскіна

У ході дослідження також було використано довготривалі спостереження за поведінкою і взаємовідносинами майбутніх учителів,

опитування й бесіди зі студентами, аналіз творчих звітів, самоаналіз тощо. Спостереження відбувалися з інтервалом у часі, що надало можливість говорити про репрезентативність результатів вибірки.

Для визначення рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання було обрано діагностику, де на підставі вивчення ступеня прояву ознак запропонованих критеріїв їх було віднесено до того чи того рівня. Рівні визначалися усередненими даними за такою бальною шкалою: 5 балів – досліджувана ознака виражена дуже сильно; 4 бали – досліджувана ознака виражена сильно; 3 бали – досліджувана ознака виражена достатньо; 2 бали – досліджувана ознака виражена слабо; 1 бал – досліджувана ознака виражена дуже слабо. Середній бал за сукупністю ознак визначав рівень сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання. Відповідно до цього було виявлено чотири рівні сформованості зазначеної культури: 1 – 2,4 бали – низький рівень; 2,5 – 3,4 бали – задовільний рівень; 3,5 – 4,4 бали – достатній рівень; 4,5 – 5 балів – високий рівень.

Конкретизуємо змістову характеристику рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Високий рівень професійної культури був характерний студентам із високим ступенем спрямованості на педагогічну діяльність, позитивної мотивації на досягнення успіху в діяльності, у них сформовані стійкі професійно-педагогічні ціннісні орієнтації. Майбутні вчителі цього рівня мають глибокі й міцні професійні знання і знання щодо професійної культури. У таких студентів на високому рівні сформовані морально-вольові якості, а також комунікативні та організаторські здібності, вони вирізняються вмінням організовувати діяльність як усього колективу, так і кожного учня окремо без нанесення шкоди їхньому здоров'ю, при цьому психологічно комфортно почуваються. Вони вміють точно й правильно аналізувати свою діяльність і діяльність своїх вихованців, контролювати свій емоційний стан, володіють уміннями емоційної саморегуляції; цілком адекватно реагують на

вчинки довколишніх людей, не виявляють конфліктності в стосунках із ними; активно займаються спортом, є пропагандистами здорового способу життя, активними, енергійними, вміють приймати самостійні відповідальні рішення. У цих студентів розвинені діагностичні, аналітичні та рефлексивні вміння,

Достатній рівень професійної культури притаманний студентам, які здебільшого спрямовані на педагогічну діяльність, зацікавлені в досягненні успіху в діяльності, у них сформовані професійно-педагогічні ціннісні орієнтації. Майбутні вчителі мають достатні професійні знання і знання щодо професійної культури, натомість вони ще відчують утруднення під час застосування набутих знань та вмінь на практиці. У таких студентів розвинені морально-вольові якості, а також комунікативні та організаторські здібності, вони вміють організовувати діяльність як усього колективу, так і кожного учня окремо, при цьому психологічно комфортно себе почувають. Студенти з достатнім рівнем професійної культури переважно правильно аналізують й оцінюють свою діяльність і діяльність своїх вихованців, уміють контролювати та регулювати свій емоційний стан; вони достатньо доброзичливо ставляться до довколишніх людей, не конфліктні у відносинах із ними, проте подекуди вагаються під час прийняття відповідального рішення. Переважно вони вміють застосовувати діагностичні, аналітичні і рефлексивні вміння у своїй діяльності.

Задовільний рівень характерний для студентів, які спрямовані на педагогічну діяльність, проте цей інтерес має ситуативний характер; їхні бажання здебільшого залежать від обставин. У них недостатньо сформовані професійно-педагогічні ціннісні орієнтації. Професійні знання і знання щодо професійної культури є епізодичними, вони недостатньо вміло використовують їх на практиці. У таких студентів недостатньо сформовані морально-вольові якості, а також комунікативні та організаторські здібності, відчують труднощі в організації діяльності як усього колективу, так і кожного учня окремо, при цьому психологічно почуваються не досить

комфортно. Студенти із задовільним рівнем професійної культури здебільшого необ'єктивно оцінюють свою діяльність і діяльність своїх вихованців, не вміють контролювати та регулювати свій емоційний стан; стосунки з довколишніми людьми мають нестійкий характер, здатні на конфлікт. Такі студенти під час прийняття рішення потребують допомоги з боку викладача. Вміння діагностувати аналізувати й рефлексувати свою діяльність і діяльність довколишніх людей в них розвинені недостатньо, мають епізодичний характер.

Низький рівень характерний для пасивних у навчанні студентів, які не виявляють інтересу до педагогічної діяльності; мотивація на досягнення успіху в професійній діяльності є низькою. Вони мають нечітке уявлення про професійно-педагогічні ціннісні орієнтації вчителя фізичного виховання. Такі студенти мають поверхові професійні знання і знання щодо професійної культури, вони не відчують необхідності в набутті нових знань, не зацікавлені в самовдосконаленні, в них не спостерігається прагнення до самоаналізу й самооцінки своєї діяльності, не вміють контролювати свій емоційний стан; стосунки з довколишніми людьми мають негативний характер; такі студенти часто вступають у конфлікт, спостерігається швидка зміна настрою; не вміють налагоджувати стосунки з людьми. Вони здатні на здійснення аморальних вчинків, у них несформовані комунікативно-організаторські вміння, внаслідок чого вони мають значні труднощі в організації діяльності учнів. Студенти з низьким рівнем не здатні прийняти самостійне відповідальне рішення в ситуаціях, що виникають. Діагностувальні, аналітичні й рефлексивні вміння в них нерозвинені.

Для визначення рівнів професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання було проведено діагностику ступеня сформованості визначених показників за обраними методиками.

Репрезентуємо одержані дані на констатувальному етапі дослідження.

За показником «Спрямованість на педагогічну діяльність» настановно-ціннісного критерію сформованості професійної культури рівні виявлялися

за орієнтованою анкетною життєвих орієнтацій М. Кучера та В. Смекалова (див. Додаток А. 1), яка спрямована на визначення соціально-психологічних передумов вибіркової переваги того чи того стиля педагогічної діяльності. Спосіб реагування досліджуваного на вимоги, що ставляться майбутньою професією, і на вимоги, що ставляться до колег, залежить від того, які види задоволення (винагороди) він очікує від роботи.

З іншого боку, залежно від того, що дає йому відчуття задоволення в роботі, розрізняють три види очікувань, які здебільшого виключають один одного: зробити й закінчити роботу («Т» – спрямованість на завдання (task-orientation)); установити взаєморозуміння з колегами (спрямованість на взаємні дії (interaction-orientation)); отримати самозадоволення (спрямованість на себе (self-orientation)).

Студентів, які набрали від 1 до 15 балів (38,1% ЕГ і 35,5% КГ), було віднесено до низького рівня спрямованості на педагогічну діяльність. Ці студенти характеризуються спрямованістю на себе. Здебільшого вони описують самі себе, очікують задоволення (винагороди) тільки для себе, незалежно від професійної діяльності і колег по роботі. Для цих студентів робоча група буквально є «театром», у якому можна задовольнити свої власні потреби. Інші члени групи є для них лише глядачами, перед якими можна демонструвати свої особисті труднощі, зазначені студенти мають потребу у визнанні, бажають мати владу.

До задовільного рівня було віднесено студентів, які отримали від 16 до 30 балів (27,8% ЕГ та 29,8% КГ). Такі студенти також воліють до отримання задоволення для себе, проте вони намагаються досягти цього за допомогою інших членів групи.

Студентів, які отримали від 31 до 45 балів (19,0% ЕГ і 20,2% КГ) було віднесено до достатнього рівня. Ці респонденти спрямовані на взаємні дії, вони прагнуть підтримувати гарні, гармонійні відносини, виявляють значний інтерес до колективної діяльності що, однак, подекуди ускладнює виконання поставлених навчальних завдань.

До високого рівня було віднесено респондентів, які отримали від 46 до 60 балів (15,1% ЕГ та 14,5% КГ). Ці студенти спрямовані на завдання, зацікавлені в його якісному виконанні, продуктивному розв'язанні проблеми чи ситуації, що виникають, намагаються довести свою думку, яку вважають правильною, корисною для справи. При цьому, незважаючи на свій інтерес до роботи, вони бажають співпрацювати з колективом так, щоб робота групи була результативною.

Для виявлення рівнів сформованості професійної культури за показником настановно-ціннісного критерію «Наявність позитивної мотивації на досягнення успіху в професійній діяльності» було використано методику А. Реана (див. Додаток А. 2).

Розподіл студентів за визначеними рівнями здійснювався в такий спосіб: студенти, які набрали від 1 до 5 балів перебували на низькому рівні (мотивація на невдачу), від 6 до 10 балів – на задовільному рівні (мотиваційний полюс не виражений), від 11 до 15 балів – на достатньому рівні (мотивація ближче до прагнення до успіху), від 16 до 20 – на високому рівні (мотивація на успіх (надія на успіх)).

Так, на високому рівні було зафіксовано майбутніх учителів, які схильні виявляти настирливість у досягненні мети (14,4% ЕГ, 14,5% КГ), продуктивність діяльності здебільшого залежить від їхньої цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю (14,2% ЕГ, 14,3% КГ), які є активними в діяльності (14,3% ЕГ, 14,6% КГ), схильні до прояву ініціативи (14,4% ЕГ, 14,2% КГ), якщо вони обрали для себе завдання, то в разі невдачі вони не відмовляюся від поставленої мети (14,3% ЕГ, 14,5% КГ).

Достатнього рівня досягли студенти, які характеризувалися тим, що включаючись у роботу, сподівалися на успіх (20,4% ЕГ, 19,6% КГ), при виникненні перешкод не відступали, а шукали способи їх подолання (20,6% ЕГ, 19,3% КГ), за умови чергування успіхів і невдач переоцінювали свої успіхи (20,5% ЕГ, 19,6% КГ), схильні планувати своє майбутнє на достатньо віддалену перспективу (20,7% ЕГ, 19,5% КГ), вони ризикували з розумом

(20,4% ЕГ, 19,7% КГ), під час роботи в умовах обмеженого часу результативність їхньої діяльності покращувалася, навіть якщо завдання досить складні (20,6% ЕГ, 19,4% КГ).

Студенти, яких було віднесено до задовільного рівня, найчастіше обирали занижено легкі завдання (30,9% ЕГ, 29,2% КГ), надавали перевагу ставити перед собою середні по складності або трохи завищені цілі, але яких можна досягти (31,1% ЕГ, 28,8% КГ), планували своє майбутнє лише на найближчий час (31,0% ЕГ, 29,1% КГ).

Студенти, які виявили низький рівень, під час виконання відповідальних завдань намагалися по можливості знайти причини для відмови від них (34,0% ЕГ, 36,9% КГ), у разі виконання достатньо складних завдань в умовах обмеженого часу результативність їхньої діяльності погіршувалася (34,3% ЕГ, 37,2% КГ), вони не дуже настирливі в досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль (33,9% ЕГ, 36,8% КГ), у разі невдачі під час виконання завдання його привабливість для них знижувалася (34,1% ЕГ, 37,1% КГ).

Для визначення рівнів сформованості професійної культури в майбутніх учителів фізичного виховання за показником «Наявність професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій» було використано розроблену картку оцінки педагогічних цінностей (за В. Сластьоніним) (див. Додаток А. 3). Студенти повинні були оцінити своє ставлення до педагогічних цінностей, поставивши від одного до трьох балів напроти запропонованих тверджень. Рівні було розподілено в такий спосіб: 1–3 бали – низький рівень, 4–7 балів – задовільний рівень, 8–12 балів – достатній рівень, 13–15 балів – високий рівень.

Зауважимо, що на високому рівні (13 балів ЕГ і 14 КГ), на думку респондентів, у них сформовані цінності, які задовольняють потребу в спілкуванні, розширюють його коло (спілкування з учнями, їхніми батьками, колегами, переживання дитячої любові і прив'язаності, обмін духовними цінностями і т. ін.).

На достатньому рівні прояву (10 балів ЕГ та 9 балів КГ) студенти визначили цінності, орієнтовані на саморозвиток творчої індивідуальності (можливості розвитку професійно-творчих здібностей, залучення до світової культури, заняття улюбленим предметом, постійне самовдосконалення тощо) і які дозволяють самореалізуватися (творчий характер праці педагога, романтичність і захопленість педагогічною професією, можливість допомоги соціально неблагополучним дітям тощо) – 6–7 балів відповідно.

На задовільному рівні (по 5 балів в обох групах) за визначенням студентів переважають цінності, що дають можливість задовольняти прагматичні потреби (можливість отримання гарантованої державної служби, оплата праці і тривалість відпустки і т. ін.).

До низького рівня (2 бали ЕГ і 3 бали КГ) респондентами віднесено цінності, що характеризують усвідомлення вчителем своєї ролі в соціальному та професійному середовищах (суспільна значущість праці педагога, престижність педагогічної діяльності, визнання професії довколишніми людьми та ін.).

Узагальнені результати рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за настановно-ціннісним критерієм на констатувальному етапі експерименту подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Рівні сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за настановно-ціннісним критерієм на констатувальному етапі експерименту (у %)

Показники	Високий рівень		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Спрямованість на педагогічну діяльність	15,1	14,5	19,0	20,2	27,8	29,8	38,1	35,5

Продовж. табл. 2.2

Наявність мотивації на досягнення успіху в професійній діяльності	14,3	14,5	20,6	19,4	31,0	29,0	34,1	37,1
Наявність професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій	11,1	10,5	18,3	17,7	31,7	33,1	38,9	38,7
Σ (середньо-арифметичні дані)	13,5	12,9	19,0	19,4	30,2	30,6	37,3	37,1

Як бачимо з таблиці 2.2, за показником настановно-ціннісного критерію «Спрямованість на педагогічну діяльність» було одержано такі результати: високий рівень засвідчили 15,1% респондентів ЕГ і 14,5% КГ, достатній рівень зафіксовано у 19,0% студентів ЕГ і 20,2% КГ, задовільний рівень виявили 27,8% респондентів ЕГ та 29,8% КГ, низький рівень показали 38,1% майбутніх учителів ЕГ і 35,5% КГ.

За показником «Наявність мотивації на досягнення успіху в професійній діяльності» високий рівень притаманний 14,3% респондентів ЕГ та 14,5% КГ, достатній рівень показали 20,6% студентів ЕГ і 19,4% КГ, задовільний рівень виявили 31,0% респондентів ЕГ та 29,0% КГ, низький рівень зафіксовано у 34,1% майбутніх учителів ЕГ і 37,1% КГ.

За показником «Наявність професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій» високий рівень виявили 11,1% респондентів ЕГ та 10,5% КГ, достатній рівень засвідчили 18,3% студентів ЕГ і 17,7% КГ, задовільний рівень показали 31,7% респондентів ЕГ та 33,1% КГ, на низькому рівні перебувало 38,9% майбутніх учителів ЕГ і 38,7% КГ.

Загалом за показниками настановно-ціннісного критерію сформованості професійної культури високий рівень зафіксовано у 13,5% майбутніх учителів фізичного виховання ЕГ та 12,9% КГ, достатній рівень – у 19,0%

студентів ЕГ і 19,4% КГ, задовільний рівень – у 30,2% респондентів ЕГ та 30,6% КГ, низький рівень – у 37,3% майбутніх учителів ЕГ і 37,1% КГ.

Наступним кроком було діагностування показників знаннєво-діяльнісного критерію, за яким оцінювався когнітивно-праксеологічний компонент.

Задля визначення рівнів сформованості професійної культури за показником «Наявність знань щодо професійної культури вчителя фізичного виховання» було розроблено картку самооцінки рівня обізнаності майбутніх учителів фізичного виховання щодо професійної культури (див. Додаток А. 4).

Студентам було запропоновано оцінити свої знання щодо професійної культури, позначивши відповідну цифру від 1 до 5 у бланку. Віднесення студентів до того чи того рівня здійснювалося за такою шкалою: високий рівень – 46–60 балів, достатній рівень – 31–45 балів, задовільний рівень – 16–30 балів, низький рівень – 1–15 балів.

Унаслідок діагностування було одержано такі результати: «усвідомлення значущості професійної культури в педагогічній діяльності вчителя фізичного виховання» (низький рівень – 40,1% ЕГ, 39,7% КГ; задовільний рівень – 26,8% ЕГ, 28,4% КГ; достатній рівень – 18,7% ЕГ, 18,2% КГ; високий рівень – 14,4% ЕГ, 13,7% КГ), «усвідомлення значущості здоров'язбереження в навчально-виховному процесі» (низький рівень – 40,6% ЕГ, 39,7% КГ; задовільний рівень – 27,2% ЕГ, 29,2% КГ; достатній рівень – 19,1% ЕГ, 18,4% КГ; високий рівень – 13,1% ЕГ, 12,7% КГ), «знання психолого-педагогічних і фізіологічних особливостей учнів» (низький рівень – 40,5% ЕГ, 39,3% КГ; задовільний рівень – 27,0% ЕГ, 29,1% КГ; достатній рівень – 18,8% ЕГ, 18,6% КГ; високий рівень – 13,7% ЕГ, 13,0% КГ), «обізнаність щодо сутності культури вчителя» (низький рівень – 40,7% ЕГ, 39,8% КГ; задовільний рівень – 26,9% ЕГ, 28,9% КГ; достатній рівень – 18,9% ЕГ, 18,7% КГ; високий рівень – 13,5% ЕГ, 12,6% КГ), «знання про здоровий образ життя, здоров'я, його збереження і зміцнення» (низький рівень – 40,4% ЕГ, 39,5% КГ; задовільний рівень – 27,1% ЕГ, 29,0% КГ;

достатній рівень – 19,1% ЕГ, 18,6% КГ; високий рівень – 13,4% ЕГ, 12,9% КГ), «прагнення до вдосконалення знань, умінь і навичок власної професійної культури» (низький рівень – 40,7% ЕГ, 39,9% КГ; задовільний рівень – 26,7% ЕГ, 28,2% КГ; достатній рівень – 18,3% ЕГ, 18,1% КГ; високий рівень – 14,3% ЕГ, 13,8% КГ), «володіння системою вмінь та навичок необхідних для ефективного формування загальної культури учнів» (низький рівень – 40,4% ЕГ, 39,7% КГ; задовільний рівень – 27,1% ЕГ, 28,8% КГ; достатній рівень – 19,1% ЕГ, 18,6% КГ; високий рівень – 13,4% ЕГ, 12,9% КГ), «уміння свідомо коригувати свої почуття й емоції» (низький рівень – 40,7% ЕГ, 39,3% КГ; задовільний рівень – 27,3% ЕГ, 29,4% КГ; достатній рівень – 18,7% ЕГ, 18,4% КГ; високий рівень – 13,3% ЕГ, 12,9% КГ), «здатність свідомо коригувати власну поведінку» (низький рівень – 40,4% ЕГ, 40,1% КГ; задовільний рівень – 26,8% ЕГ, 28,7% КГ; достатній рівень – 18,9% ЕГ, 18,1% КГ; високий рівень – 13,9% ЕГ, 13,1% КГ), «здатність об'єктивно оцінювати стан взаємовідносин з учасниками педагогічного процесу» (низький рівень – 40,6% ЕГ, 39,7% КГ; задовільний рівень – 27,1% ЕГ, 29,3% КГ; достатній рівень – 18,9% ЕГ, 18,6% КГ; високий рівень – 13,4% ЕГ, 12,4% КГ), «обізнаність із здоров'язберезливими тренінговими технологіями» (низький рівень – 40,2% ЕГ, 39,4% КГ; задовільний рівень – 27,0% ЕГ, 28,9% КГ; достатній рівень – 18,8% ЕГ, 18,7% КГ; високий рівень – 14,0% ЕГ, 13,0% КГ), «уміння планувати позаурочну спортивну діяльність учнів» (низький рівень – 40,6% ЕГ, 39,7% КГ; задовільний рівень – 27,2% ЕГ, 29,1% КГ; достатній рівень – 19,1% ЕГ, 18,7% КГ; високий рівень – 13,1% ЕГ, 12,5% КГ).

Діяльність учителя фізичного виховання зумовлена тим, що на них покладено завдання організації як навчально-виховної, так і позанавчальної фізкультурної діяльності учнів, отже, вони повинні володіти комунікативними та організаційними здібностями. З урахуванням цього було проведено визначення рівнів сформованості зазначених здібностей за методикою КОЗ–1 В. Синявського і В. Федоришина (див. Додаток А.5).

При цьому, на високому рівні сформованості комунікативних і організаторських здібностей знаходилися ті студенти, величина оціночного коефіцієнта яких становила від 0,86 до 1,0 балу. Цих студентів відрізняє впевненість у собі, вони легко включаються в будь-яку діяльність, є ініціаторами у вирішенні справ групи, організації різноманітних заходів для своїх товаришів, беруть активну участь у громадській роботі.

До достатнього рівня було віднесено студентів, які отримали від 0,66 до 0,85 балів. Зазначені респонденти доволі швидко йдуть на контакт із незнайомими людьми, люблять спілкуватися, знаходитися з-поміж людей, проте не виявляють ініціативи в організації якихсь спільних справ, не дуже впевнено почуваються, коли доводиться виступати перед великою аудиторією.

На задовільному рівні перебували студенти, які набрали від 0,46 до 0,65 балів. Вони швидко втомлюються від спілкування, некомфортно почуваються в малознайомому колективі, перевагу надають спілкуванню з людьми, яких давно знають, у вирішенні якихсь спірних питань займають нейтральну позицію, у громадській роботі беруть участь лише тоді, коли це необхідно.

До низького рівня було віднесено студентів, які отримали від 0,20 до 0,45 балів. Такі студенти відчують труднощі в спілкуванні з іншими людьми, не прагнуть до нових знайомств, надають перевагу можливості побути наодинці, вони часто стикаються з перешкодами в діяльності і легко відступають від своїх намірів, вони не володіють умінням відстояти свою думку і схилити своїх товаришів на свій бік у вирішенні якихсь питань.

За показником «Сформованість комунікативно-організаторських умінь» на прикінцевому етапі було виявлено, що на високому рівні знаходилися ті студенти, яких відрізняє впевненість у собі (15,8% ЕГ, 14,6% КГ), вони легко включаються в будь-яку діяльність (16,0% ЕГ, 14,4% КГ), є ініціаторами у вирішенні справ групи, організації різноманітних заходів для своїх товаришів (15,6% ЕГ, 14,5% КГ), беруть активну участь у громадській роботі (16,2% ЕГ, 14,3% КГ).

До достатнього рівня було віднесено студентів, які доволі швидко йдуть на контакт із незнайомими людьми (20,4% ЕГ, 21,5% КГ), люблять спілкуватися, знаходитися з-поміж людей, проте не виявляють ініціативи в організації якихсь спільних справ (20,8% ЕГ, 22,1% КГ), не дуже впевнено почуваються, коли доводиться виступати перед великою аудиторією (20,6% ЕГ, 21,8% КГ).

На задовільному рівні перебували студенти, які швидко втомлюються від спілкування (25,1% ЕГ, 25,7% КГ), некомфортно почуваються в малознайомому колективі (25,6% ЕГ, 25,6% КГ), перевагу надають спілкуванню з людьми, яких давно знають (25,3% ЕГ, 26,1% КГ), у вирішенні якихсь спірних питань займають нейтральну позицію (25,4% ЕГ, 25,7% КГ), у громадській роботі беруть участь лише тоді, коли це необхідно (25,5% ЕГ, 25,8% КГ).

До низького рівня було віднесено студентів, які відчують труднощі в спілкуванні з іншими людьми (37,7% ЕГ, 37,6% КГ), не прагнуть до нових знайомств (38,0% ЕГ, 37,9% КГ), надають перевагу можливості побути наодинці (37,9% ЕГ, 37,6% КГ), вони часто стикаються з перешкодами в діяльності і легко відступають від своїх намірів (38,2% ЕГ, 38,0% КГ), вони не володіють умінням відстояти свою думку і схилити своїх товаришів на свій бік у вирішенні якихсь питань (38,1% ЕГ, 37,9% КГ).

Для визначення рівнів сформованості показника «Сформованість умінь емоційної саморегуляції» було використано методика «Діагностика емоційної зрілості», розроблену О. Чебикіним [228, с. 225–228] (див. Додаток А. 6). Інтегральний показник емоційної зрілості ґрунтується на даних за такими шкалами: шкала експресивності (інтроекспресивність та екстраекспресивність), шкала саморегуляції (інтросаморегуляція й екстрасаморегуляція), шкала емпатії (інтроемпатія та екстраемпатія). Методика складається із 42 запитань, бланку відповідей та ключа. Кожна шкала складається з 12 запитань, четверта шкала визначає достовірність одержаних даних. Якщо сума балів за кожною шкалою не перевищувала 3-х

балів, це свідчило про низький рівень виразності цієї властивості, 4–6 балів – про задовільний рівень, 7–9 балів – про достатній рівень, 10–12 балів – про високий рівень виразності зазначеної властивості.

Узагальнені результати рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за знаннєво-діяльнісним критерієм на констатувальному етапі експерименту подано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Рівні сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за знаннєво-діяльнісним критерієм на констатувальному етапі експерименту (у %)

Показники	Високий рівень		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Наявність знань щодо професійної культури вчителя фізичного виховання	13,5	12,9	19,0	18,5	27,0	29,1	40,5	39,5
Сформованість комунікативно-організаційних умінь	15,9	14,5	20,6	21,8	25,4	25,8	38,1	37,9
Сформованість умінь емоційної саморегуляції	14,3	13,7	19,0	19,4	27,8	26,6	38,9	40,3
Σ (середньоарифм.дані)	14,3	13,7	19,8	20,2	27,0	27,4	38,9	38,7

Як бачимо з таблиці 2.3, за показником знаннєво-діялісного критерію «Наявність знань щодо професійної культури вчителя фізичного виховання» було одержано такі результати: високий рівень засвідчили 13,5% респондентів ЕГ і 12,9% КГ, достатній рівень – 19,0% студентів ЕГ і 18,5% КГ, задовільний рівень – 27,0% респондентів ЕГ та 29,1% КГ, низький рівень – 40,5% майбутніх учителів ЕГ і 39,5% КГ. За показником «Сформованість комунікативно-організаційних умінь» високий рівень виявлено у 15,9% респондентів ЕГ та 14,5% КГ, достатній рівень – у 20,6% студентів ЕГ і 21,8%

КГ, задовільний рівень – у 25,4% респондентів ЕГ та 25,8% КГ, низький рівень – у 38,1% майбутніх учителів ЕГ і 37,9% КГ. За показником «Сформованість умінь емоційної саморегуляції» високий рівень показали 14,3% респондентів ЕГ та 13,7% КГ, достатній рівень – 19,0% студентів ЕГ і 19,4% КГ, задовільний рівень – 27,8% респондентів ЕГ та 26,6% КГ, на низькому рівні – 38,9% майбутніх учителів ЕГ і 40,3% КГ.

Загалом за показниками знаннево-діяльнісного критерію сформованості професійної культури високий рівень зафіксовано у 14,3% майбутніх учителів фізичного виховання ЕГ та 13,7% КГ, достатній рівень – у 19,8% студентів ЕГ і 20,2% КГ, задовільний рівень – у 27,0% респондентів ЕГ та 27,4% КГ, низький рівень – у 38,9% майбутніх учителів ЕГ і 38,7% КГ.

Надалі визначалися рівні прояву показників індивідуально-спонукального критерію, за яким оцінювався особистісно-поведінковий компонент у структурі професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Показник «Наявність морально-вольових якостей» діагностувався за двома методиками: оцінної шкали прояву професійних і психологічних моральних якостей студентів, за Н. Кузьміною (див. Додаток А. 7), та оцінки вольових якостей О. Вострікова (див. Додаток А. 8).

Оцінна шкала прояву професійних і психологічних моральних якостей студентів дозволила діагностувати прояв 6 якостей особистості за двома основними групами якостей: професійно-моральні, морально-психологічні. Відповіді в шкалі розташовані в порядку зростання: від 1 – числа, що відповідає оцінці «дуже погано», до 5 – оцінки «відмінно». Відповідно на низькому рівні знаходилися студенти, які отримали від 1,0 до 1,9 балів; на задовільному – від 2,0 до 2,9 балів; на достатньому – від 3,0 до 3,9 балів, на високому рівні – від 4,0 до 5,0 балів.

Після діагностування було одержано такі результати самооцінки наявності професійних і психологічних моральних якостей студентів: «усвідомлюю цілі та зміст діяльності і свою роль у ній» (низький рівень –

37,9% ЕГ, 41,0% КГ; задовільний рівень – 24,5% ЕГ, 24,3% КГ; достатній рівень – 20,7% ЕГ, 21,6% КГ; високий рівень – 16,9% ЕГ, 13,1% КГ); «приваблює можливість займатися науковою діяльністю» (низький рівень – 38,2% ЕГ, 39,9% КГ; задовільний рівень – 24,4% ЕГ, 24,1% КГ; достатній рівень – 20,7% ЕГ, 21,7% КГ; високий рівень – 16,7% ЕГ, 14,3% КГ), «приваблюють в основному переваги майбутньої професії» (низький рівень – 37,8% ЕГ, 39,9% КГ; задовільний рівень – 24,5% ЕГ, 24,7% КГ; достатній рівень – 20,8% ЕГ, 21,7% КГ; високий рівень – 16,9% ЕГ, 13,7% КГ); «постійно аналізую свою поведінку» (низький рівень – 38,3% ЕГ, 41,0% КГ; задовільний рівень – 24,4% ЕГ, 24,3% КГ; достатній рівень – 20,5% ЕГ, 21,9% КГ; високий рівень – 16,8% ЕГ, 12,8% КГ); «уважний і чутливий відносно більшості» (низький рівень – 37,9% ЕГ, 39,8% КГ; задовільний рівень – 24,7% ЕГ, 24,8% КГ; достатній рівень – 20,6% ЕГ, 21,7% КГ; високий рівень – 16,8% ЕГ, 13,7% КГ); «з інтересом відвідую всі лекції та практичні заняття» (низький рівень – 37,8% ЕГ, 41,4% КГ; задовільний рівень – 24,5% ЕГ, 24,2% КГ; достатній рівень – 20,4% ЕГ, 21,9% КГ; високий рівень – 17,3% ЕГ, 12,5% КГ); «замислююся про професію лише в момент підвищеного інтересу» (низький рівень – 38,2% ЕГ, 40,7% КГ; задовільний рівень – 24,3% ЕГ, 24,8% КГ; достатній рівень – 20,5% ЕГ, 21,6% КГ; високий рівень – 17,0% ЕГ, 12,9% КГ); «позитивне ставлення лише до тих, у чиєму гарному ставленні зацікавлений» (низький рівень – 38,0% ЕГ, 41,2% КГ; задовільний рівень – 24,3% ЕГ, 24,4% КГ; достатній рівень – 20,5% ЕГ, 21,8% КГ; високий рівень – 17,2% ЕГ, 12,6% КГ); «цікавлять окремі проблеми» (низький рівень – 38,1% ЕГ, 41,3% КГ; задовільний рівень – 24,3% ЕГ, 24,0% КГ; достатній рівень – 20,8% ЕГ, 21,6% КГ; високий рівень – 16,8% ЕГ, 13,1% КГ); «розумію необхідність вивчення всіх дисциплін» (низький рівень – 38,3% ЕГ, 41,0% КГ; задовільний рівень – 24,7% ЕГ, 24,4% КГ; достатній рівень – 20,6% ЕГ, 21,9% КГ; високий рівень – 16,4% ЕГ, 12,7% КГ); «уявляю цілі професійної діяльності, але не бачу свого місця в ній» (низький рівень – 37,9% ЕГ, 41,2% КГ; задовільний рівень – 24,5% ЕГ, 24,2% КГ; достатній

рівень – 20,7% ЕГ, 21,5% КГ; високий рівень – 16,9% ЕГ, 13,1% КГ); «викликають інтерес лише окремі предмети» (низький рівень – 37,8% ЕГ, 40,9% КГ; задовільний рівень – 24,9% ЕГ, 24,7% КГ; достатній рівень – 20,5% ЕГ, 21,6% КГ; високий рівень – 16,8% ЕГ, 12,8% КГ); «завжди допомагаю будь-кому» (низький рівень – 38,3% ЕГ, 41,3% КГ; задовільний рівень – 24,2% ЕГ, 24,5% КГ; достатній рівень – 20,7% ЕГ, 21,9% КГ; високий рівень – 16,8% ЕГ, 12,3% КГ); «інколи замислююся про професію» (низький рівень – 38,1% ЕГ, 41,2% КГ; задовільний рівень – 24,7% ЕГ, 24,6% КГ; достатній рівень – 20,7% ЕГ, 21,7% КГ; високий рівень – 16,5% ЕГ, 12,5% КГ); «не замислююся над своїми проступками» (низький рівень – 38,3% ЕГ, 41,1% КГ; задовільний рівень – 24,3% ЕГ, 24,6% КГ; достатній рівень – 20,9% ЕГ, 21,5% КГ; високий рівень – 16,5% ЕГ, 12,8% КГ); «іноді допомагаю тим, хто подобається» (низький рівень – 38,0% ЕГ, 40,9% КГ; задовільний рівень – 24,7% ЕГ, 24,4% КГ; достатній рівень – 20,6% ЕГ, 21,8% КГ; високий рівень – 16,7% ЕГ, 12,9% КГ).

Провідними вольовими якостями за методикою О. Вострікова є цілеспрямованість, рішучість, сміливість, витриманість, самовладання, наполегливість, упертість, самостійність та ініціативність. Кожна з цих якостей відповідає певним особливостям, що оцінювалися за методом полярних шкал від –3 балів до 3 балів. Відповідно, на низькому рівні перебували студенти, які отримали від 1 до 22 балів, на задовільному рівні – від 23 до 44 балів, на достатньому рівні – від 45 до 66 балів, на високому рівні – від 67 до 87 балів.

За результатами діагностики було визначено такі результати щодо прояву вольових якостей: рішучість (низький рівень – 37,9% ЕГ, 40,1% КГ; задовільний рівень – 24,6% ЕГ, 24,2% КГ; достатній рівень – 20,8% ЕГ, 21,2% КГ; високий рівень – 16,7% ЕГ, 14,5% КГ), самостійність (низький рівень – 38,3% ЕГ, 41,4% КГ; задовільний рівень – 25,1% ЕГ, 24,9% КГ; достатній рівень – 21,3% ЕГ, 22,1% КГ; високий рівень – 15,3% ЕГ, 11,6% КГ), завзятість (низький рівень – 37,8% ЕГ, 38,2% КГ; задовільний рівень – 24,7%

ЕГ, 24,5% КГ; достатній рівень – 19,8% ЕГ, 20,7% КГ; високий рівень – 17,7% ЕГ, 16,6% КГ), самовладання (низький рівень – 38,5% ЕГ, 39,9% КГ; задовільний рівень – 25,1% ЕГ, 24,7% КГ; достатній рівень – 20,8% ЕГ, 21,3% КГ; високий рівень – 15,6% ЕГ, 14,1% КГ), ініціативність (низький рівень – 37,7% ЕГ, 41,0% КГ; задовільний рівень – 24,2% ЕГ, 24,1% КГ; достатній рівень – 20,3% ЕГ, 21,5% КГ; високий рівень – 17,8% ЕГ, 13,4% КГ), сміливість (низький рівень – 37,6% ЕГ, 40,8% КГ; задовільний рівень – 24,1% ЕГ, 24,7% КГ; достатній рівень – 20,3% ЕГ, 21,2% КГ; високий рівень – 18,0% ЕГ, 13,3% КГ), витриманість (низький рівень – 38,1% ЕГ, 41,2% КГ; задовільний рівень – 24,8% ЕГ, 24,6% КГ; достатній рівень – 20,5% ЕГ, 21,4% КГ; високий рівень – 16,6% ЕГ, 12,8% КГ), наполегливість (низький рівень – 37,8% ЕГ, 40,9% КГ; задовільний рівень – 24,9% ЕГ, 24,5% КГ; достатній рівень – 19,9% ЕГ, 21,6% КГ; високий рівень – 17,4% ЕГ, 13,0% КГ).

Необхідним у роботі вчителя фізичного виховання є вміння приймати рішення, що було визначено показником індивідуально-спонукального критерію професійної культури. Для з'ясування рівня сформованості цього вміння було обрано тест на визначення ступеня самостійності А. Кареліна (див. Додаток А. 9), який призначений для визначення того, наскільки особистість здатна приймати відповідальні рішення. Шкала оцінки була такою: 1–9 балів – низький рівень (студенти нерішучі, бояться приймати самостійні рішення, вважаючи їх неправильними – 40,5% ЕГ, 37,9% КГ), 10–19 балів – задовільний рівень (респонденти невпевнені в тому, що рішення, які вони приймають, будуть сприйняті іншими людьми, невпевнені у своїх силах – 27,8% ЕГ, 29,8% КГ), 21–29 балів – достатній рівень (студенти рішучі, натомість мають завищену самооцінку, у прийнятті рішення самостійні, не терплять втручання у свої справи – 16,7% ЕГ, 20,2% КГ), 30–40 балів – високий рівень (респонденти самостійні в прийнятті рішення, натомість прислухаються і до думки довколишніх людей – 15,0% ЕГ, 12,1% КГ) сформованості вміння приймати рішення.

Для визначення рівня сформованості показника «Конфліктоусталеність» застосовувалася методика визначення рівня конфліктоусталеності (див. Додаток А. 10). Використання цієї методики зумовлена тим, що в професійній діяльності вчителя фізичного виховання часто виникають конфліктні ситуації, а тому дуже важливими є вміння правильно поводитись у таких ситуаціях, знаходити педагогічно доцільні рішення.

За результатами діагностування було з'ясовано, що на високому рівні конфліктоусталеності студенти визначили такі твердження, як: «Ставлюся до конкурента без упередження» (13,6% ЕГ і 12,9% КГ), «Маю адекватну самооцінку» (13,4% ЕГ і 12,7% КГ), «Не піддаюсь провокації, не заводжусь» (13,3% ЕГ і 13,1% КГ), «Витримую коректний тон у спорі, тактовність» (13,7% ЕГ і 12,8% КГ), «Вважаю, що спір – крайня форма розв'язання конфлікту» (13,5% ЕГ і 12,9% КГ). Зазначені респонденти вкрай негативно ставляться до конфліктів і намагаються поводитися так, щоб не викликати його.

До достатнього рівня конфліктоусталеності належать студенти, які орієнтовані на компроміс, прагнуть уникати конфлікту. Зокрема ними відзначено такі твердження: «Ухиляюсь від спорів» (16,8% ЕГ і 19,6% КГ), «Прислуховуюсь до думки інших» (16,5% ЕГ і 19,3% КГ), «Поступаюсь у спорі, йду на компроміс» (16,6% ЕГ і 19,5% КГ), «Якщо вибухаю, то потім відчуваю почуття провини» (16,5% ЕГ і 19,4% КГ), «Уважаю, що в спорі не потрібно демонструвати свої емоції» (16,7% ЕГ і 19,5% КГ).

Задовільний рівень конфліктоусталеності виявили студенти, які мають виражену конфліктність: «Легко заводжуся» (29,5% ЕГ і 29,1% КГ), «Маю завищену самооцінку» (29,2% ЕГ і 29,0% КГ), «Уважаю, що спір необхідний для розв'язання конфлікту» (29,3% ЕГ і 28,9% КГ).

На низькому рівні конфліктоусталеності, що властивий конфліктним людям, було відзначено такі твердження: «Не приймаю інших думок» (40,6% ЕГ і 38,9% КГ), «Підозрілий» (40,4% ЕГ і 38,6% КГ), «Не поступаюсь у спорі: перемога чи поразка» (40,4% ЕГ і 38,8% КГ), «Допускаю тон, що не терпить заперечень, безтактовність» (40,5% ЕГ і 38,7% КГ).

Узагальнені дані результатів рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за індивідуально-спонукальним критерієм на констатувальному етапі експерименту подано в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Рівні сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за індивідуально-спонукальним критерієм на констатувальному етапі експерименту (у %)

Показники	Високий рівень		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Наявність морально-вольових якостей	16,7	12,9	20,6	21,8	24,6	24,2	38,1	41,1
Сформованість умінь приймати рішення	15,0	12,1	16,7	20,2	27,8	29,8	40,5	37,9
Конфліктоусталеність	13,5	12,9	16,7	19,4	29,3	29,0	40,5	38,7
Σ (середньоарифм. дані)	15,0	12,9	18,3	20,2	27,0	27,4	39,7	39,5

Як бачимо з таблиці 2.4, за показником індивідуально-спонукального критерію «Наявність морально-вольових якостей» було одержано такі результати: високий рівень засвідчили 16,7% респондентів ЕГ і 12,9% КГ, достатній рівень зафіксовано у 20,6% студентів ЕГ і 21,8% КГ, задовільний рівень виявили 24,6% респондентів ЕГ та 24,2% КГ, низький рівень показали 38,1% майбутніх учителів ЕГ і 35,5% КГ.

За показником «Сформованість умінь приймати рішення» високий рівень притаманний 15,0% респондентів ЕГ та 12,1% КГ, достатній рівень показали 16,7% студентів ЕГ і 20,2% КГ, задовільний рівень виявили 27,8% респондентів ЕГ та 29,8% КГ, низький рівень зафіксовано у 40,5% майбутніх учителів ЕГ і 37,9% КГ.

За показником «Конфліктоусталеність» високий рівень виявили 13,5% респондентів ЕГ та 12,9% КГ, достатній рівень засвідчили 16,7% студентів ЕГ

і 19,4% КГ, задовільний рівень показали 29,3% респондентів ЕГ та 29,0% КГ, на низькому рівні перебувало 40,5% майбутніх учителів ЕГ і 38,7% КГ

Загалом за показниками індивідуально-спонукального критерію сформованості професійної культури високий рівень зафіксовано у 15,0% майбутніх учителів фізичного виховання ЕГ та 12,9% КГ, достатній рівень – у 18,3% студентів ЕГ і 20,2% КГ, задовільний рівень – у 27,0% респондентів ЕГ та 27,4% КГ, низький рівень – у 39,7% майбутніх учителів ЕГ і 39,5% КГ.

Наступним кроком констатувального етапу експерименту було визначення ступеня прояву показників аналітико-регулятивного критерію, за яким оцінювався рефлексивно-корекційний компонент у структурі професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Для виявлення рівнів сформованості аналітичних умінь за показником аналітико-регулятивного критерію було використано діагностичну карту (див. Додаток А. 11). Студенти повинні були оцінити сформованість запропонованих у таблиці вмінь та якостей, відзначивши одну з 9 цифр. Цифра 1 свідчила про те, що якість розвинена найменше, цифра 9 – найбільше. Під час обробки одержаних за запропонованою карткою даних кількісні результати сформованості аналітичних умінь визначалися за такими шкалами: студентів, які отримали 1–45 балів було віднесено до низького рівня; 46–90 балів – до задовільного рівня, 91–135 балів – до достатнього рівня; 136-180 балів – до високого рівня.

Унаслідок обчислення одержаних даних було одержано такі результати: «Уміння ставити і вирішувати пізнавальні завдання» (низький рівень – 39,8% ЕГ, 37,3% КГ; задовільний рівень – 26,1% ЕГ, 27,5% КГ; достатній рівень – 20,2% ЕГ, 21,6% КГ; високий рівень – 13,9% ЕГ, 13,6% КГ), «Гнучкість та оперативність мислення» (низький рівень – 40,3% ЕГ, 37,4% КГ; задовільний рівень – 25,9% ЕГ, 26,7% КГ; достатній рівень – 19,8% ЕГ, 21,1% КГ; високий рівень – 14,0% ЕГ, 14,8% КГ), «Спостережливість» (низький рівень – 39,6% ЕГ, 37,3% КГ; задовільний рівень – 25,7% ЕГ, 26,8% КГ; достатній рівень – 20,7% ЕГ, 21,1% КГ; високий рівень – 14,0% ЕГ, 14,8% КГ),

«Схильність до аналізу педагогічної діяльності» (низький рівень – 40,1% ЕГ, 37,4% КГ; задовільний рівень – 26,0% ЕГ, 26,7% КГ; достатній рівень – 20,3% ЕГ, 20,9% КГ; високий рівень – 13,6% ЕГ, 15,0% КГ), «Креативність та її прояв у педагогічній діяльності» (низький рівень – 40,5% ЕГ, 37,8% КГ; задовільний рівень – 26,4% ЕГ, 27,5% КГ; достатній рівень – 20,7% ЕГ, 21,5% КГ; високий рівень – 12,4% ЕГ, 13,2% КГ), «Схильність до синтезу й узагальнення» (низький рівень – 40,4% ЕГ, 37,4% КГ; задовільний рівень – 26,2% ЕГ, 27,6% КГ; достатній рівень – 20,5% ЕГ, 21,9% КГ; високий рівень – 12,9% ЕГ, 13,1% КГ), «Пам'ять та її оперативність» (низький рівень – 40,7% ЕГ, 37,5% КГ; задовільний рівень – 26,7% ЕГ, 26,9% КГ; достатній рівень – 20,8% ЕГ, 21,3% КГ; високий рівень – 11,8% ЕГ, 14,3% КГ), «Уміння слухати» (низький рівень – 39,9% ЕГ, 37,7% КГ; задовільний рівень – 20,8% ЕГ, 21,1% КГ; достатній рівень – 19,8% ЕГ, 21,3% КГ; високий рівень – 19,5% ЕГ, 19,9% КГ), «Уміння виокремлювати та засвоювати конкретний зміст» (низький рівень – 40,4% ЕГ, 37,3% КГ; задовільний рівень – 25,9% ЕГ, 27,6% КГ; достатній рівень – 20,8% ЕГ, 21,4% КГ; високий рівень – 12,9% ЕГ, 13,7% КГ), «Уміння доводити та відстоювати власні твердження» (низький рівень – 40,6% ЕГ, 37,2% КГ; задовільний рівень – 26,3% ЕГ, 27,5% КГ; достатній рівень – 20,4% ЕГ, 21,9% КГ; високий рівень – 12,7% ЕГ, 13,4% КГ), «Уміння систематизувати, класифікувати» (низький рівень – 40,7% ЕГ, 37,6% КГ; задовільний рівень – 25,8% ЕГ, 26,9% КГ; достатній рівень – 21,1% ЕГ, 22,3% КГ; високий рівень – 12,4% ЕГ, 13,2% КГ), «Уміння бачити суперечності та проблеми» (низький рівень – 39,6% ЕГ, 36,8% КГ; задовільний рівень – 26,4% ЕГ, 27,0% КГ; достатній рівень – 21,2% ЕГ, 22,4% КГ; високий рівень – 12,8% ЕГ, 13,8% КГ), «Уміння переносити знання й уміння в нові ситуації» (низький рівень – 40,1% ЕГ, 37,4% КГ; задовільний рівень – 26,3% ЕГ, 26,9% КГ; достатній рівень – 20,0% ЕГ, 21,2% КГ; високий рівень – 13,6% ЕГ, 14,5% КГ), «Уміння відмовитися від усталених шаблонів» (низький рівень – 40,2% ЕГ, 37,0% КГ; задовільний рівень – 26,1% ЕГ, 27,1% КГ; достатній рівень – 20,7% ЕГ, 21,6% КГ; високий рівень –

13,0% ЕГ, 14,3% КГ), «Незалежність суджень» (низький рівень – 39,9% ЕГ, 36,8% КГ; задовільний рівень – 25,7% ЕГ, 26,6% КГ; достатній рівень – 20,7% ЕГ, 21,9% КГ; високий рівень – 13,7% ЕГ, 14,7% КГ), «Здатність до самоаналізу та рефлексії» (низький рівень – 41,1% ЕГ, 37,9% КГ; задовільний рівень – 26,7% ЕГ, 27,5% КГ; достатній рівень – 20,1% ЕГ, 21,6% КГ; високий рівень – 12,1% ЕГ, 13,0% КГ), «Здатність до самоорганізації та мобілізації» (низький рівень – 40,6% ЕГ, 36,9% КГ; задовільний рівень – 26,4% ЕГ, 27,6% КГ; достатній рівень – 20,7% ЕГ, 21,8% КГ; високий рівень – 12,3% ЕГ, 13,7% КГ), «Здатність до співпраці та взаємодопомоги у професійному педагогічному саморозвитку» (низький рівень – 39,8% ЕГ, 36,9% КГ; задовільний рівень – 26,3% ЕГ, 27,1% КГ; достатній рівень – 20,4% ЕГ, 21,6% КГ; високий рівень – 13,5% ЕГ, 14,4% КГ), «Здатність організувати самоосвітню діяльність інших» (низький рівень – 40,2% ЕГ, 37,5% КГ; задовільний рівень – 26,1% ЕГ, 27,0% КГ; достатній рівень – 21,1% ЕГ, 21,7% КГ; високий рівень – 12,6% ЕГ, 13,8% КГ).

Для визначення ступеня прояву за показником аналітико-регулятивного критерію «Сформованість діагностувальних умінь» було використано розроблену діагностичну картку (див. Додаток А. 12). Студенти повинні були оцінити володіння вміннями, що спрямовані на визначення стану фізичного і психічного здоров'я особистості, відзначивши одну з 9 цифр. Цифра 1 свідчила про те, що вміння розвинене найменше, цифра 9 – найбільше. Під час обробки одержаних за запропонованою картою даних кількісні результати наявності діагностувальних умінь визначалися за такими шкалами: студентів, які отримали 1–22 бали було віднесено до низького рівня; 23–46 балів – до задовільного рівня, 47–69 балів – до достатнього рівня; 70–90 балів – до високого рівня.

Було одержано такі результати володіння запропонованими вміннями: «Уміння визначати стан здоров'я людини за зовнішніми ознаками» (низький рівень – 36,7% ЕГ, 31,9% КГ; задовільний рівень – 27,2% ЕГ, 29,1% КГ; достатній рівень – 21,6% ЕГ, 23,0% КГ; високий рівень – 14,5% ЕГ, 16,0%

КГ), «Уміння визначати емоційний стан людини» (низький рівень – 36,4% ЕГ, 31,2% КГ; задовільний рівень – 27,9% ЕГ, 29,7% КГ; достатній рівень – 21,2% ЕГ, 23,7% КГ; високий рівень – 14,5% ЕГ, 15,4% КГ), «Уміння діагностувати психологічну атмосферу в класі» (низький рівень – 36,6% ЕГ, 31,8% КГ; задовільний рівень – 27,1% ЕГ, 29,3% КГ; достатній рівень – 21,4% ЕГ, 22,9% КГ; високий рівень – 14,9% ЕГ, 16,0% КГ), «Уміння діагностувати стан власного здоров'я» (низький рівень – 36,4% ЕГ, 31,3% КГ; задовільний рівень – 27,7% ЕГ, 29,5% КГ; достатній рівень – 21,5% ЕГ, 23,6% КГ; високий рівень – 14,4% ЕГ, 15,6% КГ), «Уміння здійснювати самоконтроль своєї поведінки» (низький рівень – 36,7% ЕГ, 31,8% КГ; задовільний рівень – 27,1% ЕГ, 29,4% КГ; достатній рівень – 21,3% ЕГ, 22,9% КГ; високий рівень – 14,9% ЕГ, 15,9% КГ), «Знання діагностики визначення ступеня здоров'я Я. Вайнбаума» (низький рівень – 36,6% ЕГ, 31,4% КГ; задовільний рівень – 27,7% ЕГ, 29,6% КГ; достатній рівень – 21,5% ЕГ, 23,1% КГ; високий рівень – 14,2% ЕГ, 15,9% КГ), «Уміння користуватися функціональними пробами і тестами, які визначають загальну фізичну працездатність» (низький рівень – 36,4% ЕГ, 31,6% КГ; задовільний рівень – 27,6% ЕГ, 29,4% КГ; достатній рівень – 21,5% ЕГ, 23,0% КГ; високий рівень – 14,5% ЕГ, 16,0% КГ), «Уміння оцінювати рівень здоров'я за допомогою визначення біологічного віку (В. Войтенко)» (низький рівень – 36,3% ЕГ, 31,5% КГ; задовільний рівень – 27,9% ЕГ, 29,6% КГ; достатній рівень – 21,6% ЕГ, 23,4% КГ; високий рівень – 14,2% ЕГ, 15,5% КГ), «Уміння визначати РФС без тестів із фізичними навантаженнями (Є. Пирогова, Л. Іващенко)» (низький рівень – 35,9% ЕГ, 31,7% КГ; задовільний рівень – 27,5% ЕГ, 29,3% КГ; достатній рівень – 21,2% ЕГ, 23,0% КГ; високий рівень – 15,4% ЕГ, 16,0% КГ), «Уміння скласти індивідуальну програму фізкультурно-оздоровчих занять (за Т. Круцевич)» (низький рівень – 36,4% ЕГ, 33,6% КГ; задовільний рівень – 27,5% ЕГ, 29,6% КГ; достатній рівень – 21,4% ЕГ, 21,5% КГ; високий рівень – 14,7% ЕГ, 15,3% КГ).

Останнім показником аналітико-регулятивного критерію є «Сформованість рефлексивних умінь». Зазначений показник діагностувався за методикою самооцінки рівня онтогенетичної рефлексії, що передбачає аналіз минулих помилок, успішного та неуспішного досвіду життєдіяльності (див. Додаток Б.7). Було обрано таку шкалу розподілу результатів:

Студентів, які набрали від 0 до 37 балів було віднесено до низького рівня сформованості рефлексивних умінь. Для цих студентів характерним є те, що внаслідок припущених у минулому помилок, у них виникає страх перед здійсненням нових. Вони дуже обережні, що не завжди є гарантією повного життєвого успіху. Їхній критичний розум подекуди заважає виконанню їхніх бажань, у них повна відсутність рефлексії минулого досвіду. Такі студенти відрізняються здатністю ускладнювати собі життя. Рішення, які вони приймають, не задовольняють ні їх самих, ні тих людей, які перебувають в їхньому оточенні. Зазвичай, потребують порад і допомоги більш досвідчених людей. До задовільного рівня було віднесено студентів, які набрали від 38 до 74 балів. Ці студенти вміють аналізувати припущені помилки в минулій життєдіяльності, проте не роблять відповідних висновків, що може допомогти їм у тому, щоб не припускатися аналогічних помилок у подальшій діяльності. До достатнього рівня належали респонденти, які отримали від 75 до 112 балів. Вони достатньо володіють умінням планувати свою діяльність, проте ускладнюються із внесенням відповідних коректив. На високому рівні перебували майбутні вчителі, які набрали від 113 до 150 балів. Зазначені студенти вміють аналізувати минулий досвід і робити певні висновки, що не дозволить у майбутньому припускатися аналогічних їм. У найближчий час їм не загрожує безпека допустити життєво важливої помилки. У цих студентів наявні риси, якими володіють люди з великими здібностями до гарного планування і передбачення власного майбутнього, вони є творцями власного життя.

Узагальнені результати рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за аналітико-регулятивним критерієм на констатувальному етапі експерименту подано в таблиці 2.5.

Рівні сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за аналітико-регулятивним критерієм на констатувальному етапі експерименту (у %)

Показники	Високий рівень		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Сформованість аналітичних умінь	12,7	13,7	20,6	21,8	26,2	27,4	40,5	37,1
Сформованість діагностувальних умінь	14,3	15,3	21,4	23,4	27,8	29,8	36,5	31,5
Сформованість рефлексивних умінь	13,5	14,5	19,0	20,2	27,0	29,0	40,5	36,3
Σ (середньоарифм. дані)	13,5	14,5	20,6	21,8	27,0	29,0	38,9	34,7

Як бачимо з таблиці 2.5, за показником аналітико-регулятивного критерію «Сформованість аналітичних умінь» було одержано такі результати: високий рівень засвідчили 12,7% респондентів ЕГ і 13,7% КГ, достатній рівень зафіксовано у 20,6% студентів ЕГ і 21,8% КГ, задовільний рівень виявили 26,2% респондентів ЕГ та 27,4% КГ, низький рівень показали 40,5% майбутніх учителів ЕГ і 37,1% КГ.

За показником «Сформованість діагностувальних умінь» високий рівень притаманний 14,3% респондентів ЕГ та 15,3% КГ, достатній рівень показали 21,4% студентів ЕГ і 23,4% КГ, задовільний рівень виявили 27,8% респондентів ЕГ та 29,8% КГ, низький рівень зафіксовано у 36,5% майбутніх учителів ЕГ і 31,5% КГ.

За показником «Сформованість рефлексивних умінь» високий рівень виявили 13,5% респондентів ЕГ та 14,5% КГ, достатній рівень засвідчили 19,0% студентів ЕГ і 20,2% КГ, задовільний рівень показали 27,0% респондентів ЕГ та 29,0% КГ, на низькому рівні перебувало 40,5% майбутніх учителів ЕГ і 36,3% КГ.

Загалом за показниками аналітико-регулятивного критерію сформованості професійної культури високий рівень зафіксовано у 13,5% майбутніх учителів фізичного виховання ЕГ та 14,5% КГ, достатній рівень – у 20,6% студентів ЕГ і 21,8% КГ, задовільний рівень – у 27,0% респондентів ЕГ та 29,0% КГ, низький рівень – у 38,9% майбутніх учителів ЕГ і 34,7% КГ.

Зважаючи на одержані в ході констатувального етапу експерименту результати, було обчислено середньоарифметичні дані, що характеризують рівень сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання. Одержані результати подано в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Рівні сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання на констатувальному етапі експерименту

Критерії	К-ть студ.	Високий рівень		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Настановно-ціннісний	абс.	17	16	24	24	38	38	47	46
	%	13,5	12,9	19,0	19,4	30,2	30,6	37,3	37,1
Знаннєво-діяльнісний	абс.	18	17	25	25	34	34	49	48
	%	14,3	13,7	19,8	20,2	27,0	27,4	38,9	38,7
Індивідуально-спонукальний	абс.	19	16	23	25	34	34	50	49
	%	15,0	12,9	18,3	20,2	27,0	27,4	39,7	39,5
Аналітико-регулятивний	абс.	17	18	26	27	34	36	49	43
	%	13,5	14,5	20,6	21,8	27,0	29,0	38,9	34,7
Σ (середньоарифм. дані)	абс.	18	17	24	25	35	36	49	46
	%	14,3	13,7	19,0	20,2	27,8	29,0	38,9	37,1

Як свідчать результати, подані в таблиці 2,6, за настановно-ціннісним критерієм високий рівень виявлено у 13,5% майбутніх учителів ЕГ і 12,9% КГ, достатній рівень – у 19,0% студентів ЕГ і 19,4% КГ, задовільний рівень – у 30,2% респондентів ЕГ та 30,6% КГ, низький рівень – у 37,3% майбутніх

учителів ЕГ і 37,1% КГ; за знаннєво-діяльнісним критерієм високий рівень зафіксовано у 14,3% майбутніх учителів ЕГ та 13,7% КГ, достатній рівень – у 19,8% студентів ЕГ і 20,2% КГ, задовільний рівень – у 27,0% респондентів ЕГ та 27,4% КГ, низький рівень – у 38,9% майбутніх учителів ЕГ і 38,7% КГ; за індивідуально-спонукальним критерієм високий рівень виявили 15,0% майбутніх учителів ЕГ та 12,9% КГ, достатній рівень – 18,3% студентів ЕГ і 20,2% КГ, задовільний рівень – 27,0% респондентів ЕГ та 27,4% КГ, низький рівень – 39,7% майбутніх учителів ЕГ і 39,5% КГ; за аналітико-регулятивним критерієм високий рівень засвідчили 13,5% майбутніх учителів ЕГ та 14,5% КГ, достатній рівень – 20,6% студентів ЕГ і 21,8% КГ, задовільний рівень – 27,0% респондентів ЕГ та 29,0% КГ, низький рівень – 38,9% майбутніх учителів ЕГ і 34,7% КГ.

Загалом сформованість професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання на високому рівні характерна для 14,3% майбутніх учителів ЕГ та 13,7% КГ, на достатньому рівні зафіксовано 19,0% студентів ЕГ і 20,2% КГ, задовільний рівень виявили 27,8% респондентів ЕГ та 29,0% КГ, низький рівень засвідчили 38,9% майбутніх учителів ЕГ і 37,1% КГ.

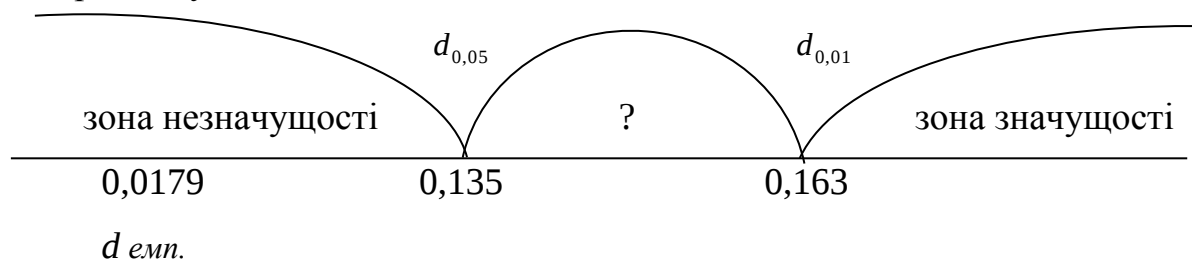
Для перевірки достовірності одержаних результатів було використано розрахунок λ -критерію між двома емпіричними даними (за λ -критерієм Колмогорова-Смирнова [199]. Так, за результатами констатувального етапу експерименту було висунуто статистичну гіпотезу H_0 : різниця між двома розподілами недостовірна (зважаючи на точку максимально накопиченої розбіжності між ними), тобто емпіричний розподіл рівнів досліджуваної готовності не відрізняється від рівномірного розподілу.

Результати розрахунку λ -критерію при зіставленні емпіричних розподілів у контрольній та експериментальній групах за результатами констатувального етапу експерименту подано в табл. 2.7.

**Розрахунок λ –критерію при зіставленні емпіричних розподілів у
контрольній та експериментальній групах за результатами
констатувального етапу експерименту**

Рівні	Емпіричні частоти		Емпіричні частоти		Накопичені емпіричні частоти		Різниця $\Sigma f_{KG}^* - \Sigma f_{EG}^*$ d
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	Σf_{KG}^*	Σf_{EG}^*	
1 (високий)	17	18	0,1428	0,1429	0,1371	0,1429	0,0058
2 (достатній)	25	24	0,2016	0,1904	0,3387	0,3333	0,0054
3 (задовільний)	36	35	0,2903	0,2778	0,6290	0,6111	0,0179
4 (низький)	46	49	0,3710	0,3889	1	1	
Суми	124	126	1	1			

За розрахунками $d_{кр} = 0,135$ (при $p \leq 0,05$) і $d_{кр} = 0,163$ (при $p \leq 0,01$). Побудуємо «вісь значущості» за результатами констатувального етапу експерименту:

Розрахунки критерію λ здійснювалися за формулою:

$$\lambda = d_{\max} \cdot \sqrt{\frac{n \cdot n_2}{n_1 + n_2}}, \quad (2.1)$$

де n_1 – кількість спостережень у вибірці контрольної групи, n_2 – кількість спостережень в експериментальній групі, $d_{\max}$ – найбільша абсолютна різниця.

Розрахуємо $\lambda_{\text{емп}}$: $\lambda_{\text{емп}} = 0,0179 \cdot \sqrt{\frac{124 \cdot 126}{124 + 126}} = 0,0179 \cdot 7,91 = 0,142$.

За таблицею рівнів значущості розбіжностей між двома розподілами [199, с. 329] з $p = 0,999$, $\lambda_{кр.} = 1,26$. Ми одержали $\lambda_{емп} = 0,142$. Отже, $\lambda_{кр.} > \lambda_{емп.}$, що підтверджує гіпотезу H_0 .

Отже, на підставі одержаних результатів доходимо висновку щодо необхідності цілеспрямованої роботи з формування у вищому педагогічному навчальному закладі. Професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі.

2.2. Реалізація моделі та експериментальної методики формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки

Експериментальна робота здійснювалася зі студентами третього курсу факультетів фізичного виховання і фізичної реабілітації Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, які склали експериментальну групу (126 осіб). Студенти факультету фізичного виховання Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка склали контрольну групу (124 особи), в якій формувальний експеримент не проводився, навчання здійснювалося за традиційною програмою, без суттєвих змін і без цілеспрямованої роботи з формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

При цьому виходили з того, що за змістом навчальні дисципліни як в експериментальній, так і в контрольній групах передбачали формування основ професійної культури. Натомість в експериментальній вибірці ця робота здійснювалася цілеспрямовано, а в контрольній групі вона проводилась опосередковано, без системного та комплексного підходу.

Метою формувального етапу експерименту була перевірка ефективності поетапної реалізації розробленої моделі формування професійної культури

майбутніх учителів фізичного виховання, що ґрунтувалася на впровадженні в навчально-виховний процес визначених педагогічних умов.

Задля досягнення поставленої мети в ході формувального етапу експерименту вирішувалися такі завдання:

- опанування теоретичних знань щодо професійно культури вчителя фізичного виховання на лекційних та семінарських заняттях, а також під час самостійної роботи студентів;
- відпрацювання на практичних заняттях необхідних умінь прояву професійної культури за допомогою навчальних тренінгів, рольових ігор, вирішення педагогічних завдань, розв'язання конфліктних ситуацій, виконання індивідуальних творчих завдань;
- закріплення та вдосконалення здобутих знань і сформованих умінь під час підготовки і проведення позааудиторної спортивно-ігрової діяльності.

Розкриємо змістовий аспект формувального етапу експерименту,.

На теоретико-збагачувальному етапі формувального етапу експерименту реалізовувалася педагогічна умова «висвітлення у змісті фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання сутності професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення» під час проведення лекційних та семінарських занять із модулю «Основи формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання» в межах навчальної дисципліни «Педагогіка», а також таких навчальних дисциплін, як «Вступ до спеціальності», «Психологія», «Основи педагогічної майстерності», «Теорія і методика фізичного виховання», «Спортивні та рухливі ігри і методика викладання», «Легка атлетика і методика викладання», «Гімнастика і методика викладання», «Плавання і методика викладання» тощо.

Матеріал першої лекції модулю «Сутність та складові професійної культури вчителя фізичного виховання» було розроблено з метою ознайомлення студентів з історичним контекстом сутності культури; генезою понять «культура», «професійна культура», «професійна культура вчителя фізичного виховання».

У цьому контексті лекційний матеріал було присвячено розгляду складових професійної культури вчителя фізичного виховання. Зокрема таких, як: педагогічна культура, фізична культура, культура здоров'я, емоційна культура, культура рухів, мовленнєва культура, конфліктологічна культура, комунікативна культура, організаційна культура, рефлексивна культура вчителя фізичного виховання. У ході презентації й обговорення такого матеріалу студенти розмірковували над складністю професійної культури, її неоднозначністю й багатофакторністю.

Закріплення лекційного матеріалу відбувалося під час проведення семінару «Складові професійної культури вчителя фізичного виховання» (4 години). Попередньо студентам було дано завдання опрацювати наукову літературу й Інтернет-джерела щодо визначених складових професійної культури вчителя фізичного виховання й обґрунтувати їх значущість, дібравши приклади із шкільного життя або використовуючи методичні публікації.

Мета проведення семінару полягала в набутті студентами знань щодо професійної культури вчителя фізичного виховання, розвитку їхньої спрямованості на педагогічну діяльність, формуванні мотивації на досягнення успіху в професійній діяльності.

Зазначимо, що в ході обговорення студентами відзначалася важлива роль кожної зі складових, що обговорювалися на лекції. Крім думок учених і вчителів-практиків щодо важливості сформованості різних видів культур у діяльності вчителя, ними наводилися конкретні приклади. Так, Віктор С., презентуючи сутність культури здоров'я, зазначив, що в його школі вчитель фізичного виховання мав нездоровий вигляд, до того ж він палив, мав негарну статуру і т. ін. Натомість закликав учнів до дотримання здорового способу життя. Це суперечило тому, що бачили діти, і зовсім не сприяло мотивації до занять фізичною культурою. Наталя Ш. зосередила увагу на важливості емоційної культури. Вона розповіла, що їхня вчителька фізичної культури була надзвичайно емоційна, вона не вміла стримувати свої емоції

(могла накричати, образитися на якийсь жарт, розгніватися, надзвичайно жестикулювала і т. ін.), що часто викликало або сміх, або образу в школярів.

Сергійко Д. наголошував на необхідності конфліктологічної культури вчителя фізичного виховання. Він згадував, що в школі займався в спортивній секції, яку вів учитель фізичного виховання, і на заняттях подекуди виникали конфліктні ситуації, які вимагали розв'язання, натомість учитель не завжди своєчасно помічав такі ситуації, або своїми словами і діями навіть сприяв їх поглибленню й перетворенню в конфлікт, що часто заважало, особливо під час командних змагань, де спортсмени повинні підтримувати один одного, а не з'ясовувати свої відносини.

Одноставно студентами відзначалася вагома роль педагогічної, комунікативної, організаційної, мовленнєвої культури вчителя фізичного виховання, оскільки він повинен знати методику проведення занять, вміти взаємодіяти зі школярами на уроці чи на заняттях у спортивній секції, вміти організовувати діяльність як на уроках, так і в різноманітних спортивних заходах у позаурочний час.

Певні труднощі викликало обговорення рефлексивної культури, що потребувало від нас роз'яснення сутності рефлексії, необхідності поглянути на себе з боку задля того, щоб зрозуміти, які наші дії сприяють досягненню якихось успіхів у діяльності чи, навпаки, призводять до невдач, вміти відповісти на запитання: що спричинило невдачу? Які мої дії були неправильними? Що потрібно зробити, щоб уникнути повторення невдачі? тощо.

Для самостійної роботи студентам було запропоновано інтерпретувати один із висловів відомих людей про культуру: «Культура – великий учитель того, як слід жити» (Діна Дін), «Найвища можлива стадія моральної культури – коли ми розуміємо, що здатні контролювати свої думки» (Чарльз Дарвін), «Культура і зовнішній лиск – зовсім різні речі» (Ральф Емерсон), «Культуру не можна успадкувати, її треба завоювати» (Андре Мальро), «Культура – це не кількість прочитаних книг, а кількість зрозумілих» (Фазіль), «Культура

може називатися високою, якщо навіть вона не створила техніки або скульптури, але її так не назвуть, якщо їй не вистачає милосердя (Йохан Хейзінг) [63].

Також майбутнім учителям було рекомендовано скласти педагогічний словник, що надавало їм можливість оволодіти на теоретичному рівні основними термінами, поняттями, категоріями з проблем формування професійної культури. Слід зазначити, що така робота сприяла більш міцному засвоєнню студентами знань й усвідомленню ними значущості порушених питань і продовжувалась упродовж усієї експериментальної роботи.

Матеріал другої лекції «Особистість сучасного вчителя фізичного виховання» було присвячено розгляду моральних, вольових та інших особистісних якостей учителів фізичного виховання. У ході лекції за допомогою наведених запитань студентами виокремлювалися якості, якими повинні володіти майбутні вчителі фізичного виховання. Під час обговорення студенти визначили такі моральні якості, як справедливість, чесність, доброта, милосердя, повага до особистості учня, відповідальність; необхідними вольовими якостями ними було обрано такі: зосередженість, наполегливість, настирливість, сміливість, рішучість, ініціативність, прийняття рішень.

На практичному занятті задля актуалізації набутих на лекції знань було проведено дискусію «Яким повинен бути сучасний учитель фізичної культури?», метою якої було усвідомлення і розвиток морально-вольових якостей, формування вмінь приймати самостійні педагогічно доцільні рішення.

Напередодні дискусії студенти отримали картки із зазначенням на них однієї з визначених на лекції якостей. Студенти з однаковими картками об'єднувалися. Для проведення дискусії їм необхідно було презентувати свою «якість» і довести, що саме вона є найважливішою в діяльності вчителя фізичного виховання. Інші студенти повинні були ставити запитання й

намагатися спростувати їхні висловлювання. Зауважимо, що проведення такого заняття не тільки сприяло усвідомленню студентами необхідності розвивати в собі морально-вольові якості, а й розвивало почуття гумору, оскільки деякі з них поставилися до виконання завдання творчо, їхні докази були не лише переконливими, а і жартівливими, веселими.

Під час самостійної роботи студенти повинні були розробити імідж учителя фізичного виховання. Перед виконанням завдання ми акцентували їхню увагу на тому, що структура іміджу педагога включає професійний (знання, вміння, здібності, цінності), зовнішній (зовнішність, мовна культура, стиль спілкування), внутрішній (особистісні якості) аспекти.

Третя лекція «Професійно-педагогічні ціннісні орієнтації вчителя фізичного виховання» була присвячена загальнолюдським і професійним цінностям учителя, формуванню його світогляду. В ході лекції увага студентів акцентувалася на класифікації цінностей, запропонованої В. Сластьоніним [204]. Зокрема обговорювалися цінності, що пов'язані з усвідомленням учителем своєї ролі в соціальному та професійному середовищах (суспільна значущість праці педагога, престижність педагогічної діяльності, визнання професії довколишніми людьми та ін.); цінності, які задовольняють потребу у спілкуванні й розширюють його коло (спілкування з учнями, їхніми батьками, колегами, переживання дитячої любові і прив'язаності, обмін духовними цінностями тощо); цінності, що орієнтують на саморозвиток творчої індивідуальності (можливості розвитку професійно-творчих здібностей, залучення до світової культури, заняття улюбленим предметом, постійне самовдосконалення та ін.); цінності, які дозволяють самореалізуватися (творчий характер праці педагога, романтичність і захопленість педагогічною професією, можливість допомоги соціально неблагополучним дітям тощо); цінності, що дають можливість задовольняти прагматичні потреби (можливість отримання гарантованої державної служби, оплата праці і тривалість відпустки та ін.).

Продовженням лекції стало проведення на практичному занятті рольової гри «Професійні цінності: минуле і сучасне».

Мета гри: спрямованість на педагогічну діяльність, формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів фізичного виховання, моральних якостей, розвиток мотивації на досягнення успіху в професійній діяльності комунікативних умінь.

Хід гри: Напередодні студентів було розподілено на команди, які представляли різні історичні епохи розвитку педагогічної думки: стародавня школа (Сократ, Арістотель, Платон, Квінтіліан), епоха Відродження (Е. Роттердамський, Ф. Рамбле, М. Монтень, Г. Гуаріні, Т. Мор), вітчизняна педагогіка (К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі).

У процесі гри студентів, які виконували ролі видатних педагогів, викладали «свої» основні погляди на педагогічні цінності, якими повинен керуватись учитель у своїй діяльності, на роль учителя у вихованні дитини, основні якості, якими повинен володіти будь-який учитель загалом і вчитель фізичної культури зокрема, відповідали на запитання представників громадськості.

По закінченні гри проводилася оцінка виступів та відповідей «педагогів». Критеріями оцінки роботи учасників гри були: інформаційність виступу, орієнтація в працях учених-педагогів; переконливість висловлювань; доказовість, аргументованість, лаконічність. Наприкінці заняття викладач висловив свої оцінки та пропозиції, відзначив активність, підготовленість, самостійність мислення учасників рольової гри.

Під час наступної лекції «Самовиховання як засіб розвитку професійної культури вчителя фізичного виховання» розглядалися такі питання, як: чи можна самовиховання вважати засобом розвитку професійної культури? Що більше впливає на формування професійної культури вчителя: виховання чи самовиховання? Що важливіше для професійної культури майбутнього вчителя фізичної культури: самовиховання в моральній сфері чи

самовиховання у фізичній культурі? Яким чином самовиховання впливає на гармонію фізичного розвитку й духовного життя людини загалом і вчителя фізичної культури зокрема? Зазначимо, що впродовж лекції ми постійно зверталися до студентів із запитаннями, просили їх навести аргументи, обґрунтувати свою думку щодо поставлених запитань, що активізувало їх у колективному пошуку відповідей.

Практичне заняття було присвячено обговоренню студентами індивідуального плану самовиховання з підвищення власної професійної культури. Студенти визначали, яких знань їм не вистачає, над опануванням яких умінь і навичок слід попрацювати більше, які особистісні якості необхідно розвинути, а яких слід позбутися, щоб стати дійсно носієм культури.

Під час самостійної роботи учасникам експериментальної групи було запропоновано написати твір «Мій ідеал учителя», в якому вони повинні були зазначити, яким вони бачать образ ідеального вчителя, наділити його тими якостями, які вони вважають найважливішими в професійній культурі вчителя саме фізичного виховання, над формуванням чи розвитком яких якостей їм потрібно ще працювати, щоб досягти цього ідеалу.

Лекція «Інноваційні технології в діяльності вчителя фізичного виховання» була присвячена розгляду сутності поняття «Інноваційні технології», доцільності їх застосування в навчально-виховному процесі і їх ролі у фізичному вихованні особистості. Також студентів було ознайомлено з оздоровчими системами різних народів світу (хатха-йога, карате, бусідо, сумо, східні танці тощо).

Для проведення на практичному занятті круглого столу «Як заохотити учнів до занять фізичною культурою?» майбутнім учителям було запропоновано на підставі опрацювання методичної літератури та Інтернет-джерел підготувати доповіді щодо можливості використання сучасних інноваційних технологій на уроках фізичної культури та в позанавчальний час. Зазначимо, що студенти не лише підготували доповіді, а й зробили цікаві

презентації з видів спорту, які сьогодні достатньо поширені серед молоді. Так, Данило М. ознайомив учасників із скейтбордингом, що ґрунтується на катанні й виконанні трюків на скейті; при цьому він зазначив, що це не просто активне дозвілля, а й залучення молоді до так званої екстремальної культури – зі своєю модою, музикою, сленгом, манерою поведінки. Також він розповів, що в скейтбордінгі виокремлюються стритстайл (особливий стиль швидких перегонів на дошках, стрибки вгору, під час яких скейт обертається навколо своєї вісі або спортсмен виконує якісь «фішки») і фрістайл («танець на дошці», тобто виконання трюків під ритмічну музику). Віталій С. зробив доповідь, присвячену бейсболу (спортивна гра з м'ячем, який б'ють битою. Різновидом бейсболу із більшим м'ячем є софтбол.

Дівчата здебільшого акцентували увагу на доцільності використання різноманітних танцювальних і ритмічних вправ, тобто розповідали про аеробіку та її різновиди (степ-, тайбо-, аква-; бейлі-денс, шейпінг тощо), що сприяють формуванню правильної постави, гарної ходи, розвитку ритмічності та координації рухів.

В ході обговорення студенти відзначали, що саме використання нетрадиційних форм виконання фізичних вправ, які цікаві дітям більше, ніж біг, стрибки та інші традиційні види занять, що використовуються сьогодні в школі, буде сприяти зацікавленості учнів у заняттях фізичною культурою, що є головним завданням вчителя фізичного виховання.

Зазначимо, що загалом, крім розробленого модулю «Основи формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання», заняття з навчальної дисципліни «Педагогіка» проходили з урахуванням майбутньої професійної діяльності. Тобто всі теми лекцій і практичних занять максимально враховували особливості діяльності саме вчителя фізичного виховання.

Так, під час вивчення теми «Особистість сучасного вчителя» обговорювалися якості, риси, що повинні бути притаманні вчителю фізичного виховання, та знання і вміння, якими він повинен володіти. Значна

увага приділялася темі «Фізичне виховання», в ході якого визначалися завдання, які повинен виконувати вчитель фізичного виховання, види і форми роботи вчителя з метою розвитку фізичних якостей учнів, збереження і зміцнення здоров'я. Студенти доходили висновку, що саме під час заняттями фізичною культурою і спортом школярі мають змогу найбільше дізнатися про свій фізичний розвиток, стан свого здоров'я, навчитися виконувати елементарні дії, що сприятимуть покращенню здоров'я. Крім цього, на думку студентів, саме вчитель фізичного виховання повинен проводити пропагандистську роботу щодо відмови учнів від шкідливих звичок і набуття корисних, необхідності займатися фізичною культурою, оскільки сьогодні, зважаючи на нещасні випадки, які траплялися в школах, багато хто з батьків роблять все можливе для того, щоб дитина була звільнена від занять фізичною культурою, тим самим сприяючи тому, що їхні діти ще більше погіршують своє здоров'я.

Наголошували ми і на тому, що вчитель фізичного виховання повинен дотримуватись і певних правил у взаємовідносинах з учнями та довколишніми людьми. Для цього на практичних заняттях з ними обговорювалися «Поради майбутнім учителям» (Див. Додаток В [14, с. 71–77]). Ми просили студентів висловити своє розуміння рекомендованих порад і своє ставлення до них. Наведемо приклади відповідей студентів стосовно деяких порад. Так, Марина К. зазначила, що дуже важливою для вчителя фізичного виховання вона вважає пораду «Поважайте людей, які оточують Вас», оскільки в дійсному житті часто трапляється так, що вчитель чує лише свої команди, не зважає на думки інших людей, а це може призвести до виникнення конфлікту. «До того ж, – продовжила студентка, – дуже погано почуваєшся в тому разі, коли ти хочеш поділитися з кимсь своїми думками чи враженнями, а тебе не чують або починають одразу натякати на твої недоліки. Це може образити людину».

Погоджуючись із Мариною, Руслан П. зауважив: «мені здається, що в будь-якій професійній діяльності необхідно виявляти інтерес до людей, а

особливо, якщо ти вчиш дітей. На жаль, дуже часто твій вчитель або тренер, з яким ти займаєшся, зацікавлений лише твоїми успіхами в спорті і зовсім не помічає в тобі людину, яка може цікавитися ще й чимсь іншим. А в разі, якщо твої успіхи не надто значні, то переважно вислуховуєш образливі слова стосовно твого місця в команді».

На думку студентів, важливою якістю вчителя фізичного виховання є його життєрадісність, оптимізм, почуття гумору. На жаль, ці якості притаманні не всім учителям і це часто приводить до непорозумінь і навіть до образ та помсти з боку вчителя, що є неприпустимим. Адже, якщо з посмішкою підходити до деяких речей, то збережеш свої нерви і нерви тих, хто тебе оточує.

Ще однією важливою порадою майбутні вчителі вважають таку: «Учитель повинен зміцнювати в школярів віру в себе», оскільки, особливо сьогодні, багато школярів недостатньо займаються (а то і зовсім не займаються) фізичною культурою і спортом, вони фізично не розвинені, багато з них страждають на ожиріння і часто вони не можуть виконати елементарних фізичних вправ, що викликає сміх в інших дітей. Такі діти здебільшого невпевнені в собі, вони соромляться виконувати якісь вправи або брати участь у рухливих іграх, вважаючи, що вони обов'язково програють. І в цьому разі багато залежить від учителя, який повинен уміти вселити впевненість у школярів, допомогти подолати свій страх і т. ін.

На іншому практичному занятті було проведено ділову гру «Я — вчитель», метою якої було усвідомлення студентами значущості педагогічної діяльності вчителя, розвиток спрямованості на педагогічну діяльність. У ході гри вони повинні були визначити автора запропонованих висловлювань й інтерпретувати їх з погляду професійної культури вчителя фізичного виховання: «Щоб стати справжнім вихователем дітей, треба віддати їм своє серце» (В. Сухомлинський), «Щоб дати учням іскорку знань, учителю необхідно ввібрати в себе море світла» (В. Сухомлинський), «Учитель, який передає дитині лише знання, — це ремісник; той, хто виховує характер, —

справжній митець у своїй справі» (С. Русова).

Надалі студентам було запропоновано продовжити фразу:

- Усі перемоги починаються... (з перемоги над собою).
- Хто не дивиться вперед, той... (залишиться позаду).
- Істина народжується в суперечках, та коли пристрасті вирують, істина... (зникає).
- Щоб вести людей за собою, ... (йди за ними).
- Якщо можеш виправити наслідки помилки, ... (ти не помилився).

Крім цього, на практичних заняттях студентам пропонувалися моральні ділеми, обговорювалися конфліктні ситуації, які потребують певного морального вибору, що сприяло розвитку моральних якостей, формуванню вмінь приймати самостійні рішення в нестандартних ситуаціях тощо.

Для самостійної роботи майбутні вчителі отримали завдання дібрати прислів'я, афоризми відомих людей про фізичну культуру, здоров'я, про шкідливість негативних звичок, що руйнують здоров'я (паління, алкоголізм, наркоманія тощо).

Збагачення уявлень студентів щодо професійної культури вчителя фізичного виховання здійснювалося також у процесі опанування таких навчальних дисциплін, як «Вступ до спеціальності», «Психологія», «Основи педагогічної майстерності», «Теорія і методика фізичного виховання», «Теорія і методика викладання спортивних і рухливих ігор», «Теорія і методика викладання легкої атлетики», «Теорія і методика викладання гімнастики», «Теорія і методика викладання плавання». Задля цього було проведено попередню роботу з викладачами, які викладають ці дисципліни, і взаємодія з якими сприяла більш глибокому усвідомленню студентами сутності професійної культури в професійно-педагогічній діяльності вчителя фізичного виховання.

Зауважимо, що матеріал вищезазначених дисциплін було доповнено додатковими завданнями, які дозволяли розкрити зміст професійної культури, розширено тематику самостійної роботи студентів, тобто ми

намагались уяскравити та збагатити наявний зміст дисциплін додатковою інформацією, з метою висвітлення та актуалізації потенціалу професійної культури для майбутньої професійної діяльності вчителя.

Так, у ході викладання навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» увага студентів акцентувалася на особливостях професійної культури вчителя фізичного виховання, зважаючи на те, що його діяльність насамперед спрямована на розвиток фізичних якостей учнів, збереження і зміцнення їхнього здоров'я, пропаганду здорового способу життя тощо. На практичних заняттях використовувалися рольові ігри, які були максимально наближені до професійної діяльності вчителя фізичного виховання в умовах навчального закладу.

Наведемо приклад однієї з таких ігор «Який ти – сучасний учитель фізичного виховання?»

Мета гри: спрямованість на педагогічну діяльність, розвиток морально-вольових якостей, комунікативно-організаційних умінь, умінь приймати рішення.

Хід гри: студентів було розподілено на творчі групи, які отримали завдання обіграти ситуацію, написану на картці. Приклади ситуацій:

1) «Дисципліна на уроках фізичної культури відсутня. Вчителька має звичку робити зауваження всім і кожному, кричить на всіх разом, не вимагаючи порядку від окремих, навіть найбільш галасливих учнів».

2) «Учень не дає працювати класу. Учитель намагається видалити його з уроку словами, але той не виконує. Учитель застосовує силові методи, схопивши учня за шию виштовхує його за двері.....».

3) «Учень, явно демонструючи своє погане ставлення до когось із товаришів по класу, каже: «Я не хочу працювати разом із ним». Покажіть реакцію вчителя і його дії».

4) «Урок фізкультури в 7-му класі веде молода вчителька. Через п'ять хвилин із гуркотом розкриваються двері і, нахабно крикнувши «Можна ввійти?!», на порозі зупиняються троє учнів. Вчителька просить їх вийти і

увійти до зали як слід. Учні виходять у коридор. Через хвилину двері відкриваються і підлітки вже заповзають до класу... Покажіть дії вчителя?».

По закінченні кожної ситуації, які показували команди, інші студенти повинні були висловити своє враження від побаченого і відповісти на запитання: Як поводитися «вчитель» і «учні»? Які проблеми він має? Що йому потрібно змінити в собі чи у взаєминах з «учнями»? Як би Ви діяли в таких ситуаціях?

Для самостійної роботи студенти на підставі отриманих знань отримали завдання описати свої уявлення про образ учителя фізичного виховання. Зазначимо, що здебільшого респондентами було відзначено такі складові професійного іміджу вчителя фізичного виховання, як: зовнішня привабливість (охайність в одязі, усміхненість, спортивна статура тощо), уміння стримувати свої емоції, бути професійно компетентним (уміти чітко пояснити завдання, показати якісь рухові дії, мати правильне мовлення, чіткі жести і т. ін.), чесним, справедливим, добрим, уміти спілкуватися з учнями, мати почуття гумору.

На заняттях із навчальної дисципліни «Психологія» увагу студентів було зосереджено на набутті вмінь знімати напругу, опановувати негативні емоції, вміти здійснювати релаксаційні вправи. Це зумовлено тим, що здебільшого на заняттях із психології студентами вивчаються психологічні особливості дітей різного віку з метою їх урахування під час професійної діяльності, а питанням збереження власного психічного здоров'я, яке супроводжує професію вчителя, не надається належна увага. З огляду на це, лекційний матеріал було доповнено відомостями про сутність професійного вигорання вчителя, причинами нервових зривів учителів, необхідності набуття вмінь контролювати і покращувати свій емоційний стан. Також ми звертали увагу й на те, що будь-який учитель, а тим більше фізичного виховання, повинен уміти визначати емоційний стан дитини за зовнішніми проявами, оскільки діяльність учнів на уроках з фізичної культури або в ході позакласних фізкультурно-спортивних заходів завжди супроводжується емоційними

сплесками і вчитель повинен вміти керувати їхніми емоціями для того, щоб не нанести певної шкоди їхньому психічному здоров'ю.

З цією метою на заняттях з навчальної дисципліни «Психологія» проводилися відповідні вправи і рольові ігри («Відобрази почуття», «Крамниця емоцій», «Зобрази емоцію», «Вуха-ніс», «Влови настрої» тощо), що сприяли набуттю студентами вмінь визначати емоційний стан дітей, установлювати доброзичливу психологічну атмосферу в класі, викликати позитивні емоції учнів. Наведемо приклади деяких ігор і вправ.

Гра «Влови настрої».

Мета гри полягає в набутті вмінь діагностувати емоційний стан довколишніх людей, аналітичних та рефлексивних умінь, конфліктостійкості.

Хід гри: кілька учасників виходили з аудиторії, а інші студенти розподілялися на підгрупи, кожній з яких пропонувалося за допомогою міміки і жестів показати певну емоцію (розпач, смуток, гнів, радість, цікавість, страх, подив, страждання, образу тощо). Повернувшись до кімнати, учасники повинні були вгадати, які емоції демонстрували підгрупи, і пояснити, за якими ознаками вони це визначали.

Слід зауважити, що не всі емоції студентам вдавалося вгадати з першого разу. Викликано це було кількома причинами: не всі підгрупи могли правильно показати емоцію, в інших це виходило надто смішно, а деякі емоції студенти просто не могли вгадати, оскільки не замислювалися, що вираз обличчя може свідчити про певний емоційний стан людини. У ході обговорення вправи майбутні вчителі також доходили висновку, що, на жаль, не завжди зважають на вигляд обличчя чи позу людини, які можуть свідчити про те, що в неї можуть бути якісь неприємності, і своїми словами чи діями можливо завдають їй ще більшої шкоди. Таке вміння, зазначали студенти, повинно бути особливо притаманне вчителю фізичної культури, оскільки він повинен уміти розпізнавати стан дитини, її психологічний настрій, і не давати їй команди виконувати якісь вправи чи примушувати брати участь у спортивних іграх, якщо вона психологічно не готова до їх здійснення.

Вправа «Вуха-Ніс» [211, с. 295].

Мета: розвиток умінь емоційної саморегуляції у стресовій ситуації.

Ведучий розповідає, як важливо зберігати спокій у ситуації, коли на людину хтось кричить, звинувачує, ображає. У цьому разі важливо не «заразитися» чужою агресією і не відповісти криком на крик. Можна запропонувати студентам пригадати ситуації, коли вони «заражались» чужою агресією під час невдалих спортивних змагань. Що з цього вийшло? Щоб протистояння не перейшло у ворожнечу, потрібно вміти внутрішньо відсторонитися від стресової ситуації й налаштуватися на конструктивний вихід зі складної ситуації. Учасників було розподілено на пари, один з яких був П'ятачком, інший – Кроликом. При цьому Кролик повинен був кричати і звинувачувати, П'ятачок, який дуже цього боїться, повинен був навчитися тримати удар. Його задача – не слухати Кролика, а спостерігати за рухами кінчиків його вух або носа і запам'ятовувати свої думки і відчуття, що виникають у цей час. На виконання завдання надавалося дві хвилини, потім учасники мінялися ролями. По закінченні вправи студенти обговорювали, які відчуття пережили вони в ролях? Чи важко було виконати завдання і чому?

На іншому практичному занятті було проведено вправу «Чи можеш ти ігнорувати зовнішні подразники та контролювати ситуацію?».

Мета: набуття вмінь емоційної саморегуляції.

Хід гри: Студентам пропонувалося заповнити шкалу оцінювання ігнорування зовнішніх подразників, уявивши себе на лекції в запропонованих ситуаціях. Для цього вони повинні були позначити кожну із наданих ситуацій цифрами 1, 2 чи 3 залежно від того, наскільки легко, важко чи дуже важко для них ігнорувати зазначені зовнішні подразники [50, с. 83].

Пропоновані ситуації:

1. Мій друг шепоче анекдот мені на вухо.
2. У когось упала зі столу книжка.
3. Я чую за вікнами аудиторії сирену пожежної машини.
4. Хтось говорить принизливі слова щодо мене.

5. Мій однокласник показує мені гримасу.
6. Декан факультету заходить до аудиторії поговорити з викладачем.
7. Мій друг звертається до мене на прізвисько.
8. Хтось за спиною в мене кашляє.
9. Жартівник групи викрикує безглузду відповідь.
10. Хтось плює в мій бік.

Після оцінювання ситуацій студенти підраховували кількість балів і їм зачитувалися результати: 12 і менше балів: Вам вдається багато чого ігнорувати! Ви справді є владним над обставинами! 13 – 20: Вам необхідно працювати над тим, щоб ігнорувати зовнішні подразники. Ви можете це робити, якщо будете намагатися. 21 і більше: Вам потрібна допомога! Ви не владні над своїми емоціями.

Наприкінці вправи проводилося обговорення за такими запитаннями:

1. Чи погоджуєтеся Ви з отриманими результатами?
2. Чи важко Вам ігнорувати зазначені зовнішні подразники?
3. Які зовнішні подразники в пропонованих ситуаціях Вам найважче ігнорувати?
4. Наскільки важливо володіти своєю увагою та контролювати ситуацію?

Також значна увага приділялася набуттю майбутніми вчителями вмінь здійснювати релаксаційні вправи («Самонавіювання», «Розслаблення і напруга м'язів руки», «Використання слова для релаксації», «Використання уяви для розслаблення», «Контроль тону м'язів», «Контроль і регуляція дихання» та ін.). Наведемо приклад однієї з вправ.

Релаксаційна вправа «Самонавіювання» [250]:

Звучить спокійна музика. Уявіть сонячний літній день.

Інструкція. Сядьмо зручніше. Спина розслаблена, можна закрити очі. Текст для релаксації: Я відпочиваю. Я розслаблений. Все тіло відпочиває. Не відчуваю ніякої втомленості. Я відпочиваю. Дихаю вільно та легко. Дихаю рівно і спокійно. Серце заспокоюється. Воно б'ється рівно і ритмічно. Розслаблені руки. Плечі розслаблені й опущені. Відчуваю важкість рук. Приємне тепло відчуваю в руках. Розслаблені ноги. Вони нерухомі і важкі.

Приємне тепло відчуваю в ногах. Все тіло розслаблене. Розслаблені м'язи спини. Розслаблені м'язи живота. Розслаблені м'язи обличчя. Лоб розгладжений. Віки опущені і м'яко зімкнуті. Все обличчя спокійне і розслаблене. Я відпочив. Я відчуваюся свіжим. Дихаю глибше і частіше. Відчуваю бадьорість і свіжість у всьому тілі. Підтягуюсь. Відкриваю очі. Тіло натягнуте як пружина. Хочеться встати і діяти. Я повний сил і бадьорості.

Рефлексія: Що Ви відчуваєте? Що сподобалось? Що змінилося в емоційному стані? Які відчуття в тілі? Який настрій?

Під час обговорення студенти відзначали, що їхнє самопочуття покращилося, а також те. Що вправа не складна і не потребує якогось додаткового обладнання, її можна виконувати будь-де і це надзвичайно важливо.

У такий спосіб на заняттях із психології майбутні вчителі набували вмінь емоційної саморегуляції.

На заняттях із навчальної дисципліни «Основи педагогічної майстерності» студенти опановували вміння педагогічної техніки вчителя. Ми акцентували увагу на тому, що на відміну від інших учителів, які, безумовно, повинні володіти вміннями управляти своїм мовленням, для вчителя фізичного виховання це вміння є надзвичайно важливим. Це зумовлено тим, що в тому разі, якщо вчитель неправильно пояснить правила виконання якоїсь вправи, то це може призвести до травми або до серйозного пошкодження здоров'я дитини. Тому вчитель фізичного виховання повинен володіти правильною вимовою, тембром голосу, його темпом і гучністю. Тобто, пояснюючи правила виконання якоїсь вправи чи гри, він повинен чітко і правильно їх подати, при цьому не говорити занадто тихо чи занадто голосно, а також не дуже швидко і не надто повільно.

Значне місце в діяльності вчителя фізичного виховання посідають жести і міміка, що є «робочим інструментом» учителя фізичного виховання або тренера, під час організації діяльності учнів. За їх допомогою задають напрям,

інтенсивність, темп і ритм рухів. Жести використовуються для підбадьорювання, попередження порушень дисципліни, вияву ставлення до поведінки учнів. Зважаючи на це, студенти повинні оволодіти вміннями жестикуляції, які мають певний сенс, їх не повинно бути дуже багато, натомість вони повинні бути чіткими і зрозуміли учням, гравцям.

Тому під час практичних занять проводилися вправи й ігри («Вавилонська вежа», «Подарунок», «Крокодил», «Угадай слово», «Міміка і жести», «Карусель» та ін.), у ході яких майбутні вчителі опановували знання і вміння стосовно міміки і жестів, набували вмінь приймати рішення, комунікативно-організаційних, аналітичних умінь, умінь емоційної саморегуляції, конфліктоусталеності. Наведемо приклад однієї з таких ігор.

Ситуативно-рольова гра: «Подарунок» [211, с. 293]

Мета: вдосконалення вмінь невербального спілкування, розвиток комунікативних здібностей.

Хід гри: Кожний студент по черзі робив подарунок своєму сусідові ліворуч (за годинниковою стрілкою). Ми наголошували на тому, що подарунки повинні бути спортивної тематики. Подарунок потрібно зробити мовчки (невербально), застосовуючи міміку чи пантоміміку, але так, щоб Ваш сусід зрозумів, що саме Ви йому даруєте. Той, хто отримував подарунок, намагався зрозуміти, що йому дарують. Усе відбувалося мовчки. Коли всі отримали подарунки (коло замкнулося), ми звернулися до того учасника групи, який одержав подарунок останнім, і запитали його про те, який подарунок він одержав. Після відповіді зверталися до учасника, який вручив подарунок, і запитували про те, який подарунок він зробив. Якщо у відповідях були наявні розходження, з'ясовувалося, з чим конкретно це пов'язано.

Найбільшу цікавість викликала гра «Крокодил».

Мета: спрямованість на педагогічну діяльність, розвиток комунікативно-організаційних, аналітичних умінь, умінь емоційної саморегуляції, конфліктоусталеності.

Хід гри: Завданням учасників гри було показати якісь команди, терміни фізичної культури, ситуації за допомогою лише жестів, рухів і міміки, які задавала інша команда гравців.

Зауважимо, що команди супротивників ставили одна одній доволі складні завдання і метою кожного з гравців було якомога точніше передати зміст завдання своїй команді. Подекуди учасники не могли точно відтворити завдання, надане їхній команді, це викликало різноманітні реакції й емоції студентів, і в цьому разі нашим завданням було нагадати студентам про необхідність вгамувати свої почуття й максимально докласти зусиль для того, щоб відгадати те, що їм загадувалося, не ображати виконавців, виявляти повагу до команди супротивників.

У ході викладання навчальних дисциплін «Теорія і методика фізичного виховання», «Спортивні та рухливі ігри і методика викладання», «Легка атлетика і методика викладання», «Гімнастика і методика викладання», «Плавання і методика викладання»крім специфічних дій, які здійснює вчитель фізичного виховання, увага студентів акцентувалася й на ролі зазначених дисциплін у моральному вихованні учнів, розвитку волевих якостей у ході занять обраним видом спорту чи участі в спортивних змаганнях.

На практичному занятті з «Теорії і методики фізичного виховання» студентам було запропоновано презентувати різноманітні ситуації, пов'язані з діяльністю вчителя фізичного виховання та наявністю в нього професійної культури. Зокрема, було запропоновано обговорити таку ситуацію: «Одним із важливих компонентів професійної діяльності вчителя фізичної культури вважається необхідність та вміння особисто показувати техніку виконання фізичних вправ. Але трапляється, що за станом здоров'я або за віком учитель не може показати окремі вправи, наприклад стійку на голові та руках, стрибок через коня тощо.

На уроці у 8 класі вивчається перекид уперед. Пояснивши вправу, учитель звертається до «спортивного» учня Н. із проханням

продемонструвати її. Після коротких роздумів школяр відмовляється показувати, сказавши, що на останньому тренуванні одержав травму. Учитель доброзичливо звертається до іншого учня, але хлопець відмовляється, мотивуючи тим, що не зовсім зрозумів пояснення й не хоче соромитися. Звертання ще до кількох школярів наштовхнулися на таку ж відповідь».

У ході обговорення студентам було запропоновано висловити свої думки щодо того, чому учні так поводитися? Як би вони вчинили на місці вчителя в такому випадку? Які б дії застосували? Про що слід задуматися вчителю?

У ході вивчення навчальної дисципліни «Спортивні та рухливі ігри і методика викладання» увага студентів акцентувалася на значущості впровадження в практику елементів народної фізичної культури і народних рухливих ігор, оскільки вони мають не лише розвивальну, а й виховну і культурну цінність. Пов'язане це насамперед з тим, що вчитель, у тому числі і фізичного виховання, є носієм культурного надбання нації. З цією метою проводилися ігри та розваги, пов'язані з полюванням та риболовлю; фізичні вправи та ігри, що відтворюють працю та підготовку до неї (рухливі ігри «Мак», «Огірочки», «Печу хліб» тощо); фізичні вправи та ігри, пов'язані з обрядами й святами народного календаря (колядки, веснянки, купала); загартування повітрям, водою, землею, дотримання посту [120, с. 176].

Для самостійної роботи студентам було запропоновано скласти картотеку народних рухливих ігор, які передбачають не лише розвиток фізичних якостей, а й сприяють розвитку моральних і вольових якостей особистості, формують певні життєві цінності особистості тощо.

На практичних заняттях із навчальних дисциплін «Легка атлетика і методика викладання», «Гімнастика і методика викладання», «Плавання і методика викладання» увага студентів акцентувалася на правильному й естетичному виконанні відповідних рухів, характерних для того чи того виду спорту, тобто студентами опановувалася культура рухів, що важливою складовою професійної культури вчителя фізичного виховання. Крім цього,

відпрацьовувалися мовленнєві вміння, які полягали в правильному поданні команд (гучність, тембр голосу, чітке вимовляння тощо) під час виконання фізичних вправ, студенти оволодівали спортивною термінологією і т. ін.

Значне місце в діяльності вчителя фізичного виховання посідає суддівство як на шкільних заняттях, так і під час змагань із певних видів спорту. Тому в ході занять зазначених дисциплін студенти навчалися не тільки правильно судити результати учнів, а й педагогічно правильно поводитися, володіти емоційним станом, оскільки така діяльність часто провокує конфлікти, і майбутні вчителі повинні набути вмінь долати чи вирішувати їх у разі виникнення.

Задля цього студентам пропонувалися різноманітні ситуації, які можуть виникнути під час суддівства. Завданням студентів при цьому було знайти правильні виходи з цих ситуацій, що сприяло спрямованості на педагогічну діяльність, формуванню позитивної мотивації на досягнення успіху в професійній діяльності, набуттю ними комунікативно-організаційних умінь, конфліктоусталеності, вмінь приймати рішення.

На другому – практико-орієнтованому – етапі домінувала педагогічна умова «Насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання навчальними тренінгами, що актуалізують ідею професійної культури», яка впроваджувалась у межах педагогічного гуртка. Заняття педагогічного гуртка проводилися раз на тиждень тривалістю 2 години.

На вступному теоретичному занятті обговорювалися питання щодо сутності тренінгів, їх ролі і можливості застосування на заняттях з фізичної культури. Зокрема наголошувалося на тому, що використання тренінгів у навчально-виховній діяльності вчителя фізичного виховання є доцільним на сучасному етапі розвитку освіти, оскільки вони покликані сприяти гармонійному розвитку учнів, зважаючи на те, що асоціюються з поєднанням фізичного і психічного здоров'я особистості [47, с. 24]. Крім того, вони дають змогу школярам набути нових навичок, відкрити в собі якісь нові можливості. У ході тренінгу учень займає активну позицію, а засвоєння

навичок відбувається в процесі «проживання» й набуття особистісного досвіду поведінки [170, с. 14].

Увага студентів акцентувалася на тому, що саме в умовах нетрадиційних тренінгових занять педагог має змогу: дослідити рівень розвитку міжособистісних стосунків у дитячому колективі, спостерігаючи за їхньою взаємодією в змодельованих тренінгових ситуаціях; відкрити учням їхні нові можливості особистісного розвитку (формування комунікативних здібностей, толерантності, креативності, безконфліктної взаємодії з довколишніми людьми тощо) в умовах ігрової взаємодії під час тренінгу; виявити життєві цінності, прагнення й потреби учнів з метою актуалізації особистісного потенціалу кожного; сформувати переконання в необхідності й перевагах здорового способу життя; удосконалити модель поведінки школярів, формуючи позитивне ставлення до себе, до інших людей, до світу взагалі [169, с. 22].

Зокрема для тренінгів характерні:

1) миследіяльність, що передбачає таку організацію навчання, за якої виявляється інтенсивна розумова діяльність учнів у ході самостійного виконання ними мислиннєвих операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація);

2) смислотворення, яке полягає в усвідомленій побудові учнями за допомогою вчителя нових для себе сенсів, змісту певних явищ;

3) свідоме регулювання діяльністю, зумовлене свободою вибору учнів, які виявляють готовність і здатність самостійно діяти, взаємодіяти з іншими суб'єктами навчального процесу, усвідомлюючи відповідальність за здійснений вибір;

4) створення ситуації успіху, що розглядається як мотив до саморозвитку, самовдосконалення;

5) рефлексія, що полягає в актуалізації вчителем знань, умінь, досвіду учнів у тій чи тій навчальній ситуації, і відображає потребу школярів зафіксувати зміни у власному розвитку, визначити причини таких змін, дати оцінку ефективності одержаних результатів [169, с. 27].

Для закріплення знань, отриманих у ході лекції, студентам було запропоновано підготуватися до проведення дискусії «Чи доцільно застосовувати тренінги в процесі фахової підготовки вчителя фізичного виховання?». Задля цього студенти повинні були на підставі самостійного вивчення наукових публікацій у методичних журналах з фізичної культури, використання Інтернет-джерел підготувати коротку доповідь щодо визначення видів навчальних тренінгів й обґрунтувати доцільність їх застосування в навчально-виховній діяльності вчителя фізичного виховання. Інші учасники дискусії повинні були ставити уточнювальні запитання, висловити свою згоду чи незгоду із запропонованими аргументами доповідача.

Зауважимо, що в межах педагогічного гуртка зі студентами були проведені заняття з використанням тренінгу комунікативної взаємодії, емоційної саморегуляції, тренінгу «Навчальні ситуації на уроках фізичної культури».

Метою тренінгу комунікативної взаємодії було формування й розвиток у студентів комунікативно-організаційних, морально-вольових, аналітичних, рефлексивних умінь, конфліктоусталеності, умінь приймати рішення. Тривалість тренінгу – 4 заняття, на яких майбутні вчителі виконували вправи («Знайомство», «Привітання», «Якості та вміння, що важливі для ефективного спілкування», «Вертушка жалобників», «Вірю – не вірю», «Дати назву ситуації», «Завершення речення», «Задзеркалля», «Зомбі», «Нова казка», «Дитина – дорослий – батько», «Змішані почуття», «Торгівля емоціями», «Почуття – розуміння – стратегія», «Я відчуваю себе, як ...»), брали участь у вирішенні педагогічних задач, розв'язанні конфліктних ситуацій тощо (див. Додаток Д).

Тренінг емоційної саморегуляції мав за мету поглиблення знань студентів щодо варіативності прояву емоцій, розвиток конфліктоусталеності, емоційної саморегуляції, аналітичних і рефлексивних умінь. Тривалість тренінгу становила 12 годин (6 занять), упродовж яких студенти опановували знання щодо сутності почуттів і емоцій людини, ролі емоцій у спілкуванні,

навчалися виражати свій емоційний стан невербальними засобами, набували вмінь аутотренінгу, що сприяло розвитку в них чутливості, умінь знімати емоційну напругу, покращувати свій емоційний стан (див. Додаток Е).

Інший навчальний тренінг було присвячено розв'язанню педагогічних ситуацій, які можуть виникнути на заняттях фізичної культури, що сприяло набуттю студентами знань щодо формуванню комунікативно-організаційних умінь, конфліктоусталеності, умінь контролю власними емоціями (див. Додаток Ж). Так, наприклад, на одному із занять студентів було розподілено на три команди, кожна з яких отримала картку із педагогічною ситуацією:

Ситуація 1. Учитель уперше прийшов на урок у 8 клас. І ось знайомство з учнями. Узявши класний журнал, педагог називає прізвище школяра й просить кожного з них зробити крок уперед. Клас відповів вибухом сміху. Учень, прізвище якого неправильно прочитано, не зрушив із місця. Діти голосно продовжували повторювати назване педагогом прізвище. Учитель, боячись повторити прізвище з помилкою, розгубився.

Ситуація 2. Ви проводите урок фізичної культури у 8 класі. Завданням уроку передбачено провести естафету з м'ячами. Клас розподілений на команди, і діти змагаються у швидкості виконання вправи. Один з учасників навмисне біг повільно і, як наслідок, команда програла. Клас обурений діями учня.

Ситуація 3. Іде урок фізкультури. Останній елемент уроку – біг на дистанцію 60 м. Учні біжать уперше після зими, тому в норму не вкладаються. З вигляду вчителя помітно, що ці результати його не влаштовують, обличчя виражає невдоволення. Останнім біжить хлопчик, і коли він пробігає повз учителя, той з іронією промовляє: «Не вмієш бігати, ледь ноги переставляєш». Учень – абсолютно спокійно: «Взяли б і приклад показали». Учитель: «Нема чого показувати. Я майстер спорту з легкої атлетики». Учень: «Ти ба, Валерій Борзов знайшовся». Учитель – різко: «Ти – хам!». Урок завершився, учитель зробив вигляд, що питання вичерпано. Відтоді учні називають учителя фізкультури «Борзов».

Отримавши завдання, студенти повинні були обіграти отриману ситуацію і запропонувати дії вчителя фізичної культури у двох варіантах: зважаючи на: а) сформованість у нього професійної культури, б) зважаючи на те, що вчитель не володіє професійною культурою. Завданням студентів інших команд було оцінити запропоновані дії, визначити їх доцільність і правильність, аргументувати свою думку, якщо показані дії вчителя їх не задовольнили. Проведення таких занять виявило, що не завжди студенти могли знайти правильну поведінку вчителя. Вони зазначали, що їм «легше» було б використати підвищений тон, просто зробити зауваження учню, пригрозити поставити двійку і т. ін. Важче було дібрати правильні слова, які б допомогли б «культурно» пояснити учню його неправоту.

Наприкінці кожного тренінгу, майбутні вчителі відповідали на запитання: Що дав Вам тренінг? Що нового Ви дізнались у ході проведення тренінгу? Яких умінь і навичок, що необхідні для професійної культури вчителя фізичного виховання, набули? Чи отримали Ви задоволення від проведення заняття? Чи досягли очікуваних результатів від тренінгу?

Під час бесід, проведених після тренінгів, майбутні вчителі фізичного відзначали, що такі заняття сприяли тому, що вони набули знань, як педагогічно доцільно, професійно поводитись у ситуаціях, які можуть виникнути в їхній майбутній педагогічній діяльності, навчилися приймати рішення, не боячись відповідати за їх прийняття, стали з розумінням ставитися до вчинків довколишніх людей. Також ці тренінги розвинули в них уміння спілкування, організації різноманітних заходів, спрямованих на збереження і зміцнення здоров'я, що вони навчилися регулювати свої емоції, загалом сприяли усвідомленню значущості майбутньої професії й необхідності формування власної професійної культури.

Зауважимо, що під час тренінгів проводилися не лише певні вправи, ігри, аналіз ситуацій, що можуть виникнути в майбутній професійній діяльності, студенти також аналізували власні дії і дії своїх однокласників, визначали помилки, яких вони припускались у ході виконання завдань викладача. Розмірковували над тим, які якості потрібно розвивати в собі, яких знань їм бракує та яких умінь повинні вони набути під час навчання у виші.

На третьому – самостійно-діяльнісному – етапі домінуючою виступила педагогічна умова «Залучення майбутніх учителів фізичного виховання до позааудиторної спортивно-ігрової діяльності з метою формування їхньої професійної культури». Проведення позааудиторних фізкультурно-спортивних заходів у вищому навчальному закладі сприяє організації вільного часу студентів, соціально-виховній, фізкультурно-оздоровчій та спортивній роботі [265] і спрямовані на профілактику здорового способу життя студентів, підвищення масовості спортивних заходів, покращення спортивної майстерності студентів-спортсменів [19].

Зважаючи на те, що студенти факультетів фізичного виховання здебільшого займаються якимсь видом спорту, то, звісно, що основною їхньою діяльністю в позааудиторний час є заняття з підвищення спортивної майстерності. Доволі часто вони також беруть участь у змаганнях з обраного виду спорту, захищаючи честь університету на міжвузівських, всеукраїнських міжнародних змаганнях.

Крім цього, з огляду на їхню майбутню професію, майбутні вчителі залучалися до проведення загальноуніверситетських фізкультурно-спортивних свят, з метою пропаганди занять фізичною культурою і спортом.

Зокрема за участю студентів факультету фізичного виховання організовувалися і проводилися на різних факультетах Дні здоров'я і спорту, що мали оздоровчу спрямованість і сприяли підвищенню рухової активності студентів інших спеціальностей. Завданням майбутніх учителів фізичного виховання, яких заздалегідь було розподілено на творчі команди, було продумати сценарій зазначеного заходу, ураховуючи, що на більшості факультетів навчаються переважно дівчата. Крім цього, вони повинні були дібрати оформлення спортивного майданчика, на якому мав проходити цей спортивний захід, музичний супровід, показові номери студентів-спортсменів, нагородження і т. ін.

Також студенти готували й презентували сценарії різноманітних спортивних свят, спортивних вечорів, які були присвячені певним датам чи

подіям у спортивному житті нашої країни, і які містили рухливі ігри, змагання учасників свята з окремих видів спорту (біг, стрибки, перетягування канату, різноманітні естафети тощо).

Значна увага приділялася й спортивній діяльності в студентських гуртожитках. Зокрема проводилися такі форми занять фізичною культурою:

- змагання з видів спорту між поверхами;
- спартакіади між гуртожитками ВНЗ;
- багатотурнірні змагання всередині гуртожитку з окремих видів спорту;
- студентські клуби шанувальників бігу, плавання, аеробіки, скейтбордінгу, фітнесу тощо.

Традиційно майбутні вчителі фізичного виховання проходять літню практику в оздоровчих таборах в якості організаторів фізкультурної роботи, плавруків, керівників спортивних секцій.

Основними видами фізкультурно-спортивної діяльності в дитячому оздоровчому таборі є: ранкова гігієнічна гімнастика; організація різних видів загартовування, походів та екскурсій; навчання плавання та прийомів рятування на воді; проведення спортивних змагань, чемпіонатів, конкурсів, спортивних вікторин, малих олімпійських ігор табору тощо; проведення спортивних свят і показових виступів спортсменів; організація та проведення спортивно-масових свят: День Нептуна, День бігуна, День Здоров'я, Малі Олімпійські ігри тощо.

З метою підготовки до роботи в дитячому оздоровчому таборі зі студентам було запропоновано створити власну «Методичну скарбничку», до якої вони повинні були складати розроблені сценарії спортивних свят, рухливі ігри, конкурси, естафети і т. ін. Також, зважаючи на отримані знання під час модулю «Основи професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання» щодо інноваційних технологій на уроках фізичної культури і в позанавчальний час студентами розроблялися заняття скейтбордингом, фітнесом, аеробікою тощо. Вони готували «Рекламу» свого спортивного клубу, розробляли інструкції з безпеки під час виконання вправ, добирали вправи, музику і т. ін.

Також проводилися конкурси на кращий комплекс ранкової гімнастики. Зауважимо, що майбутні вчителі достатньо креативно поставилися до цього змагання. Вони добирали фізичні вправи, які були розраховані не лише на розвиток фізичних якостей дітей, а й гумористичні вправи, що мали за мету поліпшити настрій і налаштувати їх на гарний день. Добиралася відповідна, сучасна музика, яка сприяла виконанню фізичних вправ.

Усі свої досягнення і невдачі вони заносили до щоденника педагогічної практики, в якому вони фіксували різноманітні педагогічні ситуації, які виникали в таборі, виявляли, які види фізкультурно-спортивної діяльності подобалися дітям більше, аналізували, що їм вдалося зробити, які недоліки були в проведенні того чи того виду діяльності, з'ясовували причини успіху і невдач, визначали, яких знань і вмінь бракує їм для здійснення професійної діяльності на високому рівні, як проходження педагогічної практики сприяло підвищенню в них професійної культури.

Під час бесід після проходження педагогічної практики в дитячому оздоровчому таборі студенти відзначали, що вона допомогла їм глибше усвідомити необхідність розвитку своїх морально-вольових якостей, емоційних, організаторських, комунікативних, рефлексивних та інших умінь, необхідних у подальшій професійній діяльності.

Відтак, поетапна реалізація моделі з упровадженням визначених педагогічних умов сприяла формуванню професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання, а також забезпечувала покращення психолого-педагогічних і фахових знань, набуття необхідних практичних умінь та навичок.

2.3. Порівняльний аналіз рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання на констатувальному та прикінцевому етапах експериментального дослідження

По завершенні експериментальної роботи було проведено повторний зріз стану сформованості професійної культури майбутніх учителів

фізичного виховання за методиками, що застосовувалися на констатувальному етапі експерименту.

На підставі методу спостереження за студентами в ході занять було проаналізовано, як експериментальна методика вплинула на якість знань і вмінь студентів за показниками визначених критеріїв сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Наведемо одержані результати за визначеними критеріями сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в тій послідовності, що й на констатувальному етапі експерименту.

Так, за показниками настановно-ціннісного критерію сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання було з'ясовано, що після проведення формувального експерименту відбулися значні зміни в експериментальній групі. У контрольній групі результати також змінилися, проте не так суттєво, як в експериментальній.

За показником «Спрямованість на педагогічну діяльність» настановно-ціннісного критерію сформованості професійної культури після проведення формувального експерименту високого рівня досягли 32,5% студентів ЕГ (було 15,1%) і 18,5% КГ (було 14,5%), достатнього рівня – 34,9% респондентів ЕГ (було 19,0%) та 25,8 КГ (було 20,2%), задовільний рівень виявили 21,5% студентів ЕГ (було 27,8%) і 27,4% КГ (було 29,8%), на низькому рівні залишилося 11,1% майбутніх учителів ЕГ (було 38,1%) та 28,3% КГ (було 35,5%). Зазначимо, що майбутні вчителі на відміну від констатувального етапу експерименту стали більш спрямованими на взаємодію, співпрацю з колективом групи, що сприяло найбільш продуктивному виконанню поставленого завдання чи розв'язанню певної проблеми.

За показником настановно-ціннісного критерію «Наявність позитивної мотивації на досягнення успіху в професійній діяльності» також відбулися зміни в обох групах. Так, на високому рівні було зафіксовано майбутніх

учителів, які схильні виявляти настирливість у досягненні мети (30,8% ЕГ, 20,1% КГ), продуктивність їхньої діяльності здебільшого залежить від їхньої цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю (31,1% ЕГ, 19,9% КГ), які є активними в діяльності (31,3% ЕГ, 20,5% КГ), схильні до прояву ініціативи (30,8% ЕГ, 20,5% КГ), якщо вони обрали для себе завдання, то в разі невдачі вони не відмовляюся від поставленої мети (31,0% ЕГ, 20,2% КГ). Достатнього рівня досягли студенти, які характеризувалися тим, що включаючись у роботу, сподівалися на успіх (36,1% ЕГ, 24,9% КГ), у разі виникнення перешкод не відступали, а шукали способи їх подолання (35,7% ЕГ, 25,1% КГ), за умови чергування успіхів і невдач схильні до переоцінки своїх успіхів (35,4% ЕГ, 24,8% КГ), схильні планувати своє майбутнє на достатньо віддалену перспективу (35,5% ЕГ, 24,9% КГ), вони ризикували з розумом (35,6% ЕГ, 25,2% КГ), під час роботи в умовах обмеженого часу результативність їхньої діяльності покращується, навіть якщо завдання досить складні (35,4% ЕГ, 25,1% КГ). На задовільному рівні студенти найчастіше обирали занижено легкі завдання (27,2% ЕГ, 31,7% КГ), надавали перевагу ставити перед собою середні по складності або трохи завищені цілі, але яких можна досягти (27,0% ЕГ, 31,3% КГ), планували своє майбутнє лише на найближчий час (26,9% ЕГ, 31,5% КГ). Студенти, які залишилися на низькому рівні, під час виконання відповідальних завдань намагалися по можливості знайти причини для відмови від них (6,4% ЕГ, 23,5% КГ), у разі виконання достатньо складних завдань в умовах обмеженого часу результативність їхньої діяльності погіршувалася (6,1% ЕГ, 23,1% КГ), вони не дуже настирливі в досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль (6,5% ЕГ, 23,4% КГ), у разі невдачі під час виконання завдання його привабливість для них знижувалася (6,3% ЕГ, 23,3% КГ).

Діагностика наступного показника «Наявність професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій» також виявила позитивні розбіжності в результатах респондентів експериментальної та контрольної груп. За результатами

діагностики рівнів сформованості зазначеного показника було одержано такі результати: цінності, які задовольняють потребу в спілкуванні, розширюють його коло (низький рівень – 8,9% ЕГ, 24,3% КГ; задовільний рівень – 22,8% ЕГ, 37,4% КГ; достатній рівень – 39,1% ЕГ, 23,6% КГ; високий рівень – 29,2% ЕГ, 14,7% КГ); цінності, орієнтовані на саморозвиток творчої індивідуальності (низький рівень – 8,8% ЕГ, 24,3% КГ; задовільний рівень – 23,1% ЕГ, 37,8% КГ; достатній рівень – 39,0% ЕГ, 23,5% КГ; високий рівень – 29,1% ЕГ, 14,4% КГ); цінності, які дозволяють самореалізуватися (низький рівень – 8,7% ЕГ, 24,1% КГ; задовільний рівень – 23,3% ЕГ, 37,7% КГ; достатній рівень – 38,8% ЕГ, 23,5% КГ; високий рівень – 29,2% ЕГ, 14,7% КГ); цінності, що дають можливість задовольняти прагматичні потреби (низький рівень – 8,6% ЕГ, 24,3% КГ; задовільний рівень – 22,8% ЕГ, 37,6% КГ; достатній рівень – 39,1% ЕГ, 23,1% КГ; високий рівень – 29,5% ЕГ, 15,0% КГ); цінності, що характеризують усвідомлення вчителем своєї ролі в соціальному та професійному середовищах (низький рівень – 8,7% ЕГ, 24,2% КГ; задовільний рівень – 23,0% ЕГ, 37,9% КГ; достатній рівень – 38,9% ЕГ, 23,4% КГ; високий рівень – 29,4% ЕГ, 14,5% КГ).

Порівняльні результати рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за настановно-ціннісним критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах подано в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Рівні сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за настановно-ціннісним критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (у %)

Показники	Етапи	Високий рівень		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Спрямованість на педагогічну діяльність	Конст.	15,1	14,5	19,0	20,2	27,8	29,8	38,1	35,5
	Прик.	32,5	18,5	34,9	25,8	21,5	27,4	11,1	28,3

Продовж. табл. 2.8

Наявність мотивації на досягнення успіху в професійній діяльності	Конст.	14,3	14,5	20,6	19,4	31,0	29,0	34,1	37,1
	Прик.	31,0	20,2	35,7	25,0	27,0	31,5	6,3	23,3
Наявність професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій	Конст.	11,1	10,5	18,3	17,7	31,7	33,1	38,9	38,7
	Прик.	29,4	14,5	38,9	23,4	23,0	37,9	8,7	24,2
Σ (середньо-арифметичні дані)	Конст.	13,5	12,9	19,0	19,4	30,2	30,6	37,3	37,1
	Прик.	31,0	17,7	36,5	25,0	23,8	32,3	8,7	25,0

Як бачимо з таблиці 2.8, за показником настановно-ціннісного критерію «Спрямованість на педагогічну діяльність» було одержано такі результати: високий рівень засвідчили 32,5% студентів ЕГ (було 15,1%) і 18,5% КГ (було 14,5%), достатній рівень – 34,9% респондентів ЕГ (було 19,0%) та 25,8 КГ (було 20,2%), задовільний рівень – 21,5% студентів ЕГ (було 27,8%) і 27,4% КГ (було 29,8%), низький рівень – 11,1% майбутніх учителів ЕГ (було 38,1%) та 28,3% КГ (було 35,5%). За показником «Наявність мотивації на досягнення успіху в професійній діяльності» високий рівень притаманний 31,0% респондентів ЕГ (було 14,3%) та 20,2% КГ (було 14,5%), достатній рівень показали 35,7% студентів ЕГ (було 20,6%) і 25,0% КГ (було 19,4%), задовільний рівень виявили 27,0% респондентів ЕГ (було 31,0%) та 31,5% КГ (було 29,0%), низький рівень зафіксовано у 6,3% майбутніх учителів ЕГ (було 34,1%) і 23,3% КГ (було 37,1%). За показником «Наявність професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій» високий рівень виявили 29,4% респондентів ЕГ (було 11,1%) та 14,5% КГ (було 10,5%), достатній рівень засвідчили 38,9% студентів ЕГ (було 18,3%) і 23,4% КГ (було 17,7%), задовільний рівень показали 23,0% респондентів ЕГ (було 31,7%) та 37,9% КГ (було 33,1%), на низькому рівні перебувало 8,7% майбутніх учителів ЕГ (було 38,9%) і 24,2% КГ (було 38,7%).

Загалом за показниками настановно-ціннісного критерію сформованості професійної культури високий рівень зафіксовано у 31,0% майбутніх

учителів ЕГ (було 13,5%) та 17,7% КГ (було 12,9%), достатній рівень – у 36,5% студентів ЕГ (було 19,0%) і 25,0% КГ (було 19,4%), задовільний рівень – у 23,8% респондентів ЕГ (було 30,2%) та 32,3% КГ (було 30,6%), на низькому рівні залишилося 8,7% майбутніх учителів ЕГ (було 37,3%) і 25,0% КГ (було 37,1%).

Відтак, на прикінцевому етапі результати за настановно-ціннісним критерієм змінилися в обох групах. Натомість в експериментальній групі вони виявилися більш суттєвими завдяки проведенню формувального експерименту з упровадженням визначених педагогічних умов, які сприяли розвитку спрямованості на педагогічну діяльність, мотивації досягнення успіху в професійній діяльності, формуванню професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій.

Динаміку сформованості рівнів професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за настановно-ціннісним критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту подано на рис. 2.2.

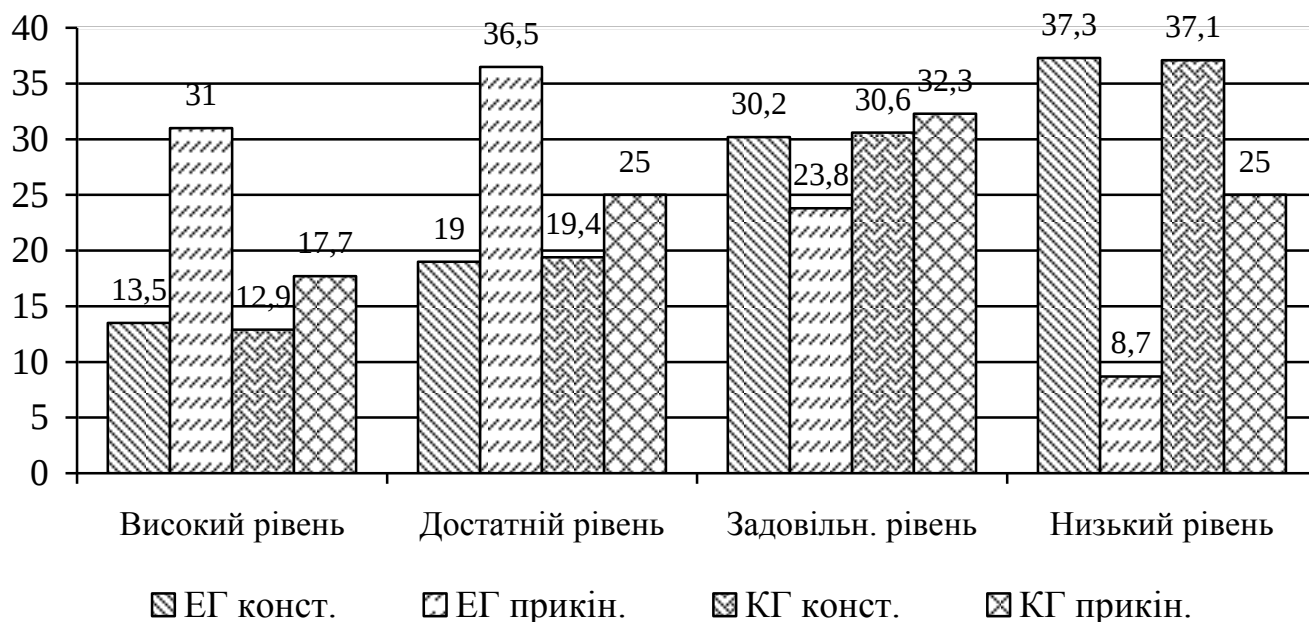

Рис. 2.2. Динаміка сформованості рівнів професійної культури за настановно-ціннісним критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (у %)

Як видно з рис. 2.2, відчутні зміни в рівнях сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за настановно-ціннісним критерієм відбулися в експериментальній групі, в якій відповідно до мети дослідження проводилася цілеспрямована робота. Так, на високому і достатньому рівнях результати збільшилися на 17,5%, на задовільному рівні зменшилися на 6,4%, а на низькому рівні – на 28,6%.

У контрольній групі зміни, що відбулися в рівнях сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за означеним критерієм, не такі суттєві порівняно з експериментальною групою. На високому рівні результати збільшилися на 4,8%, на достатньому рівні результати – на 5,6%, на задовільному – на 1,7%, на низькому результати зменшилися на 12,1%.

Наступним кроком було діагностування показників знаннєво-діяльнісного критерію, за яким оцінювався когнітивно-праксеологічний компонент.

За показником «Наявність знань щодо професійної культури вчителя фізичного виховання» в експериментальній групі на прикінцевому етапі було одержано такі результати: «усвідомлення значущості професійної культури в педагогічній діяльності вчителя фізичного виховання» (32,6% – високий рівень, 29,6% – достатній рівень, 29,9% – задовільний рівень, 7,9% – низький рівень), «усвідомлення значущості здоров'язбереження в навчально-виховному процесі» (32,1% – високий рівень, 29,3% – достатній рівень, 31,0% – задовільний рівень, 7,6% – низький рівень), «знання психолого-педагогічних і фізіологічних особливостей учнів» (32,4% – високий рівень, 29,4% – достатній рівень, 31,2% – задовільний рівень, 7,0% – низький рівень), «обізнаність щодо сутності культури вчителя» (32,1% – високий рівень, 29,5% – достатній рівень, 31,0% – задовільний рівень, 7,4% – низький рівень), «знання про здоровий образ життя, здоров'я, його збереження і зміцнення» (32,6% – високий рівень, 29,1% – достатній рівень, 31,3% – задовільний рівень, 7,0% – низький рівень), «прагнення до вдосконалення знань, умінь і навичок

власної професійної культури» (32,3% – високий рівень, 29,6% – достатній рівень, 30,9% – задовільний рівень, 7,2% – низький рівень), «володіння системою вмінь та навичок необхідних для ефективного формування загальної культури учнів» (32,7% – високий рівень, 29,5% – достатній рівень, 31,2% – задовільний рівень, 6,6% – низький рівень), «уміння свідомо коригувати свої почуття й емоції» (32,4% – високий рівень, 29,3% – достатній рівень, 30,7% – задовільний рівень, 7,6% – низький рівень), «здатність свідомо коригувати власну поведінку» (32,2% – високий рівень, 29,7% – достатній рівень, 30,6% – задовільний рівень, 7,5% – низький рівень), «здатність об'єктивно оцінювати стан взаємовідносин з учасниками педагогічного процесу» (32,1% – високий рівень, 29,8% – достатній рівень, 31,1% – задовільний рівень, 7,0% – низький рівень), «обізнаність із здоров'язбережувальними тренінговими технологіями» (32,7% – високий рівень, 29,1% – достатній рівень, 30,9% – задовільний рівень, 7,3% – низький рівень), «уміння планувати позаурочну спортивну діяльність учнів» (32,5% – високий рівень, 29,4% – достатній рівень, 31,0% – задовільний рівень, 7,1% – низький рівень).

У контрольній групі за цим показником було одержано такі результати: «усвідомлення значущості професійної культури в педагогічній діяльності вчителя фізичного виховання» (17,5% – високий рівень, 24,8% – достатній рівень, 31,4% – задовільний рівень, 26,3% – низький рівень), «усвідомлення значущості здоров'язбереження у навчально-виховному процесі» (17,8% – високий рівень, 25,1% – достатній рівень, 31,6% – задовільний рівень, 25,5% – низький рівень), «знання психолого-педагогічних і фізіологічних особливостей учнів» (17,6% – високий рівень, 25,1% – достатній рівень, 31,3% – задовільний рівень, 26,0% – низький рівень), «обізнаність щодо сутності культури вчителя» (17,5% – високий рівень, 24,7% – достатній рівень, 31,1% – задовільний рівень, 26,7% – низький рівень), «знання про здоровий образ життя, здоров'я, його збереження і зміцнення» (17,8% – високий рівень, 24,9% – достатній рівень, 31,6% – задовільний рівень, 25,7% – низький рівень), «прагнення до вдосконалення знань, умінь і навичок

власної професійної культури» (17,3% – високий рівень, 25,6% – достатній рівень, 31,7% – задовільний рівень, 25,4% – низький рівень), «володіння системою вмінь та навичок необхідних для ефективного формування загальної культури учнів» (17,4% – високий рівень, 25,2% – достатній рівень, 31,6% – задовільний рівень, 25,8% – низький рівень), «уміння свідомо коригувати свої почуття й емоції» (17,9% – високий рівень, 24,6% – достатній рівень, 31,0% – задовільний рівень, 26,5% – низький рівень), «здатність свідомо коригувати власну поведінку» (17,6% – високий рівень, 24,9% – достатній рівень, 31,8% – задовільний рівень, 25,7% – низький рівень), «здатність об'єктивно оцінювати стан взаємовідносин з учасниками педагогічного процесу» (17,4% – високий рівень, 25,6% – достатній рівень, 31,8% – задовільний рівень, 25,2% – низький рівень), «обізнаність із здоров'язберезувальними тренінговими технологіями» (17,8% – високий рівень, 24,8% – достатній рівень, 31,9% – задовільний рівень, 25,5% – низький рівень), «уміння планувати позаурочну спортивну діяльність учнів» (17,7% – високий рівень, 25,0% – достатній рівень, 31,5% – задовільний рівень, 25,8% – низький рівень).

За показником «Сформованість комунікативно-організаторських умінь» на прикінцевому етапі було виявлено, що на високому рівні знаходилися ті студенти, яких відрізняє впевненість у собі (33,5% ЕГ, 21,3% КГ), вони легко включаються у будь-яку діяльність (32,9% ЕГ, 19,8% КГ), є ініціаторами у вирішенні справ групи, організації різноманітних заходів для своїх товаришів (33,1% ЕГ, 21,1% КГ), беруть активну участь у громадській роботі (33,4% ЕГ, 21,0% КГ).

До достатнього рівня було віднесено студентів, які доволі швидко йдуть на контакт із незнайомими людьми (29,9% ЕГ, 28,3% КГ), люблять спілкуватися, знаходитися з-поміж людей, проте не виявляють ініціативи в організації якихсь спільних справ (31,2% ЕГ, 28,1% КГ), не дуже впевнено почуваються, коли доводиться виступати перед великою аудиторією (31,0% ЕГ, 28,2% КГ).

На задовільному рівні перебували студенти, які швидко втомлюються від спілкування (29,8% ЕГ, 29,7% КГ), некомфортно почуваються в малознайомому колективі (30,2% ЕГ, 30,0% КГ), перевагу надають спілкуванню з людьми, яких давно знають (30,1% ЕГ, 29,9% КГ), у вирішенні якихсь спірних питань займають нейтральну позицію (29,9% ЕГ, 30,0% КГ), у громадській роботі беруть участь лише тоді, коли це необхідно (30,1% ЕГ, 29,8% КГ).

До низького рівня було віднесено студентів, які відчувають труднощі в спілкуванні з іншими людьми (5,4% ЕГ, 19,8% КГ), не прагнуть до нових знайомств (5,8% ЕГ, 21,2% КГ), надають перевагу можливості побути наодинці (5,5% ЕГ, 21,1% КГ), часто стикаються з перешкодами в діяльності і легко відступають від своїх намірів (5,6% ЕГ, 20,7% КГ), не володіють умінням відстояти свою думку і схилити своїх товаришів на свій бік у вирішенні якихсь питань (5,7% ЕГ, 21,0% КГ).

За показником зазначеного критерію «Сформованість умінь емоційної саморегуляції» було виявлено, що студенти експериментальної групи, на відміну від студентів контрольної групи, стали менш тривожними, більш спокійними, навчилися адекватно оцінювати себе, стримувати свої емоції, виявляти доброзичливість і терплячість, більш легко переключатися на іншу справу.

Порівняльні результати рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за знаннево-діяльнісним критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту подано в таблиці 2.9.

Як видно з таблиці 2.9, за показником знаннево-діялісного критерію «Наявність знань щодо професійної культури вчителя фізичного виховання» було одержано такі результати: високий рівень засвідчили 32,5% респондентів ЕГ (було 13,5%) і 17,7% КГ (було 12,9%), достатній рівень – 29,4% студентів ЕГ (було 19,0%) і 25,0% КГ (було 18,5%), задовільний рівень – 31,0% респондентів ЕГ (було 27,0%) та 31,5% КГ (було 29,1%), низький рівень – 7,1% майбутніх учителів ЕГ (було 40,5%) і 25,8% КГ (було 39,5%).

Рівні сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за знаннєво-діяльнісним критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (у %)

Показники		Високий рівень		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Наявність знань щодо професійної культури вчителя фізичного виховання	Конст.	13,5	12,9	19,0	18,5	27,0	29,1	40,5	39,5
	Прик.	32,5	17,7	29,4	25,0	31,0	31,5	7,1	25,8
Сформованість комунікативно-організаційних умінь	Конст.	15,9	14,5	20,6	21,8	25,4	25,8	38,1	37,9
	Прик.	33,3	21,0	31,0	28,2	30,1	29,8	5,6	21,0
Сформованість умінь емоційної саморегуляції	Конст.	14,3	13,7	19,0	19,4	27,8	26,6	38,9	40,3
	Прик.	31,0	19,4	33,3	29,0	29,4	31,5	6,3	20,1
Σ (середньо-арифметичні дані)	Конст.	14,3	13,7	19,8	20,2	27,0	27,4	38,9	38,7
	Прик.	32,5	19,4	31,0	27,4	30,2	30,6	6,3	22,6

За показником «Сформованість комунікативно-організаційних умінь» високий рівень виявлено у 33,3% респондентів ЕГ (було 15,9%) та 21,0% КГ (було 14,5%), достатній рівень – у 31,0% студентів ЕГ (було 20,6%) і 28,2% КГ (було 21,8%), задовільний рівень – у 30,1% респондентів ЕГ (було 25,4%) та 29,8% КГ (було 25,8%), низький рівень – у 5,6% майбутніх учителів ЕГ (було 38,1%) і 21,0% КГ (було 37,9%).

За показником «Сформованість умінь емоційної саморегуляції» високий рівень показали 31,0% респондентів ЕГ (було 14,3%) та 19,4% КГ (було 13,7%), достатній рівень – 33,3% студентів ЕГ (було 19,0%) і 29,0% КГ (було 19,4%), задовільний рівень – 29,4% респондентів ЕГ (було 27,8%) та 31,5% КГ (було 26,6%), на низькому рівні – 6,3% майбутніх учителів ЕГ (було 38,9%) і 20,1% КГ (було 40,3%).

Загалом за показниками знанєво-діяльнісного критерію сформованості професійної культури високий рівень зафіксовано у 32,5% майбутніх учителів ЕГ (було 14,3%) та 19,% КГ (було 13,7%), достатній рівень – у 31,0% студентів ЕГ (було 19,8%) і 27,4% КГ (було 20,2%), задовільний рівень – у 30,2% респондентів ЕГ (було 27,0%) та 30,6% КГ (було 27,4%), на низькому рівні залишилося 6,3% майбутніх учителів ЕГ (було 38,9%) і 22,6% КГ (було 38,7%).

Динаміку рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за знанєво-діяльним критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту подано на рис. 2.3.

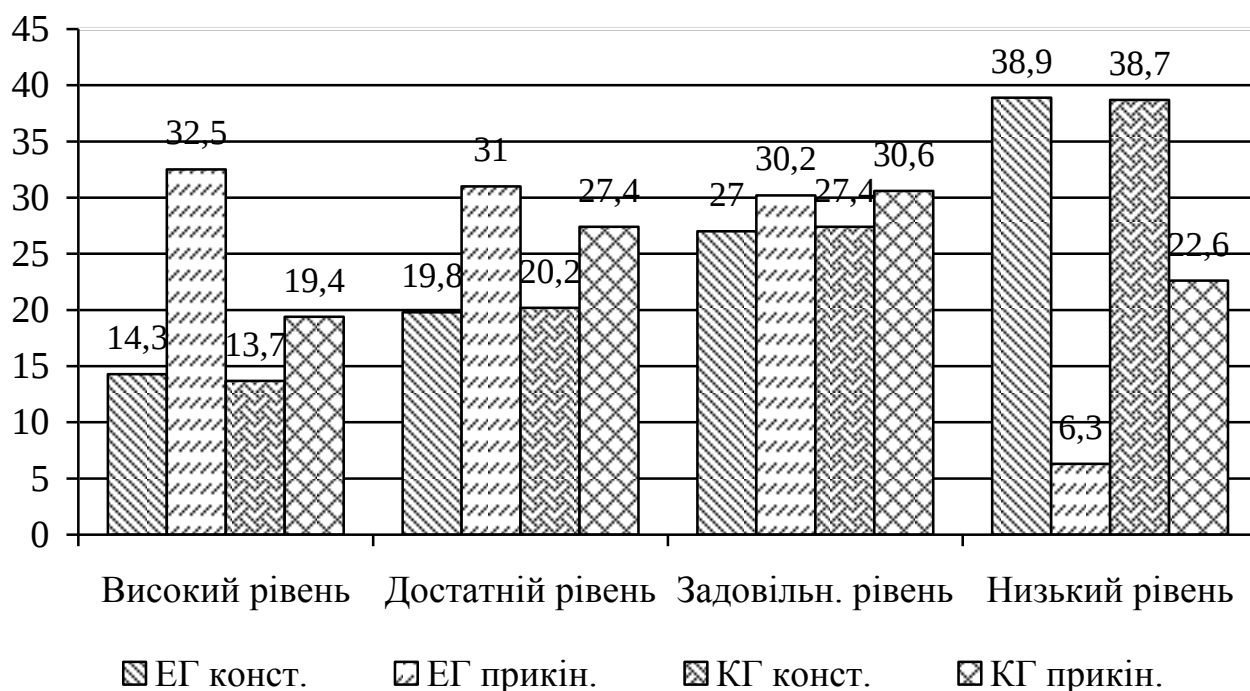

Рис. 2.3. Динаміка сформованості рівнів професійної культури за знанєво-діяльним критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (у %)

Як видно з рис. 2.3, відчутні зміни в рівнях сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за знанєво-діяльним критерієм відбулися в експериментальній групі завдяки проведеній цілеспрямованій роботі. Так, на високому рівні результати збільшилися на

18,2%, на достатньому рівні – на 11,2%, на задовільному рівні – на 3,2%, на низькому рівні зменшилися на 32,6%.

У контрольній групі зміни, що відбулися в рівнях сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за означеним критерієм, виявилися менш результативними порівняно з експериментальною групою. На високому рівні результати збільшилися на 5,7%, на достатньому рівні результати – на 7,2%, на задовільному – на 3,7%, на низькому результати зменшилися на 16,1%.

Одержанню більш суттєвих результатів сприяло проведення в експериментальній групі значної кількості ділових та рольових ігор, вирішення педагогічних ситуацій, участь студентів у тренінгах (комунікативному, емоційної саморегуляції тощо), організації і проведенні позааудиторних спортивно-масових заходів тощо.

Надалі визначалися рівні прояву показників індивідуально-спонукального критерію, за яким оцінювався особистісно-поведінковий компонент у структурі професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Унаслідок діагностування показника «Наявність морально-вольових якостей» щодо ступеня прояву професійних і психологічних моральних якостей на прикінцевому етапі було одержано такі результати: «усвідомлюю цілі та зміст діяльності і свою роль у ній» (низький рівень – 7,3% ЕГ, 22,7% КГ; задовільний рівень – 29,2% ЕГ, 33,0% КГ; достатній рівень – 32,6% ЕГ, 25,9% КГ; високий рівень – 30,9% ЕГ, 18,4% КГ); «приваблює можливість займатися науковою діяльністю» (низький рівень – 7,3% ЕГ, 22,8% КГ; задовільний рівень – 30,1% ЕГ, 33,5% КГ; достатній рівень – 32,1% ЕГ, 25,5% КГ; високий рівень – 30,5% ЕГ, 18,2% КГ), «приваблюють в основному переваги майбутньої професії» (низький рівень – 7,0% ЕГ, 22,5% КГ; задовільний рівень – 29,5% ЕГ, 33,2% КГ; достатній рівень – 32,3% ЕГ, 25,6% КГ; високий рівень – 31,2% ЕГ, 18,7% КГ); «постійно аналізую свою поведінку» (низький рівень – 6,9% ЕГ, 22,4% КГ; задовільний рівень – 30,2%

ЕГ, 33,3% КГ; достатній рівень – 32,1% ЕГ, 25,6% КГ; високий рівень – 30,8% ЕГ, 18,7% КГ); «уважний і чутливий відносно більшості» (низький рівень – 7,0% ЕГ, 22,6% КГ; задовільний рівень – 29,5% ЕГ, 33,4% КГ; достатній рівень – 32,4% ЕГ, 25,4% КГ; високий рівень – 31,1% ЕГ, 18,6% КГ); «з інтересом відвідую всі лекції та практичні заняття» (низький рівень – 6,8% ЕГ, 22,5% КГ; задовільний рівень – 30,1% ЕГ, 32,9% КГ; достатній рівень – 32,3% ЕГ, 25,6% КГ; високий рівень – 30,8% ЕГ, 19,0% КГ); «замислююся про професію лише в момент підвищеного інтересу» (низький рівень – 7,3% ЕГ, 22,6% КГ; задовільний рівень – 29,2% ЕГ, 32,8% КГ; достатній рівень – 32,6% ЕГ, 26,0% КГ; високий рівень – 30,9% ЕГ, 18,6% КГ); «позитивне ставлення лише до тих, у чиєму гарному ставленні зацікавлений» (низький рівень – 6,7% ЕГ, 22,0% КГ; задовільний рівень – 30,3% ЕГ, 33,5% КГ; достатній рівень – 32,4% ЕГ, 26,1% КГ; високий рівень – 30,6% ЕГ, 18,4% КГ); «цікавлять окремі проблеми» (низький рівень – 7,2% ЕГ, 22,7% КГ; задовільний рівень – 29,8% ЕГ, 33,6% КГ; достатній рівень – 32,0% ЕГ, 25,2% КГ; високий рівень – 31,0% ЕГ, 18,5% КГ); «розумію необхідність вивчення всіх дисциплін» (низький рівень – 6,7% ЕГ, 22,1% КГ; задовільний рівень – 29,8% ЕГ, 32,9% КГ; достатній рівень – 32,7% ЕГ, 26,1% КГ; високий рівень – 30,8% ЕГ, 18,9% КГ); «уявляю цілі професійної діяльності, але не бачу свого місця в ній» (низький рівень – 7,0% ЕГ, 22,5% КГ; задовільний рівень – 29,6% ЕГ, 33,5% КГ; достатній рівень – 32,7% ЕГ, 26,0% КГ; високий рівень – 30,7% ЕГ, 18,0% КГ); «викликають інтерес лише окремі предмети» (низький рівень – 7,3% ЕГ, 22,8% КГ; задовільний рівень – 30,2% ЕГ, 32,8% КГ; достатній рівень – 32,9% ЕГ, 25,9% КГ; високий рівень – 29,6% ЕГ, 18,5% КГ); «завжди допомагаю будь-кому» (низький рівень – 6,7% ЕГ, 22,1% КГ; задовільний рівень – 29,9% ЕГ, 33,6% КГ; достатній рівень – 32,2% ЕГ, 25,9% КГ; високий рівень – 31,2% ЕГ, 18,4% КГ); «інколи замислююся про професію» (низький рівень – 6,9% ЕГ, 22,4% КГ; задовільний рівень – 29,3% ЕГ, 33,5% КГ; достатній рівень – 32,4% ЕГ, 25,6% КГ; високий рівень – 31,4% ЕГ, 18,5% КГ); «не замислююся над своїми

проступками» (низький рівень – 7,1% ЕГ, 22,6% КГ; задовільний рівень – 29,4% ЕГ, 33,1% КГ; достатній рівень – 32,5% ЕГ, 25,8% КГ; високий рівень – 31,0% ЕГ, 18,5% КГ); «іноді допомагаю тим, хто подобається» (низький рівень – 7,3% ЕГ, 22,5% КГ; задовільний рівень – 29,2% ЕГ, 32,9% КГ; достатній рівень – 32,7% ЕГ, 25,6% КГ; високий рівень – 30,8% ЕГ, 19,0% КГ).

За результатами діагностики ступеня прояву вольових якостей майбутніх учителів фізичного виховання на прикінцевому етапі експерименту було зафіксовано такі результати: рішучість (низький рівень – 6,7% ЕГ, 22,3% КГ; задовільний рівень – 30,4% ЕГ, 33,5% КГ; достатній рівень – 32,6% ЕГ, 26,1% КГ; високий рівень – 30,3% ЕГ, 18,1% КГ), самостійність (низький рівень – 7,2% ЕГ, 23,0% КГ; задовільний рівень – 30,1% ЕГ, 32,8% КГ; достатній рівень – 32,6% ЕГ, 25,6% КГ; високий рівень – 30,1% ЕГ, 18,6% КГ), завзятість (низький рівень – 7,4% ЕГ, 23,1% КГ; задовільний рівень – 28,9% ЕГ, 32,7% КГ; достатній рівень – 32,6% ЕГ, 26,0% КГ; високий рівень – 31,1% ЕГ, 18,2% КГ), самовладання (низький рівень – 7,4% ЕГ, 23,0% КГ; задовільний рівень – 30,2% ЕГ, 33,6% КГ; достатній рівень – 32,4% ЕГ, 25,6% КГ; високий рівень – 30,0% ЕГ, 17,8% КГ), ініціативність (низький рівень – 7,2% ЕГ, 22,5% КГ; задовільний рівень – 29,6% ЕГ, 33,2% КГ; достатній рівень – 32,4% ЕГ, 25,7% КГ; високий рівень – 30,8% ЕГ, 18,6% КГ), сміливість (низький рівень – 6,8% ЕГ, 22,1% КГ; задовільний рівень – 29,7% ЕГ, 33,6% КГ; достатній рівень – 32,3% ЕГ, 25,8% КГ; високий рівень – 31,2% ЕГ, 18,5% КГ), витриманість (низький рівень – 7,0% ЕГ, 22,5% КГ; задовільний рівень – 29,5% ЕГ, 33,2% КГ; достатній рівень – 32,7% ЕГ, 26,0% КГ; високий рівень – 30,8% ЕГ, 18,3% КГ), наполегливість (низький рівень – 7,1% ЕГ, 22,6% КГ; задовільний рівень – 29,4% ЕГ, 33,1% КГ; достатній рівень – 32,5% ЕГ, 25,8% КГ; високий рівень – 31,0% ЕГ, 18,5% КГ).

За показником «Сформованість умінь приймати рішення» на прикінцевому етапі експерименту було з'ясовано, що результати в експериментальній групі були набагато вищі, ніж у контрольній групі. Так,

на низькому рівні залишилося 8,7% студентів ЕГ, 25,8% КГ, на задовільному рівні – 24,6% респондентів ЕГ, 32,3% КГ, достатній рівень виявили 34,2% студентів ЕГ, 25,0% КГ), високого рівня досягли 32,5% ЕГ, 16,9% КГ майбутніх учителів фізичного виховання.

За результатами діагностування показника «Конфліктоусталеність» було одержано такі результати: «Ставлюся до конкурента без упередження» (низький рівень – 9,4% ЕГ, 23,3% КГ; задовільний рівень – 27,9% ЕГ, 34,6% КГ; достатній рівень – 31,5% ЕГ, 24,5% КГ; високий рівень – 31,2% ЕГ, 17,6% КГ), «Маю адекватну самооцінку» (низький рівень – 9,7% ЕГ, 23,6% КГ; задовільний рівень – 27,6% ЕГ, 34,6% КГ; достатній рівень – 31,9% ЕГ, 24,5% КГ; високий рівень – 30,8% ЕГ, 17,3% КГ), «Не піддаюся провокації, не заводжусь» (низький рівень – 9,3% ЕГ, 23,1% КГ; задовільний рівень – 27,6% ЕГ, 34,4% КГ; достатній рівень – 31,8% ЕГ, 24,0% КГ; високий рівень – 31,3% ЕГ, 18,5% КГ), «Ухиляюся від спорів» (низький рівень – 9,8% ЕГ, 23,7% КГ; задовільний рівень – 28,1% ЕГ, 34,9% КГ; достатній рівень – 31,5% ЕГ, 24,7% КГ; високий рівень – 30,6% ЕГ, 16,7% КГ), «Прислуховуюсь до думки інших» (низький рівень – 9,4% ЕГ, 23,6% КГ; задовільний рівень – 27,9% ЕГ, 34,6% КГ; достатній рівень – 31,6% ЕГ, 24,3% КГ; високий рівень – 31,1% ЕГ, 17,5% КГ), «Поступаюся у спорі, йду на компроміс» (низький рівень – 9,7% ЕГ, 23,6% КГ; задовільний рівень – 28,1% ЕГ, 34,5% КГ; достатній рівень – 31,9% ЕГ, 24,7% КГ; високий рівень – 30,3% ЕГ, 17,2% КГ), «Якщо вибухаю, то потім відчуваю почуття провини» (низький рівень – 9,4% ЕГ, 23,3% КГ; задовільний рівень – 27,9% ЕГ, 34,6% КГ; достатній рівень – 31,6% ЕГ, 24,5% КГ; високий рівень – 31,1% ЕГ, 17,6% КГ), «Маю завищену самооцінку» (низький рівень – 9,6% ЕГ, 23,7% КГ; задовільний рівень – 24,1% ЕГ, 34,6% КГ; достатній рівень – 31,8% ЕГ, 24,3% КГ; високий рівень – 34,5% ЕГ, 17,4% КГ), «Вважаю, що спір необхідний для розв'язання конфлікту» (низький рівень – 9,5% ЕГ, 23,6% КГ; задовільний рівень – 27,5% ЕГ, 34,4% КГ; достатній рівень – 32,1% ЕГ, 24,9% КГ; високий рівень – 30,9% ЕГ, 17,1% КГ), «Не приймаю інших думок» (низький

рівень – 9,3% ЕГ, 23,1% КГ; задовільний рівень – 27,9% ЕГ, 34,9% КГ; достатній рівень – 31,6% ЕГ, 24,0% КГ; високий рівень – 31,2% ЕГ, 18,0% КГ), «Не поступаюся у спорі: перемога чи поразка» (низький рівень – 9,6% ЕГ, 23,5% КГ; задовільний рівень – 27,7% ЕГ, 34,6% КГ; достатній рівень – 31,8% ЕГ, 24,4% КГ; високий рівень – 30,9% ЕГ, 17,5% КГ), «Допускаю тон, що не терпить заперечень, безтактовність» (низький рівень – 9,5% ЕГ, 23,6% КГ; задовільний рівень – 27,7% ЕГ, 34,5% КГ; достатній рівень – 31,8% ЕГ, 24,3% КГ; високий рівень – 31,0% ЕГ, 17,7% КГ).

Порівняльні дані результатів рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за індивідуально-спонукальним критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту подано в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Рівні сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за індивідуально-спонукальним критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (у %)

Показники	Етапи	Високий рівень		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Наявність морально-вольових якостей	Конст.	16,7	12,9	20,6	21,8	24,6	24,2	38,1	41,1
	Прик.	31,0	18,5	32,5	25,8	29,4	33,1	7,1	22,6
Сформованість умінь приймати рішення	Конст.	15,0	12,1	16,7	20,2	27,8	29,8	40,5	37,9
	Прик.	32,5	16,9	34,2	25,0	24,6	32,3	8,7	25,8
Конфліктоустановка	Конст.	13,5	12,9	16,7	19,4	29,3	29,0	40,5	38,7
	Прик.	31,0	17,7	31,7	24,2	27,8	34,7	9,5	23,4
Σ (середньо-арифметичні дані)	Конст.	15,0	12,9	18,3	20,2	27,0	27,4	39,7	39,5
	Прик.	31,7	17,7	32,5	25,0	27,1	33,1	8,7	24,2

Як бачимо з таблиці 2.10, за показником індивідуально-спонукального критерію «Наявність морально-вольових якостей» на прикінцевому етапі експерименту було одержано такі результати: високий рівень засвідчили

31,0% респондентів ЕГ (було 16,7%) і 18,5% КГ (було 12,9%), достатній рівень зафіксовано у 32,5% студентів ЕГ (було 20,6%) і 25,8% КГ (було 21,8%), задовільний рівень виявили 29,4% респондентів ЕГ (було 24,6%) та 33,1% КГ (було 24,2%), низький рівень показали 7,1% майбутніх учителів ЕГ (було 38,1%) і 22,6% КГ (було 35,5%).

За показником «Сформованість умінь приймати рішення» високий рівень притаманний 32,5% респондентів ЕГ (було 15,0%) та 16,9% КГ (було 12,1%), достатній рівень показали 34,2% студентів ЕГ (було 16,7%) і 25,0% КГ (було 20,2%), задовільний рівень виявили 24,6% респондентів ЕГ (було 27,8%) та 32,3% КГ (було 29,8%), низький рівень зафіксовано у 8,7% майбутніх учителів ЕГ (було 40,5%) і 25,8% КГ (було 37,9%).

За показником «Конфліктоусталеність» високий рівень виявили 31,0% респондентів ЕГ (було 13,5%) та 17,7% КГ (було 12,9%), достатній рівень засвідчили 31,7% студентів ЕГ (було 16,7%) і 24,2% КГ (було 19,4%), задовільний рівень показали 27,8% респондентів ЕГ (було 29,3%) та 34,7% КГ (було 29,0%), на низькому рівні перебувало 9,5% майбутніх учителів ЕГ (було 40,5%) і 23,4% КГ (було 38,7%).

Загалом за показниками індивідуально-спонукального критерію сформованості професійної культури на прикінцевому етапі експерименту високий рівень зафіксовано у 31,7% майбутніх учителів фізичного виховання ЕГ (було 15,0%) та 17,7% КГ (було 12,9%), достатній рівень – у 32,5% студентів ЕГ (було 18,3%) і 25,0% КГ (було 20,2%), задовільний рівень – у 27,1% респондентів ЕГ (було 27,0%) та 33,1% КГ (було 27,4%), низький рівень – у 8,7% майбутніх учителів ЕГ (було 39,7%) і 24,2% КГ (було 39,5%).

Динаміку рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за індивідуально-спонукальним критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту подано на рис. 2.4.

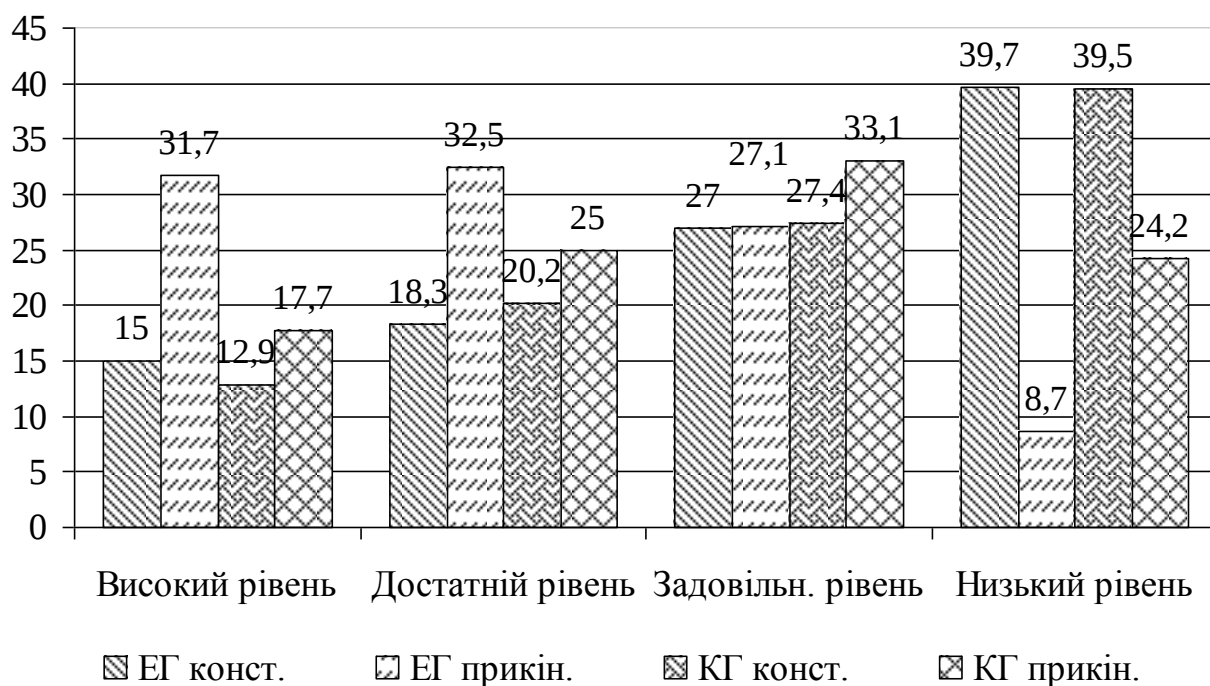

Рис. 2.4. Динаміка сформованості рівнів професійної культури за індивідуально-спонукальним критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (у %)

Як видно з рис. 2.4, завдяки проведеній цілеспрямованій роботі в експериментальній групі в рівнях сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за індивідуально-спонукальним критерієм відбулися значні зміни. Так, на високому рівні результати збільшилися на 16,7%, на достатньому рівні – на 14,2%, на задовільному рівні – на 0,1%, на низькому рівні зменшилися на 31,0%.

У контрольній групі зміни, що відбулися в рівнях сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за означеним критерієм, не такі суттєві порівняно з експериментальною групою. На високому і достатньому рівня результати збільшилися на 4,8%, на задовільному – на 5,7%, на низькому результати зменшилися на 15,3%.

Наступним кроком прикінцевого етапу експерименту було визначення ступеня прояву показників аналітико-регулятивного критерію, за яким оцінювався рефлексивно-корекційний компонент у структурі професійної

культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Унаслідок обчислення одержаних даних на прикінцевому етапі за показником «Сформованість аналітичних умінь» зафіксовано такі результати: «Вміння ставити і вирішувати пізнавальні завдання» (низький рівень – 8,0% ЕГ, 25,2% КГ; задовільний рівень – 27,6% ЕГ, 29,8% КГ; достатній рівень – 32,4% ЕГ, 28,4% КГ; високий рівень – 32,0% ЕГ, 16,6% КГ), «Гнучкість та оперативність мислення» (низький рівень – 7,8% ЕГ, 24,9% КГ; задовільний рівень – 27,7% ЕГ, 30,1% КГ; достатній рівень – 32,6% ЕГ, 28,3% КГ; високий рівень – 31,9% ЕГ, 16,7% КГ), «Спостережливість» (низький рівень – 8,1% ЕГ, 25,4% КГ; задовільний рівень – 28,0% ЕГ, 30,1% КГ; достатній рівень – 32,1% ЕГ, 27,9% КГ; високий рівень – 31,8% ЕГ, 16,6% КГ), «Схильність до аналізу педагогічної діяльності» (низький рівень – 7,7% ЕГ, 24,8% КГ; задовільний рівень – 27,6% ЕГ, 29,7% КГ; достатній рівень – 32,6% ЕГ, 28,3% КГ; високий рівень – 32,1% ЕГ, 17,2% КГ), «Креативність та її прояв у педагогічній діяльності» (низький рівень – 8,1% ЕГ, 24,9% КГ; задовільний рівень – 28,2% ЕГ, 30,3% КГ; достатній рівень – 32,4% ЕГ, 27,8% КГ; високий рівень – 31,3% ЕГ, 17,0% КГ), «Схильність до синтезу й узагальнення» (низький рівень – 7,3% ЕГ, 24,8% КГ; задовільний рівень – 28,0% ЕГ, 30,1% КГ; достатній рівень – 32,7% ЕГ, 28,6% КГ; високий рівень – 32,0% ЕГ, 16,5% КГ), «Пам'ять та її оперативність» (низький рівень – 7,9% ЕГ, 25,1% КГ; задовільний рівень – 28,1% ЕГ, 30,2% КГ; достатній рівень – 32,6% ЕГ, 28,5% КГ; високий рівень – 31,4% ЕГ, 16,2% КГ), «Уміння слухати» (низький рівень – 8,4% ЕГ, 25,5% КГ; задовільний рівень – 27,2% ЕГ, 29,4% КГ; достатній рівень – 32,3% ЕГ, 27,9% КГ; високий рівень – 32,1% ЕГ, 17,2% КГ), «Уміння виокремлювати та засвоювати конкретний зміст» (низький рівень – 7,7% ЕГ, 24,8% КГ; задовільний рівень – 27,6% ЕГ, 29,8% КГ; достатній рівень – 32,4% ЕГ, 28,3% КГ; високий рівень – 32,3% ЕГ, 17,1% КГ), «Уміння доводити та відстоювати власні твердження» (низький рівень – 8,0% ЕГ, 25,2% КГ; задовільний рівень – 28,1% ЕГ, 30,3% КГ; достатній рівень – 32,2% ЕГ, 29,1% КГ; високий

рівень – 31,7% ЕГ, 15,4% КГ), «Уміння систематизувати, класифікувати» (низький рівень – 7,8% ЕГ, 25,1% КГ; задовільний рівень – 27,6% ЕГ, 29,5% КГ; достатній рівень – 32,4% ЕГ, 28,1% КГ; високий рівень – 32,2% ЕГ, 17,3% КГ), «Уміння бачити суперечності та проблеми» (низький рівень – 7,6% ЕГ, 24,7% КГ; задовільний рівень – 27,5% ЕГ, 29,6% КГ; достатній рівень – 32,8% ЕГ, 28,4% КГ; високий рівень – 32,1% ЕГ, 17,3% КГ), «Уміння переносити знання й уміння в нові ситуації» (низький рівень – 7,5% ЕГ, 24,7% КГ; задовільний рівень – 27,8% ЕГ, 30,1% КГ; достатній рівень – 32,7% ЕГ, 28,5% КГ; високий рівень – 32,0% ЕГ, 16,7% КГ), «Уміння відмовитися від усталених шаблонів» (низький рівень – 7,7% ЕГ, 24,8% КГ; задовільний рівень – 28,1% ЕГ, 30,0% КГ; достатній рівень – 32,8% ЕГ, 28,6% КГ; високий рівень – 31,4% ЕГ, 16,6% КГ), «Незалежність суджень» (низький рівень – 8,3% ЕГ, 25,5% КГ; задовільний рівень – 28,2% ЕГ, 30,2% КГ; достатній рівень – 32,1% ЕГ, 27,9% КГ; високий рівень – 31,4% ЕГ, 16,4% КГ), «Здатність до самоаналізу та рефлексії» (низький рівень – 7,8% ЕГ, 24,7% КГ; задовільний рівень – 28,1% ЕГ, 29,7% КГ; достатній рівень – 32,7% ЕГ, 28,6% КГ; високий рівень – 31,4% ЕГ, 17,0% КГ), «Здатність до самоорганізації та мобілізації» (низький рівень – 7,9% ЕГ, 24,9% КГ; задовільний рівень – 27,8% ЕГ, 29,6% КГ; достатній рівень – 32,4% ЕГ, 29,1% КГ; високий рівень – 31,9% ЕГ, 16,4% КГ), «Здатність до співпраці та взаємодопомоги у професійному педагогічному саморозвитку» (низький рівень – 7,5% ЕГ, 24,7% КГ; задовільний рівень – 28,3% ЕГ, 30,3% КГ; достатній рівень – 32,8% ЕГ, 29,0% КГ; високий рівень – 31,4% ЕГ, 16,0% КГ), «Здатність організувати самоосвітню діяльність інших» (низький рівень – 8,1% ЕГ, 25,2% КГ; задовільний рівень – 27,6% ЕГ, 29,7% КГ; достатній рівень – 32,4% ЕГ, 28,6% КГ; високий рівень – 31,9% ЕГ, 16,5% КГ).

За показником аналітико-регулятивного критерію «Сформованість діагностувальних умінь» після проведення формувального етапу експерименту було одержано такі результати володіння запропонованими вміннями: «Уміння визначати стан здоров'я людини за зовнішніми ознаками» (низький рівень –

6,4% ЕГ, 24,5% КГ; задовільний рівень – 28,1% ЕГ, 25,6% КГ; достатній рівень – 34,4% ЕГ, 29,9% КГ; високий рівень – 31,1% ЕГ, 20,0% КГ), «Уміння визначати емоційний стан людини» (низький рівень – 6,1% ЕГ, 24,3% КГ; задовільний рівень – 28,7% ЕГ, 25,3% КГ; достатній рівень – 34,5% ЕГ, 30,1% КГ; високий рівень – 30,7% ЕГ, 20,3% КГ), «Уміння діагностувати психологічну атмосферу в класі» (низький рівень – 6,0% ЕГ, 23,9% КГ; задовільний рівень – 28,9% ЕГ, 24,1% КГ; достатній рівень – 34,3% ЕГ, 29,9% КГ; високий рівень – 30,8% ЕГ, 22,1% КГ), «Уміння діагностувати стан власного здоров'я» (низький рівень – 6,3% ЕГ, 23,9% КГ; задовільний рівень – 28,6% ЕГ, 25,9% КГ; достатній рівень – 34,1% ЕГ, 29,7% КГ; високий рівень – 31,0% ЕГ, 20,5% КГ), «Уміння здійснювати самоконтроль своєї поведінки» (низький рівень – 6,4% ЕГ, 24,0% КГ; задовільний рівень – 28,6% ЕГ, 26,0% КГ; достатній рівень – 34,3% ЕГ, 29,9% КГ; високий рівень – 30,7% ЕГ, 20,1% КГ), «Знання діагностики визначення ступеня здоров'я Я. Вайнбаума» (низький рівень – 6,3% ЕГ, 24,2% КГ; задовільний рівень – 28,7% ЕГ, 26,1% КГ; достатній рівень – 34,4% ЕГ, 30,0% КГ; високий рівень – 30,6% ЕГ, 19,7% КГ), «Уміння користуватися функціональними пробами і тестами, які визначають загальну фізичну працездатність» (низький рівень – 6,1% ЕГ, 24,0% КГ; задовільний рівень – 28,8% ЕГ, 25,7% КГ; достатній рівень – 34,6% ЕГ, 30,1% КГ; високий рівень – 30,5% ЕГ, 20,2% КГ), «Уміння оцінювати рівень здоров'я за допомогою визначення біологічного віку (В. Войтенко)» (низький рівень – 6,5% ЕГ, 24,4% КГ; задовільний рівень – 28,3% ЕГ, 25,4% КГ; достатній рівень – 34,1% ЕГ, 30,0% КГ; високий рівень – 31,1% ЕГ, 20,2% КГ), «Уміння визначати РФС без тестів із фізичними навантаженнями (Є. Пирогова, Л. Іващенко)» (низький рівень – 6,5% ЕГ, 23,9% КГ; задовільний рівень – 28,7% ЕГ, 25,2% КГ; достатній рівень – 34,3% ЕГ, 28,9% КГ; високий рівень – 30,5% ЕГ, 22,0% КГ), «Уміння складати індивідуальну програму фізкультурно-оздоровчих занять (за Т. Круцевич)» (низький рівень – 6,3% ЕГ, 24,2% КГ; задовільний рівень – 28,5% ЕГ, 25,8% КГ; достатній рівень – 34,2% ЕГ, 29,8% КГ; високий рівень – 31,0% ЕГ, 20,2% КГ).

За показником аналітико-регулятивного критерію «Сформованість рефлексивних умінь» на прикінцевому етапі експерименту результати також змінилися на краще в обох групах. Натомість в експериментальній групі, в якій впроваджувалася експериментальна методика формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання одержані дані виявилися набагато вищі, ніж у контрольній групі. Де педагогічні умови не впроваджувалися.

Порівняльні результати рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за аналітико-регулятивним критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту подано в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Рівні сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за аналітико-регулятивним критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту

Показники		Високий рівень		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Сформованість аналітичних умінь	Конст.	12,7	13,7	20,6	21,8	26,2	27,4	40,5	37,1
	Прик.	31,7	16,9	32,5	28,2	27,9	29,9	7,9	25,0
Сформованість діагностувальних умінь	Конст.	14,3	15,3	21,4	23,4	27,8	29,8	36,5	31,5
	Прик.	31,0	20,2	34,2	29,8	28,5	25,8	6,3	24,2
Сформованість рефлексивних умінь	Конст.	13,5	14,5	19,0	20,2	27,0	29,0	40,5	36,3
	Прик.	31,0	16,1	33,4	25,8	28,5	32,3	7,1	25,8
Σ (середньо-арифметичні дані)	Конст.	13,5	14,5	20,6	21,8	27,0	29,0	38,9	34,7
	Прик.	31,0	17,7	33,4	28,2	28,5	29,1	7,1	25,0

Як бачимо з таблиці 2.11, за показником аналітико-регулятивного критерію «Сформованість аналітичних умінь» було одержано такі результати: високий рівень засвідчили 31,7% респондентів ЕГ (було 12,7%) і 16,9% КГ (було 13,7%), достатній рівень зафіксовано у 32,5% студентів ЕГ (було 20,6%) і 28,2% КГ (було 21,8%), задовільний рівень виявили 27,9% респондентів ЕГ (було 26,2%) та 29,9% КГ (було 27,4%), низький рівень показали 7,9% майбутніх учителів ЕГ (було 40,5%) і 25,0% КГ (було 37,1%).

За показником «Сформованість діагностувальних умінь» високий рівень притаманний 31,0% респондентів ЕГ (було 14,3%) та 20,2% КГ (було 15,3%), достатній рівень показали 34,2% студентів ЕГ (було 21,4%) і 29,8% КГ (було 23,4%), задовільний рівень виявили 28,5% респондентів ЕГ (було 27,8%) та 25,8% КГ (було 29,8%), низький рівень зафіксовано у 6,3% майбутніх учителів ЕГ (було 36,5%) і 24,2% КГ (було 31,5%).

За показником «Сформованість рефлексивних умінь» високий рівень виявили 31,0% респондентів ЕГ (було 13,5%) та 16,1% КГ (було 14,5%), достатній рівень засвідчили 33,4% студентів ЕГ (було 19,0%) і 25,8% КГ (було 20,2%), задовільний рівень показали 28,5% респондентів ЕГ (було 27,0%) та 32,3% КГ (було 29,0%), на низькому рівні перебувало 7,1% майбутніх учителів ЕГ (було 40,5%) і 25,8% КГ (було 36,3%).

Загалом за показниками аналітико-регулятивного критерію сформованості професійної культури високий рівень зафіксовано у 31,0% майбутніх учителів ЕГ (було 13,5%) та 17,7% КГ (було 14,5%), достатній рівень – у 33,4% студентів ЕГ (було 20,6%) і 28,2% КГ (було 21,8%), задовільний рівень – у 28,5% респондентів ЕГ (було 27,0%) та 29,1% КГ (було 29,0%), низький рівень – у 7,1% майбутніх учителів ЕГ (було 38,9%) і 25,0% КГ (було 34,7%).

Динаміку рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за аналітико-регулятивним критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту подано на рис. 2.5.

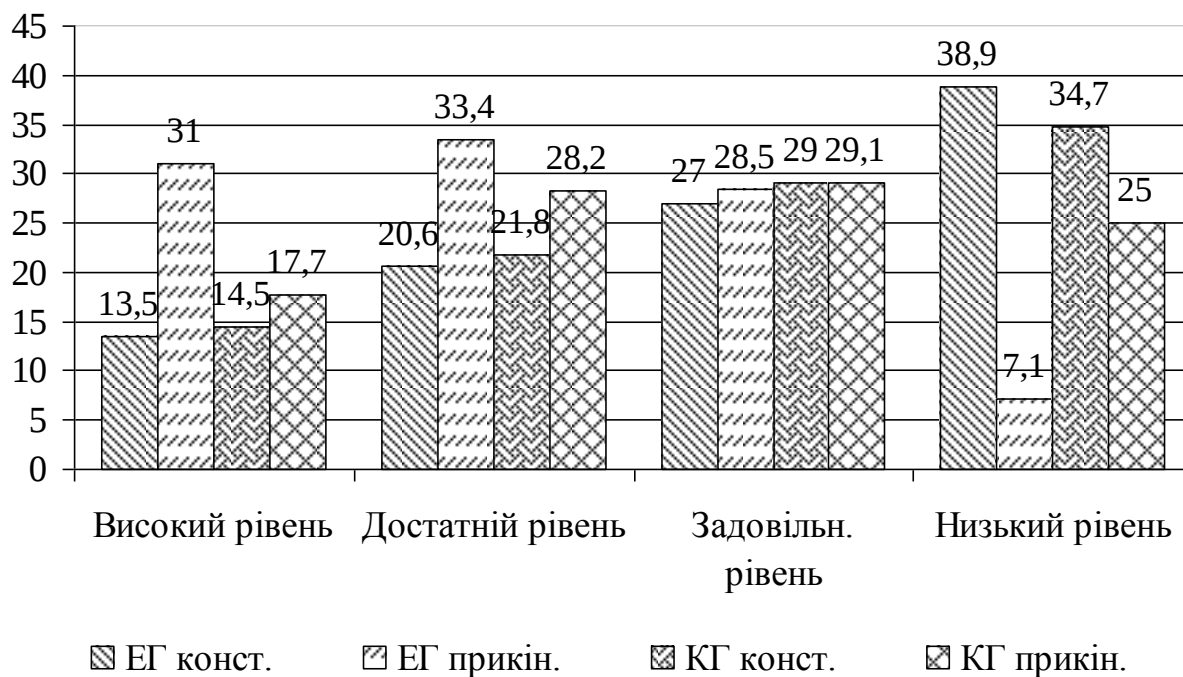

Рис. 2.5. Динаміка сформованості рівнів професійної культури за аналітико-регулятивним критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (у %)

Як видно з рис. 2.5, відчутні зміни в рівнях сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за аналітико-регулятивним критерієм відбулися в експериментальній групі завдяки проведеній цілеспрямованій роботі. Так, на високому рівні результати збільшилися на 17,5%, на достатньому рівні – на 12,8%, на задовільному рівні – на 1,5%, на низькому рівні зменшилися на 31,8%.

У контрольній групі зміни, що відбулися в рівнях сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за означеним критерієм, не такі суттєві порівняно з експериментальною групою. На високому рівні результати збільшилися на 3,2%, на достатньому рівні результати – на 6,4%, на задовільному – на 0,1%, на низькому результати зменшилися на 9,7%.

За результатами проведених діагностик на прикінцевому етапі дослідження було виявлено, що в експериментальній групі відбулися значні

позитивні зміни в рівнях сформованості професійної культури на відміну від контрольної групи, результати якої також змінилися на краще, проте не так суттєво. Порівняльні результати рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за виокремленими критеріями на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту подано в таблиці 2.12.

Таблиця 2.12

Рівні сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання за компонентами на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту

Компоненти	Етапи	К-ть студ.	Високий рівень		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
			ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Настановно-ціннісний	Конст.	абс.	17	16	24	24	38	38	47	46
		%	13,5	12,9	19,0	19,4	30,2	30,6	37,3	37,1
	Прик.	абс.	39	22	46	31	30	40	11	31
		%	31,0	17,7	36,5	25,0	23,8	32,3	8,7	25,0
Знаннєво-діяльнісний	Конст.	абс.	18	17	25	25	34	34	49	48
		%	14,3	13,7	19,8	20,2	27,0	27,4	38,9	38,7
	Прик.	абс.	41	24	39	34	38	38	8	28
		%	32,5	19,4	31,0	27,4	30,2	30,6	6,3	22,6
Індивідуально-спонукальний	Конст.	абс.	19	16	23	25	34	34	50	49
		%	15,0	12,9	18,3	20,2	27,0	27,4	39,7	39,5
	Прик.	абс.	40	22	41	31	34	41	11	30
		%	31,7	17,7	32,5	25,0	27,1	33,1	8,7	24,2
Аналітико-регулятивний	Конст.	абс.	17	18	26	27	34	36	49	43
		%	13,5	14,5	20,6	21,8	27,0	29,0	38,9	34,7
	Прик.	абс.	39	22	42	35	36	36	9	31
		%	31,0	17,7	33,4	28,2	28,5	29,1	7,1	25,0

Продовж. табл. 2.12

Σ (середньо-арифметичні дані)	Конст.	абс.	18	17	24	25	35	36	49	46
		%	14,3	13,7	19,0	20,2	27,8	29,0	38,9	37,1
	Прик.	абс.	40	22	42	33	34	39	10	30
		%	31,7	17,7	33,4	26,6	27,0	31,5	7,9	24,2

Як свідчать результати, подані в таблиці 2.12, за настановно-ціннісним критерієм високий рівень виявлено у 31,0% майбутніх учителів ЕГ (було 13,5%) і 17,7% КГ (було 12,9%), достатній рівень – у 36,5% студентів ЕГ (було 19,0%) і 25,0% КГ (було 19,4%), задовільний рівень – у 23,8% респондентів ЕГ (було 30,2%) та 32,3% КГ (було 30,6%), низький рівень – у 8,7% майбутніх учителів ЕГ (було 37,3%) і 25,0% КГ (було 37,1%).

За знаннево-діяльнісним критерієм високий рівень зафіксовано у 32,5% майбутніх учителів ЕГ (було 14,3%) та 19,4% КГ (було 13,7%), достатній рівень – у 31,0% студентів ЕГ (було 19,8%) і 27,4% КГ (було 20,2%), задовільний рівень – у 30,2% респондентів ЕГ (було 27,0%) та 30,6% КГ (було 27,4%), низький рівень – у 6,3% майбутніх учителів ЕГ (було 38,9%) і 22,6% КГ (було 38,7%).

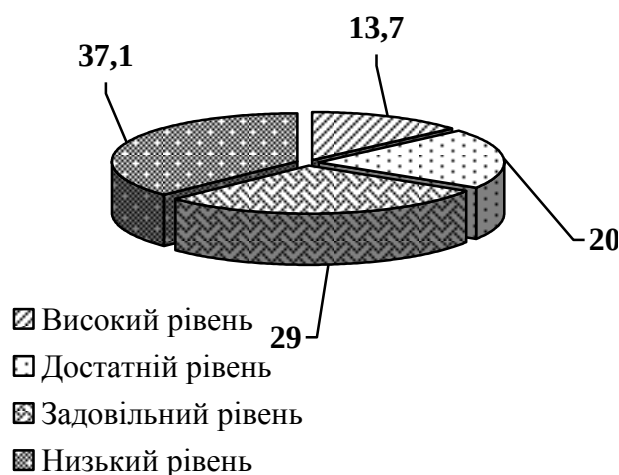
За індивідуально-спонукальним критерієм високий рівень виявили 31,7% майбутніх учителів ЕГ (було 15,0%) та 17,7% КГ (було 12,9%), достатній рівень – 32,5% студентів ЕГ (було 18,3%) і 25,0% КГ (було 20,2%), задовільний рівень – 27,1% респондентів ЕГ (було 27,0%) та 33,1% КГ (було 27,4%), низький рівень – 8,7% майбутніх учителів ЕГ (було 39,7%) і 24,2% КГ (було 39,5%).

За аналітико-регулятивним критерієм високий рівень засвідчили 31,0% майбутніх учителів ЕГ (було 13,5%) та 17,7% КГ (було 14,5%), достатній рівень – 33,4% студентів ЕГ (було 20,6%) і 28,2% КГ (було 21,8%), задовільний рівень – 28,5% респондентів ЕГ (було 27,0%) та 29,1% КГ (було 29,0%), низький рівень – 7,1% майбутніх учителів ЕГ (було 38,9%) і 25,0% КГ (було 34,7%).

Загалом сформованість професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання на високому рівні характерна для 31,7% майбутніх учителів ЕГ (було 14,3%) та 17,7% КГ (було 13,7%), на достатньому рівні зафіксовано 33,4% студентів ЕГ (було 19,0%) і 26,6% КГ (було 20,2%), задовільний рівень виявили 27,0% респондентів ЕГ (було 27,8%) та 31,5% КГ (було 29,0%), низький рівень засвідчили 7,9% майбутніх учителів ЕГ (було 38,9%) і 24,2% КГ (було 37,1%).

Динаміку рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту подано на рис. 2.6 і 2.7.

Констатувальний етап

Прикінцевий етап

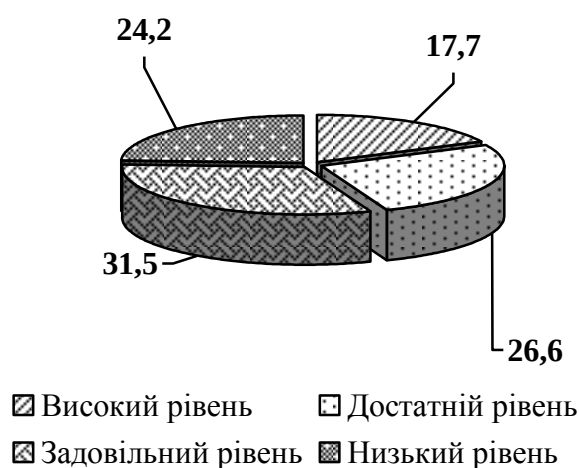

Рис. 2.6. Динаміка сформованості рівнів професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання контрольної групи на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (у %)

Як видно з рис. 2.6, у контрольній групі зміни, що відбулися в рівнях сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання не такі суттєві: на високому рівні результати збільшилися на 4,0%, на достатньому рівні результати – на 6,4%, на задовільному – на 2,5%, на низькому результати зменшилися на 12,9%.

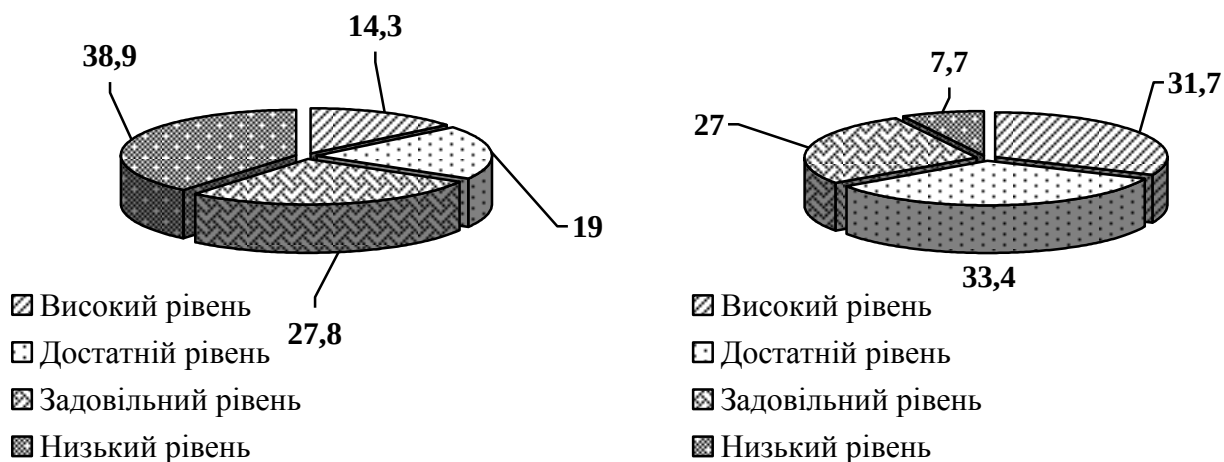
Констатувальний етап**Прикінцевий етап**

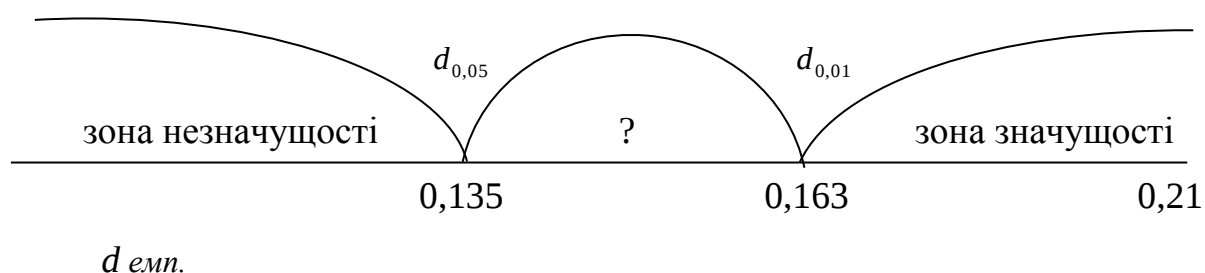
Рис. 2.7. Динаміка сформованості рівнів професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання експериментальної групи на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (у %)

Як видно з рис. 2.7, у рівнях сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання експериментальної групи відбулися відчутні зміни внаслідок проведення цілеспрямованої роботи: на високому рівні результати збільшилися на 17,4%, на достатньому рівні – на 14,4%, на задовільному рівні зменшилися на 0,8%, на низькому рівні – на 31,0%.

Для визначення достовірності одержаних результатів після формуального експерименту було висунуто статистичну гіпотезу H_1 : різниця між розподілами контрольної та експериментальної груп достовірна (зважаючи на точку максимально накопиченої розбіжності між ними), тобто емпіричний розподіл рівнів професійної культури суттєво відрізняється. Алгоритм розрахунку λ -критерію між показниками контрольної та експериментальної груп за результатами формуального експерименту здійснювався за тими самими формулами і в такому ж порядку, як і на констатувальному етапі. Одержані дані заносилися до таблиці 2.13.

**Розрахунок λ – критерію при зіставленні емпіричних розподілів у
контрольній та експериментальній групах за результатами
прикінцевого етапу експерименту**

Рівні	Емпіричні частоти		Емпіричні частоти		Накопичені емпіричні частоти		Різниця $\Sigma f_{KG}^* - \Sigma f_{EG}^*$ d
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	Σf_{KG}^*	Σf_{EG}^*	
1 (високий)	22	40	0,1774	0,3175	0,1774	0,3175	0,14
2 (достатній)	33	42	0,2661	0,3333	0,4435	0,6508	0,21
3 (задовільний)	39	34	0,3145	0,2698	0,758	0,9206	0,16
4 (низький)	30	10	0,2420	0,0794	1	1	
Суми	124	126	1	1			

Розрахуємо λ_{emp} : $\lambda_{emp} = 0,21 \cdot \sqrt{\frac{124 \cdot 126}{124 + 126}} = 0,21 \cdot 7,91 = 1,66$.

За таблицею рівнів значущості розбіжностей між двома розподілами [199, с. 329] з $p = 0,999$, $\lambda_{кр.} = 1,26$. Ми одержали $\lambda_{emp} = 1,66$. Відтак, $\lambda_{emp} > \lambda_{кр.}$, що підтверджує гіпотезу H_1 . Емпіричний розподіл більший за $\lambda_{кр.}$, тобто одержані результати після формувального етапу експерименту є статистично значущими.

Отже, на підставі одержаних результатів доходимо висновку щодо доцільності впровадження експериментальної методики формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в процесі навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

Висновки з розділу 2

У другому розділі розроблено, науково обґрунтовано й апробовано методику діагностування рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання; визначено рівні зазначеного процесу; розроблено модель формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання, подано результати констатувального і формувального етапів дослідження.

Рівні сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання було визначено усередненими даними за такою бальною шкалою: 1 бал – ознака виражена дуже слабо; 2 бали – ознака виражена слабо; 3 бали – ознака виражена достатньо; 4 бали – ознака виражена сильно; 5 балів – ознака виражена дуже сильно. Середній бал за сукупністю ознак визначав рівень сформованості зазначеної компетентності. Відповідно до цього було виявлено чотири рівні сформованості зазначеної культури: 1 – 2,4 бали – низький рівень; 2,5 – 3,4 бали – задовільний рівень; 3,5 – 4,4 бали – достатній рівень; 4,5 – 5 балів – високий рівень.

На констатувальному етапі було проведено низку методик, за якими було визначено рівень сформованості інтерпретаційної компетентності студентів педагогічного коледжу. Результати за рівнями сформованості професійної культури у студентів розподілено у такий спосіб: високий рівень – 14,3% майбутніх учителів ЕГ та 13,7% КГ, достатній рівень – 19,0% студентів ЕГ і 20,2% КГ, задовільний рівень – 27,8% респондентів ЕГ та 29,0% КГ, низький рівень – 38,9% майбутніх учителів ЕГ і 37,1% КГ.

Відтак, за результатами констатувального етапу експерименту з'ясовано, що більшість майбутніх учителів фізичного виховання перебуває на низькому й задовільному рівнях сформованості професійної культури, високого і достатнього рівнів досягла незначна їх кількість.

Засобами реалізації визначених педагогічних умов ефективного протікання процесу формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання виступили заняття з дисциплін ««Вступ до спеціальності», «Психологія», «Основи педагогічної майстерності», «Теорія і методика фізичного виховання», «Теорія і методика викладання спортивних і рухливих ігор», «Теорія і методика викладання легкої атлетики», «Теорія і методика викладання гімнастики», «Теорія і методика викладання плавання» тощо, модулю «Основи формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання» в межах навчальної дисципліни «Педагогіка», у ході яких використовувалися лекції, дискусії бесіди, що ґрунтувалися як на поданні навчального матеріалу викладачем, проведення активних методів навчання, так і передбачали самостійну пошукову діяльність студентів.

На прикінцевому етапі дослідно-експериментальної роботи було проведено контрольні зрізи в експериментальній та контрольній групах. Аналізуючи одержані результати внаслідок проведення формувального експерименту, дійшли висновку, що показники за всіма визначеними критеріями, за якими оцінювався рівень сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання, значно збільшилися в експериментальній групі, де проводилася цілеспрямована робота зі студентами, на відміну від контрольної групи, де навчання здійснювалося за традиційною програмою. Хоча результати в контрольній групі також змінилися на краще, проте ці зміни, на відміну від показників експериментальної групи, не дуже значні.

Середньоарифметичні дані, які було одержано внаслідок проведеного контрольного зрізу по закінченні експериментальної роботи, свідчать про те, що реалізація розробленої моделі із упровадженням визначених педагогічних умов сприяла більшій результативності процесу формування професійної культури майбутніх учителів в експериментальній групі.

Порівняльні дані прикінцевого етапу експерименту виявлено такими: високий рівень — 31,7% майбутніх учителів ЕГ (було 14,3%) та 17,7% КГ (було 13,7%), достатній рівень – 33,4% студентів ЕГ (було 19,0%) і 26,6% КГ (було 20,2%), задовільний рівень – 27,0% респондентів ЕГ (було 27,8%) та 31,5% КГ (було 29,0%), низький рівень – 7,9% майбутніх учителів ЕГ (було 38,9%) і 24,2% КГ (було 37,1%).

Отже, аналізуючи одержані дані, дійшли висновку, що впровадження моделі й експериментальної методики сприяло формуванню професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки.

Матеріали другого розділу дисертації висвітлено в публікаціях автора [142, 143, 150, 151, 153, 155, 156].

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в розробці, науковому обґрунтуванні педагогічних умов формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

1. Виявлено, що професійна культура вчителя – це складне інтегроване утворення в цілісній професійній структурі його особистості, що характеризується сукупністю професійно важливих якостей та характеристик, світоглядних цінностей і настанов, що сприяють здійсненню ефективної професійної діяльності.

2. Професійна культура майбутніх учителів фізичного виховання – це складне інтегральне особистісне утворення, що характеризується наявністю мотивації до фізкультурних і спортивних занять, уявлень про красиве в рухах людини, в її поведінці і фізичному розвитку, привласненням професійних та особистісних цінностей, сформованістю фахових знань, умінь і навичок, якостей особистості, обізнаністю з педагогічною, фізичною, рефлексивною, емоційною, мовленнєвою, руховою, комунікативною, організаційною, конфліктологічною культурою, що сприятиме успішному виконанню навчально-виховної діяльності, спрямованої на розвиток загальної культури учнів під час занять фізичною культурою і спортом.

3. Доведено, що формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання – це процес оволодіння студентами знаннями щодо педагогічної, фізичної, рефлексивної, емоційної, мовленнєвої, рухової, комунікативної, організаційної, конфліктологічної культури, уміннями застосовувати їх на практиці, набуття необхідних фахових знань, умінь та навичок, привласнення педагогічних цінностей, морально-етичних норм поведінки, що сприятиме виконанню ними професійної діяльності на високому рівні.

4. Визначено структуру професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання, що містить чотири взаємопов'язані компоненти

(мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-праксеологічний, особистісно-поведінковий, рефлексивно-корекційний). Критеріями сформованості професійної культури та їх показниками було обрано: настановно-ціннісний (спрямованість на педагогічну діяльність, наявність мотивації на досягнення успіху в професійній діяльності, наявність професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій); знаннєво-діяльнісний (наявність знань щодо професійної культури вчителя фізичного виховання, сформованість комунікативно-організаційних умінь, сформованість умінь емоційної саморегуляції), індивідуально-спонукальний (наявність морально-вольових якостей, сформованість умінь приймати рішення, конфліктоусталеність); аналітико-регулятивний (сформованість аналітичних, діагностувальних, рефлексивних вмінь). Схарактеризовано рівні сформованості зазначеної культури (високий, достатній, задовільний, низький).

5. Визначено й обґрунтовано такі педагогічні умови формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання, як: висвітлення у змісті фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання сутності професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення; насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання навчальними тренінгами, що актуалізують ідею професійної культури; залучення майбутніх учителів фізичного виховання до позааудиторної спортивно-ігрової діяльності з метою формування їхньої професійної культури.

6. Розроблено й апробовано модель і експериментальну методику формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки, яка передбачала проведення поетапної (теоретико-збагачувальний, практико-орієнтований, самостійно-діяльнісний етапи) цілеспрямованої роботи із упровадженням у межах експериментальної методики визначених педагогічних умов. При цьому педагогічні умови було задіяно комплексно впродовж експериментальної роботи, оскільки всі вони впливають на формування професійної культури майбутніх учителів

фізичного виховання, проте на кожному з етапів одна з них визначалась як домінувальна.

На теоретико-збагачувальному етапі домінувальною виступила педагогічна умова «Висвітлення у змісті фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання сутності професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення», що сприяла набуттю студентами необхідних знань щодо професійної культури вчителя фізичного виховання. Засобами реалізації зазначеної педагогічної умови виступали лекційні та семінарські заняття спецкурсу «Основи формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання» і таких навчальних дисциплін, як «Вступ до спеціальності», «Психологія», «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Теорія і методика фізичного виховання», «Теорія і методика викладання спортивних і рухливих ігор», «Теорія і методика викладання легкої атлетики», «Теорія і методика викладання гімнастики», «Теорія і методика викладання плавання», що передбачали як подання навчального матеріалу викладачами, так і самостійну пошукову роботу студентів, а також диспути, дискусії, вирішення педагогічних задач, розв'язання конфліктних ситуацій, рольових ігор, виконання індивідуальних творчих завдань і самостійної роботи.

На практико-орієнтованому етапі домінувальною була педагогічна умова «Насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання навчальними тренінгами, що актуалізують ідею професійної культури», що передбачала формування й відпрацьовування студентами практичних умінь в межах проведення педагогічного гуртка, проводилися тренінги комунікативної взаємодії та емоційної саморегуляції, розв'язання педагогічних ситуацій тощо.

Самостійно-діяльнісний етап передбачав упровадження такої домінувальної педагогічної умови, як «Залучення майбутніх учителів фізичного виховання до позааудиторної спортивно-ігрової діяльності з метою формування їхньої професійної культури» і був спрямований на

набуття студентами вмінь і навичок підготовки і проведення спортивних свят, змагань, суддівства, організації рухливих і спортивних ігор, які використовувалися студентами під час проходження літньої педагогічної практики.

7. Реалізація моделі та експериментальної методики формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання з упровадженням визначених педагогічних умов виявило значні позитивні зміни в експериментальній групі: високий рівень – 31,7% (було 14,3%), достатній рівень – 33,4% (було 19,0%), задовільний рівень – 27,0% (було 27,8%), низький рівень – 7,9% (було 38,9%).

У контрольній групі результати виявилися такими: високий рівень – 17,7% (було 13,7%), достатній рівень – 26,6% (було 20,2%), задовільний рівень – 31,5% (було 29,0%), низький рівень – 24,2% КГ (було 37,1%).

Аналізуючи одержані дані, дійшли висновку, що впровадження моделі й експериментальної методики формування професійної культури сприяло більш швидкому переходу майбутніх учителів фізичного виховання на вищий рівень сформованості професійної культури, що підтвердило й математичне обчислення, проведене за λ -критерієм Колмогорова-Смирнова: $\lambda_{\text{емп.}} > \lambda_{\text{кр.}}$.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання. До перспективних напрямів подальших наукових досліджень відносимо створення і впровадження інтегрованих курсів з формування професійної культури вчителів фізичного виховання в навчально-виховний процес закладів післядипломної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальные проблемы физического воспитания, спорта и туризма : материалы II межд. научно-практ. конф. (9–10 октября 2008 г.) – Мозырь, 2008. – 286 с.
2. Акусок А. М. Теоретичні засади формування змісту загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки»/ А. М. Акусок. – К. – 2009. – 24 с.
3. Александрова С. А. Проблема формування конфліктологічної культури студентів туристських спеціальностей / С. А. Александрова // Вісник Луганського національного університету імені Т. Шевченка. – 2012. – № 4 (239). – Ч. II. – С. 5–9.
4. Алексеев О. О. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування здорового способу життя підлітків на традиціях українського козацтва : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Олександр Олексійович Алексеев. – Харків, 2016. – 270 с.
5. Алиев М. Н. Воспитание нравственно-волевых качеств у детей средствами физической культуры / М. Н. Алиев, А. Г. Гусейнов // Педагогика. – 2008. – № 1. – С. 67–73.
6. Аминов Н. А. О компонентах специальных способностей будущих школьных психологов / Н. А. Аминов, М. В. Молоканов // Психологический журнал. – 1990. – Т. 2. – № 5. – С. 104–110.
7. Анненкова І. П. Формування емоційної культури майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. П. Анненкова. – Одеса, 2003. – 21 с.
8. Аносова А. В. Інтернет як середовище прояву комунікативної культури старшокласників. – [Електронний текст]. – Режим доступу : [http : //www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/14/statti/anosova.htm](http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/14/statti/anosova.htm)

9. Афанасьева Н. В. Структура мотивации достижения (На выборке детей 9-11 лет) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.11 «Психология личности» / Н. В. Афанасьева. – М., 1999. – 23 с.
10. Ашмарин Б. А. Теория и методика физического воспитания / Б. А. Ашмарин. – М. : Просвещение, 1979. – 287 с.
11. Бабич В. І. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до формування культури здоров'я школярів : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В. І. Бабич. – Луганськ, 2006. – 20 с.
12. Бабушкин Г. Д. Управление формированием профессиональных умений у студентов физкультурного вуза в условиях спортивно-педагогической деятельности / Г. Д. Бабушкин, А. Н. Двоеглазов // Теория и практика физической культуры. – 2000. – № 5. – С. 11–12.
13. Баев Н. И. Особенности воспитательной работы со студентами на занятиях по физическому воспитанию / Н. И. Баев. – Л., 1983. – С. 52–60.
14. Балахничева Г. В. Формування професійної майстерності майбутнього фахівця фізичної культури : [навч.-метод. посіб. для студ. випуск. курсів ін-тів фіз. культури] / Г. В. Балахничева, Л. В. Заремба – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ імені Лесі Українки, 2004. – 82 с.
15. Бальсевич В. К. Физическая культура : молодежь и современность / В. К. Бальсевич, Л. И. Лубышева // Теория и практика физической культуры. – 1995. – № 4. – С. 2–4.
16. Барабанщиков А. В. Педагогическая культура / А. В. Барабанщиков, С. С. Муцынов. – М. : Просвещение, 1980. – 208 с.
17. Бахтин М. М. Философская культура XX века / М. М. Бахтин. – СПб., 1991. – Вып. 1. – 128 с.
18. Башавець Н. А. Професійна діяльність учителя з розвитку фізичних якостей старшокласників : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Наталія Андріївна Башавець. – Одеса, 2001. – 299 с.

19. Бердинков Г. И. Массовая физическая культура в ВУЗе : [учебное пособие] / Г. И. Бердинков. – М. : Высшая школа, 1991. – 240 с.
20. Бережнова О. В. Рефлексивная деятельность как педагогическое условие саморазвития студентов вуза : [монографія] / О. В. Бережнова. – Ростов н/Д : Изд-во ПИ ЮФУ, 2008. – 176 с.
21. Бибрих Р. Р. Особенности мотивации и целеобразования в учебной деятельности студентов младших курсов / Р. Р. Бибрих, И. А. Васильев // Вестник Московского университета. – Серия 4 : Психология. – 1987. – № 2. – С. 20–31.
22. Бистрицький Є.К. Філософський образ культури та світ національного буття / Є. К. Бистрицький // Феномен української культури : методологічні засади осмислення. – К. : Фенікс, 1996. – С. 62–90.
23. Битянова М. Р. Система развивающей работы школьного психолога : курс лекций. Лекция седьмая : Психологический тренинг как форма развивающей работы / М. Р. Битянова // Школьный психолог. – 2004. – № 36. – С. 16–21.
24. Благов М. Б. Формирование готовности студентов к использованию информационных технологий в педагогической деятельности : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Максим Борисович Благов. – Саратов, 2004. – 152 с.
25. Бобрицька В. І. Теоретичні і методичні основи формування здорового способу життя у майбутніх учителів у процесі вивчення природничих наук : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спеціальність 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. І. Бобрицька. – К., 2006. – 40 с.
26. Большая психологическая энциклопедия. – [Электронный текст]. – Режим доступа : [http : //psychology.academic.ru/1247/мотивация_достижения](http://psychology.academic.ru/1247/мотивация_достижения).
27. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Е. В. Бондаревская. – Ростов-на-Дону, 2000. – 352 с.

28. Бондаренко М. П. Організація і виховання студентського колективу / М. П. Бондаренко. – К. : Вища школа, 1979. – 69 с.
29. Бондарєва Л. І. Навчальний тренінг як засіб професійної підготовки майбутніх менеджерів організацій в економічних університетах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Л. І. Бондарєва. – К., 2006. – 21 с.
30. Браніцька Т. Р. Формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічної сфери в Росії. – [Електронний текст]. – Режим доступу : library.khpi.edu.ua/files/JUR/tpuss_2013_4_4.pdf
31. Вакуленко О. В. Здоровий спосіб життя як соціально-педагогічна умова становлення особистості у підлітковому віці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / О. В. Вакуленко. – К., 2001. – 24 с.
32. Василюк Т. А. Тренінг «Здоров'я – цінність нашого життя». – [Електронний текст]. – Режим доступу : <http://teacher.in.ua/vihovna-robota/pedagogu-vihovatelyu/tren-ng-zdorov-ja-c-n-st-nashogo-zhitja.html>
33. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники : [учебное пособие]. – [2-е изд. перераб. и доп.] / И. В. Вачков. – М. : Изд-во «Ось», 2000. – 224 с.
34. Великий тлумачний словник сучасної української мови (170000). – К., 2004. – 1440 с.
35. Веретеннікова О. А. Функції куратора академічної групи. – [Електронний текст]. – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/30631/1/17.pdf>
36. Вершинин С. И. Место эмоциональной регуляции в общей структуре регуляции деятельности / С. И. Вершинин // Эмоциональная регуляция учебной и трудовой деятельности. – М.– Одесса, 1986. – С. 5–9.
37. Виленский М. Я. Формирование индивидуального опыта творческой деятельности учителя физической культуры как условие его современной профессиональной подготовки / М. Я. Виленский,

- С. Н. Зайцева // Теория и практика физической культуры. – 1993. – № 7. – С. 10–12.
38. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека / В. К. Вилюнас. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1990. – 288 с.
 39. Вихідні поняття у фізичному вихованні і спорті – http://elib.lutsk-ntu.com.ua/book/tf/fiz_vyh/2010/10-087/page3.html
 40. Вілігорський О.М. Інноваційні технології на уроках фізичної культури в школі. – [Електронний текст]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Sport/66363.doc.htm
 41. Востриков А. А. Технология и методика культуры эмоций и чувств. Курс человековедения : [книга для учителя] : В двух частях / А. А. Востриков. – Одесса–Томск : Изд-во УГЦВ «Психопедагогика», 1994. – Ч. 2. – 243 с.
 42. Гаврилюк О. О. Формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами позааудиторної роботи : автореф. дис. на здобуття ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. О. Гаврилюк. – Кіровоград, 2007. – 20 с.
 43. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-професійна програма підготовки «Бакалавр»; напряму підготовки 0102 – Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини; за спеціальністю 6.010201 Фізичне виховання*. – К. : МОН України, 2003. – 11 с.
 44. Гауряк О. Д. Формування педагогічної культури майбутніх учителів фізичної культури в процесі фахової підготовки у ВНЗ / О. Д. Гауряк, О. М. Киселиця // Фізичне виховання та спорт : Вісник Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2012. – № 2 (8). – С. 27–35.
 45. Гедиева М. Б. Развитие организационной культуры учителя начальной школы в системе повышения квалификации работников образовательных учреждений : дис.. канд. пед. наук / 13.00.08 / Марина Борисовна Гедиева. – Ставрополь, 2005. – 183 с.
 46. Гільова І. Впровадження інноваційних технологій та їх елементів на уроках фізичної культури / І. Гільова // Фізичне виховання в школі. –

2007. – № 2. – С. 22–25.

47. Гмурман В. Е. Руководство к решению задач по теории вероятностей и математической статистике : [учебное пособие для студентов вузов] / В. Е. Гмурман. – [3-е изд. перераб. и доп.] – М. : Высшая школа, 1979. – 400 с.
48. Годфруа Ж. Что такое психология : пер. с франц. В 2-х т. / Ж. Годфруа. – М. : Мир, 1992. – 376 с.
49. Головин С. Ю. Словарь психолога-практика / С. Ю. Головин. – Мн. : Харвест, 2003. – 976 с.
50. Гольдштейн А. Тренінг умінь спілкування : як допомогти проблемним підліткам / А. Гольдштейн, В. Хомик; Пер. з англ. В. Хомика. – К. : Либідь, 2003. – 520 с.
51. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник [автор-укл. С. У. Гончаренко]. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
52. Горашук В. П. Теоретичні і методологічні засади формування культури здоров'я школярів : автореф. дис... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. П. Горашук. – Х., 2004. – 40 с.
53. Горбачова Г. В. Професійна культура вчителя як особистісний і соціальний феномен. – [Електронний текст]. – Режим доступу : [http : //sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-06/08gavpsp.pdf](http://sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-06/08gavpsp.pdf)
54. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. М. Гриньова. – К., 2001. – 45 с.
55. Губіна А. М. Концепція дослідження мотивації досягнення успіху у професійному самовизначенні студентів технічних спеціальностей. – [Електронний текст]. – Режим доступу : <http://oaji.net/articles/2014/983-1415275022.pdf>

56. Гулиева С. А. Педагогические формы и технологии формирования профессионально-педагогической культуры студентов – будущих учителей начальных классов : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / С. А. Гулиева. – М., 2002. – 17 с.
57. Гура В. В. Культурологический подход как теоретико-методологическая основа гуманизации информационных технологий обучения : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / В. В. Гура. – Ростов-на-Дону, 1994. – 17 с.
58. Демінська Л. О. Аналіз основних положень аксіологічної науки у філософському та педагогічному аспекті / Л. О. Демінська // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання : науковий журнал. – Харків : ХОВНОКУ-ХДАДМ. – 2011. – № 11. – С. 41–44.
59. Демінська Л. О. Міжпредметні зв'язки у процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури : автореф. дис ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. О. Демінська. – Луганськ, 2004. – 20 с.
60. Джидарьян И. А. Представление о счастье в российском менталитете / И. А. Джидарьян. – СПб. : Алетейя, 2001. – 242 с.
61. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [навчальний посібник] / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 351 с.
62. Дівінська Н. О. Проблеми впровадження дидактичних ігор у навчальний процес підготовки майбутніх вчителів / Н. О. Дівінська // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. / редкол. В. Г. Кремень, М. Ф. Степко, К. М. Левківський та ін. – К., 2006. – Вип. 44. – С. 81–85.
63. Довідник цікавих фактів та корисних знань. – [Електронний текст]. – Режим доступу : <http://dovidka.biz.ua/vislovi-pro-kulturu/> Довідник цікавих фактів та корисних знань.

64. Доклад по физической культуре на тему «Особенности профессионального труда учителя физической культуры». – [Электронный текст]. – Режим доступа : <https://infourok.ru/doklad-po-fizicheskoy-kulture-na-temu-osobennosti-professionalnogo-truda-uchitelya-fizicheskoy-kulturi-470296.html>
65. Долинський Б. Т. Методологія здоров'язберігаючої діяльності майбутнього вчителя початкової школи : [монографія] / Долинський Борис Тимофійович. – Одеса : Видавець М. П. Черкасов, 2010. – 266 с.
66. Долинський Б. Т. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності : дис... докт. пед. наук : 13.00.04 / Борис Тимофійович Долинський. – Одеса, 2011. – 549 с.
67. Донченко М. В. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів у позааудиторній роботі у вищих навчальних педагогічних закладах України (друга половина XX ст.) : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / М. В.Донченко. – Х., 2004. – 22 с.
68. Доровских Т. В. Оценка спортивной тренировки по показателю уровня гемоглобина / Т. В. Доровских // Актуальні проблеми фізичного виховання у вузі : матеріали III всеукр. науково-практ. конференції : зб. наук. праць. – Донецьк, 2001. – С. 77.
69. Драгнєв Ю. В. Професійний розвиток майбутнього вчителя фізичної культури у світлі реформування вищої фізкультурної освіти в Україні / Ю. В. Драгнєв // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. – № 12. – С. 45–47.
70. Дружилов С. А. Психологические проблемы формирования профессионализма и профессиональной культуры специалиста / С. А. Дружилов. – Новокузнецк : ИПК, 2000. – 127 с.
71. Дубасенюк О. А. Діагностичний підхід як важлива умова професійної позиції вчителя / О. А. Дубасенюк, О. В. Вознюк // Методичні основи

діагностики академічної обдарованості учнів (з урахуванням специфіки освітньої галузі). – К. : ІОД, 2011. – С. 74–81.

72. Зайцева Т. В. Теория психологического тренинга / Т. В. Зайцева. – СПб. : Питер. – 2002. – 214 с.
73. Занюк С. С. Психологія мотивації : [навч. посібник] / Сергій Степанович Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.
74. Зверев И. Д. Межпредметные связи в современной школе / И. Д. Зверев, В. Н. Максимова. – М. : Просвещение, 1986. – 167 с.
75. Зданюк В. В. Формування рефлексивної компетентності майбутнього педагога з фізичної культури. – [Електронний текст]. – Режим доступу : <http://science.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/13/2014/06/8>
76. Зубарева Т. М. Профессионально-педагогическая культура учителя и педагогическое мастерство. – [Электронный текст]. – Режим доступа : <http://genskov.ru/nuda/pedagogicheskoe-masterstvo/main.html>
77. Зязюн И. А. Профессиональное развитие личности в контексте культурных ценностей / И. А. Зязюн // Проблемы постсекундарного профессионального образования. – К. : Вища школа, 1998. – 236 с.
78. Иванова Т. В. Культурологический подход в формировании общей культуры студентов – будущих учителей : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / Т. В. Иванова. – М., 2003. – 21 с.
79. Ивлев А. В. Развитие студенческой команды в образовательном процессе вуза : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / А. В. Ивлев. – Магнитогорск, 2006 – 24 с.
80. Игнатов В. Г. Профессиональная культура и профессионализм государственной службы : контекст истории и современности : [учебное пособие] / В. Г. Игнатов, В. К. Белолипецкий. – Ростов-на-Дону : Издательский центр «МарТ», 2000. – 253 с.

81. Игры – обучение, тренинг, досуг... / под ред. В. В. Петрушинского. – М. : Новая школа, 1994. – 368 с.
82. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика / К. Ингенкамп; пер. с нем. – М. : Педагогика, 1991. – 240 с.
83. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя высшей школы : воспитательный аспект : [учебное пособие] / И. Ф. Исаев. – М.; Белгород : Вазелица, 1992. – 102 с.
84. Ігнатенко С. О. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до формування моральних якостей молодших школярів : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Сузанна Олександрівна Ігнатенко. – Одеса, 2007. – 235 с.
85. Історія розвитку фізичного виховання в Україні. – [Електронний текст]. – Режим доступу <http://www.hortling.org.ua/node/1642>
86. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении : Книга для учителя В. А. Кан-Калик. – М. : Просвещение, 1987. – 190 с.
87. Карпушин Б. А. Педагогика физической культуры / Б. А. Карпушин. – М. : Советский спорт, 2013. – 299 с.
88. Кацова Л. І. Формування професійного інтересу у майбутніх учителів у процесі педагогічної практики : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Л. І. Кацова. – Харків, 2005. – 19 с.
89. Кибенко Е. И. Педагогическое моделирование физкультурно-спортивной деятельности студентов педагогического вуза : автореф. дис... на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» (педагогические науки) и 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры» (педагогические науки) / Е. И. Кибенко. – Ростов-на-Дону, 2008. – 17 с.
90. Кириченко О. В. Козацька педагогіка : розробки занять, сценарії виховних заходів, методичні рекомендації / О. В. Кириченко. – Х. :

«Основа» : «Триада+», 2008. – 185 с.

91. Ковальчук М. А. Проблема групового тренінга в зарубешній психології / М. А. Ковальчук, Л. А. Петровська // Вопросы психологии. – 1982. – № 2. – С. 140–147.
92. Коган М. С. Що має бути в основі? / М. С. Коган // Вісник вищої школи. – 1990. – № 5. – С. 14.
93. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д : Издательский центр «МарТ», 2005. – 448 с.
94. Колмогорова И. В. Культурологический подход к формированию педагогической культуры учителя / И. В. Колмогорова // Известия Уральского государственного университета. – 2008. – № 60. – С. 163–167.
95. Комарова І. І. Формування у майбутніх учителів культури педагогічного спілкування : автореф. дис. на здобуття канд. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / І. І. Комарова. – Тернопіль, 2000. – 19 с.
96. Кондрашова Л. В. Внеаудиторная работа по педагогике в педагогическом институте / Л. В. Кондрашова. – К. : Вища школа, 1988. – С. 6–17.
97. Концепція загальної середньої освіти (12-річної школи). Постанова спільного засідання колегії Міністерства освіти і науки України і Президії Академії педагогічних наук України від 22.11.01 р. №12/5-2. – К., 2001. – 18 с.
98. Корінний М. М. Короткий енциклопедичний словник з культури / М. М. Корінний, В. Ф. Шевченко. – К. : Україна, 2003. – 384 с.
99. Кормило О. М. Емоційна культура сучасного вчителя : матеріали регіонального науково-практичного семінару [«Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в європейський освітній простір»] / за ред. проф. Г. В. Терещука. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. – С. 28–30.

100. Коростелева Е. А. Формирование профессионально-ценностных ориентаций будущего учителя технологии / Е. А. Коростелева // Педагогика. – 2003. – № 7. – С. 79–82.
101. Корпоративна культура : [навчальний посібник] / Під заг. ред. Г. Л. Хаєта. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 403 с.
102. Кравцов В. О. Особливості соціально-професійного розвитку особистості майбутнього вчителя // Науково-методичний бюлетень кафедри педагогіки : проблеми особистості / За ред. докт. пед. н, проф. В. В. Радула. – Кіровоград : ТОВ «ІМЕКС-ЛТД», 2006. – С. 42–53.
103. Краткий психологический словарь / [Ред.-сост. Л. А. Карпенко; Под общ. ред. А. П. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – Ростов-на-Дону : «Фенікс», 1998. – 512 с.
104. Кремень В. Г. Система освіти в Україні : Сучасні тенденції і перспективи // Професійна освіта : педагогіка і психологія / За ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. – Київ-Ченстохова, 2000. – С. 11–31.
105. Кришень І. В. Формування професійної культури майбутніх учителів початкової школи. – [Електронний текст]. – Режим доступу : <http://www.psyh.kiev.ua> / Кришень_І.В._Формування_професійної_культури_майбутніх_учителів_початкової_школи.
106. Круглова Л. К. Основы культурологии : [учебник для вузов] / Л. К. Круглова. – СПб. : СПбГУВК, 1995. – 393 с.
107. Кругляк О. Я. Від гри до здоров'я нації. Рухливі та українські народні ігри, естафети на уроках фізичної культури : [методичний посібник] / О. Я. Кругляк, Н. П. Кругляк. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2000. – 80 с.
108. Кручинин В. А. Формирование мотивации достижения успеха в подростковом возрасте : [монографія] / В. А. Кручинин, Е. А. Булатова. – Н. Новгород : ННГАСУ, 2010. – 155 с.
109. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н. Б. Крылова. – М. : Высшая школа, 1990. – 140 с.

110. Кузьмин А. М. Профессиональная подготовка будущих специалистов к согласованному принятию решений : автореф. дис.. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / А. М. Кузьмин. – Саратов, 2007. – 21 с.
111. Кузьмина Н. В. Методы системного педагогического исследования / Н. В. Кузьмина. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1980. – 172 с.
112. Кулюткин Ю. Н. Образовательные технологии и педагогическая рефлексия / Ю. Н. Кулюткин, И. В. Муштавинская. – СПб. : ГУПМ, 2002. – 48 с.
113. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : [курс лекцій] / О. В. Кустовська. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 124 с.
114. Куц О. Інтеграція цінностей фізичної культури у професійній підготовці педагога з фізичного виховання (повідомлення третє) / О. Куц, М. Третьяков, І. Лапичак // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2003. – № 15. – С. 119–124.
115. Кучай О. В. Зміст поняття професійна культура майбутнього вчителя / О. В. Кучай // Вісник Черкаського Університету. – Серія : Педагогічні науки. – Черкаси, 2016. – № 18. – С. 8–10.
116. Кушнірюк С. Г. Тестові завдання з наукових засад підготовки вчителя фізичної культури / С. Г. Кушнірюк, Л. П. Сущенко. – К. : ТОВ «Козарі», 2007. – 50 с.
117. Лифинцева Н. И. Формирование профессионально-психологической культуры учителя : дисс... докт. пед. наук : 13.00.08, 19.00.07 / – Нина Ивановна Лифинцева. – М., 2001. – 467 с.
118. Ложкин Г. Интерперсональные конфликты в спортивной команде : тезисы докладов международного конгресса «Человек в мире спорта : Новые идеи, технологии, перспективы» / Г. Ложкин. – М., 1998. – Т. 2. – С. 379–380.

119. Лозенко А. П. Теоретичні засади дидактичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи / А. П. Лозенко // Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. Слов'янського державного педагогічного інституту. – Слов'янськ, 2009. – Вип. 47. – С. 4–9.
120. Лой Б. І. Українська козацька педагогіка і духовність формування у молоді фізичної і психофізичної культури / Б. І. Лой // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – Чернігів, 2007. – Вип. 44. – С. 176–179.
121. Магин В. А. Формирование культуры здоровья личности учителя в процессе профессиональной подготовки : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика» / В. А. Магин. – Ставрополь, 1999. – 25 с.
122. Магомед-Эминов М. Ш. Трехфакторная модель когнитивной структуры мотивации достижения / М. Ш. Магомед-Эминов // Вестник Московского университета. – Серия 14 : Психология. – 1984. – № 1. – С. 57–59.
123. Макарова С. Н. Профессиональная культура будущего специалиста : этический аспект. – [Электронный текст]. – Режим доступа : [http : //www.nwpi.ru/news/doc/d24.doc](http://www.nwpi.ru/news/doc/d24.doc)
124. Макарян Э. С. Культура как система : общетеоретический и историко-методологический аспекты проблемы / Э. С. Макарян // Вопросы философии. – 1984. – № 1. – С. 113–122.
125. Максимова Н. Ю. Безпека життєдіяльності : Соціально-психологічні аспекти алкоголізму та наркоманії : [навч. посіб.] / Н. Ю. Максимова. – К. : Либідь, 2006. – 328 с.
126. Максимчук Б. А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації спортивно-масової роботи : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Б. А. Максимчук. – Вінниця, 2007. – 21 с.

127. Малашок П. В. Красота человеческого тела глазами художников / П. В. Малашок, С. А. Григорьева // Научное сообщество студентов XXI столетия. Гуманитарные науки: сб. ст. по мат. XXVI междунар. студ. науч.-практ. конф. № 11(25). – [Электронный текст]. – Режим доступа: URL: [http://sibac.info/archive/guman/11\(26\).pdf](http://sibac.info/archive/guman/11(26).pdf)
128. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін / В. М. Манько // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. – К. : Логос, 2000. – Вип. 2. – С. 153–161.
129. Маркарян Э. С. Теория культуры и современной науки. / Э. С. Маркарян. – М. : Мысль, 1983. – 284 с.
130. Маслов В. И. Высшее физкультурное образование сегодня и завтра / В. И. Маслов, Н. Н. Зволинская // Теория и практика физической культуры. – 1999. – № 12. – С. 2–11.
131. Мижеригов В. А. Введение в педагогическую деятельность / В. А. Мижеригов, М. Н. Ермоленко. – М. : Педагогическое общество России, 2002. – 268 с.
132. Мильруд Р. П. Эмоциональная регуляция поведения учителя / Р. П. Мильруд // Вопросы психологии. – 1987. – № 6. – С. 46–55.
133. Митина Л. М. Эмоциональная гибкость учителя : Психологическое содержание, диагностика, коррекция / Л. М. Митина, Е. С. Асмаковец. – М. : Флинта, 2001. – 192 с.
134. Мільто Л. О. Формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя в процесі професійної педагогічної підготовки : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. О. Мільто. – К., 2001. – 20 с.
135. Могилей И. В. Формирование эмоциональной культуры будущих учителей музыки : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ирина Владиславовна Могилей. – Кривой Рог, 2000. – 202 с.

136. Мороз О. Підготовка майбутнього викладача вищої школи: психолого-педагогічний ракурс / О. Мороз, В. Юрченко. – [Електронний текст]. – Режим доступу : http://www.psych.kiev.ua/Підготовка_майбутнього_викладача_вищої_школи:_психологопедагогічний_ракурс.
137. Мудрик А. В. Общение в процессе воспитания : [учебное пособие для ВУЗов] / Анатолий Викторович Мудрик. – М. : Педагогическое общество России, 2001. – 320 с.
138. Муравов Н. В. Спорт и физическая красота человека / Н. В. Муравов – К. : Радянська школа, 1981. – 104 с.
139. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту // Указ Президента України від 28 вересня 2004 року № 1148/2004. – [Електронний текст]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004>
140. Никандров В. В. Антитренинг, или Контурь нравственных и теоретических основ психотренинга : [учебное пособие] / В. В. Никандров. – СПб. : Речь, 2003. – 176 с.
141. Никифорова Л. А. Актуалізація професійних та особистісних якостей, як умови формування професійної культури майбутнього вчителя фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Матеріали ІІ всеукраїнської науково-практичної конференції [«Становлення особистості професіонала : перспективи й розвиток»], (29 квітня 2011 р.). – Одеса, 2009. – С. 177–178.
142. Никифорова Л. А. Експериментальна методика формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Серія : Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики. – К., 2016. – № 27 (37). – С. 59–63.
143. Никифорова Л. А. Емоції у професійній діяльності вчителя фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Матеріали науково-практичної конференції [«Проблеми реабілітації»]. – Одеса, 2008. – С. 67–70.

144. Никифорова Л. А. Забезпечення міжпредметних зв'язків у процесі фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Матеріали III всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю [«Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні»], (26 квітня 2013 р.). – Сімферополь-Дніпропетровськ, 2013. – С. 175–178.
145. Никифорова Л. А. Культура мовлення майбутніх учителів фізичного виховання як умова формування професійної культури / Л. А. Никифорова // Матеріали III всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю [«Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні»], (18–19 жовтня 2012 р.). – Запоріжжя : КПУ, 2012. – С. 93–95.
146. Никифорова Л. А. Культурологічний підхід у підготовці майбутніх учителів фізичного виховання. / Л. А. Никифорова // Матеріали V науково-практичної конференції [«Розвиток наукових досліджень 2009»], (18–20 травня 2009 р.). – Полтава, 2009. – С. 50–53.
147. Никифорова Л. А. Модель формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. / Редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. – Вип. 47. – С. 88–92.
148. Никифорова Л. А. Педагогічні умови формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Материалы I Международного обзорного форума [«Личность в едином образовательном пространстве»], (5–7 мая 2010 р.). – Запорожье, 2010. – С. 93–95.
149. Никифорова Л. А. Професійна культура майбутніх учителів фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Наука і освіта. – Одеса, 2016. – № 4. – С. 149–153.

150. Никифорова Л. А. Роль емоцій у діяльності вчителя фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Виховання і культура. – 2007. – № 1–2 (11–12). – С. 76–77.
151. Никифорова Л. А. Роль навчальних тренінгів у формуванні професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – Одеса, 2009. – С. 237–241.
152. Никифорова Л. А. Роль професійної культури у підготовці майбутніх учителів фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Матеріали VII міжнародної заочної науково-практичної конференції [«Психологічні, педагогічні та медико-біологічні аспекти фізичного виховання і спорту»], (25–29 квітня 2016 р.). – Одеса, 2016. – С. 40–47.
153. Никифорова Л. А. Стан підготовки майбутніх учителів на сучасному етапі / Л. А. Никифорова // Матеріали IV науково-практичної конференції [«Розвиток наукових досліджень 2008»], (24–26 листопада 2008 р.). – Полтава, 2008. – С. 16–18.
154. Никифорова Л. А. Сутність поняття педагогічна культура вчителя фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – Одеса, 2010. – С. 252–256.
155. Никифорова Л. А. Тренінги у процесі формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Матеріали V міжнародної електронної науково-практичної конференції [«Психологічні, педагогічні та медико-біологічні аспекти фізичного виховання і спорту»], (21–25 квітня 2014 р.). Одеса, 2014. – С. 52–54.
156. Никифорова Л. А. Критериальный подход к определению уровней сформированности профессиональной культуры будущих учителей физического воспитания / Л. А. Никифорова // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – № 12 (декабрь). – URL: <http://e-koncept.ru/2016/16267.htm>.

157. Носко М. О. Вплив занять з фізичної культури на стан здоров'я та фізичну підготовленість студентської молоді / М. О. Носко, А. П. Кривенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. під ред. С. С. Єрмакова. – Харків: ХХІІІ, 2000. – № 22. – С. 14–18.
158. Оглоблин К. А. Опережающая стратегия подготовки педагогов физической культуры на основе непрерывного здоровьесформирующего образования : автореф. дис... на соискание учен. степени доктора. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования (педагогические науки)» / К. А. Оглоблин. – Санкт-Петербург, 2008. – 43 с.
159. Ожегов С. И. Словарь русского языка : около 57000 слов / Под ред. докт. филол. наук, проф. Н. Ю. Шведовой. – [13-е изд., испр.] – М. : Русский язык, 1981. – 816 с.
160. Ольховская Е. Б. Физкультурно-спортивная деятельность студентов: компетентностый подход / Е. Б. Ольховская // Современные проблемы физической культуры и спорта : материалы международной научно-практической конференции. – СПб. : СПбНИИ физической культуры, 2008. – [Т.2]. – С. 32–34.
161. Омельченко С. О. Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків : [монографія] / С. О. Омельченко. – Луганськ : «Альма-матер, 2007. – 352 с.
162. Організація та методика спортивно-масової роботи : [навч. посібник] / уклад. В. В. Цибульська, Г. В. Безверхня– Умань : ВПЦ «Візаві», 2014. – 220 с.
163. Освітні технології : [навч.-метод. посіб.] / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с.
164. Осипова Т. Ю. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічного наставництва : [монографія] / Т. Ю. Осипова. – Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2015. – 412 с.

165. Основы ситуаций психолого-педагогических и порядок анализа. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : studopedia.net/11...pedagogicheskogo-analiza.htm
166. Павелків К. М. Формування рефлексивної культури у процесі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / К. М. Павелків. – Одеса, 2011. – 20 с.
167. Пальшкова І. О. Культурологічний підхід до формування особистості майбутнього вчителя в педагогіці вищої школи / І. О. Пальшкова. – Вісник Черкаського університету. – Черкаси : Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького, 2009. – Вип. 142. – С. 99–104.
168. Пальшкова І. О. Практико-орієнтований підхід у формуванні професійно-педагогічної культури вчителів початкової школи: теоретико-методологічний аспект : [монографія] / І. О. Пальшкова. – Одеса : Чорноморська комуна, 2008. – 256 с.
169. Панасюк І. В. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до застосування тренінгів у навчальному процесі загальноосвітньої школи : дис...канд. пед. наук /13.00.04 / Ірина Вячеславівна Панасюк. – Черкаси, 2009. – 252 с.
170. Пахальян В. Э. Групповой психологический тренинг : [учебное пособие] / В. Э. Пахальян. – СПб. : Питер, 2006. – 224 с.
171. Педагогічна майстерність : [підручник] / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – [2-ге вид., допов. і перероб.] – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.
172. Петунин О. В. Формирование профессионального мастерства учителя физкультуры / О. В. Петунин. – М. : Просвещение, 1980. – 112 с.
173. Пирогова О. В. Моделирование в образовании / О. В. Пирогова // Инновации в образовании. – 2004. – № 5. – С. 35–40.

174. Пільова С. Г. Формування організаційної компетентності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Світлана Георгіївна Пільова. – Одеса, 2011. – 252 с.
175. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. – М., 1986. – 252 с.
176. Подласый И. П. Педагогика : Новый курс : [учебник для студентов пед. вузов] : В 2 кн. / И. П. Подласый. – М. : Гуманит. изд. центр Владос, 1999. – Кн. 2 : Процесс воспитания. – 256 с.
177. Подтергера Є. М. Визначення організаційно-педагогічних умов професійної підготовки офіцерів запасу / Є. М. Подтергера // Наука і освіта. – Одеса, 2005. – № 7–8. – С. 168–173.
178. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – М. : Высшая. школа, 2004. – 512 с.
179. Понятие организационной культуры. – [Электронный текст]. – Режим доступа : www.studzona.com.
180. Пристинський В. Професійно-педагогічна підготовка вчителя фізичної культури до виховної роботи в школі з формування здорового способу життя / В. Пристинський, Н. Крутогорська, І. Пастернак // Молода спортивна наука України. – 2011. – Вип. 15. – Т. 4. – С. 118–125.
181. Притула Л. П. Основні характеристики та функції педагогічної культури. – [Електронний текст]. – Режим доступу: [http : //www.rusnauka.com/SND_2007/Pedagogica/18111.doc.htm](http://www.rusnauka.com/SND_2007/Pedagogica/18111.doc.htm)
182. Прутченков А. С. Возможности игровой технологии : понятия и термины А. С. Прутченков // Педагогика. – 1999. – № 3. – С. 121–126.
183. Психогимнастика в тренинге / Под редакцией Н. Ю. Хрящевой. – СПб. : Речь, Институт Тренинга, 2006. – 256 с.
184. Психологические тесты / Под ред. А. А. Карелина : В 2 т. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Т. 2. – 248 с.
185. Психологія. Підручник / за ред. Ю. Л. Трофімова – К. : Либідь, 2001. – 558 с.

186. Радул В. В. Основы професійного становлення особистості сучасного вчителя : [навчальний посібник] / В. В. Радул, В. О. Кравцов, М. В. Михайліченко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2007. – 252 с.
187. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості : [навчальний посібник] / В. В. Рибалка. – К., 1996. – 159 с.
188. Ротерс Т. Т. Ритмическое развитие личности школьника (анализ взаимодействия физического и эстетического воспитания) / Т. Т. Ротерс. – Луганск : Знання, 1998. – 170 с.
189. Руденский Е. В. Социальная психология : курс лекций / Евгений Владимирович Руденский. – М. : ИНФРА-М; Новосибирск : НГАЭиУ; Сиб. соглашение, 2000. – 221 с.
190. Савич Л. Культура мовлення вчителя: аналіз наукових розвідок О. М. Біляєва. – [Електронний текст]. – Режим доступу : <http://vmest.ru/nuda/kultura-movlennya-vchitelya-analiz-naukovih-rozvidok-o-m-bily/main.html>
191. Сагайдачная В. В. Культурно-антропологический подход к регионализации содержания школьного естественнонаучного образования : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / В. В. Сагайдачная. – Мурманск, 2008. – 20 с.
192. Сапегина Т. А. Роль физического воспитания в формировании коммуникативных способностей / Т. А. Сапегина // Современные проблемы физической культуры и спорта : материалы международной научно-практической конференции. – СПб. : СПбНИИ физической культуры, 2008. – [Т. 2]. – С. 39–41.
193. Сараф М. Я. Введение в эстетику спорта. / М. Я. Сараф, В. И. Столяров. – М. : ФиС, 1984. – 100 с.
194. Саушина И. К. Аналитическая деятельность заместителя директора – неотъемлемая часть управленческой деятельности. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : festival.1september.ru/articles/510935

195. Свєртнєв О. А. Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до спортивно-ігрової діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. А. Свєртнєв. – Полтава, 2009. – 20 с.
196. Семиченко В. А. Психологічні проблеми навчання педагогічних працівників у системі післядипломної освіти / В. А. Семиченко, О. І. Бондарчук // Педагогічна творчість і майстерність : хрестоматія / Укл. Н. В. Гузій] – К. : ІЗМН, 2000. – С. 86–93.
197. Серебровская Н. Е. Становление и развитие конфликтологической культуры будущего специалиста социномической культуры будущего специалиста социномической профессии в вузовский период : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» // Н. Е. Серебровская. – Нижний Новгород, 2011. – 53 с.
198. Середня С. Місце вольових якостей у професіограмі вчителя фізичної культури. – [Електронний текст]. – Режим доступу : <http://www.srw.kspu.edu/?p=858>
199. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. – СПб. : ООО «Речь», 2000. – 350 с.
200. Синиця А. В. Професійна культура майбутніх вчителів фізичного виховання : науково-емпіричний ракурс / А. В. Синиця // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – Чернігів, 2012. – С. 133–135.
201. Синиця С. В. Оздоровча аеробіка. Спортивно-педагогічне вдосконалення : [навч. посіб.] / С. В. Синиця, Л. Є. Шестерова ; Полт. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава : ПНПУ, 2010. – 244 с.
202. Ситников А. П. Акмеологический тренинг : Теория. Методика. Психотехнология / А. П. Ситников. – М. : Технологическая школа бизнеса, 1996. – 428 с.

203. Скоромна М. В. Формування культури почуттів у майбутніх учителів у процесі професійної підготовки : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Маріанна Володимирівна Скоромна. – Одеса, 2014. – 271 с.
204. Сластенин В. А. Педагогика : [учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений] / В. А. Сластенин, В. В. Исаев, Е. Н. Шиянов. – М. : Академия, 2002. – 576 с.
205. Сластенин В. А. Рефлексивная культура учителя как субъекта педагогической деятельности / В. А. Сластенин, В. К. Елисеев // Педагогическое образование и наука. – 2005. – № 5. – С. 37–42.
206. Сластенин В. А. Формирование профессиональной культуры учителя / В. А. Сластенин. – М. : Прометей, 1993. – 178 с.
207. Собко С. Г. Фізична культура особистості студента крізь призму гуманістичної парадигми освіти. – [Електронний текст]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/PPMB/texts/2009-01/09ssghpe.pdf
208. Собко С. Г. Формування особистісної активності майбутніх учителів фізичного виховання у позааудиторній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / С. Г. Собко. – К., 2006. – 20 с.
209. Советский энциклопедический словарь : Ок. 80000 / Гл. ред. А. М. Прохоров. – М. : Советская Энциклопедия, 1980. – 1600 с.
210. Сокорев В. В. Педагогические условия формирования культуры здоровья будущего учителя в процессе общепрофессиональной подготовки : дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук / 13.00.08 / Сокорев Василий Викторович. – Белгород, 2004. – 202 с.
211. Сопотницька О. В. Формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до тренерської діяльності в ігрових видах спорту : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Олена Валеріївна Сопотницька. – Тернопіль, 2016. – 367 с.
212. Соціально-просвітницькі тренінги з формування мотивації до здорового способу життя та профілактики ВІЛ/СНІДу : [навчально-методичний

- посібник для викладачів валеології, основ медичних знань та безпеки життєдіяльності, вчителів основ здоров'я, студентів вищих педагогічних навчальних закладів] / С. В. Страшко, Л. А. Животовська, О. Д. Гречишкіна, А. О. Міненко, О. В. Савонова, В. О. Гаврилук. – [2-е вид., переробл. і допов.]. – К. : Освіта України, 2006. – 260 с.
213. Стасенко О. А. Міжпредметні зв'язки в професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури / О. А. Стасенко // Наукові записки. – Серія : Педагогічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – Вип. 83. – С. 175–181.
214. Стасенко О. А. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до позакласної роботи з учнями основної школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. А. Стасенко. – Кіровоград, 2010 – 21 с.
215. Стасюк В. Д. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі «школа – вищий заклад освіти» : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. Д. Стасюк. – Одеса, 2003. – 20 с.
216. Столяров В. И. Место физической культуры и спорта в системе явлений культуры / В. И. Столяров. – М. : ГЦОЛИФК, 1988. – 27 с.
217. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1970. – 288 с.
218. Сущенко Л. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах : дис... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Людмила Петрівна Сущенко. – К., 2003. – 663 с.
219. Третьяков П. И. Практика управления современной школой / П. И. Третьяков. – М. : Новая школа, 1995. – 204 с.
220. Утегенова Б. М. Рефлексивная культура учителя : сущность и перспективы развития. – [Электронный текст]. – Режим доступа : <https://infourok.ru/statya-refleksivnaya-kultura-uchitelya->

suschnost-i-perspektivi-razvitiya-1004534.html

221. Уткин Э. А. Управление персоналом в малом и среднем бизнесе : [научно-практич. издание] / Э. А. Уткин, А. И. Кочеткова. – М. : АКАЛИС, 1996. – 205 с.
222. Фармачей С. И. Взаимосвязь мотивационной структуры личности с мотивацией достижения успеха : матеріали міжн. наук.-практ. конф. молодих науковців [«Психологія сучасності: наука і практика»], (27 грудня 2003 р.) / С. И. Фармачей. – Одеса, 2004. – С. 72–74.
223. Федорчук В. М. Соціально-психологічний тренінг «Розвиток комунікативної компетенції викладача» : [навчальний посібник] / В. М. Федорчук. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2004. – 240 с.
224. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2005. – 490 с.
225. Филина С. О «синдроме профессионального выгорания» и технике безопасности в работе педагогов и других специалистов социальной сферы / С. Филина // Школьный психолог: прилож. к газ. «Первое сентября». – 2003. – № 36 (сент .). – С. 18–19.
226. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – [6-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
227. Философский энциклопедический словарь / Ред. кол. : С. С. Аверинцев и др. – [2-е изд.]. – М. : Советская энциклопедия, 1989. – 814 с.
228. Фомина Л. Б. Игра и спорт как методы развития физических и познавательных способностей у студентов / Л. Б. Фомина // Современные проблемы физической культуры и спорта : материалы международной научно-практической конференции. – СПб. : СПбНИИ физической культуры, 2008. – [Т. 2]. – С. 45–47.
229. Функції вчителя. – [Електронний текст]. – Режим доступу : http://www.salyvonky-school.edukit.kiev.ua/uchitelyu_na_zamitku/funkcii_vchitelya/

230. Хоменко Н. Формування здорового способу життя в майбутніх учителів / Н. Хоменко, В. Шпак // Оптимізація процесу фізичного виховання в системі освіти. – Тернопіль, 2003. – С. 80–83.
231. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Л. О. Хомич – К. : «Магістр – S», 1998. – 200 с.
232. Цьось А. В. Історія фізичного виховання на теренах України з найдавніших часів до початку ХІХ ст. : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / А. В. Цьось, Н. А. Деделюк. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2014. – 456 с.
233. Цьось А. В. Розвиток фізичного виховання на території України з найдавніших часів до початку ХІХ ст. : автореф. дис. ... докт. наук з фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.02 02 – Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення / А. В. Цьось. – Харків, 2005. – 40 с.
234. Чайка В. М. Основні підходи до розробки концепції і системи підготовки майбутнього вчителя до інноваційної педагогічної діяльності / В. М. Чайка // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ. – 2013. – Вип. 2. – С. 174 – 181.
235. Чайка В. М. Саморегуляція педагогічної діяльності як засіб формування професійної культури майбутнього вчителя : матеріали регіонального науково-практичного семінару [«Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в європейський освітній простір»] / за ред. проф. Г. В. Терещука. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. – С. 6–9.
236. Чебикін О. Я. Становлення емоційної зрілості особистості : [монографія] / О. Я. Чебикін, І. Г. Павлова. – Одеса : СВД Черкасов, 2009. – 230 с.
237. Чепелюк А. В. Змістове наповнення процесу формування професійної культури майбутнього вчителя фізичної культури у вищих навчальних закладах / Г. Д. Кондрацька, А. В. Чепелюк // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. праць Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки /

- уклад. А. В. Цюс, С. П. Козіброцький. – Луцьк : Східноєвропейський НПУ, 2015. – № 1 (29). – С. 12–17.
238. Чепелюк А. В. Особливості професійної підготовки вчителя фізичної культури / А. В. Чепелюк, Г. Д. Кондрацька, А. П. Веселовський // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету; гол. ред. О. М. Носко. – Чернігів : ЧНПУ ім. Т.Г.Шевченка, 2015. – № 129. – Т. II. – С. 275–278.
239. Черкашина Т. В. Формування культури взаємин між викладачами і студентами у навчально-вихованому процесі технікуму: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Т. В. Черкашина. – Луганськ, 2008. – 21 с.
240. Чернобровкін В. М. Методологічні аспекти проблеми прийняття рішень у педагогічній діяльності / В. М. Чернобровкін // Духовність особистості : методологія, теорія і практика : зб. наук. пр. – Луганськ, 2004. – Вип. 1. – С. 27–36.
241. Черньонков Я. О. Формування професійної культури майбутнього вчителя іноземної мови : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Я. О. Черньонков. – Кіровоград, 2006. – 20 с.
242. Шевнюк О. Л. Теорія і практика культурологічної освіти майбутніх учителів у вищій школі: дис... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Олена Леонідівна Шевнюк. – К., 2004. – 555 с.
243. Ширшова И. А. Формирование коммуникативной культуры студентов: теоретические и практические аспекты / И. А. Ширшова // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – Ялта, 2008. – Вип. 19. – Ч. 1. – С. 71–76.
244. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів : [підручник] : У 2 ч. / Б. М. Шиян. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2004. – Ч. 1. – 272 с.
245. Штепа О. С. Трансформація особистості у тренінгах особистісного зростання та способи її вимірювання / О. С. Штепа // Практична

психологія та соціальна робота. – 2004. – № 3. – С. 53–57.

246. Штофф В. А. О роли моделей в познании / В. А. Штофф. – Л., 1963. – 303 с.
247. Шувалов Ю. Н. Психология физического воспитания и спорта (лекционный и практический курс) : [учебное пособие] / Ю. Н. Шувалов. – Тула : Изд-во Тульского государственного педагогического университета, 2015. – 230 с.
248. Щербакова О. И. Психология конфликтологической культуры личности специалиста : формирование в контекстной образовательной среде : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / О. И. Щербакова. – М., 2011. – 34 с.
249. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах : [навч. посіб.] / П. М. Щербань. – К. : Вища школа, 2004. – 207 с.
250. Эмоциональная саморегуляция. – [Электронный текст]. – Режим доступа : <http://refleader.ru/>
251. Юрченко Н. В. Понятие коммуникативной культуры в научно-педагогической литературе. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : conference.kemsu.ru/GetDocsFile?id=11965&table=papers_file
252. Яковлева И. А. Организационно-педагогические условия формирования культуры здоровья студентов : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / И. А. Яковлева. – Красноярск, 2008. – 21 с.
253. Ярмаченко М. Педагогічний словник / М. Ярмаченко. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
254. Ярошенко О. Г. Проблеми групової навчальної діяльності школярів : дидактико-методичний аспект / О. Г. Ярошенко. – К. : Станіція, 1999. – 245 с.
255. Ясененко В. М. Педагогічні умови ефективності організації підготовки майбутніх фахівців військової логістики у вищих військових навчальних

- зкладах / В. М. Ясененко // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2005. – № 7–8. – С. 221–231.
256. Яцій О. М. Ігрові технології як фактор підготовки майбутніх учителів до виховної роботи / О. М. Яцій // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка/ – Серія : Педагогіка. – 2005. – Вип. 7. – С. 12–16.
257. Andersen K. Habitual physical activity and health / K. Andersen, J. Rutenfrans, R. Misirons. – Copenhagen: WHO, 1978. – 179 p.
258. Bollen G. G. Using multicultural tutoring to prepare preservice teacher for diverse classroom / G. G. Bollen // The educational forum. – 1996. – vol. 61. – № 1. – P. 68–76.
259. Brown H. Douglas. Teaching by Principles : An Interactive Approach to Language Pedagogy / Brown H. Douglas. – New York : Longman, 2001. – 491 p.
260. Goodenough W. Cultural anthropology and linguistics / W. Goodenough // Language in Culture and Society : A Reader in Linguistics and Anthropology. – N.Y., 1964. – P. 36.
261. McClelland D. C. The achievement motive / D. C. McClelland, J. W. Atkinson, R. A. Clark, E. L. Lowell. – N. Y. : Irvington, 1976.
262. Posner G. J. Field Experience : A Guide to Reflective Teaching / G. J. Posner – N.Y. and L., 1985. – 245 p.
263. Salovey P. Emotional intelligence / H. Salovey, J. Mayer // Imagination, Cognition and Personality. – 1990. – № 9. – P. 185–211.
264. Smith I. Teaching with Discussion: A Review – Educational Technology / I. Smith // Englewood Cliffs. – 1978. – Vol. 18. – № II. – P. 40–43.
265. Sport. Etiche. Culture, 2003/2004. – T.2: Young People. Schools. Medicine. – 336 p.
266. White L. A. The concept of culture / L. A. White // American Anthropologist. Wach, 1959. – Vol. 61. – P. 227–251.

Д О Д А Т К И

Додаток А.1**ОРІЄНОВАНА АНКЕТА В. СМЕКАЛОВА і М. КУЧЕРА [196, с. 86–89]**

Інструкція: На кожний пункт анкети можливі 3 відповіді, позначені літерами а, б, с. Із відповідей на кожний пункт оберіть той, який у більшому ступені виражає Вашу думку, цінний для Вас чи найбільше відповідає істині. Одну із літер Вашої відповіді (а, б, с) напишіть у лист для відповіді у стовпчику «Найбільше» напроти номера запитання. Потім із відповідей на те саме запитання оберіть варіант, що найменше відповідає Вашій думці, найменше цінний для Вас чи найменше відповідає істині. Для відповіді на кожне запитання використовуйте лише дві літери. Відповідь, яка залишилася, не записується ніде.

Над запитаннями не замислюйтеся занадто довго: перший вибір зазвичай є найкращим.

1. Найбільше задоволення у житті дає:

- а) Оцінка роботи.
- б) Усвідомлення того, що робота виконана добре.
- с) Усвідомлення того, що перебуваєш серед друзів.

2. Якби я грав у футбол, то хотів би бути:

- а) Тренером, який розробляє тактику гри.
- б) Відомим гравцем.
- с) Обраним капітаном команди.

3. Кращими викладачами є ті, що:

- а) Мають індивідуальний підхід.
- б) Захоплені своїм предметом і викликають інтерес до нього.
- с) Створюють у колективі атмосферу, в якій ніхто не боїться висловлювати свою думку.

4. Учні оцінюють як поганих таких викладачів, що:

- а) Не приховують того, що деякі люди їм не симпатичні.
- б) Викликають у інших дух змагання.

с) Створюють враження, що предмет, який вони викладають, їх не цікавить.

5. Я радий, що мої друзі:

- а) Допомагають іншим, коли є така можливість.
- б) Завжди вірні й надійні.
- с) Інтелігентні і в них широкі інтереси.

6. Найкращими друзями я вважаю тих:

- а) З ким складаються добрі взаємовідносини.
- б) Які можуть більше, ніж я.
- с) На яких можна покластися.

7. Я бажав би бути відомим, як ті:

- а) Хто досяг життєвого успіху.
- б) Хто може сильно любити.
- с) Хто відрізняється дружелюбністю та доброзичливістю.

8. Якщо б я міг вибирати, я бажав би бути:

- а) Науковим працівником.
- б) Досвідченим льотчиком.
- с) Начальником відділу.

9. Коли я був дитиною, то, мабуть, я любив:

- а) Ігри з друзями.
- б) Успіхи у справах.
- с) Коли мене хвалили.

10. Найбільше мені не подобається, коли я:

- а) Стикаюся з перешкодами під час виконання покладеного на мене завдання.
- б) Коли в колективі погіршуються приятельські відносини.
- с) Коли мене критикує мій начальник.

11. Основна роль школи повинна полягати у:

- а) Підготовці учнів до роботи за спеціальністю.
- б) Розвитку індивідуальних здібностей і самостійності.
- с) Вихованні в учнів якостей, завдяки яким вони могли б уживатися з людьми.

12. Якщо б у мене було б більше вільного часу, я б використовував його:

- a) Для спілкування з друзями.
- b) Для улюблених справ і самоосвіти.
- c) Для безтурботного відпочинку.

13. Мені здається, що я готовий на максимальне, коли:

- a) Працюю з симпатичними людьми.
- b) У мене робота, яка мене задовольняє.
- c) Мої зусилля достатньо нагороджені.

14. Я люблю, коли:

- a) Інші мене цінують.
- b) Відчуваю задоволення від виконаної роботи.
- c) Приємно проводжу час із друзями.

15. Якщо про мене писали б газети, то хотілося б, щоб:

- a) Відзначили справу, яку я виконав.
- b) Похвалили мене за мою роботу.
- c) Повідомили про те, що обрали в комітет чи бюро.

16. Я вчився б краще, якби викладач:

- a) Мав до мене індивідуальний підхід.
- b) Стимулював би до більш інтенсивної праці.
- c) Викликав би дискусію з розглядуваних питань.

17. Немає нічого гіршого, ніж:

- a) Зневажання особистої гідності.
- b) Неуспіх під час виконання важливого завдання.
- c) Втрата друзів.

18. Найбільше я ціную:

- a) Власний успіх.
- b) Спільну працю.
- c) Практичні результати.

19. Дуже мало людей, які:

- a) Дійсно радіють виконаній роботі.

- b) Із задоволенням працюють у колективі.
- c) Виконують роботу дійсно добре.

20. Я не переношу:

- a) Сварки і суперечки.
- b) Заперечення всього нового.
- c) Людей, які ставлять себе вище за інших.

21. Я бажав би:

- a) Щоб довколишні вважали мене своїм другом.
- b) Допомогати іншим у спільній справі.
- c) Викликати захоплення інших.

22. Я люблю начальство, коли воно:

- a) Вимогливе.
- b) Користується авторитетом.
- c) Доступне.

23. На роботі я хотів би:

- a) Щоб рішення приймалися колективно.
- b) Самостійно працювати над вирішенням проблем.
- c) Щоб начальник визнав мої достоїнства.

24. Я хотів би прочитати книгу:

- a) Про мистецтво добре лагодити з людьми.
- b) Про життя відомої людини.
- c) Із серії «Зроби сам».

25. Якби в мене були музичні здібності, я хотів би бути:

- a) Диригентом.
- b) Солістом.
- c) Композитором.

26. Вільний час із задоволенням проводжу:

- a) Переглядаючи детективні фільми.
- b) У розвагах з друзями.
- c) Займаючись своїм захопленням (хобі).

28. За умови однакового фінансового успіху, я б із задоволенням:

- а) Придумав цікавий конкурс.
- б) Виграв би конкурс.
- с) Організував би конкурс й керував ним.

29. Для мене найважливіше знати:

- а) Що я хочу зробити.
- б) Як досягти мети.
- с) Як залучити інших до досягнення моєї мети.

30. Людина повинна поводитися так, щоб:

- а) Інші були задоволені нею.
- б) Виконати насамперед своє завдання.
- с) Не потрібно було б докоряти їй за роботу.

БЛАНК ДЛЯ ВІДПОВІДЕЙ

	найбільше	найменше		найбільше	найменше
1.			16.		
2.			17.		
3.			18.		
4.			19.		
5.			20.		
6.			21.		
7.			22.		
8.			23.		
9.			24.		
10.			25.		
11.			26.		
12.			27.		
13.			28.		
14.			29.		
15.			30.		
БВ		МВ			
S(elf)	—		+30=		
I(nteraction)	—		+30=		
T(ask)	—		+30=		

Обробка результатів

Для визначення соціально-психологічних детермінацій переважань того чи того педагогічного стилю необхідно підрахувати кількість співпадань відповідей з ключами субшкал тесту «ОА» за кожним пунктом анкети.

Ключі субшкал S (спрямованості на себе – НС), І (спрямованості на взаємодію – ВД), Т (спрямованість на завдання – НЗ):

S (НС)		І (ВД)		Т (НЗ)	
1.а	16.в	1.с	16.с	1.в	16.а
2.в	17.а	2.с	17.с	2.а	17.в
3.а	18.а	3.с	18.с	3.в	18.в
4.а	19.а	4.в	19.в	4.с	19.с
5.в	20.с	5.а	20.в	5.с	20.а
6.с	21.с	6.а	21.а	6.в	21.в
7.а	22.с	7.с	22.а	7.в	22.в
8.с	23.в	8.в	23.с	8.а	23.а
9.с	24.с	9.а	24.а	9.в	24.в
10.с	25.в	10.в	25.а	10.а	25.с
11.в	26.в	11.с	26.а	11.а	26.с
12.в	27.а	12.а	27.в	12.с	27.с
13.с	28.в	13.а	28.с	13.в	28.а
14.с	29.а	14.а	29.с	14.в	29.в
15.а	30.с	15.с	30.а	15.в	30.в

Примітка: Якщо у ключі літера (а, в чи с) занесена досліджуваним у стовпчик «Найбільше», то йому приписується 2 бали за відповідним видом спрямованості, якщо вона знаходиться у стовпчику «Найменше», то йому приписується 0 балів. Потім виконати ряд операцій:

Крок 1. Підрахувати число двійок (Д) і нулів (Н) для кожної субшкали. Із числа Д віднімається число Н і до суми додається 30 за формулою $ЛН = [(Д - Н) + 30]$.

Крок 2. Підрахувати суму балів у кожній субшкалі за формулами:
 $НС = [(Д - Н) + 30]$, $ВД = [(Д - Н) + 30]$, $НЗ = КД - Н + 30]$.

Крок 3. Підрахувати загальну суму балів по субшкалах НС, ВД, НЗ.
 При правильних розрахунках ця сума дорівнює 90 балам
 $НС + ВД + НЗ = 90$.

Крок 4. На підставі одержаних сумарних балів по кожній субшкалі «ОА» побудувати профіль «спрямованості» і зашифрувати профіль.

Кодування

Кодування – це зашифровка профілю з послідовним перерахуванням субшкал (розпочинаючи з найвищих на профілі в порядку їх зниження) з використанням їх порядкового позначення. Щоб показати, як високо розташовані шкали профілю, слід проставити значки, що позначають величину Т на бланку.

Якщо у профілі є шкали, розташовані на одному рівні, то вони записуються згідно з порядковим номером та L підкреслюються однією лінією. Якщо різниця між показниками шкал в одиницях Т не перевищує ІТ, то вони також підкреслюються, однак першою з них ставиться та, що розташована вище, незалежно від порядкового номера.

Додаток А.2**МЕТОДИКА «МОТИВАЦІЯ УСПІХУ І СТРАХ НЕВДАЧ»**

(за А. Реаном) [224]

Інструкція. Вам пропонується ряд тверджень. Якщо Ви згодні з твердженням, то поряд з його цифровим позначенням поставте знак «+», якщо Ви не згодні – знак «-». Відповідати потрібно достатньо швидко, не задумуючись довго. Відповідь, що виникла першою, зазвичай є найбільш точною.

1. Включаючись у роботу, сподіваюсь на успіх.
2. У діяльності активний.
3. Схильний до прояву ініціативи.
4. Під час виконання відповідальних завдань намагаюсь по можливості знайти причини для відмови від них.
5. Часто вибираю крайності: або занижено легкі завдання, або нереально складні.
6. Якщо виникають перешкоди, зазвичай, не відступаю, а шукаю способи їх подолання.
7. За умови чергування успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх успіхів.
8. Продуктивність діяльності в основному залежить від моєї цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю.
9. Під час виконання достатньо складних завдань в умовах обмеженого часу результативність моєї діяльності погіршується.
10. Я схильний виявляти настирливість у досягненні мети.
11. Я схильний планувати своє майбутнє на достатньо віддалену перспективу.
12. Якщо ризикую, то з розумом, а не безшабашно.
13. Я не дуже настирливий у досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.

14. Надаю перевагу ставити перед собою середні по складності або трохи завищені цілі, але яких можна досягти.
15. У разі невдачі під час виконання завдання його привабливість для мене знижується.
16. За умови чергування успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх невдач.
17. Надаю перевагу планувати своє майбутнє лише на найближчий час.
18. Під час роботи в умовах обмеженого часу результативність моєї діяльності покращується, навіть якщо завдання досить складні.
19. У разі невдачі я, зазвичай, не відмовляюся від поставленої мети.
20. Якщо я сам вибрав для себе завдання, то в разі невдачі його привабливість тільки зростає.

Обробка результатів: один бал отримують відповіді «так» на твердження 1-3, 6, 8, 10-12, 14, 16, 18-20 і відповіді «ні» на 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17. Підраховується загальна кількість балів.

Якщо досліджуваний набирає від 1 до 7 балів, то діагностується мотивація на невдачу (боязнь невдачі). Якщо він набирає від 14 до 20 балів, то діагностується мотивація на успіх (надія на успіх). Якщо кількість набраних балів у межах від 8 до 13, то слід уважати, що мотиваційний полюс не виражений. При цьому, якщо в досліджуваного 8-9 балів, то його мотивація ближче до уникнення невдачі, якщо 12-13 балів – ближче до прагнення до успіху.

Шкала розподілу: 1-5 балів – низький рівень; 6-10 балів – задовільний рівень; 11-15 балів – достатній рівень; 16-20 балів – високий рівень

Додаток А. 3

КАРТКА ОЦІНКИ СФОРМОВАНOSTІ ПЕДАГОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ (за В.Сластьоніним [204])

Просимо Вас визначити своє ставлення до педагогічних цінностей вчителя. Поставте від одного до трьох балів, що відображатиме найбільш характерне для Вас ставлення до запропонованих педагогічних цінностей. 3 бали – цінності для Вас є значущими; 2 бали – цінності для Вас є незначущими, 1 бал – ускладнюється з відповіддю.

Педагогічні цінності	Бали
цінності, що пов'язані з усвідомленням учителем своєї ролі в соціальному та професійному середовищах (суспільна значущість праці педагога, престижність педагогічної діяльності, визнання професії довколишніми людьми та ін.)	
цінності, які задовольняють потребу у спілкуванні й розширюють його коло (спілкування з учнями, їхніми батьками, колегами, переживання дитячої любові і прив'язаності, обмін духовними цінностями тощо)	
цінності, що орієнтують на саморозвиток творчої індивідуальності (можливості розвитку професійно-творчих здібностей, залучення до світової культури, заняття улюбленим предметом, постійне самовдосконалення та ін.)	
цінності, які дозволяють самореалізуватися (творчий характер праці педагога, романтичність і захопленість педагогічною професією, можливість допомоги соціально неблагополучним дітям тощо)	
цінності, що дають можливість задовольняти прагматичні потреби (можливість отримання гарантованої державної служби, оплата праці і тривалість відпустки і т. ін.)	

Додаток А. 4

КАРТКА САМООЦІНКИ РІВНЯ ОБІЗНАНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЩОДО ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Інструкція. Просимо Вас оцінити свій рівень знань щодо професійної культури вчителя фізичного виховання, оцінивши його за відповідним рівнем.

Показники	Бали
Обізнаність щодо сутності культури вчителя	1 2 3 4 5
Усвідомлення значущості професійної культури в педагогічній діяльності вчителя фізичного виховання	1 2 3 4 5
Прагнення до вдосконалення знань, умінь і навичок власної професійної культури	1 2 3 4 5
Знання психолого-педагогічних і фізіологічних особливостей учнів	1 2 3 4 5
Володіння системою вмінь та навичок необхідних для ефективного формування загальної культури учнів	1 2 3 4 5
Уміння свідомо коригувати свої почуття й емоції	1 2 3 4 5
Здатність об'єктивно оцінювати стан взаємовідносин з учасниками педагогічного процесу	1 2 3 4 5
Здатність свідомо коригувати власну поведінку	1 2 3 4 5
Усвідомлення значущості здоров'язбереження у навчально-виховному процесі	1 2 3 4 5
Знання про здоровий образ життя, здоров'я, його збереження і зміцнення	1 2 3 4 5
Обізнаність із здоров'язбережувальними тренінговими технологіями	1 2 3 4 5
Уміння планувати позаурочну спортивну діяльність учнів	1 2 3 4 5
Загальна сума балів	

Додаток А.5**МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ І
ОРГАНІЗАТОРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ [184]**

Оціночний коефіцієнт (К) комунікативних та організаторських здібностей виражається відношенням кількості відповідей за кожним розділом, що збігаються, до максимально можливого числа збігів (20). При цьому ми використовували формулу: $K = n/20$, де K - величина оціночного коефіцієнта, n - кількість відповідей, що збігаються з дешифратором.

ПИТАЛЬНИК КОЗ – 1

1. Чи багато у Вас є друзів, з якими ви постійно спілкуєтеся?
2. Чи часто Вам вдається схилити більшість своїх товаришів до сприйняття ними Вашого рішення?
3. Чи довго Вас турбує почуття образи, яку Вам причинив хтось з ваших товаришів?
4. Чи завжди Вам складно орієнтуватися у критичній ситуації, що створилася?
5. Чи є у Вас прагнення до встановлення нових знайомств з різними людьми?
6. Чи подобається Вам займатися громадською роботою?
7. Чи вірно, що Вам більш приємно і простіше проводити час з книгою або за будь-яким іншим заняттям, ніж з людьми?
8. Якщо виникли деякі перешкоди у здійсненні Ваших намірів, то чи легко Ви відступаєте від них?
9. Чи легко Ви встановлюєте контакти з людьми, які значно старші за віком, ніж Ви?
10. Чи любите Ви організовувати і придумувати зі своїми товаришами різноманітні ігри та розваги?
11. Чи складно Вам включатися в нові для Вас гурти?

12. Чи часто Ви відкладаєте на інші дні ті справи, які потрібно було б виконати сьогодні?
13. Чи легко Вам вдається встановлювати контакти з незнайомими людьми?
14. Чи прагнете Ви домогтися, щоб Ваші товариші діяли згідно з Вашою думкою?
15. Чи важко Вам освоюватися в новому колективі?
16. Чи вірно, що у Вас не буває конфліктів з Вашими товаришами через невиконання ними своїх обіцянок, обов'язків, зобов'язань?
17. Чи прагнете Ви при зручному випадку познайомитися і побесідувати з новою людиною?
18. Чи часто Ви у вирішенні справ приймаєте ініціативу на себе?
19. Чи часто Вас дратують люди, які Вас оточують, і Вам хочеться побути самому?
20. Чи правда, що Ви звичайно погано орієнтуєтесь у незнайомих для Вас обставинах?
21. Чи подобається Вам постійно знаходитися серед людей?
22. Чи виникає у Вас дратування, якщо Вам не вдається закінчити почату справу?
23. Чи маєте Ви почуття ускладнення, незручності або ніяковості, якщо доводиться проявити ініціативу, щоб познайомитися з новою людиною?
24. Чи правда, що Ви втомлюєтесь від частого спілкування з товаришами?
25. Чи любите Ви брати участь у колективних іграх?
26. Чи часто Ви проявляєте ініціативу при вирішенні питань, що стосуються інтересів Ваших товаришів?
27. Чи правда, що Ви відчуваєте себе невпевнено серед малознайомих Вам людей?
28. Чи вірно, що Ви рідко прагнете до доказу Вашої правоти?
29. Чи вважаєте Ви, що Вам не важко внести пожвавлення у малознайомий для Вас гурт?
30. Чи брали Ви участь у громадській роботі школи, класу, групи?

31. Чи прагнете Ви обмежити коло своїх знайомих невеликою кількістю людей?
32. Чи вірно, що Ви не прагнете відстоювати свою думку або рішення, якщо воно не було одразу прийнято Вашими товаришами?
33. Чи відчуваєте Ви себе невимушено, коли потрапляєте в незнайомий для Вас гурт?
34. Чи охоче Ви розпочинаєте організацію різноманітних заходів для своїх товаришів?
35. Чи правда, що Ви не відчуваєте себе достатньо впевненим і спокійним, коли доводиться говорити щось великій групі людей?
36. Чи часто Ви спізнюєтеся на ділові зустрічі, побачення?
37. Чи вірно, що у Вас є багато друзів?
38. Чи часто Ви потрапляєте і центр уваги своїх друзів?
39. Чи часто Ви бентежитесь, відчуваєте ніяковість при спілкуванні з малознайомими людьми?
40. Чи правда, що Ви не дуже впевнено відчуваєте себе в оточенні великої групи своїх товаришів?

КЛЮЧІ

ДЛЯ ОБРОБКИ РЕЗУЛЬТАТІВ МЕТОДИКИ КОЗ-1

Комунікативні

1	+	11	-	21	+	31	-
2		12		22		32	
3	-	13	+	23	-	33	+
4		14		24		34	
5	+	15	-	25	+	35	-
6		16		26		36	
7	-	17	+	27	-	37	+
8		18		28		38	
9	+	19	-	29	+	39	-
10		20		30		40	

Організаторські

1		11		21		31	
2	+	12	-	22	+	32	-
3		13		23		33	
4	-	14	+	24	-	34	+
5		15		25		35	
6	+	16	-	26	+	36	-
7		17		27		37	
8	-	18	+	28	-	38	+
9		19		29		39	
10	+	20	-	30	+	40	-

Додаток А. 6**ДІАГНОСТИКА ЕМОЦІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ**

(за О. Чебикіним [236, с.225-228])

Інструкція. Питальник має 42 твердження, призначених для вивчення особливостей Вашої емоційної сфери. Вашим завданням є дати відповідь на кожне запитання. Якщо Ви згодні зі ствердженням, дайте відповідь «Так» (+), якщо не згодні, то «Ні» (–). Не гайте часу на обдумування, відповідайте швидко, дайте першу, що спала Вам на думку, відповідь. Не намагайтеся створити заздалегідь приємне чи неприємне про Вас враження. Невимушено висловлюйте свою думку. Пам'ятайте, що поганих чи хороших відповідей не існує.

Питальник

1. Чи можна сказати, що про Ваші почуття красномовно вказує Ваше обличчя?
2. Ваша стурбованість позначається на Ваших знайомих?
3. Чи переключаєтеся Ви під час спілкування з одного настрою на інший (наприклад, з веселого на серйозний і навпаки)?
4. Чи можна стверджувати, що у процесі спілкування з людьми Ви навчилися управляти їхніми емоціями?
5. Чи часто Вам випадає бачити прояв інтересу довколишніх до Ваших дій?
6. Чи завжди допомагає Ваша жестикуляція, рухи рук, коли Ви про щось розповідаєте?
7. Чи здатні Ви вдало наслідувати (пародіювати) обличчя та рухи?
8. Чи завжди Ви розумієте гумор інших?
9. Вам подобається, коли Вас критикують?
10. Чи легко Ви переймаєтеся настроєм інших?
11. Чи часто Ви відчуваєте жалість до людей?
12. Чи здатні Ви примусити себе заспокоїтися, якщо Ви сильно схвилювані?
13. Чи впливає зміна Вашого голосу на присутніх?

14. Чи можна стверджувати, що Ви маєте авторитет серед товаришів?
15. Чи приємно Вам, коли Вас хвалять?
16. Чи завжди Ви співпереживаєте з літературними героями?
17. Чи відчуваєте Ви перед початком роботи, навчання млявість або апатію?
18. Чи співпереживають з Вами ті, хто знає Вас, коли Ви того бажаєте?
19. Чи попросите Ви знизити оцінку на екзамені, якщо вважатиме, що її завищено?
20. Чи завжди Ваша посмішка та сміх захоплюють присутніх?
21. Чи здійснюєте Ви підготовку свого стану словами наказу самому собі, або вдаєтеся до інших прийомів, коли розпочинаєте відповідальну роботу?
22. Чи настають у Вас зміни биття серця, ритму, дихання, слезовиділення тощо, коли Ви бачите гостро драматичні або позитивно вирішені ситуації?
23. Чи здатні Ви зберегти своє обличчя безстрасним, коли сильно схвилювані?
24. Чи є серед Ваших знайомих такі, хто Вам не подобається?
25. Чи підвищуєте Ви голос, коли розмовляєте з людиною, яка Вас розсердила?
26. Чи можна сказати, що Вам завжди довіряють на роботі, навчанні?
27. Чи у змозі Ви своїм поглядом привернути увагу присутніх?
28. Чи можуть присутні за Вашим обличчям визначити Ваш настрій?
29. Чи часто Ваші розповіді хвилюють, викликають інтерес у присутніх?
30. Чи приховуєте Ви свої хвилювання на роботі (навчанні)?
31. Чи вірите Ви в забобони в будь-якому (хоча б подумки)?
32. Чи змогли б Ви порозумітися жестами з людиною, якам не знає Вашої мови?
33. Чи завжди Ви говорите правду, незважаючи на те, що вам іноді це не вигідно?
34. Чи можете Ви стверджувати, що відчуваєте і добре розумієте настрій присутніх, коли спілкуєтеся з ними?
35. Чи виконуються швидко Ваші вказівки, побажання?

36. Чи часто люди, які оточують Вас, виявляють інтерес до того, що Ви робите?
37. Чи виникають у вас утруднення, коли є потреба привернути до себе увагу?
38. Чи впливає Ваш зовнішній вигляд на присутніх?
39. Чи помітно для інших, коли якась подія виводить Вас із рівноваги?
40. Чи здатні Ви допомогти заспокоїтися людині, якщо в неї неприємності?
41. Коли під час спілкування Ви перевтілюєтеся, чи помітно це для присутніх?
42. Чи часто позначається Ваш настрій на інших?

Додаток А. 7

ОЦІННА ШКАЛА ПРОЯВУ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

(за Н.Кузьміною [111])

Запропонована шкала дозволяє діагностувати прояв морально-психологічних якостей майбутніх учителів. Відповіді по шкалі розташовані в порядку зростання: від 1 – числа, що відповідає оцінці «дуже погано», до 5 – оцінки «відмінно». Від 1,0 до 2,5 балів – низький рівень, від 2,6 до 3,9 балів – середній рівень, від 4,0 до 5,0 балів – високий рівень.

Оцінна шкала прояву професійних і психологічних моральних якостей майбутніх учителів за результатами самооцінки (у балах)

Якості	Показники прояву якостей	Само-оцінка
<i>I. Професійно-моральні якості</i>		
А. Усвідомлення професії	1. Зовсім не замислююсь про професію	
	2. Інколи замислююсь про професію	
	3. Задумуюсь про професію лише в момент підвищеного інтересу	
	4. Уявляю цілі професійної діяльності, але не бачу свого місця в ній	
	5. Усвідомлюю цілі та зміст діяльності і свою роль у ній	
Б. Ставлення до майбутньої професії	1. Ніщо не приваблює в майбутній професії	
	2. Приваблюють в основному переваги майбутньої професії	
	3. Приваблює можливість займатися науковою діяльністю	
	4. Приваблює суспільна значущість професії	

	5. Приваблює можливість професійної творчості й суспільна важливість професії	
В. Участь у навчальній діяльності	1. Навчання не викликає інтересу	
	2. Цікавлять окремі проблеми	
	3. Викликають інтерес лише окремі предмети	
	4. Розумію необхідність вивчення всіх дисциплін	
	5. З інтересом відвідую всі лекції та практичні заняття	
II. Морально-психологічні якості		
А. Моральна самосвідомість	1. Не задумуюсь над своїми проступками	
	2. Задумуюсь лише після критики	
	3. Іноді аналізую свої вчинки за власною ініціативою	
	4. Майже завжди аналізую свою поведінку	
	5. Постійно аналізую свою поведінку	
Б. Ставлення до товаришів	1. Негативне ставлення до всіх членів групи	
	2. Байдужий до товаришів по групі	
	3. Позитивне ставлення лише до тих, у чиєму гарному ставленні зацікавлений	
	4. Уважний і чутливий відносно більшості	
	5. Уважність і чутливість відносно товаришів поєднуються з вимогливістю до них	
В. Участь у справах товаришів	1. Ніколи нікому не допомагаю	
	2. Іноді допомагаю тим, хто подобається	
	3. Постійно допомагаю тим, хто подобається	
	4. Іноді допомагаю будь-кому	
	5. Завжди допомагаю будь-кому	

Додаток А. 8

ОЦІНКА НАЯВНОСТІ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ

за методикою О. Вострікова [41]

Рішучість - нерішучість

уміння активно і швидко, обирати мету діяльності	3 2 1 0	невміння активно і швидко обирати мету діяльності, проявлення пасивності і повільності в цьому
уміння чітко конкретизувати мету на відповідні завдання	3 2 1 0	невміння чітко конкретизувати мету у відповідних завданнях
уміння швидко приймати рішення	3 2 1 0	невміння швидко приймати рішення, повільність, невпевненість
уміння добре продумувати свої дії	3 2 1 0	невміння добре продумувати свої дії
уміння своєчасно приймати рішення	3 2 1 0	невміння своєчасно приймати рішення, прийняття поспішних або запізнених рішень.

Сміливість-боязливість

уміння долати страх відповідальності за свої дії та вчинки	3 2 1 0	невміння долати страх відповідальності за свої дії та вчинки
уміння долати страх перед прийняттям рішення	3 2 1 0	невміння долати страх перед прийняттям рішення
уміння долати страх перед виконанням рішення	3 2 1 0	невміння долати страх перед виконанням рішення

Ініціативність-безініціативність

уміння швидко знаходити потрібне рішення	3 2 1 0	невміння швидко знаходити потрібне рішення
уміння вирішувати всі задачі по-новому, нестандартно	3 2 1 0	невміння вирішувати всі задачі по-новому, звичка до стандартних рішень

уміння підключати до вирішування власних задач інших людей	3 2 1 0	невміння підключати до вирішування власних задач інших людей
--	---------	--

Витриманість-невитриманість

уміння витримувати довготривалу напруженість і продовжувати діяльність	3 2 1 0	невміння витримувати довготривалу напруженість припиняючи діяльність
уміння витримувати втому та продовжувати діяльність	3 2 1 0	невміння витримувати втому та продовжувати діяльність
уміння витримувати впливи несподіваних перешкод і продовжувати діяльність	3 2 1 0	невміння витримувати впливи несподіваних перешкод, припиняючи діяльність
уміння витримувати невдачі й продовжувати добиватися своєї мети	3 2 1 0	невміння витримувати невдачі й продовжувати добиватися своєї мети

Самовладання-відсутність самовладання

уміння зберігати ясність свідомості та мислення у гніві	3 2 1 0	невміння зберігати ясність свідомості та мислення у гніві
уміння зберігати ясність свідомості та мислення в горі та пригніченості	3 2 1 0	невміння зберігати ясність свідомості та мислення в горі та пригніченості
уміння правильно працювати в стані гніву	3 2 1 0	невміння правильно працювати в стані гніву
уміння керувати почуттям гніву	3 2 1 0	невміння керувати почуттям гніву
уміння керувати почуттями горя та пригніченості, визволятися від них	3 2 1 0	невміння керувати почуттями горя та пригніченості, визволятися від них

Наполегливість – ненаполегливість

уміння доводити до кінця будь-яку справу	3 2 1 0	невміння доводити до кінця будь-яку справу, зупиняючись на півдорозі
уміння підкоряти власну поведінку, настрій, бажання й досягати поставленої мети	3 2 1 0	невміння підкоряти власну поведінку, настрій, бажання й досягати поставленої мети, відвертатися від виконання справи при відсутності бажання або збуджень, що несподівано виникли

Завзятість-відсутність завзятості

уміння долати утруднення, що виникають з предметами	3 2 1 0	невміння долати утруднення, що виникають із предметами
уміння долати утруднення з-поза зовнішніх перешкод	3 2 1 0	невміння долати утруднення з-поза зовнішніх перешкод
уміння долати утруднення у складній діяльності	3 2 1 0	невміння долати утруднення у складній діяльності
уміння перемагати труднощі, пов'язані з неправильними заборонами	3 2 1 0	невміння перемагати труднощі, пов'язані з неправильними заборонами

Самостійність-несамостійність

вміння опиратися на власні сили при досягненні поставленої мети	3 2 1 0	невміння опиратися на власні сили та можливості при досягненні поставленої мети
уміння постійно обходитися без сторонньої допомоги при рішенні задач	3 2 1 0	невміння постійно обходитися без сторонньої допомоги при рішенні задач, пошук такої допомоги в інших
уміння утверджувати особисту думку, позицію всупереч поглядам, позиціям інших людей	3 2 1 0	невміння утверджувати особисту думку, позицію всупереч поглядам, позиціям інших людей

Додаток А. 9**ТЕСТ НА ВИЗНАЧЕННЯ СТУПЕНЯ САМОСТІЙНОСТІ**

(за методикою А.Кареліна) [184]

Інструкція. Вам запропоновано 11 запитань, що мають три варіанти відповідей. За кожену відповідь, яка Вам найбільше підходить поставте: за «а» – 4 бали, за «б» – 2 бали, «в» – 1 бал.

1. Закінчивши школу, як Вам приймали рішення про подальшу роботу, майбутню професію?
 - а) приймали рішення самостійно, зважаючи на свої захоплення, свої дані;
 - б) прислухалися до думки своїх батьків, родичів;
 - в) прислухалися до порад лише близьких друзів.
2. На що Ви розраховували, вступаючи до обраного Вами навчального закладу?
 - а) лише на свої сили;
 - б) на сприятливий результат вступних іспитів;
 - в) лише на зв'язки.
3. Як під час навчання Ви готувалися до іспитів, занять?
 - а) розраховували на свою працелюбність;
 - б) інколи просили викладачів та однокурсників;
 - в) розраховували лише на сторонню допомогу.
4. Як Ви будете поступати на роботу?
 - а) за розподілом;
 - б) насамперед використовуючи інформацію знайомих, обізнаних людей;
 - в) влаштуєтеся завдяки зв'язкам.
5. У складних ситуаціях у навчанні, в який спосіб Ви приймаєте рішення?
 - а) розраховуєте лише на свій досвід і знання;
 - б) інколи консультуєтеся з колегами;
 - в) завжди з ними радитися.

6. Чим продиктований Ваш вибір перед вступом у шлюб?

- а) Ви самі прийняли остаточне рішення;
- б) Ви прислуховувалися до думки близьких;
- в) насамперед Ви представили свого обранця своїм близьким, порадилися з ними.

7. Якщо Ваш чоловік (жінка) у відрядженні, чи спроможні Ви самі вибрати помешкання, меблі, прийняти інші важливі рішення?

- а) так;
- б) звісно, Ви це можете зробити, але краще відкласти рішення;
- в) ні.

8. Наскільки настирливо у підлітковому віці Ви відстоювали свою думку?

- а) завжди відстоювали, з цього приводу у Вас навіть були конфлікти з батьками;
- б) відстоювали, але зберігали повагу і до думки батьків;
- в) Ви ні на що не змогли зважитися самі.

9. Сьогодні наскільки настирливо Ви відстоюєте свою думку в університеті, вдома, з друзями?

- а) звісно, відстоюєте, незалежно від обставин;
- б) у більшості випадків – так;
- в) рідко.

10. Як Ви розвиваєтеся у навчальній, громадській, інтелектуальній сферах як особистість?

- а) повністю віддаєте себе навчанню (професії);
- б) для Вас дуже важливою є думка Вашого чоловіка (жінки) і близьких;
- в) Ви повністю покладаєтеся на їхню думку.

11. Якщо Ви бачите, що Ваш чоловік (жінка) чи близькі роблять щось таке, що шкодить їхньому здоров'ю:

- а) Ви примушуєте його (її) чи близьких контролювати себе;
- б) тактовно підказуєте, що потрібно зробити;
- в) намагаєтеся підказати, але Вам рідко вдається.

Обробка даних

Від 30 до 40 балів. Ви занадто самостійні в усіх сенсах. Ви не лише не терпите якогось втручання у Ваші справи, а й не можете прислухатися до іншої думки. Чи впевнені Ви, що завжди зможете точно оцінити плюси і мінуси якогось рішення, чи не виявляєте Ви надлишкової впертості в досягненні якоїсь мети? Пам'ятайте, що самовпевненість гарна тільки в міру, в протилежному разі вона перетворюється в недолік.

Від 15 до 29 балів. У Вас сильний характер, Ви непогано переносите стреси. Ви надійний друг. Ваша впевненість у собі, в майбутньому обґрунтована. Ви незалежні, але завжди прислухаєтеся до думки тих, хто Вас оточує. Які Вас за це цінують.

Від 0 до 14 балів. Ви дуже нерішучі. Настільки, що це, вибачте, межує з малодушністю. Можливо, тому до Вас інколи ставляться зі зневагою? Чому б Вам не спробувати виявити більше самостійності? Можливо, потрібно зробити і так, щоб Ваша нерішучість не була написана у Вас на обличчі? Станьте більш самостійним і у Вас з'явиться впевненість у собі, якої Вам не вистачає.

Додаток А.10

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ КОНФЛІКТООУСТАЛЕНОСТІ [224]

Інструкція. Уважно прочитайте й оцініть кожне з десяти полярних суджень, зазначених у бланку, які найбільше властиві Вашій поведінці. Для цього спочатку визначте, яке з двох крайніх суджень підходить Вам, а потім оцініть його за 5-бальною шкалою. Пам'ятайте, що проміжна графа 3 означає рівнозначну присутність обох якостей. Крайні значення 4-5 і 1-2 характеризують або ухилення від спірів, або невимушену участь у розв'язанні спірних моментів.

Бланк відповідей

1.	Ухиляюсь від спорів	5 4 3 2 1	Рвусь у спір
2.	Ставлюся до конкурента без упередження	5 4 3 2 1	Підозрілий
3.	Маю адекватну самооцінку	5 4 3 2 1	Маю завищену самооцінку
4.	Прислуховуюсь до думки інших	5 4 3 2 1	Не приймаю інших думок
5.	Не піддаюсь провокації, не заводжусь	5 4 3 2 1	Легко заводжуся
6.	Поступаюся у спорі, йду на компроміс	5 4 3 2 1	Не поступаюся у спорі: перемога чи поразка
7.	Якщо вибухаю, то потім відчуваю почуття провини	5 4 3 2 1	Якщо вибухаю, то вважаю, що без цього не можна
8.	Витримую коректний тон у спорі, тактовність	5 4 3 2 1	Допускаю тон, що не терпить заперечень, безтактовність
9.	Вважаю, що у спорі не потрібно демонструвати свої емоції	5 4 3 2 1	Допускаю, що у спорі потрібно виявити сильний характер
10.	Вважаю, що спір – крайня форма розв'язання конфлікту	5 4 3 2 1	Вважаю, що спір необхідний для розв'язання конфлікту

Додаток А. 11

ДІАГНОСТИЧНА КАРТА

СФОРМОВАНOSTІ АНАЛІТИЧНИХ УМІНЬ

Мета: оцінити та визначити рівень сформованості в майбутніх учителів аналітичних умінь.

1.	Вміння ставити і вирішувати пізнавальні завдання	1 2 3 4 5 6 7 8 9
2.	Гнучкість та оперативність мислення	1 2 3 4 5 6 7 8 9
3.	Спостережливість	1 2 3 4 5 6 7 8 9
4.	Схильність до аналізу педагогічної діяльності	1 2 3 4 5 6 7 8 9
5.	Креативність та її прояв у педагогічній діяльності	1 2 3 4 5 6 7 8 9
6.	Схильність до синтезу й узагальнення	1 2 3 4 5 6 7 8 9
7.	Пам'ять та її оперативність	1 2 3 4 5 6 7 8 9
8.	Вміння слухати	1 2 3 4 5 6 7 8 9
9.	Вміння виокремлювати та засвоювати конкретний зміст	1 2 3 4 5 6 7 8 9
10.	Вміння доводити та відстоювати власні твердження	1 2 3 4 5 6 7 8 9
11.	Вміння систематизувати, класифікувати	1 2 3 4 5 6 7 8 9
12.	Вміння бачити протиріччя та проблеми	1 2 3 4 5 6 7 8 9
13.	Вміння переносити знання й уміння у нові ситуації	1 2 3 4 5 6 7 8 9
14.	Вміння відмовитися від усталених шаблонів	1 2 3 4 5 6 7 8 9
15.	Незалежність суджень	1 2 3 4 5 6 7 8 9
16.	Самооцінка самостійної особистої діяльності	1 2 3 4 5 6 7 8 9
17.	Здатність до самоаналізу та рефлексії	1 2 3 4 5 6 7 8 9
18.	Здатність до самоорганізації та мобілізації	1 2 3 4 5 6 7 8 9
19.	Здатність до співпраці та взаємодопомоги у професійному педагогічному саморозвитку	1 2 3 4 5 6 7 8 9
20.	Здатність організувати самоосвітню діяльність інших	1 2 3 4 5 6 7 8 9

Примітка: після заповнення діагностичної карти самооцінки і готовності до саморозвитку підраховується загальна і кількість балів:

1 – 45 балів – низький рівень аналітичних умінь;

46 – 90 балів – задовільний рівень аналітичних умінь;

91 – 135 балів – достатній рівень аналітичних умінь;

136–180 балів – високий рівень аналітичних умінь.

Додаток А. 12
ДІАГНОСТИЧНА КАРТА
СФОРМОВАНOSTІ ДІАГНОСТУВАЛЬНИХ УМІНЬ

Визначається рівень діагностувальних умінь як середнє арифметичне самооцінки майбутніх учителів фізичного виховання за балами.

№	Категорія відповідних умінь	Бали
1.	Уміння визначати стан здоров'я людини за зовнішніми ознаками	1 2 3 4 5 6 7 8 9
2.	Уміння визначати емоційний стан людини	1 2 3 4 5 6 7 8 9
3.	Уміння діагностувати психологічну атмосферу в класі	1 2 3 4 5 6 7 8 9
4.	Уміння діагностувати стан власного здоров'я	1 2 3 4 5 6 7 8 9
5.	Уміння здійснювати самоконтроль своєї поведінки	1 2 3 4 5 6 7 8 9
6.	Знання діагностики визначення ступеня здоров'я Я. Вайнбаума	1 2 3 4 5 6 7 8 9
7.	Уміння користуватися функціональними пробами і тестами, які визначають загальну фізичну працездатність	1 2 3 4 5 6 7 8 9
8.	Уміння оцінювати рівень здоров'я за допомогою визначення біологічного віку (В. Войтенко)	1 2 3 4 5 6 7 8 9
9.	Уміння визначати РФС без тестів із фізичними навантаженнями (Є. Пирогова, Л. Іващенко).	1 2 3 4 5 6 7 8 9
10	Уміння скласти індивідуальну програму фізкультурно-оздоровчих занять (за Т. Круцевич)	1 2 3 4 5 6 7 8 9

Обробка результатів:

низький рівень – 0–22 бали; задовільний рівень – 23–46 балів; достатній рівень – 47–69 балів; високий рівень – 70–90 балів.

Додаток А. 13**САМООЦІНКА РІВНЯ ОНТОГЕНЕТИЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ [224]**

Інструкція. Нижче наведені запитання, на які потрібно відповісти у формі «так» (+) в разі ствердної відповіді чи «ні» (-) в разі негативної відповіді і «не знаю» (0), якщо Ви сумніваєтесь у відповіді.

Питальник

1. Чи доводилося Вам колись допустити життєву помилку, результати якої Ви відчували впродовж декількох місяців або років?
2. Чи можна було уникнути цієї помилки?
3. Чи доводиться Вам наполягати на власній думці, навіть якщо Ви не впевнені на 100 % в її правильності?
4. Розповідали Ви комусь із рідних Вам людей про свою найбільшу життєву помилку?
5. Чи вважаєте Ви, що в певному віці характер людини вже не може змінитися?
6. Якщо хтось Вас засмутив, чи можете Ви швидко про це забути і перейти до звичайного розпорядку?
7. Чи вважаєте Ви себе невдахою?
8. Чи вважаєте Ви себе людиною з великим почуттям гумору?
9. Якщо б Ви могли змінити найважливіші події, що мали місце в минулому, чи побудували б Ви своє життя інакше?
10. Що більше керуєтеся Ви в ході прийняття щоденних власних рішень – здоровий глузд чи емоції?
11. Чи складно Вам прийняти дрібні рішення з питань, які кожного дня ставить життя?
12. Чи користувалися Ви під час прийняття життєво важливих рішень порадою або допомогою людей, які не входять до числа Ваших близьких?
13. Чи часто повертаєтеся Ви у спогадах до хвилин, що були неприємні для Вас?

14. Чи подобається Вам Ваша особистість?

15. Чи доводилося Вас просити в когось пробачення, хоча Ви і не вважали себе винним?

Обробка й інтерпретація результатів

За кожну відповідь «так» на запитання 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13 і «ні» на запитання 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 15 Ви отримуєте по 10 балів. За кожну відповідь «не знаю» Ви отримуєте по 5 балів. Підрахуйте загальну кількість балів.

150-113 балів – високий рівень рефлексії. Студенти вміють аналізувати минулий досвід і робити певні висновки, що не дозволить в майбутньому припускатися аналогічних їм. В найближчий час їм не загрожує безпека допустити життєво важливої помилки. У цих студентів наявні риси, якими володіють люди з великими здібностями до гарного планування і передбачення власного майбутнього, вони є творцями власного життя.

112-75 балів – достатній рівень рефлексії, притаманний студентам, які вміють аналізувати припущені помилки у минулій життєдіяльності, проте не роблять відповідних висновків, що може допомогти їм у тому, щоб не припускатися аналогічних помилок в подальшій діяльності. Тобто такі студенти достатньо володіють вмінням планувати свою діяльність, проте ускладнюються із внесенням відповідних коректив.

74-37 балів – середній рівень рефлексії. У таких студентів, унаслідок припущених в минулому помилок, виникає страх перед здійсненням нових. Вони дуже обережні, що не завжди є гарантією повного життєвого успіху. Їхній критичний розум інколи заважає виконанню їхніх бажань.

36-0 балів – низький рівень рефлексії. Повна відсутність рефлексії минулого досвіду. Такі студенти відрізняються здатністю ускладнювати собі життя. Рішення, які вони приймають, не задовольняють ні їх самих, ні тих людей, які перебувають в їхньому оточенні. Потребують порад і допомоги більш досвідчених людей.

Додаток Б.**СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЮ
«ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ»****1. Мета та завдання модулю**

Мета модулю: формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Завдання модулю полягає в ознайомленні студентів щодо сутності професійної культури вчителя фізичного виховання, формуванні морально-вольових, організаційних та комунікативних умінь, а також умінь контролювати свої емоції, аналізувати свою діяльність та діяльність учнів, вирішувати різноманітні педагогічні та конфліктні ситуації, швидко і правильно приймати відповідні рішення в ситуаціях, що виникають, здійснювати діагностику стану здоров'я учнів, запроваджувати інноваційні технології в навчальних заняттях з фізичної культури та позанавчальній діяльності і т. ін.

2. Програма модулю

Тема 1. Сутність та складові професійної культури вчителя фізичного виховання. Сутність поняття «культура». Педагогічна культура, фізична культура, культура здоров'я, емоційна культура, конфліктологічна культура, комунікативна культура, організаційна культура, рефлексивна культура вчителя фізичного виховання.

Тема 2. Особистість сучасного вчителя фізичного виховання. Визначення моральних і вольових якостей учителів фізичного виховання; вміння організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, вміння емоційної саморегуляції; вміння контролювати поведінку в конфліктних ситуаціях

Тема 3. Професійно-педагогічні ціннісні орієнтації вчителя фізичного виховання. Поняття «цінність», «ціннісні орієнтації», «професійно-педагогічні цінності вчителя фізичного виховання».

Тема 4. Самовиховання як засіб розвитку професійної культури вчителя фізичного виховання. Сутність поняття самовиховання. Форми і засоби самовиховання. Роль самовиховання у розвитку професійної культури вчителя фізичного виховання.

Тема 5. Інноваційні технології в діяльності вчителя фізичного виховання. Інноваційні технології фізичного виховання. Оздоровчі системи різних народів світу (хатха-йога, карате, бусідо, сумо, східні танці тощо). Скейтбординг. Стритстайл. Фрістайл. бейсбол (софтбол). танцювальні та ритмічні вправи (різновиди аеробіки: степ-, тайбо-, аква-, бейлі-денс, шейпінг тощо).

3. Структура модулю

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.
Тема 1. Сутність та складові професійної культури вчителя фізичного виховання		2	2			2
Тема 2. Особистість сучасного вчителя фізичного виховання		2				2
Тема 3. Професійно-педагогічні ціннісні орієнтації вчителя фізичного виховання		2	2			
Тема 4. Самовиховання як засіб розвитку професійної культури вчителя фізичного виховання		2	2			2
Тема 5. Інноваційні технології в діяльності вчителя фізичного виховання		2	2			2
ІНДЗ (реферат)					6	
Разом за змістовим модулем	32	10	8		6	8

4. Теми практичних і семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Семінар «Складові професійної культури вчителя фізичного виховання»	2
2	Дискусія «Яким повинен бути сучасний учитель фізичної культури?»	2
3	Рольової гра «Професійні цінності: минуле і сучасне»	2
4	Круглий стіл «Як заохотити учнів до занять фізичною культурою?»	2
	РАЗОМ:	8

5. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Інтерпретувати один із висловів відомих людей про культуру	1
2	Написати твір «Мій ідеал вчителя»	2
3	Розробка ситуацій, що можуть виникнути на заняттях з фізичної культури	2
4	Розробка іміджу вчителя фізичного виховання	1
5	Розробка уроку (позакласного заходу) з упровадженням нових інформаційних технологій	2
	РАЗОМ:	8

Список рекомендованої літератури:

267. Алиев М. Н. Воспитание нравственно-волевых качеств у детей средствами физической культуры / М. Н. Алиев, А. Г. Гусейнов // Педагогика. – 2008. – № 1. – С. 67–73.
268. Бабич В. І. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до формування культури здоров'я школярів : автореф. дис... на здобуття

- наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В. І. Бабич. – Луганськ, 2006. – 20 с.
269. Бабушкин Г. Д. Управление формированием профессиональных умений у студентов физкультурного вуза в условиях спортивно-педагогической деятельности / Г. Д. Бабушкин, А. Н. Двоеглазов // Теория и практика физической культуры. – 2000. – № 5. – С. 11–12.
270. Балахничева Г. В. Формування професійної майстерності майбутнього фахівця фізичної культури : [навч.-метод. посіб. для студ. випуск. курсів ін-тів фіз. культури] / Г. В. Балахничева, Л. В. Заремба – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2004. – 82 с.
271. Башавець Н. А. Професійна діяльність учителя з розвитку фізичних якостей старшокласників : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Наталія Андріївна Башавець. – Одеса, 2001. – 299 с.
272. Гауряк О. Д. Формування педагогічної культури майбутніх учителів фізичної культури в процесі фахової підготовки у ВНЗ / О. Д. Гауряк, О. М. Киселиця // Фізичне виховання та спорт : Вісник Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2012. – № 2 (8). – С. 27–35.
273. Гільова І. Впровадження інноваційних технологій та їх елементів на уроках фізичної культури / І. Гільова // Фізичне виховання в школі. – 2007. – № 2. – С. 22–25.
274. Долинський Б. Т. Методологія здоров'язберігаючої діяльності майбутнього вчителя початкової школи : [монографія] / Долинський Борис Тимофійович. – Одеса : Видавець М. П. Черкасов, 2010. – 266 с.
275. Драгнєв Ю. В. Професійний розвиток майбутнього вчителя фізичної культури у світлі реформування вищої фізкультурної освіти в Україні / Ю. В. Драгнєв // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. – № 12. – С. 45–47.
276. Дубасенюк О. А. Діагностичний підхід як важлива умова професійної позиції вчителя / О. А. Дубасенюк, О. В. Вознюк // Методичні основи діагностики академічної обдарованості учнів (з урахуванням специфіки

освітньої галузі). – К. : ІОД, 2011. – С. 74–81.

277. Кругляк О. Я. Від гри до здоров'я нації. Рухливі та українські народні ігри, естафети на уроках фізичної культури : [методичний посібник] / О. Я. Кругляк, Н. П. Кругляк. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2000. – 80 с.
278. Куц О. Інтеграція цінностей фізичної культури у професійній підготовці педагога з фізичного виховання (повідомлення третє) / О. Куц, М. Третьяков, І. Лапичак // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2003. – № 15. – С. 119–124.
279. Носко М. О. Вплив занять з фізичної культури на стан здоров'я та фізичну підготовленість студентської молоді / М. О. Носко, А. П. Кривенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. під ред. С. С. Єрмакова. – Харків: ХХПІ, 2000. – № 22. – С. 14–18.
280. Омельченко С. О. Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків : [монографія] / С. О. Омельченко. – Луганськ : «Альма-матер, 2007. – 352 с.
281. Радул В. В. Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя : [навчальний посібник] / В. В. Радул, В. О. Кравцов, М. В. Михайліченко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2007. – 252 с.
282. Синиця А. В. Професійна культура майбутніх вчителів фізичного виховання : науково-емпіричний ракурс / А. В. Синиця // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – Чернігів, 2012. – С. 133–135.
283. Синиця С. В. Оздоровча аеробіка. Спортивно-педагогічне вдосконалення : [навч. посіб.] / С. В. Синиця, Л. Є. Шестерова ; Полт. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава : ПНПУ, 2010. – 244 с.
284. Сластенин В. А. Формирование профессиональной культуры учителя / В. А. Сластенин. – М. : Прометей, 1993. – 178 с.

285. Собко С. Г. Фізична культура особистості студента крізь призму гуманістичної парадигми освіти. – [Електронний текст]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/PPMB/texts/2009-01/09ssghpe.pdf
286. Соціально-просвітницькі тренінги з формування мотивації до здорового способу життя та профілактики ВІЛ/СНІДу : [навчально-методичний посібник для викладачів валеології, основ медичних знань та безпеки життєдіяльності, вчителів основ здоров'я, студентів вищих педагогічних навчальних закладів] / С. В. Страшко, Л. А. Животовська, О. Д. Гречишкіна, А. О. Міненко, О. В. Савонова, В. О. Гаврилюк. – [2-вид., переробл. і допов.]. – К. : Освіта України, 2006. – 260 с.
287. Федорчук В. М. Соціально-психологічний тренінг «Розвиток комунікативної компетенції викладача» : [навчальний посібник] / В. М. Федорчук. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2004. – 240 с.
288. Чайка В. М. Саморегуляція педагогічної діяльності як засіб формування професійної культури майбутнього вчителя : матеріали регіонального науково-практичного семінару [«Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в європейський освітній простір»] / за ред. проф. Г. В. Терещука. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. – С. 6–9.
289. Чебикін О. Я. Становлення емоційної зрілості особистості : [монографія] / О. Я. Чебикін, І. Г. Павлова. – Одеса : СВД Черкасов, 2009. – 230 с.
290. Чернобровкін В. М. Методологічні аспекти проблеми прийняття рішень у педагогічній діяльності / В. М. Чернобровкін // Духовність особистості : методологія, теорія і практика : зб. наук. пр. – Луганськ, 2004. – Вип. 1. – С. 27–36.
291. Шевнюк О. Л. Теорія і практика культурологічної освіти майбутніх учителів у вищій школі: дис... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Олена Леонідівна Шевнюк. – К., 2004. – 555 с.

ДОДАТОК В

ПОРАДИ МАЙБУТНІМ УЧИТЕЛЯМ НА КОЖЕН ДЕНЬ [14, с. 71–77]

Поважайте людей, які оточують Вас

Ставтеся до людей так, як Вам хотілося б, щоб люди ставилися до Вас. Під час розмови потрібно дати відчутти співрозмовникові, що в деяких справах він правий. Умійте говорити не тільки про те, що турбує Вас, а й про приємне, цікаве для співрозмовника. Не рекомендується говорити з відстаючим учнем тільки про його недоліки, а з порушником дисципліни лише про поведінку. Не намагайтеся постійно говорити, а дайте можливість висловитися співрозмовникові.

Проявляйте до людей інтерес

Пам'ятайте, що схвалення, добре слово, заохочення – ефективні засоби мобілізації зусиль людини. Бажано знати за іменами всіх, із ким спілкуєтеся. Треба цікавитися позанавчальними справами, їх успіхами не тільки у спорті, а й у навчанні, художній самодіяльності, музиці. Потрібно навчитися співпереживати не лише в біді, а й відверто радіти успіхам оточуючих, що набагато складніше. Намагайтеся частіше хвалити за працездатність, відповідальне ставлення до доручених справ.

Станьте сміливим і рішучим

Не чекайте вказівок, дійте самостійно. Не відкладайте на потім те, що може бути вирішено сьогодні. Невирішені проблеми пригнічують психіку, роблять людину неврівноваженою, роздратованою.

Не бійтеся ризикувати

Підтримуйте оригінальні, самостійні висловлювання школярів, навіть якщо вони не збігаються з офіційною точкою зору. Вчіть учнів визнавати свої помилки. Пам'ятайте про негативний вплив на особистість побоювання йти своїм шляхом, обережність того, що будь-яка помилка зволікає порушення дисципліни й погіршує відносини з педагогом. Намагайтеся, щоб учень старався виконувати моральні вчинки згідно зі своїми переконаннями.

Співпрацюйте з людьми

Розвивайте в дітях бажання залюбки виконувати Ваші вказівки. Замінюйте свої розпорядження впевнено сказаним проханням. Завантажуйте школярів роботою так, щоб вони вчилися цінувати час. Заохочуйте учнів, оскільки це стимулює старанність.

Частіше посміхайтесь людям

Посмішка при зустрічі зі школярами стверджує, що ви радієте цьому, а посмішка при вході до класу засвідчує, що спільна робота з учнями Вам до вподоби. Жартуйте з учнями, дозволяйте їм жартувати. Доброзичливе слово зближує людей, підвищує ефективність спільної праці. Учитель повинен бути оптимістом, довіряйте кожному учневі. Оптимізм вселяє оточуючим людям упевненість в успішному виконанні важливих справ.

Довіряйте школярам

Заперечуючи думку учня, намагайтеся не образити його, не розглядайте недоліки його характеру, які проявилися колись у скоєних діях. Намагайтеся описувати, а не оцінювати поведінку. Замість «Ти поводишся неетично» краще сказати: «Я обурений Вашими діями». Цим самим ми ніби допомагаємо учневі подивитися на себе зі сторони. Іноді можна використовувати зауваження у вигляді запитання «Чи не здається Вам, що цей учинок не відповідає кодексу чоловічої гідності?» або «Подумайте: як можна уникнути цієї помилки?». Доброзичливе звертання авторитетного викладача, як правило, є ефективним аніж заперечення чи накази.

Критикуйте вміло

Перш ніж критикувати кого-небудь, спочатку вирішіть, чи можна обійтися без критики. Перед осудженням колеги чи учня потрібно досконало з'ясувати всі обставини випадку й позицію, вислухати його пояснення до кінця. Можливо, цього буде цілком достатньо для усунення недоліків. Навіть, критикуючи, слід бути доброзичливим. Основна мета – допомагати, а не принижувати людину. виправляти недоліки потрібно при їх виникненні, а не після того. Одночасно говоріть про успіхи та здібності, й у такому разі

зауваження сприймаються легше. Ніколи не забувайте, що критика – засіб удосконалення навчання, роботи, взаємовідносин, але не самоціль.

Прагніть до діалогу

Щоб переконати школяра в будь-чому, не ображайте його і не спонукайте до конфлікту. Завжди починайте не з осуду поведінки, а з розв'язання важкого питання чи тез, із якими учень згоден, і лише тоді шукайте спільну мову. Не рекомендується позаочі висловлюватися недоброзичливо про учня або клас.

Пам'ятайте про престиж

Не забувайте про самолюбство колеги чи учня, поважайте почуття того, з ким Ви спілкуєтеся. Намагайтеся ці проблеми вирішувати без сторонніх. Розуміння позиції співрозмовника, шанобливе ставлення, щира увага пом'якшують розмову і ведуть до успіху. Намагайтеся у всіх випадках зберегти престиж опонента, і він з радістю піде Вам назустріч. Завжди помічайте в учня позитивне, що обов'язково проявиться. Потрібно бути принциповим. Запам'ятайте, що принциповість – це не тільки висока вимогливість, а й увага та повага до людини. Творчо оцінюйте результати своєї праці, не соромтеся визнавати свої помилки, скасовуйте невдалі розпорядження. Роз'яснюйте зміст і мету своїх доручень, щоб учень міг діяти свідомо й ініціативно. Намагайтеся кожному вихованцеві давати важкі справи, але щоб він міг їх виконати.

Не будьте впертим

Не варто боятися вибачення перед школярами, батьками, колегами, якщо Ви були не праві. Не шукайте виправдань своїм учинкам. Пам'ятайте: той, хто шукає об'єктивні причини своїх невдач, не завжди є добрим фахівцем. Чим більше професіоналізму в педагога, тим більше занижена в нього самооцінка своєї праці. Намагайтеся уважно й доброзичливо вислуховувати колег та учнів, тому що в іншому разі вони до Вас не звертатимуться. У важких випадках пробуйте поставити себе на місце співрозмовника.

Учитель повинен зміцнювати в школярів віру в себе

Низька оцінка не заохочує людину до самовиховання. Довіра, надія на успіх викликає бажання не підвести, а виправдати отриманий аванс. Обов'язково відзначаєте мінімальні гарні вчинки важких учнів. При стимуляції за добрий вчинок і покаранні за поганий обов'язково враховуйте мотивацію школярів. За один і той же вчинок по-різному можна стимулювати учнів. А ще більшої ваги це набуває, коли колектив підтримує педагога.

Пам'ятайте про контроль і самоконтроль

Особливо при контактах зі школярами потрібно це пам'ятати. Не підвищуйте голос. Не вважайте грубість засобом підвищення вимог – це не одне й те ж. Не використовуйте владу, доки не впевнитесь, що інші засоби не дають результатів. У вихованні та навчанні слід використовувати індивідуальний підхід до кожного учня. Контролюйте виконання учнями домашніх завдань, Ваших доручень і доручень інших педагогів. Відсутність регулярного контролю може привести до думки про необов'язковість виконання доручень.

Пам'ятайте про культуру одягу

Як і приміщення, культура одягу повинні бути в полі зору кожного педагога. Добре випрасуваний одяг, начищене взуття, носова хустинка, гарно пов'язаний галстук і зачіска – все це стверджує повагу до колег та школярів. Елегантний спортивний костюм, взуття без підборів у залі облагороджує вчителя, а неохайність – відштовхує. Підтягнутість – це ознака внутрішньої організованості, зібраності, дисциплінованості.

Пам'ятайте про такт

Без потреби не втручайтеся у справи школярів. Не повторюйте критичних зауважень, якщо недоліки вже усунені. Основа такту – витримка, рівновага педагога. Головні риси такту – висока вимогливість і повага до людини.

Будьте комунікабельними

У більшості випадків комунікабельність гарантує успіх у спілкуванні. Комунікабельність формується тільки в процесі конкретних взаємостосунків із багатьма людьми. Кожному педагогові потрібно формувати в собі здібність відчувати інтерес до оточуючих, потребу здійснювати альтруїстичні дії, завжди активно намагатися зробити щось для іншого, для суспільства. Однак, щоб альтруїстичні дії не виглядали надуманими, потрібно навчитися виявляти настрій людини і враховувати його при контактах. Для підтримування контакту повинні звучати запитання «чому?», «коли?», «як?», «яким чином ». Вони дають змогу здійснювати монологічну розмову, яка дуже важлива у спілкуванні.

Не сваріться, дискутуйте

Щоб дискусія не перейшла у сварку, кожне непорозуміння повинне мати пояснення. Вислухайте, не перебиваючи до кінця, і коли розмова закінчиться, тактовно, не категорично, наведіть свої аргументи. Уважно слухайте партнера зі спілкування, щоб зав'язалася взаємна симпатія. Не забувайте, що бажання посперечатися учневі з викладачем уже свідчить про творче ставлення учня до навчання або якихось справ, і до цього треба заохочувати. Некоректна форма розмови – відсутність поваги до педагога та відсутність культури спілкування. Сварка з учнем дискредитує авторитет викладача, однак іноді викликає повагу в учнів.

Будьте бадьорими

Не дозволяйте собі псувати нерви через незначні справи. Діти не люблять заклопотаних учителів. Невдачі, особисті справи іноді бувають і незначними. Тому думайте про майбутнє, займайтеся справами – це кращі засоби перебороти дух приниження, негаразди. Ніхто не зможе принести душевний спокій, крім нас. Ми енергійні, активні, повні рішучості й душевно щасливі.

Не будьте категоричні

Намагайтеся часто розмовляти з «важкими» учнями на теми, які не мають відношення до навчання і поведінки. За однакові відповіді чи вчинок активніше заохочуйте «важкого» учня, за поганий вчинок суворо карайте лідерів класу, кращих учнів. Виявляйте повагу до інших, особливо до відстаючих. Не використовуйте такі слова, як «не можна», «якщо тільки», «дуже важко». Краще застосовувати нейтральні слова: «я думаю», «мені здається», «я підтримую».

Підтримуйте гарні взаємовідносини з довколишніми людьми

Найкращий засіб, який допоможе зміцнити бажання оволодіти спілкуванням надовго, – яскраво представити собі, яка це насолода. Дуже велике значення в житті людини – знаходити спільну мову та інтереси зі співрозмовником та підтримувати з ним нормальні стосунки. Набагато легше працювати в школі, коли встановите контакт зі «складними класами», підтримуватимете гарні відносини з адміністрацією, батьками учнів, оволодієте вміннями спілкування з людьми. Також дуже корисно уявляти, як важко жити і працювати в колективі, якщо Ви не можете встановлювати дружні відносини з довколишніми людьми, з колегами.

Дякуйте за поради

Коли Вам радять чи роблять зауваження, потрібно насамперед подякувати, а вже потім вирішувати – користуватися цією порадою чи ні. Якщо поради або рекомендації недоречні й не нові для Вас, зовсім не обов'язково говорити про це порадишникові. Кожна особистість повинна прагнути до прогресу. Рекомендуючи виконувати ті чи інші правила іншим, виконуйте спочатку їх самі. Коли усвідомите, що причина життєвих невдач у Вас, ось тоді Ви почнете прогресувати.

Додаток Д.**ТРЕНІНГ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ [203]**

Метою тренінгу є розвиток емпатійності, конфліктоусталеності, емоційного інтелекту, емоційної гнучкості, комунікативних та рефлексивних умінь студентів. Тренінг складається з чотирьох занять по 2 години кожне.

Заняття 1.**Вправа «Знайомство».**

Мета: надати можливість студентам більше пізнати один одного, створення доброзичливої атмосфери.

Студенти розсаджуються по колу, викладач стоїть у центрі кола: «Зараз у нас буде можливість краще пізнати один одного. Зробимо це так: той, хто стоїть у центрі кола (спочатку ним буду я) пропонує помінятися місцями (пересісти) всім тим, хто має якісь спільні ознаки. Цю ознаку він називає. Наприклад, я кажу: «Пересядьте всі ті, у кого є сестри», – і всі, у кого є сестри, повинні помінятися місцями. При цьому той, хто стоїть у центрі кола, повинен спробувати встигнути зайняти одне з місць, а той, хто залишиться в центрі кола без місця, продовжить гру. Використовуємо цю ситуацію для того, щоб побільше взнати один про одного».

По завершенні вправи викладач звертається до групи із запитаннями: «Як Ви себе почуваєте?», «Який Ваш настрій зараз?».

Ця вправа дозволяє знизити напруженість, піднімає настрій, активізує увагу і мислення.

Вправа «Привітання»

Мета: ознайомитися із різними формами привітання, виявити почуття, які виникають при цьому, як впливає привітання на емоційний стан партнера по спілкуванню.

Студентів розподіляємо на дві групи, які стають одна навпроти другої на відстані кількох кроків у дві шеренги. За сигналом ведучого вони наближаються один до одного й обмінюються різноманітними привітаннями.

Це можуть бути рукостискання, обійми, реверанси, поплескування, захоплені вигуки і тихі багатозначні погляди. Обмінявшись привітаннями студенти міняються – роблять крок вправо. Потім продовжуються привітання вже з новим партнером у новій формі, ураховуючи його індивідуальні особливості, характер і намагається привітатись із ним у формі, яка найбільше йому підходить.

Вправа «Якості та вміння, важливі для ефективного спілкування»

Мета: з'ясувати уявлення учасників про важливі якості та вміння особистості, необхідні для ефективного спілкування.

Кожному студенту пропонується протягом 5 хвилин самостійно скласти й записати список якостей та вмінь людини, які, на його думку, необхідні для ефективного спілкування. Після цього проводиться дискусія, метою якої є узагальнений список якостей (записується на плакаті). Кожний член групи може висловити свою думку, наводячи аргументи та приклади. По завершенні роботи студентам пропонується обговорити, наскільки список, складений кожним учасником самостійно, відрізняється від загального.

Вправа «Вертушка жалобників»

Мета: розвиток умінь вислухати партнера і надати конструктивну пораду.

Із стільців складаються два кола: зовнішній і внутрішній. Один стілець зовнішнього кола повинен знаходитися навпроти одного стільця внутрішнього кола. Загальна кількість стільців повинна відповідати кількості учасників, якщо їхня кількість непарна, то у вправі бере участь ведучий.

Студенти розподіляються на дві групи. Одна група виконує роль «експертів», вони займають місця у внутрішньому колі. Інша група отримує роль «жалобників», вони займають місця у зовнішньому колі.

Ведучий повідомляє, що кожний «жалобник» повинен буде пожалітись кожному «експерту». Для цього через кожну хвилину всі «жалобники» дружно піднімаються і пересаджуються на сусіднє місце (за часовою стрілкою). «Жалобник» повинен дуже швидко і точно викласти суть своєї

жалоби. Бажано, щоб жалоба була реальна, але можна використати уявну. Жалоба може торкатися будь-якого аспекту життя. У одного «жалобника» жалоба одна для всіх «експертів». «Експерт», вислухавши «жалобника» так само швидко дає свою рекомендацію щодо цієї жалоби.

Коли «жалобники» зроблять повний круг, рух не припиняється. Зустрівшись із першим «експертом», вони розповідають про поради інших «експертів», які він встиг почути. Завдання «експерта» на цьому етапі – погодитись або спростувати рекомендації інших «експертів». На це відводиться також одна хвилина. Після другого кола «жалобники» й «експерти» міняються ролями. Наприкінці здійснюється обговорення: Які індивідуальні розбіжності в манері розмовляти, слухати, в невербальній поведінці учасники встигли помітити один в одного? Чи багато можна сказати і почути за одну хвилину?

Вправа «Вірю – не вірю»

Мета: розвивати вміння ставити запитання, відстоювати свою думку, за зовнішніми ознаками виявляти щирість відповідей.

Ведучий викликає одного чи кількох добровольців. Вони повинні вийти за двері. Ведучий перевіряє, чи немає у тих, хто вийшов можливості підслухати під дверима. Далі слід здійснити кілька змін в аудиторії: поміняти місця стільці, пересалити місцями двох учасників, відкрити чи зачинити вікно, намалювати щось на дошці, вимазати ведучому взуття крейдою тощо. Це не повинен робити сам ведучий, маніпуляції повинні бути здійснені руками когось із студентів (наприклад, це Катя). Ведучий мимовільним чином розподіляє студентів на кілька груп. Одній групі він пропонує говорити правду: «Це Катя поміняла місцями ці два стільця». Іншим групам пропонується говорити неправду: «Це Ірина переставили стільця», «Це не Катя переставила стільці», «Катя разом з Іриною поміняли стільці».

Коли заходить доброволець, кожна група починає відстоювати свою думку. Попередньо не слід візуально розподіляти учасників за цими «групами впливу», доброволець не повинен одразу здогадатися, хто до якої

«партії» належить. Кожний із добровольців повинен зробити свій висновок і вгадати, хто здійснив ту чи ту маніпуляцію. Вправа проводиться кілька разів.

Наприкінці проводиться обговорення: Хто з добровольців швидше вгадав істину? Як йому це вдалося? Які зовнішні ознаки достовірно свідчать про щирість, а які – опосередковано? Чи можна якимсь спеціальним способом будувати свої запитання, щоб з'ясувати істину?

Заняття 2

Вправа «Дати назву ситуації»

Мета: вдосконалення здібності диференціювати комунікативні ситуації за характерними ознаками, розвиток мовного чуття.

Ведучий викликає трьох добровольців, відсаджує їх осторонь від інших учасників, але так, щоб усі добре бачили один одного. Добровольцям виділяються блокноти (або планшети з аркушами паперу) і ручки.

Пояснюється суть вправи: учасники з основної групи повинні по черзі (краще в тому порядку, в якому вони сидять) розповісти про якусь комунікативну ситуацію, що відбулася з ними в житті (бажано брати незвичну ситуацію). Троє добровольців представляють собою «журі» і таємно від інших роблять нотатки у своєму блокноті. Щоб потім не забути, якій ситуації яка назва належить, члени «журі» одразу проставляють порядковий номер ситуації. Бажано, щоб назва ситуації складалась із двох слів, зазвичай іменник і епітета до нього, але на крайній випадок можна використовувати три чи більше слів. Члени «журі» тримають всі свої записи в таємниці до кінця останньої ситуації.

Відбувається це в такий спосіб: учасники з основної групи по черзі діляться своїми спогадами, учасники-«журі» мовчки виставляють свої «діагнози». Коли всі ситуації запропоновані, ведучий пропонує згадати першу, нагадує короткий зміст цієї ситуації. Які назви дали цій ситуації члени «журі»? Якщо думка «журі» комусь не зрозуміла, він може одразу поставити уточнювальне запитання. Якщо якійсь ситуації двоє чи навіть троє членів «журі» дали однакову назву, ведучий обов'язково звертає на це увагу. Вправа проводиться кілька разів із зміною «журі».

Наприкінці проводиться обговорення: Яка назва була найбільш точною? Хто із членів «журі» надавав найбільш оригінальні назви? Який настрій панував під час проведення вправи?

Вправа «Завершення речення»

Мета: розвиток комунікативних умінь.

Ведучий викликає чотирьох добровольців. Вони відсаджуються дещо осторонь від основної групи. Одному з добровольців ведучий пропонує розповісти про щось, що сталося з ним у реальному житті. При цьому є одна умова: кожне своє речення він не завершує. Замість нього це роблять троє інших учасників (по черзі). Інтрига полягає в тому, що наприкінці той, хто розповідав історію, вибирає із трьох того, хто, на його думку, був найближче до того, що хотів сказати він сам. Після кількох таких розповідей проводиться обговорення: У який спосіб можна здогадатися про те, що не договорив співрозмовник?

Вправа «Задзеркалля»

Мета: розвиток комунікативних умінь, створення доброзичливої атмосфери у групі.

Ведучий домовляється з учасниками, що задзеркаллям буде називатися особлива комунікативна техніка, яка полягає в тому, що один чи кілька учасників додають у процес спілкування смисл, який особисто йому робить цей процес більш цікавим.

Хтось може захотіти розмовляти лише тими словами, які починаються на літеру «П».

Хтось може чергувати через одно українські і англійські слова.

Хтось з кимсь може постійно мінятися місцями (в прямому і переносному сенсі).

Хтось може побажати всіх людей вважати середнього роду («Воно сказало...», «Я подумало...»).

Хтось може грати в одному йому зрозумілий «психологічний тетріс».

Хтось може в кожній фразі вставляти «Я клянуся, що...».

Якщо хтось із студентів читав «Алісу в Задзеркаллі», то можна сказати, що потрібно поводитися так, немов би Ви – постійний мешканець цієї країни.

Ведучий довільно розподіляє студентів на групи, яким дається завдання придумати власне задзеркалля, нагадуючи, що це задзеркалля – не просто додавання абсурду, а додавання якихось елементів, що оживляють процес спілкування. Ведучий відзначає, що у процесі сценки можуть бути задіяні інші учасники заняття в той чи той спосіб. Розігруються сценки. У процесі розігрування ведучий закликає інших студентів більш активно включатися і навіть втручатись у сценку. Після завершення останньої сценки проводиться аналіз: Що було найскладнішим на етапі проектування задзеркалля? Що на етапі розігрування сценки? Яке із задзеркаль можна визнати найоригінальнішим? Чому? Які були зроблені цікаві спостереження?

Вправа «Зомбі»

Мета: розвиток здібності розговорити людину.

Ведучий ставить дещо осторонь стілець, інші стільці розташовуються півколом. Викликається доброволець, який буде сидіти на стільці і виконувати роль «зомбі». Ведучий вручає йому одну з карток на якій зазначено три твердження:

Картка 1

1. Я – найрозумніша людина на світі.
2. Усі жінки повинні посміхатися.
3. Усі чоловіки повинні носити із собою носові хустки.

Картка 2

1. У мене є особлива місія, але я її забув.
2. Не можна довіряти людям в зелених чоботах.
3. Білий колір – мій улюблений.

Картка 3

1. Завтра я буду весь день читати підручник з математики.
2. Я повинен узнати всі способи доведення теореми Піфагора.
3. Маленькі вуха – ознака великого розуму.

Завдання інших учасників – за допомогою запитань з'ясувати зміст цієї картки. Ведучий при цьому просить «зомбі» відповідати максимально щиро, тобто з опорою на «надцінні судження», але при цьому намагатися тримати останні в тайні, наскільки це можливо. У тому разі, якщо хтось із студентів вгадує одне із суджень – ведучий піднімає руку і повідомляє: «Перше є. Залишилося два». Якщо студенти довго не можуть докопатися до «надцинних суджень», ведучий просить «зомбі» трохи допомогти.

Вправа «Нова казка»

Мета: розвиток умінь контролювати своє мовлення.

Ведучий пропонує вибрати всім добре знайому казку («Колобок», «Червона шапочка», «Курочка Ряба» тощо). Завдання учасників – розповісти цю казку, змінивши в ній імена основних (чи всіх) персонажів. Так Колобок може перетворитися на Івана Івановича або навіть на Мальвіну (другий варіант більш складний), Червона шапочка – у Зламаний самокат або того самого Колобка.

Перший учасник починає розповідати казку, намагаючись усіма силами не помилитися. Якщо він помилився, то продовжує наступний учасник. І так до кінця казки. Після цього вправа повторюється з іншою казкою. Бажано добитися, щоб у учасників був видимий прогрес: потренувавшись, вони повинні говорити швидше і менше помилятися. Наприкінці проводиться обговорення: Чого навчилися на цьому занятті? Яких умінь набули? Які почуття домінували в ході заняття?

Заняття 3.

Вправа «Дитина – дорослий – батько»

Мета: продемонструвати студентам характерні відмінності «позиції дитини», «позиції дорослого» і «позиції батька».

Ведучий готує три стільці, що стоять окремо. Викликає трьох добровольців. Між ними розподіляються ролі: один – «дитина», другий – «дорослий», третій – «батько». Він пояснює правила:

- інші учасники по черзі згадують якусь подію, що сталася з ними недавно

(значуще чи ні – не принципово) й озвучують цей спогад,

- ведучий у той час стоїть позаду добровольців, після кожного спогаду він кладе свою руку на плече одного із трійці «дитина – дорослий – батько»,
- цей учасник повинен якимось прореагувати на почутий спогад відповідно до своєї ролі,
- «дитина» реагує бурно, емоційно, може захникати чи захопати в долоні, може голосно висловити свої бажання чи почуття («я теж так хочу», «я б образився», «ця історія мене зовсім розчулила» тощо),
- «дорослий» реагує холодно, раціонально, намагається опиратися на факти і робити логічні висновки («очевидно, тут була задіяна ще якась особа», «історія повчальна, хоча особисто для мене не має великого інтересу», «факт полягає в тому, що наступного разу вона буде більш обережною»),
- «батько» реагує іронічним сміхом або засуджуючим покачуванням голови, дає повчальні нотації, використовує прислів'я, приказки («не слід бути таким дурнем», «сім раз відмір – один відріж», «усі чоловіки однакові» тощо).

Після п'ятнадцяти-двадцяти історій здійснюється «зміна складу», вибираються нові добровольці. Якщо ведучий не дуже задоволений грою попередніх «акторів», він дає поради новим добровольцям. Наприкінці проходить обговорення: Яку з ролей було найлегше грати? Які почуття при цьому виникали? Які характерні жести і слова існують у кожній із позицій? Чи є у когось приклади з життя?

Вправа «Змішані почуття»

Мета: розвиток відкритості у спілкуванні, здібності виражати свої почуття, не стидаючись їх.

Ведучий разом зі студентами згадують, які взагалі існують емоції і почуття. Кожна емоція чи почуття виписується на невелику картку. Картки опускаються у непрозору. Після того, як список емоцій і почуттів складений, ведучий пояснює, що тепер він у довільному порядку буде витягувати по дві картки з коробки. Зачитавши групі обидві картки, він просить студентів

згадати, чи була в їхньому житті ситуація, в якій вони відчували одночасно обидві емоції чи почуття. Закінчивши з черговими двома картками, вони кладуться назад у коробку і перемішуються з іншими. Вправа проводиться до тих пір, поки вона проходить живо, викликає інтерес. Якщо стосовно чергової пари карток у студентів не виникає прикладу, ведучий ставить навідні запитання: «Можливо, не у Вас були такі змішані почуття, у Вашого знайомого? У персонажа книги?», «В яких ситуаціях могли б виникнути такі змішані почуття?». Наприкінці проводиться обговорення: Чому все же так буває, що одночасно можуть виникати протилежні почуття? Чи легко говорити про свої емоції і почуття?

Заняття 4.

Вправа «Торгівля емоціями»

Мета: розвиток акторської майстерності і комунікативної компетенції.

Перед початком заняття ведучий заготовлює картки з написаними на них емоціями, з розрахунку три картки на одного студента. Приклади емоцій і емоційних станів: радість, сум, надія, печаль, здивування, любов, ненависть, захоплення, страх, мрійливість, злобність, збудження, пригніченість, зацікавленість, байдужість, натхнення, апатія, щастя, душевний біль тощо. Одну емоцію можна виписати на кількох картках.

На початку вправи ведучий на очах студентів перемішує картки, після чого роздає їх. Далі студенти розподіляються на пари (за бажанням). Ведучий ставить завдання – потрібно розповісти своєму напарнику зміст нещодавно переглянутого фільму, зображуючи емоції, які зазначені на картці. Далі напарники міняються ролями: один знову говорить, інший слухає.

Коли робота в парах завершена, ведучий об'являє, що це ще не кінець вправи. Далі буде те саме, але вже з іншим напарником і потрібно буде розповісти зміст останньої прочитаної книги. Але перед цим учасники можуть обмінятися між собою картками з емоціями. Студенти знову розбиваються на пари, при цьому пари повинні бути новими. Йде обговорення книг. Під час вправи ведучий пропонує пасивним слухачам

ставити уточнювальні запитання. Але ставити ці запитання можна лише в емоціях, зазначених у картці.

Знову відбувається «обмін емоціями». Наступає третя, остання частина, під час якої учасники розповідають якісь життєві історії, свідками яких вони були. Наприкінці проходить обговорення: Які емоції простіше було зобразити? Які більш складно? З чого складається акторська майстерність? За якими сигналами можна зрозуміти, в якому емоційному стані перебуває людина?

Вправа «Почуття – розуміння – стратегія»

Мета: засвоєння тактик комунікативної взаємодії.

Ведучий розповідає учасникам про можливість такої комунікативної тактики:

1. Розпитати співрозмовника про його почуття.
2. Спільними зусиллями виробити розуміння цих почуттів і ситуації, що їх викликають.
3. Виробити стратегію з управління ситуацією (деякі загальні принципи, керуючись якими можна скорегувати проблемну ситуацію).

Розглядається приклад: уявімо, Ви помічаєте, що Ваша подруга перебуває розстроєному стані. Не слід одразу розпочинати із запитань про те, що викликало такий стан. Потрібно поцікавитися лише її самопочуттям. Що вона конкретно відчуває? Як почувається? Чи сильно хвилюється? Поступово розмова зводиться до аналізу того, що ж викликає чи викликало хвилювання. Чому це викликало сильне хвилювання? Чи могло цього не бути? Наприклад, дівчина посварилася зі своїми батьками. Далі висловлюються припущення, що потрібно зробити так чи інакше. Спочатку бажано висловлювати саме припущення. Потім ці припущення потрібно переоформити у вигляді максим. Наприклад: «Я впевнена, тобі потрібно помиритися з батьками! Просто візьми зараз і подзвони їм!» Зі студентами розігруються ситуації. Викликаються два добровольця. Перший зображує той чи той емоційний стан. Інший застосовує комунікативну тактику. Наприкінці

проводиться обговорення: З якими емоціями ця тактика працює добре? З якими погано? Які виникли труднощі?

Вправа «Я відчуваю себе як ...»

Мета: навчити студентів виражати свої почуття через ототожнення себе з тим чи тим літературним персонажем, який потрапив у певну ситуацію.

Ведучий: «У багатьох комунікативних ситуаціях корисним є вміння виражати вербально свої почуття. Якщо хочеться, щоб просто співрозмовник знав про Ваші почуття, можна сказати щось на кшталт «Я засмучений» або «Я вкрай здивований». Слід урахувати, що здебільшого співрозмовник сконцентрує увагу на причинно-наслідкових зв'язках: чому Ви засмучені? чому здивовані? як Вас порадувати? що сказати, щоб у Вас зникло здивування?

Якщо ж стоїть дещо інша мета, а саме поділитись із співрозмовником своєю емоцією, щоб він відчув Ваші почуття, буде недостатньо просто «озвучити» свою емоцію. У такому разі можна використати прийом «Я себе відчуваю як ...». Тобто можна сказати, наприклад, так: «Я почуваюсь, як Наташа Ростова на балу» (захоплення). «Я почуваюсь, як Вінні-Пух, що застряг у дверях» (стурбованість). «Я почуваюсь, як Аліса, що падає в нору кролика» (тривога). «Я почуваюсь, як Му-му, яку топлять» (беззахисність, розчарування).

Ведучий перед заняттям заготовлює жетони, якими буде нагороджувати учасників. Учасники по черзі описують свій стан (реальний чи уявний – це слід підкреслити). В якості прикладів краще використовувати відомих персонажів книг, фільмів.

Вислухавши чергову аналогію, інші учасники інтерпретують її своїми словами: «Я почуваюся, як Наташа Ростова на балу», «Мне здається, ти відчуваєш радість від того, що ти тепер як доросла», «Я думаю, ти відчуваєш захоплення при вигляді доволішньої краси», «Мені здається, що ти відчуваєш тривогу через те, що ти нікому не сподобаєшся...».

Як тільки озвучується правильна інтерпретація переживання, автор аналогії вимовляє: «Правильно!». Тоді ведучий видає тому, хто вгадав, жетон. Відбувається перехід хода до наступного учасника і наступної аналогії. Наприкінці вправи виголошується переможець (у кого найбільше жетонів) і проводиться обговорення: Які аналогії були простими і зрозумілими? Чому? Які аналогії були складними і гуманними? Чому?

Додаток Е

ТРЕНІНГ ЕМОЦІЙНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ [203]

Заняття 1. Почуття і емоції

Мета: визначення позиції: чи потрібно подавляти емоції? Визначення залежності характеру вираження емоцій від інтелігентності.

Ведучий пропонує обговорити проблему. «Оскільки будь-яке почуття породжує дію (негативне, надмірне, несвоєчасне), як бути, щоб ці дії не зашкоджували?»

Учасники заняття повинні висловитися з таких питань:

1. Що робити з негативними емоціями?
2. Що нас очікує, якщо ми стримуємо емоції, тобто забороняємо собі їх прояв?

Заборону на прояв емоцій можна проілюструвати в наступні вправі:

Зв'язати всі канали відтворення (можна зав'язати платками, шарфами, стрічками): рот – щоб не лаявся і не кричав; очі – щоб не бачили недостойного, не виражали ненависть, незадоволення і зло, щоб не плакали; вуха – щоб не чули зайвого; руки – щоб не дралися; ноги – щоб не пиналися, не ходили в погані компанії; душу – щоб не страждала.

Після завершення процедури інсценування заборон (зав'язувань) звернутися до учасників із запитань:

- Що може така людина? Виразати свою думку? – рот скований!
- Спостерігати, виділяти прекрасне, відгукуватися? – знижена можливість реагувати!
- Творити прекрасне, обіймати, виражаючи радість? – руки зв'язані!
- Іти по життю? (легко підштовхнути зв'язаного, спробувати змусити рухатись) – страх, скутість рухів!
- Співчувати, радуватися, довірятися? – душа «мовчить», скута.

Після цієї вправи корисно розпитати зв'язаного студента про його почуття в ході виконання вправи.

Висновки повинні зробити студенти: «Перекриваючи одну із можливостей прояву почуттів, перекриваємо чи дуже сильно звужуємо іншу», «Зажаті емоції породжують почуття страху і руйнують душу. Обговорення.

Подавляти емоції неможна, а як бути?

При обговорення деструктивних форм емоційної саморегуляції – заборони на прояв емоцій та їх викривлення – звертається увага на вигоди і втрати при деструктивному способі прояву емоцій; на необхідність спокійного подання емоцій невербальними і вербальними способами, на доцільність переведення в інше почуття чи стан.

По завершенні заняття ведучий пропонує учасникам поділитися: що сьогодні було легко і складно? Які виникали почуття і думки? Що нового відкрили в собі?

Заняття. Роль емоцій у спілкуванні

Мета: актуалізація досвіду і знань із галузі емоційної сфери; прояв проблеми звуженого досвіду сприйняття трансляції почуття.

1. Кожний студент записує стільки «імен» почуттів, скільки може.
2. Студент, який записав найбільшу кількість, зачитує, а педагог в цей час фіксує слова на дошці. Потім підраховується кількість спів падань слів у інших учасників.
3. Актуалізуються найбільш відомі почуття і емоційні стани, пояснюється різниця між ними.
4. Студенти заповнюють таблицю почуттів, які є характерними для них зазвичай, і тих, які вони відчують сьогодні. У першій колонці виписуються «імена» почуттів. Надалі вибирається клітинка, що відповідає місцю, де це почуття виникає (місць може бути кілька), у клітинках проставляються хрестики.

У першій частині таблиці записуються почуття, які найчастіше відчували в останні півроку, у другій – почуття, які відчувалися студентом сьогодні. По 5-10 бальній системі оцінюється інтенсивність почуттів.

«Імена» почуттів	Місця, де я зазвичай відчуваю ці почуття					
	Дома	На улиці	У навчальному закладі	В новій компанії	Серед друзів	В інших місцях (де?)
I. Зазвичай 1. Зло 2. Радість 3. Смуток і т. ін.						
II. Сьогодні 1. Нудоту 2. Страх 3. Захоплення і т. ін.						

5. Учасникам пропонується з'ясувати, як довколишні люди розуміють наші почуття.

Заняття 3. Розвиток чутливості

Мета: Тренування відтінків сприйняття партнера.

Заняття складається із серії вправ, що тренують чутливість, концентрацію уваги на своїх відчуттях, «читання» інформації, яку партнер повідомляє невербально.

Вправа 1. «Вираз очей». Студентам пропонується звернути увагу на вираз очей товаришів і дати їм оцінку за такими критеріями:

- а) легко чи трудно дивитися в очі;
- б) веселий чи сумний погляд;
- в) спокійний чи напружений погляд;
- г) жорсткий чи м'який погляд;
- д) світлі чи темні очі.

Надалі один із студентів повинен розставити всіх інших учасників по колу або розподілити на дві групи відповідно до одного з критеріїв. Таку процедуру повинні зробити всі, хто бажає. Після проведення процедури всі повинні розташуватися там і так, де і як бажають. Запропонуйте студентам згадати, в який спосіб найчастіше їхній погляд характеризують довколишні і відповісти на запитання: «Яким найчастіше буває Ваш погляд? Допомагає він чи заважає у спілкуванні з людьми?»

Вправа 2. «Дотик»

Студенти закривають очі й обережно ідуть назустріч один одному. Можна акуратно брати один одного за руки, ошупувати, намагаючись упізнати. Потрібно спробувати запам'ятати особливо приємні дотики; чи були такі люди, дотик яких навіть у таких умовах був приємним; які дотики в цій вправі викликали напруження.

Цю вправу можна аналізувати, але дуже делікатно. Свої відчуття в доброзичливій формі висловлюють тільки бажаючи.

Вправа 3. «Руки»

Розташувати одногрупників по колу відповідно до того, як відчуваєте їхні руки:

- а) від теплих до холодних;
- б) від м'яких до жорстких;
- в) від добрих до жорстких.

Запропонувати студентам спробувати зробити щось, щоб руки у всіх стали: а) доброзичливими; б) жорсткими; в) добрими.

Вправа 4. «Посмішка»

Розташувати одногрупників по колу відповідно до того, як сприймається їхня посмішка:

- а) від напруженої до спокійної;
- б) від вільної до скутої;
- в) от радісної до сумної.

Спробувати передати доброзичливу посмішку по ланцюжку, дивлячись один на одного.

Вправа 5. «Вираз обличчя».

Розташувати однокласників по колу залежно від виразу обличчя:

- а) від сумного до веселого;
- б) від доброзичливого до напруженого;
- в) від втомленого до відпочилого.

Зробити спробу без слів змінити вираз обличчя в бік більшої відкритості, доброзичливості.

Вправа 6. «Імена»

Пропонується згадати або уточнити імена однокласників (якщо група збірна) або імена їхніх батьків (якщо вони давно вчать разом).

Заняття 4. Вираження свого емоційного стану невербальними засобами

Мета: розвиток чутливості до невербальних засобів спілкування; тренування вмінь виражати свій емоційний стан.

Заняття присвячене спробі реалізувати свої акторські здібності. Найбільш безпосередньо це роблять діти. Щоб звільнитися від умовностей, необхідно пограти в дитячі ігри: «криголам» – третій зайвий чи кішки-мишки.

У ході обговорення гри педагогу слід звернути увагу студентів на зміну власного емоційного стану під час гри. Це стає, зазвичай, початком дослідження основних запитань: як ми відчуваємо зміну емоційного стану в собі? Як виражаємо цей стан? Як його помічаємо?

Студенти розподіляються на дві групи: перша – актори, друга – глядачі.

Педагог пропонує акторам теми інсценувань:

- а) іти проти вітру;
туди, куди не хочеться;
так, щоб когось не розбудити;
- б) іти з тим, хто веселіше за всіх;

з тим, хто нагадує когось із життя знайомих;
 із найсимпатичнішою для тебе людиною в цій групі;
 з тим, хто викликає напруженість; з тим, кого б ти хотів змінити.

Група глядачів повинна зрозуміти, кого показують актори. Потім групи міняються ролями, і пропонуються такі теми:

ми кудись ідемо, і раптом... (зустріч з несподіваністю)
 ...розуміємо, що щось забули;
 ...не вистачає грошей (немає жетона для телефону);
 ...бачимо людину, яка нам дуже подобається;
 ...бачимо людину, якій хочемо сподобатися;
 ...узнаємо, що на панчоха (рукав тощо) порвана.

Обговорення: що допомагає усвідомити, виразити почуття? Що допомагає нам зрозуміти, що відчуває інша людина? Після обговорення педагог пропонує систематизувати невербальні реакції, які допомагають впізнати емоцію, і класифікувати типові жести, пантоміму, міміку.

Заняття 5. Аналіз почуттів

Мета: тренування усвідомлення і вербалізації почуттів; виявлення двоїстості почуттів.

Вправа 1. «Криголам».

Можна використати будь-яку вправу на довіру, наприклад, вправа «Сліпий і поводитир». Група розподіляється на пари. В парі домовляються, хто буде «сліпим», а хто «поводирем».

Правила гри. «Сліпий» закриває очі і довіряється «поводирю» у всьому. «Поводир» повинен провести «сліпого» по всьому простору, намагаючись якомога менше порушувати комфортний стан свого партнера: оберегати його, турбуватися, коментувати те, що відбувається. Надалі партнери міняються ролями і вправа повторюється. Всі пари рухаються по приміщенню хаотично. Під час аналізу цієї вправи звертається увага на те, як власний досвід переживання «сліпоті» вплинув на дії в подальшій ролі «поводиря».

Вправа 2. Студенти розподіляються на пари. Один партнер грає роль

«скульптора», інший – «матеріалу».

«Скульптору» потрібно «виліпити» будь-який предмет чи іграшку. Він не має права давати команди «матеріалу», користується в роботі тільки руками (нахиляє, підіймає, згибає і т. ін.).

Потім партнер міняються ролями і вправа повторюється.

Обговорення: Яким «матеріалом» себе відчував? Із якого «матеріалу» зліпив? Чи відповідало відчуття «матеріалу» тому, як з ним поведився «скульптор» (наприклад: «матеріал» відчував себе пластиліном, а з ним поведилися, як із гранітом)? Які почуття виникають, якщо «матеріал» і дії «скульптора» співпадаю (не співпадають)? Як Ці почуття впливають на подальшу взаємодію?

Вправа 3. Одному із студентів (за бажанням) пропонується створити з іншого студента «скульптуру» почуття, яке, на його думку, є небажаним у спілкуванні. «Скульптура» відсіює все гарне і погане з того, що може дати це почуття. «Скульптор» висловлює вдячність за гарне і говорить побажання.

Наприклад: «Коли я дивлюсь у дзеркало, у мене виникає почуття жалю, що я не так досконала, як хотілось би». – «Скульптор» змінює міміку і положення тіла «скульптури» (плечі опущені, голова схилена вниз і набік, руки в кишенях або прижаті до груді і т. ін.).

«Скульптура „Жалкування“»: «Я нагадую тобі про твої недоліки, знижую твій настрій і впевненість у собі...» або: «Я даю тобі зрозуміти, що тобі необхідно бути активною у житті – стежити за своєю зовнішністю, вступати у спілкування в якості гарного співрозмовника, щоб довколишні бачили не тільки твою зовнішність, а й могли оцінити твої здібності, багатство твоєї душі і т. ін.»

«Скульптор»: «Я вдячний тобі за те, що ти допомагаєш мені знайти спосіб різнобічно розвиватися (не зациклюватися тільки на зовнішності), активно проявляти себе. Але мені б хотілось, щоб ти, „Жалкування“, не тіснило свою сусідку – «Гордість», вона мені також необхідна!»

Вправа 4. Виокремлення в почутті позитивного й негативного відтінків. Один із учасників створює «скульптуру» будь-якого почуття, використовуючи групу учасників. «Скульптура» (устами учасників) розповідає про те, що позитивне і негативне вона несе своєму хазяїну. Наприкінці «скульптор» висловлює свою думку з приводу почутого.

Вправа програється стільки разів, скільки пропозицій поступає від учасників. Обговорення: Які думки і почуття з'являлись у процесі вправи? Які нові відчуття себе, знання взагалі і знання про себе отримані сьогодні? Які виникли побажання для реалізації на наступному занятті?

Заняття 6. Суперечливі складні почуття і техніка самопомоги

Мета: навчитися знаходити почуття, які допоможуть подолати почуття тривоги, самотності, сорому; навчитися досягати емоційної рівноваги засобом диференціації суперечливого «складного» почуття; показати можливості аналізу складних, суперечливих, дискомфортних почуттів як засобів самопізнання, особистісного росту і досягнення емоційного.

Пояснити учасникам, що оскільки будь-яке почуття виявляється в діях, то можна знайти дії, а через них – почуття, що допомагають зберігати емоційну рівновагу.

Учасники називають почуття, характерне для дискомфортного стану, призводить до негативних наслідків у поведінці.

1. Вибирається учасник, який буде грати це почуття. «Почуття» розповідає, як воно себе виявляє в діях.

2. Називаються почуття, які могли б припинити (змінити) ці дії. Студент у ролі «почуття» висловлюють припущення. Поступово вводяться і нові «почуття», їм пропонуються дії (ведучий запитує «почуття» про те, що повинні робити інші «почуття»).

Наприклад: «Любов мене штовхає на небажані вчинки» (тут доцільно нагати про двоїстість деяких почуттів: «люблю-боюсь», «люблю-страждаю», як прояв внутрішньо особистісного конфлікту).

Обирається студент, який грає роль любові – постійно штовхає.

«Що ти відчуваєш, коли «воно» (почуття) тебе штовхає, що хочеться зробити?» – «Я злюсь, не розумію, що відбувається і т. ін.», «Я хочу, щоб його щось зупинило».

Вибирається почуття, яке виникає під дією штовхання, і знаходяться (передбачаються) почуття, які породжують бажання допомогти, захистити. Всі «почуття-ролі» розподіляються серед студентів.

Потім за сигналом ведучого починаються одночасні дії всіх емоцій: почуття любові штовхає; почуття самозахисту відштовхує почуття любові..., почуття злості також відштовхує почуття любові, почуття впевненості в собі підбадьорює дії тих, хто допомагає, почуття жалості заспокоює, обнімає, собою прикриває.

Додаток Ж**НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕІНГ «ПЕДАГОГІЧНІ СИТУАЦІЇ НА УРОКАХ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ»**

1. У класі хворий хлопчик (з порушенням дикції, з порушенням ходи – накульгуванням). На уроках фізичної культури він почувається ніяково, тому що не може виконати елементарних вправ. Як бути вчителю фізкультури?

2. Учень ігнорує Ваші поради і вказівки, робить все по-своєму, не звертаючи уваги на зауваження, не виправляючи того, на що Ви йому вказуєте...

3. У класі завівся злодюжка. «Вичисливши» його, учитель викликає дитину на розмову віч-на-віч. Хлопчик, що зізнався, згоден повернути вкрадене, але благає вчителя: «Тільки не говоріть мамі!». Як би ви зробили на місці вчителя? Охарактеризуйте почуття хлопчика, дію вчителя.

4. Учитель після уроку фізичної культури просить декількох дітей залишитися і прибрати залу. Діти заперечують, що в них є «свій» клас, що вони щодня прибирають, а це – «не їхня територія». Назріває конфлікт. Що можна порадити вчителю в цій ситуації?

5. Узимку на уроці фізкультури учні по черзі з'їжджають із невеликої гірки. Дівчатка роблять це незграбно і просять учительку показати, як треба. Учителька з'їжджає й одразу чує: «Ну, Ларисо Іванівно, Ви з'їхали не краще нас!». Що можна порадити вчителю в цьому випадку?

6. На уроці фізкультури — надзвичайна подія: одна з дівчаток, невдало повернувшись, упала з каната і зламала руку. Дитину відвезла «Швидка». А діти налякані: дівчатка заявляють, що більше до каната і близько не підійдуть. Чуються обвинувачення на адресу вчителя. Які дії вчителя? Як мають далі розгортатись події?

7. Учитель уперше прийшов на урок у 8 клас. І ось знайомство з учнями. Узявши класний журнал, педагог називає прізвище школяра й просить кожного з них зробити крок уперед. Клас відповів вибухом сміху. Учень,

прізвище якого неправильно прочитано, не зрушив із місця. Діти голосно продовжували повторювати назване педагогом прізвище. Учитель, боячись повторити прізвище з помилкою, розгубився.

8. Вчитель математики постійно затримував учнів 6 класу на перерві. У цей день в учнів наступним уроком був урок фізкультури, тому учні не встигли переодягтися. Вчитель фізкультури покарав учнів, поставивши їм незадовільні оцінки у щоденники, що викликало їх незадоволення.

9. У школі на педагогічній раді досвідчені педагоги висловили невдоволення роботою деяких молодих учителів. Зокрема, вони звернули увагу на такі моменти: молоді вчителі не хочуть займатися виховною роботою (провели свої уроки і у школі вже не затримуються); їх не цікавлять проблеми дітей; деякі вимагають плату за додаткові заняття з невстигаючими учнями; нерідко молодь і до проведення уроків ставиться формально – матеріал подається нецікаво, переважно традиційними методами. Ці вчителі не враховують вікові та індивідуальні особливості учнів, специфіку класів. На висловлені зауваження молоді вчителі відповіли: «Нехай нам платять більше, тоді й працювати будемо по-іншому !» Проаналізуйте ситуацію, що склалась у школі. Обґрунтуйте свої роздуми щодо цієї проблеми.

10. Учитель фізичної культури помітив, що учні 9 класу неповажно ставляться один до одного. З'явилися якісь прізвиська і учні почали вживати нецензурні слова у класі створилася негативна атмосфера. Проаналізуйте ситуацію, що склалася у класі. Запропонуйте методи виховання, які б сприяли підвищенню рівня культури мовлення в класі.

11. Згідно календаря спортивно-масових заходів, ви проводите змагання з баскетболу на першість школи. Всі восьмі класи подали заявки для участі в 284 змаганнях, але у перший день змагань прийшов капітан 8-а класу і повідомив, що учасники його-команди відмовилися брати участь у змаганнях. Як ви поставитесь до цього повідомлення і яку оцінку дасте такому вчинку? Якими якостями та вміннями повинен володіти вчитель, спілкуючись у цій ситуації?

12. Багато вчителів фізичної культури вимагають, щоб діти, яким з різних причин не рекомендовані фізичні навантаження, були присутні на уроках і за можливості брали участь у навчально-виховному процесі. Вчитель починає урок в 7 класі. Один з учнів прийшов у зал у повсякденному одязі і сказав, що погано себе почуває. Під час уроку, коли вчитель дозволив йому бути присутнім і пояснював виконання вправи, учень вийшов із залу. Учні це бачили, але ніхто не сказав. Учитель помітив відсутність учня через кілька хвилин. Як ви відреагуєте на такий вчинок учня? Прокоментуйте ситуацію з позиції попередження конфліктної ситуації. Якими якостями та вміннями повинен володіти учитель, спілкуючись з учнем?

13. Ви проводите урок фізичної культури у 8 класі. Завданням уроку передбачено провести естафету з м'ячами. Клас поділений на команди, і діти змагаються у швидкості виконання вправи. Один з учасників навмисне біг повільно і, як наслідок, команда програла. Клас обурений діями учня. Як ви будете реагувати в такому випадку? Виберіть стиль поведінки вчителя у цій конфліктній ситуації. Поясніть доцільність ваших дій.

14. Одним із завдань уроку фізичної культури є закріплення елементів техніки баскетболу. Вчитель проводить двосторонню гру в баскетбол. Гравець команди, яка програє, допустив порушення правил гри, але в азарті не помітив цього. Вчитель подав свисток і зупинив гру. Учень, що порушив правила, і учасники його команди почали виражати незадоволення рішенням судді і відмовлятися від продовження гри. Вирішити поставлене завдання на уроці вчителю не вдалося. Який вихід із такої ситуації ви пропонуєте? Доведіть спрямованість ваших дій.